๚ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส๚

ทีฆนิกาโย

ปาถิกวคฺคปาฬิ

๑. ปาถิกสุตฺตํ

สุนกฺขตฺตวตฺถุ

๑. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา มเลฺลสุ วิหรติ อนุปิยํ นาม [อนุปฺปิยํ นาม (สฺยา.)] มลฺลานํ นิคโม๚ อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย อนุปิยํ ปิณฺฑาย ปาวิสิ๚ อถ โข ภควโต เอตทโหสิ – ''อติปฺปโค โข ตาว อนุปิยายํ [อนุปิยํ (ก.)] ปิณฺฑาย จริตุํ๚ ยํนูนาหํ เยน ภคฺควโคตฺตสฺส ปริพฺพาชกสฺส อาราโม, เยน ภคฺควโคโตฺต ปริพฺพาชโก เตนุปสงฺกเมยฺย''นฺติ๚

๒. อถ โข ภควา เยน ภคฺควโคตฺตสฺส ปริพฺพาชกสฺส อาราโม, เยน ภคฺควโคโตฺต ปริพฺพาชโก เตนุปสงฺกมิ๚ อถ โข ภคฺควโคโตฺต ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''เอตุ โข, ภเนฺต, ภควา๚ สฺวาคตํ, ภเนฺต, ภควโต๚ จิรสฺสํ โข, ภเนฺต, ภควา อิมํ ปริยายมกาสิ ยทิทํ อิธาคมนาย๚ นิสีทตุ, ภเนฺต, ภควา, อิทมาสนํ ปญฺญตฺต''นฺติ๚ นิสีทิ ภควา ปญฺญเตฺต อาสเน๚ ภคฺควโคโตฺตปิ โข ปริพฺพาชโก อญฺญตรํ นีจํ อาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ๚ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข ภคฺควโคโตฺต ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''ปุริมานิ, ภเนฺต, ทิวสานิ ปุริมตรานิ สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต เยนาหํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ เอตทโวจ – 'ปจฺจกฺขาโต ทานิ มยา, ภคฺคว, ภควา๚ น ทานาหํ ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส วิหรามี'ติ๚ กเจฺจตํ, ภเนฺต, ตเถว, ยถา สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต อวจา''ติ? ''ตเถว โข เอตํ, ภคฺคว, ยถา สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต อวจ''๚

๓. ปุริมานิ, ภคฺคว, ทิวสานิ ปุริมตรานิ สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต เยนาหํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ๚ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข, ภคฺคว, สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต มํ เอตทโวจ – 'ปจฺจกฺขามิ ทานาหํ, ภเนฺต, ภควนฺตํ๚ น ทานาหํ, ภเนฺต, ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส วิหริสฺสามี'ติ๚ 'เอวํ วุเตฺต, อหํ, ภคฺคว, สุนกฺขตฺตํ ลิจฺฉวิปุตฺตํ เอตทโวจํ – 'อปิ นุ ตาหํ, สุนกฺขตฺต, เอวํ อวจํ, เอหิ ตฺวํ, สุนกฺขตฺต, มมํ อุทฺทิสฺส วิหราหี'ติ? 'โน เหตํ, ภเนฺต'๚ 'ตฺวํ วา ปน มํ เอวํ อวจ – อหํ, ภเนฺต, ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส วิหริสฺสามี'ติ? 'โน เหตํ, ภเนฺต'๚ 'อิติ กิร, สุนกฺขตฺต, เนวาหํ ตํ วทามิ – เอหิ ตฺวํ, สุนกฺขตฺต, มมํ อุทฺทิสฺส วิหราหีติ๚ นปิ กิร มํ ตฺวํ วเทสิ – อหํ, ภเนฺต, ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส วิหริสฺสามีติ๚ เอวํ สเนฺต, โมฆปุริส, โก สโนฺต กํ ปจฺจาจิกฺขสิ? ปสฺส, โมฆปุริส, ยาวญฺจ [ยาว จ (ก.)] เต อิทํ อปรทฺธ'นฺติ๚

๔. 'น หิ ปน เม, ภเนฺต, ภควา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กโรตี'ติ๚ 'อปิ นุ ตาหํ, สุนกฺขตฺต, เอวํ อวจํ – เอหิ ตฺวํ, สุนกฺขตฺต, มมํ อุทฺทิสฺส วิหราหิ, อหํ เต อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสามี'ติ? 'โน เหตํ, ภเนฺต'๚ 'ตฺวํ วา ปน มํ เอวํ อวจ – อหํ, ภเนฺต, ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส วิหริสฺสามิ, ภควา เม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสตี'ติ? 'โน

เหตํ, ภนฺเต’ฯ ‘อิติ กิร, สุนกฺขตฺต, เนวาหํ ตํ วทามิ – เอหิ ตฺวํ, สุนกฺขตฺต, มมํ อุทฺทิสฺส วิหราหิ, อหํ เต อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสามี’ติ; นปิ กิร มํ ตฺวํ วเทสิ – อหํ, ภนฺเต, ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส วิหริสฺสามิ, ภควา เม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสตี’ติฯ เอวํ สนฺเต, โมฆปุริส , โก สนฺโต กํ ปจฺจาจิกฺขสิ? ตํ กึ มญฺญสิ, สุนกฺขตฺต, กเต วา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริเย อกเต วา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริเย ยสฺสตฺถาย มยา ธมฺโม เทสิโต โส นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมา ทุกฺขกฺขยายา’ติ? ‘กเต วา, ภนฺเต, อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริเย อกเต วา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริเย ยสฺสตฺถาย ภควตา ธมฺโม เทสิโต โส นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมา ทุกฺขกฺขยายา’ติฯ ‘อิติ กิร, สุนกฺขตฺต, กเต วา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริเย, อกเต วา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริเย, ยสฺสตฺถาย มยา ธมฺโม เทสิโต, โส นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมา ทุกฺขกฺขยายฯ ตตฺร, สุนกฺขตฺต, กึ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กตํ กริสฺสติ? ปสฺส, โมฆปุริส, ยาวญฺจ เต อิทํ อปรทฺธ’นฺติฯ

๕. ‘น หิ ปน เม, ภนฺเต, ภควา อคฺคญฺญํ ปญฺญเปตี’ติ [ปญฺญาเปตีติ (ปี.)]? ‘อปิ นุ ตาหํ, สุนกฺขตฺต, เอวํ อวจํ – เอหิ ตฺวํ, สุนกฺขตฺต, มมํ อุทฺทิสฺส วิหราหิ, อหํ เต อคฺคญฺญํ ปญฺญเปสฺสามี’ติ? ‘โน เหตํ, ภนฺเต’ฯ ‘ตฺวํ วา ปน มํ เอวํ อวจ – อหํ, ภนฺเต, ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส วิหริสฺสามิ, ภควา เม อคฺคญฺญํ ปญฺญเปสฺสตี’ติ? ‘โน เหตํ, ภนฺเต’ฯ ‘อิติ กิร, สุนกฺขตฺต, เนวาหํ ตํ วทามิ – เอหิ ตฺวํ, สุนกฺขตฺต, มมํ อุทฺทิสฺส วิหราหิ, อหํ เต อคฺคญฺญํ ปญฺญเปสฺสามีติฯ นปิ กิร มํ ตฺวํ วเทสิ – อหํ, ภนฺเต, ภควนฺตํ อุทฺทิสฺส วิหริสฺสามิ, ภควา เม อคฺคญฺญํ ปญฺญเปสฺสตี’ติฯ เอวํ สนฺเต, โมฆปุริส, โก สนฺโต กํ ปจฺจาจิกฺขสิ? ตํ กึ มญฺญสิ, สุนกฺขตฺต, ปญฺญตฺเต วา อคฺคญฺเญ, อปญฺญตฺเต วา อคฺคญฺเญ, ยสฺสตฺถาย มยา ธมฺโม เทสิโต, โส นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมา ทุกฺขกฺขยายา’ติ? ‘ปญฺญตฺเต วา, ภนฺเต, อคฺคญฺเญ, อปญฺญตฺเต วา อคฺคญฺเญ, ยสฺสตฺถาย ภควตา ธมฺโม เทสิโต, โส นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมา ทุกฺขกฺขยายา’ติฯ ‘อิติ กิร, สุนกฺขตฺต, ปญฺญตฺเต วา อคฺคญฺเญ, อปญฺญตฺเต วา อคฺคญฺเญ, ยสฺสตฺถาย มยา ธมฺโม เทสิโต, โส นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมา ทุกฺขกฺขยายฯ ตตฺร, สุนกฺขตฺต, กึ อคฺคญฺญํ ปญฺญตฺตํ กริสฺสติ? ปสฺส, โมฆปุริส, ยาวญฺจ เต อิทํ อปรทฺธํ’ฯ

๖. ‘อเนกปริยาเยน โข เต, สุนกฺขตฺต, มม วณฺณํ ภาสิโต วชฺชิคาเม – อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติฯ อิติ โข เต, สุนกฺขตฺต, อเนกปริยาเยน มม วณฺณํ ภาสิโต วชฺชิคาเมฯ

‘อเนกปริยาเยน โข เต, สุนกฺขตฺต, ธมฺมสฺส วณฺณํ ภาสิโต วชฺชิคาเม – สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปเนยฺยิโก ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหีติฯ อิติ โข เต, สุนกฺขตฺต, อเนกปริยาเยน ธมฺมสฺส วณฺณํ ภาสิโต วชฺชิคาเมฯ

‘อเนกปริยาเยน โข เต, สุนกฺขตฺต, สงฺฆสฺส วณฺณํ ภาสิโต วชฺชิคาเม – สุปฺปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, อุชุปฺปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, ญายปฺปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, สามีจิปฺปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ, ยทิทํ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา, เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ, อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลิกรณีโย อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติฯ อิติ โข เต, สุนกฺขตฺต, อเนกปริยาเยน สงฺฆสฺส วณฺณํ ภาสิโต วชฺชิคาเมฯ

‘อาโรจยามิ โข เต, สุนกฺขตฺต, ปฏิเวทยามิ โข เต, สุนกฺขตฺตฯ ภวิสฺสนฺติ โข เต, สุนกฺขตฺต, วตฺตาโร, โน วิสหิ สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต สมเณ โคตเม พฺรหฺมจริยํ จริตุํ, โส อวิสหโนฺต สิกฺขํ ปจฺจกฺขาย หีนายาวโตฺตติฯ อิติ โข เต, สุนกฺขตฺต, ภวิสฺสนฺติ วตฺตาโร’ติฯ

เอวํ ปิ โข, ภคฺคว, สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต มยา วุจฺจมาโน อปกฺกเมว อิมสฺมา ธมฺมวินยา, ยถา ตํ อาปายิโก เนรยิโกฯ

โกรกฺขตฺติยวตฺถุ

๗. ‘‘เอกมิทาหํ, ภคฺคว, สมยํ ถูลูสุ [พุมูสุ (สี. ปี.)] วิหรามิ อุตฺตรกา นาม ถูลูนํ นิคโมฯ อถ ขฺวาหํ, ภคฺคว, ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สุนกฺขเตฺตน ลิจฺฉวิปุเตฺตน ปจฺฉาสมเณน อุตฺตรกํ ปิณฺฑาย ปาวิสึฯ เตน โข ปน สมเยน อเจโล โกรกฺขตฺติโย กุกฺกุรวติโก จตุกฺกุณฺฑิโก [จตุกุณฺฑิโก (สี. ปี.) จตุโกณฺฑิโก (สฺยา. ก.)] ฉมานิกิณฺณํ ภกฺขสํ มุเขเนว ขาทติ, มุเขเนว ภุญฺชติฯ อทฺทสา โข, ภคฺคว, สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต อเจลํ โกรกฺขตฺติยํ กุกฺกุรวติกํ จตุกฺกุณฺฑิกํ ฉมานิกิณฺณํ ภกฺขสํ มุเขเนว ขาทนฺตํ มุเขเนว ภุญฺชนฺตํฯ ทิสฺวานสฺส เอตทโหสิ – ‘สาธุรูโป วต, โภ, อยํ [อรหํ (สี. สฺยา. ปี.)] สมโณ จตุกฺกุณฺฑิโก ฉมานิกิณฺณํ ภกฺขสํ มุเขเนว ขาทติ, มุเขเนว ภุญฺชตี’ติฯ

‘‘อถ ขฺวาหํ, ภคฺคว, สุนกฺขตฺตสฺส ลิจฺฉวิปุตฺตสฺส เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย สุนกฺขตฺตํ ลิจฺฉวิปุตฺตํ เอตทโวจํ – ‘ตฺวมฺปิ นาม, โมฆปุริส, สมโณ สกฺยปุตฺติโย [โมฆปุริส สกฺยปุตฺติโย (สี. สฺยา. ปี.)] ปฏิชานิสฺสสี’ติ! ‘กึ ปน มํ, ภเนฺต, ภควา เอวมาห – ‘ตฺวมฺปิ นาม, โมฆปุริส, สมโณ สกฺยปุตฺติโย [โมฆปุริส สกฺยปุตฺติโย (สี. สฺยา. ปี.)] ปฏิชานิสฺสสี’ติ? ‘นนุ เต, สุนกฺขตฺต, อิมํ อเจลํ โกรกฺขตฺติยํ กุกฺกุรวติกํ จตุกฺกุณฺฑิกํ ฉมานิกิณฺณํ ภกฺขสํ มุเขเนว ขาทนฺตํ มุเขเนว ภุญฺชนฺตํ ทิสฺวาน เอตทโหสิ – สาธุรูโป วต, โภ, อยํ สมโณ จตุกฺกุณฺฑิโก ฉมานิกิณฺณํ ภกฺขสํ มุเขเนว ขาทติ, มุเขเนว ภุญฺชตี’ติ? ‘เอวํ, ภเนฺตฯ กึ ปน, ภเนฺต, ภควา อรหตฺตสฺส มจฺฉรายตี’ติ? ‘น โข อหํ, โมฆปุริส, อรหตฺตสฺส มจฺฉรายามิฯ อปิ จ, ตุเยฺหเวตํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ อุปฺปนฺนํ, ตํ ปชหฯ มา เต อโหสิ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขายฯ ยํ โข ปเนตํ, สุนกฺขตฺต, มญฺญสิ อเจลํ โกรกฺขตฺติยํ – สาธุรูโป อยํ สมโณติ [มญฺญสิ ‘‘อเจโล โกรขตฺติโย สาธุรูโป อรหํ สมโณติ’’ (สฺยา.)]ฯ โส สตฺตมํ ทิวสํ อลสเกน กาลงฺกริสฺสติฯ กาลงฺกโต [กาลกโต (สี. สฺยา. ปี.)] จ กาลกญฺจิกา [กาลกญฺชา (สี. ปี.), กาลกญฺชิกา (สฺยา.)] นาม อสุรา สพฺพนิหีโน อสุรกาโย, ตตฺร อุปปชฺชิสฺสติฯ กาลงฺกตญฺจ นํ พีรณตฺถมฺพเก สุสาเน ฉเฑฺฑสฺสนฺติฯ อากงฺขมาโน จ ตฺวํ, สุนกฺขตฺต, อเจลํ โกรกฺขตฺติยํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุเจฺฉยฺยาสิ – ชานาสิ, อาวุโส โกรกฺขตฺติย [อเจล โกรขตฺติย (ก.)], อตฺตโน คตินฺติ? ฐานํ โข ปเนตํ, สุนกฺขตฺต, วิชฺชติ ยํ เต อเจโล โกรกฺขตฺติโย พฺยากริสฺสติ – ชานามิ, อาวุโส สุนกฺขตฺต, อตฺตโน คตึ; กาลกญฺจิกา นาม อสุรา สพฺพนิหีโน อสุรกาโย, ตตฺรามฺหิ อุปปโนฺนติฯ

‘‘อถ โข, ภคฺคว, สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต เยน อเจโล โกรกฺขตฺติโย เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อเจลํ โกรกฺขตฺติยํ เอตทโวจ – ‘พฺยากโต โขสิ, อาวุโส โกรกฺขตฺติย, สมเณน โคตเมน – อเจโล โกรกฺขตฺติโย สตฺตมํ ทิวสํ อลสเกน กาลงฺกริสฺสติฯ กาลงฺกโต จ กาลกญฺจิกา นาม อสุรา สพฺพนิหีโน อสุรกาโย , ตตฺร อุปปชฺชิสฺสติฯ กาลงฺกตญฺจ นํ พีรณตฺถมฺพเก สุสาเน ฉเฑฺฑสฺสนฺตี’ติฯ เยน ตฺวํ, อาวุโส โกรกฺขตฺติย, มตฺตํ มตฺตญฺจ ภตฺตํ ภุเญฺชยฺยาสิ, มตฺตํ มตฺตญฺจ ปานียํ ปิเวยฺยาสิฯ ยถา สมณสฺส โคตมสฺส มิจฺฉา อสฺส วจน’นฺติฯ

๘. ‘‘อถ โข, ภคฺคว, สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต เอกทฺวีหิกาย สตฺตรตฺตินฺทิวานิ คเณสิ, ยถา ตํ ตถาคตสฺส อสทฺทหมาโนฯ อถ โข, ภคฺคว, อเจโล โกรกฺขตฺติโย สตฺตมํ ทิวสํ อลสเกน กาลมกาสิฯ กาลงฺกโต จ กาลกญฺจิกา นาม อสุรา สพฺพนิหีโน อสุรกาโย, ตตฺร อุปปชฺชิฯ กาลงฺกตญฺจ นํ พีรณตฺถมฺพเก สุสาเน ฉเฑฺฑสุํฯ

๙. ‘‘อโสฺสสิ โข, ภคฺคว, สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต – ‘อเจโล กิร โกรกฺขตฺติโย อลสเกน กาลงฺกโต พีรณตฺถมฺพเก สุสาเน ฉฑฺฑิโต’ติฯ อถ โข, ภคฺคว, สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต เยน พีรณตฺถมฺพกํ สุสานํ, เยน อเจโล โกรกฺขตฺติโย เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อเจลํ โกรกฺขตฺติยํ ติกฺขตฺตุํ ปาณินา อาโกเฏสิ – ‘ชานาสิ, อาวุโส โกรกฺขตฺติย, อตฺตโน คติ’นฺติ? อถ โข, ภคฺคว, อเจโล โกรกฺขตฺติโย ปาณินา ปิฏฺฐึ ปริปุญฺฉโนฺต วุฏฺฐาสิฯ ‘ชานามิ, อาวุโส สุนกฺขตฺต, อตฺตโน คติํฯ กาลกญฺจิกา นาม อสุรา สพฺพนิหีโน อสุรกาโย, ตตฺรามฺหิ อุปปโนฺน’ติ วตฺวา ตเตฺถว อุตฺตาโน ปปติ [ปริปติ (สฺยา. ก.)]ฯ

๑๐. ‘‘อถ โข, ภคฺคว, สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต เยนาหํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อหํ, ภคฺคว , สุนกฺขตฺตํ ลิจฺฉวิปุตฺตํ เอตทโวจํ – ‘ตํ กิํ มญฺญสิ, สุนกฺขตฺต, ยเถว เต อหํ อเจลํ โกรกฺขตฺติยํ อารพฺภ พฺยากาสิํ, ตเถว ตํ วิปากํ, อญฺญถา วา’ติ? ‘ยเถว เม, ภเนฺต, ภควา อเจลํ โกรกฺขตฺติยํ อารพฺภ พฺยากาสิ, ตเถว ตํ วิปากํ, โน อญฺญถา’ติฯ ‘ตํ กิํ มญฺญสิ, สุนกฺขตฺต, ยทิ เอวํ สเนฺต กตํ วา โหติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ, อกตํ วาติ? ‘อทฺธา โข, ภเนฺต, เอวํ สเนฺต กตํ โหติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ, โน อกต’นฺติฯ ‘เอวมฺปิ โข มํ ตฺวํ, โมฆปุริส, อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กโรนฺตํ เอวํ วเทสิ – น หิ ปน เม, ภเนฺต, ภควา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กโรตีติฯ ปสฺส, โมฆปุริส, ยาวญฺจ เต อิทํ อปรทฺธ’นฺติฯ ‘‘เอวมฺปิ โข, ภคฺคว, สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต มยา วุจฺจมาโน อปกฺกเมว อิมสฺมา ธมฺมวินยา, ยถา ตํ อาปายิโก เนรยิโกฯ

อเจลกฬารมฏฺฏกวตฺถุ

๑๑. ‘‘เอกมิทาหํ, ภคฺคว, สมยํ เวสาลิยํ วิหรามิ มหาวเน กูฏาคารสาลายํฯ เตน โข ปน สมเยน อเจโล กฬารมฏฺฏโก เวสาลิยํ ปฏิวสติ ลาภคฺคปฺปโตฺต เจว ยสคฺคปฺปโตฺต จ วชฺชิคาเมฯ ตสฺส สตฺตวตปทานิ [สตฺตวตฺตปทานิ (สฺยา. ปี.)] สมตฺตานิ สมาทินฺนานิ โหนฺติ – ‘ยาวชีวํ อเจลโก อสฺสํ, น วตฺถํ ปริทเหยฺยํ, ยาวชีวํ พฺรหฺมจารี อสฺสํ, น เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสเวยฺยํ, ยาวชีวํ สุรามํเสเนว ยาเปยฺยํ, น โอทนกุมฺมาสํ ภุเญฺชยฺยํฯ ปุรตฺถิเมน เวสาลิํ อุเทนํ นาม เจติยํ, ตํ นาติกฺกเมยฺยํ, ทกฺขิเณน เวสาลิํ โคตมกํ นาม เจติยํ, ตํ นาติกฺกเมยฺยํ, ปจฺฉิเมน เวสาลิํ สตฺตมฺพํ นาม เจติยํ, ตํ นาติกฺกเมยฺยํ, อุตฺตเรน เวสาลิํ พหุปุตฺตํ นาม [พหุปุตฺตกํ นาม (สฺยา.)] เจติยํ ตํ นาติกฺกเมยฺย’นฺติฯ โส อิเมสํ สตฺตนฺนํ วตปทานํ สมาทานเหตุ ลาภคฺคปฺปโตฺต เจว ยสคฺคปฺปโตฺต จ วชฺชิคาเมฯ

๑๒. ‘‘อถ โข, ภคฺคว, สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต เยน อเจโล กฬารมฏฺฏโก เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อเจลํ กฬารมฏฺฏกํ ปญฺหํ อปุจฺฉิฯ ตสฺส อเจโล กฬารมฏฺฏโก ปญฺหํ ปุโฏฺฐ น สมฺปายาสิฯ อสมฺปายโนฺต โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตฺวากาสิฯ อถ โข, ภคฺคว, สุนกฺขตฺตสฺส ลิจฺฉวิปุตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘สาธุรูปํ วต โภ อรหนฺตํ สมณํ อาสาทิมฺหเส [อสาทิยิมฺหเส (สฺยา.)]ฯ มา วต โน อโหสิ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขายา’ติฯ

๑๓. ‘‘อถ โข, ภคฺคว, สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต เยนาหํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อหํ, ภคฺคว, สุนกฺขตฺตํ ลิจฺฉวิปุตฺตํ เอตทโวจํ – ‘ตฺวมฺปิ นาม, โมฆปุริส, สมโณ สกฺยปุตฺติโย ปฏิชานิสฺสสี’ติ! ‘กึ ปน มํ, ภนฺเต, ภควา เอวมาห – ตฺวมฺปิ นาม, โมฆปุริส, สมโณ สกฺยปุตฺติโย ปฏิชานิสฺสสี’ติ? ‘นนุ ตฺวํ, สุนกฺขตฺต, อเจลํ กฬารมฏฺฏกํ อุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหํ อปุจฺฉิฯ ตสฺส เต อเจโล กฬารมฏฺฏโก ปญฺหํ ปุฏฺโฐ น สมฺปายาสิฯ อสมฺปายนฺโต โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตฺวากาสิฯ ตสฺส เต เอตทโหสิ – ‘‘สาธุรูปํ วต, โภ, อรหนฺตํ สมณํ อาสาทิมฺหเสฯ มา วต โน อโหสิ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขายา’ติฯ ‘เอวํ, ภนฺเตฯ กึ ปน, ภนฺเต, ภควา อรหตฺตสฺส มจฺฉรายตี’ติ? ‘น โข อหํ, โมฆปุริส, อรหตฺตสฺส มจฺฉรายามิ, อปิ จ ตุเยฺหเวตํ ปาปกํ ทิฏฺฐิคตํ อุปฺปนฺนํ, ตํ ปชหฯ มา เต อโหสิ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขายฯ ยํ โข ปเนตํ, สุนกฺขตฺต, มญฺญสิ อเจลํ กฬารมฏฺฏกํ – สาธุรูโป อยํ [อรหํ (สฺยา.)] สมโณติ, โส นจิรเสฺสว ปริหิโต สานุจาริโก วิจรนฺโต โอทนกุมฺมาสํ ภุญฺชมาโน สพฺพาเนว เวสาลิยานิ เจติยานิ สมติกฺกมิตฺวา ยสา นิหีโน [ยสานิกิโณฺณ (ก.)] กาลํ กริสฺสตี’ติฯ

‘‘‘อถ โข, ภคฺคว, อเจโล กฬารมฏฺฏโก นจิรเสฺสว ปริหิโต สานุจาริโก วิจรนฺโต โอทนกุมฺมาสํ ภุญฺชมาโน สพฺพาเนว เวสาลิยานิ เจติยานิ สมติกฺกมิตฺวา ยสา นิหีโน กาลมกาสิฯ

๑๔. ‘‘อโสฺสสิ โข, ภคฺคว, สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต – ‘อเจโล กิร กฬารมฏฺฏโก ปริหิโต สานุจาริโก วิจรนฺโต โอทนกุมฺมาสํ ภุญฺชมาโน สพฺพาเนว เวสาลิยานิ เจติยานิ สมติกฺกมิตฺวา ยสา นิหีโน กาลงฺกโต’ติฯ อถ โข, ภคฺคว, สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต เยนาหํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อหํ, ภคฺคว, สุนกฺขตฺตํ ลิจฺฉวิปุตฺตํ เอตทโวจํ – ‘ตํ กึ มญฺญสิ, สุนกฺขตฺต, ยเถว เต อหํ อเจลํ กฬารมฏฺฏกํ อารพฺภ พฺยากาสึ, ตเถว ตํ วิปากํ, อญฺญถา วา’ติ? ‘ยเถว เม, ภนฺเต, ภควา อเจลํ กฬารมฏฺฏกํ อารพฺภ พฺยากาสิ, ตเถว ตํ วิปากํ, โน อญฺญถา’ติฯ ‘ตํ กึ มญฺญสิ, สุนกฺขตฺต, ยทิ เอวํ สเนฺต กตํ วา โหติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ อกตํ วา’ติ? ‘อทฺธา โข, ภนฺเต, เอวํ สเนฺต กตํ โหติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ, โน อกต’นฺติฯ ‘เอวมฺปิ โข มํ ตฺวํ, โมฆปุริส, อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กโรนฺตํ เอวํ วเทสิ – น หิ ปน เม, ภนฺเต, ภควา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กโรตี’’ติฯ ปสฺส, โมฆปุริส, ยาวญฺจ เต อิทํ อปรทฺธ’นฺติฯ ‘‘เอว’มฺปิ โข, ภคฺคว, สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต มยา วุจฺจมาโน อปกฺกเมว อิมสฺมา ธมฺมวินยา, ยถา ตํ อาปายิโก เนรยิโกฯ

อเจลปาถิกปุตฺตวตฺถุ

๑๕. ‘‘เอกมิทาหํ, ภคฺคว, สมยํ ตเตฺถว เวสาลิยํ วิหรามิ มหาวเน กูฏาคารสาลายํฯ เตน โข ปน สมเยน อเจโล ปาถิกปุโตฺต [ปาฏิกปุโตฺต (สี. สฺยา. ปี.)] เวสาลิยํ ปฏิวสติ ลาภคฺคปฺปโตฺต เจว ยสคฺคปฺปโตฺต จ วชฺชิคาเมฯ โส เวสาลิยํ ปริสติ เอวํ วาจํ ภาสติ – ‘สมโณปิ โคตโม ญาณวาโท, อหมฺปิ ญาณวาโทฯ ญาณวาโท โข ปน ญาณวาเทน อรหติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ ทเสฺสตุํฯ สมโณ โคตโม อุปฑฺฒปถํ อาคเจฺฉยฺย, อหมฺปิ อุปฑฺฒปถํ คเจฺฉยฺยํฯ เต ตตฺถ อุโภปิ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กเรยฺยามฯ เอกํ เจ สมโณ โคตโม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสติ, ทฺวาหํ กริสฺสามิฯ เทฺว เจ สมโณ โคตโม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยานิ กริสฺสติ, จตฺตาราหํ กริสฺสามิ ฯ จตฺตาริ เจ สมโณ โคตโม

อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยานิ กริสฺสติ, อฏฺฐาหํ กริสฺสามิฯ อิติ ยาวตกํ ยาวตกํ สมโณ โคตโม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสติ, ตทฺทิคุณํ ตทฺทิคุณาหํ กริสฺสามี’ติฯ

๑๖. ‘‘อถ โข, ภคฺคว, สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต เยนาหํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข, ภคฺคว, สุนกฺขตฺโต ลิจฺฉวิปุตฺโต มํ เอตทโวจ – ‘อเจโล, ภนฺเต, ปาถิกปุตฺโต เวสาลิยํ ปฏิวสติ ลาภคฺคปฺปตฺโต เจว ยสคฺคปฺปตฺโต จ วชฺชิคาเมฯ โส เวสาลิยํ ปริสติ เอวํ วาจํ ภาสติ – สมโณปิ โคตโม ญาณวาโท, อหมฺปิ ญาณวาโทฯ ญาณวาโท โข ปน ญาณวาเทน อรหติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ ทเสฺสตุํฯ สมโณ โคตโม อุปฑฺฒปถํ อาคจฺเฉยฺย, อหมฺปิ อุปฑฺฒปถํ คจฺเฉยฺยํฯ เต ตตฺถ อุโภปิ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กเรยฺยามฯ เอกํ เจ สมโณ โคตโม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสติ, ทฺวาหํ กริสฺสามิฯ เทฺว เจ สมโณ โคตโม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยานิ กริสฺสติ, จตฺตาราหํ กริสฺสามิฯ จตฺตาริ เจ สมโณ โคตโม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยานิ กริสฺสติ, อฏฺฐาหํ กริสฺสามิฯ อิติ ยาวตกํ ยาวตกํ สมโณ โคตโม อุตฺตริ มนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสติ, ตทฺทิคุณํ ตทฺทิคุณาหํ กริสฺสามี’’ติฯ

‘‘เอวํ วุตฺเต, อหํ, ภคฺคว, สุนกฺขตฺตํ ลิจฺฉวิปุตฺตํ เอตทโวจํ – ‘อภพฺโพ โข, สุนกฺขตฺต, อเจโล ปาถิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา มม สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุํฯ สเจปิสฺส เอวมสฺส – อหํ ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คจฺเฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยา’ติฯ

๑๗. ‘รกฺขเตตํ, ภนฺเต, ภควา วาจํ, รกฺขเตตํ สุคโต วาจ’นฺติฯ ‘กึ ปน มํ ตฺวํ, สุนกฺขตฺต, เอวํ วเทสิ – รกฺขเตตํ, ภนฺเต, ภควา วาจํ, รกฺขเตตํ สุคโต วาจ’นฺติ? ‘ภควตา จสฺส, ภนฺเต, เอสา วาจา เอกํเสน โอธาริตา [โอวาทิตา (ก.)] – อภพฺโพ อเจโล ปาถิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา มม สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุํฯ สเจปิสฺส เอวมสฺส – อหํ ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คจฺเฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยาติฯ อเจโล จ, ภนฺเต, ปาถิกปุตฺโต วิรูปรูเปน ภควโต สมฺมุขีภาวํ อาคจฺเฉยฺย, ตทสฺส ภควโต มุสา’ติฯ

๑๘. ‘อปิ นุ, สุนกฺขตฺต, ตถาคโต ตํ วาจํ ภาเสยฺย ยา สา วาจา ทฺวยคามินี’ติ? ‘กึ ปน, ภนฺเต, ภควตา อเจโล ปาถิกปุตฺโต เจตสา เจโต ปริจฺจ วิทิโต – อภพฺโพ อเจโล ปาถิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา มม สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุํฯ สเจปิสฺส เอวมสฺส – อหํ ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คจฺเฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยา’ติ?

‘อุทาหุ , เทวตา ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสุํ – อภพฺโพ, ภนฺเต, อเจโล ปาถิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา ภควโต สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุํฯ สเจปิสฺส เอวมสฺส – อหํ ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คจฺเฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยา’ติ?

๑๙. ‘เจตสา เจโต ปริจฺจ วิทิโต เจว เม, สุนกฺขตฺต , อเจโล ปาถิกปุตฺโต อภพฺโพ อเจโล ปาถิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา มม สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุํฯ สเจปิสฺส เอวมสฺส – อหํ ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คจฺเฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยา’ติฯ

‘เทวตาปิ เม เอตมตฺถํ อาโรเจสุํ – อภพฺพ , ภนฺเต, อเจโล ปาถิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา ภควโต สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุํฯ สเจปิสฺส เอวมสฺส – อหํ ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คจฺเฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยา’ติฯ

‘อชิโตปิ นาม ลิจฺฉวีนํ เสนาปติ อธุนา กาลงฺกโต ตาวตึสกายํ อุปฺปนฺโนฯ โสปิ มํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาโรเจสิ – อลชฺชี, ภนฺเต, อเจโล ปาถิกปุตฺโต; มุสาวาที, ภนฺเต, อเจโล ปาถิกปุตฺโตฯ มมฺปิ, ภนฺเต, อเจโล ปาถิกปุตฺโต พฺยากาสิ วชฺชิคาเม – อชิโต ลิจฺฉวีนํ เสนาปติ มหานิรยํ อุปฺปนฺโนติฯ น โข ปนาหํ, ภนฺเต, มหานิรยํ อุปฺปนฺโน; ตาวตึสกายมฺหิ อุปฺปนฺโนฯ อลชฺชี, ภนฺเต, อเจโล ปาถิกปุตฺโต; มุสาวาที, ภนฺเต, อเจโล ปาถิกปุตฺโต; อภพฺพ จ, ภนฺเต, อเจโล ปาถิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา ภควโต สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุํฯ สเจปิสฺส เอวมสฺส – อหํ ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คจฺเฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยา’ติฯ

‘อิติ โข, สุนกฺขตฺต, เจตสา เจโต ปริจฺจ วิทิโต เจว เม อเจโล ปาถิกปุตฺโต อภพฺพ อเจโล ปาถิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา มม สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุํฯ สเจปิสฺส เอวมสฺส – อหํ ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คจฺเฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยาติฯ เทวตาปิ เม เอตมตฺถํ อาโรเจสุํ – อภพฺพ, ภนฺเต , อเจโล ปาถิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา ภควโต สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุํฯ สเจปิสฺส เอวมสฺส – อหํ ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คจฺเฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยา’ติฯ

‘โส โข ปนาหํ, สุนกฺขตฺต, เวสาลิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฺปฏิกฺกนฺโต เยน อเจลสฺส ปาถิกปุตฺตสฺส อาราโม เตนุปสงฺกมิสฺสามิ ทิวาวิหารายฯ ยสฺสทานิ ตฺวํ, สุนกฺขตฺต, อิจฺฉสิ, ตสฺส อาโรเจหี’ติฯ

อิทฺธิปาฏิหาริยกถา

๒๐. ‘‘อถ ขฺวาหํ [อถ โข สฺวาหํ (สฺยา.)], ภคฺคว, ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย เวสาลึ ปิณฺฑาย ปาวิสึฯ เวสาลิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฺปฏิกฺกนฺโต เยน อเจลสฺส ปาถิกปุตฺตสฺส อาราโม เตนุปสงฺกมึ ทิวาวิหารายฯ อถ โข, ภคฺคว, สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุตฺโต ตรมานรูโป เวสาลึ ปวิสิตฺวา เยน อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา ลิจฺฉวี เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อภิญฺญาเต อภิญฺญาเต ลิจฺฉวี เอตทโวจ – ‘เอสาวุโส, ภควา เวสาลิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฺปฏิกฺกนฺโต เยน อเจลสฺส ปาถิกปุตฺตสฺส อาราโม เตนุปสงฺกมิ ทิวาวิหารายฯ อภิกฺกมถายสฺมนฺโต อภิกฺกมถายสฺมนฺโต, สาธุรูปานํ สมณานํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ ภวิสฺสตี’ติ ฯ อถ โข, ภคฺคว, อภิญฺญาตานํ อภิญฺญาตานํ ลิจฺฉวีนํ เอตทโหสิ – ‘สาธุรูปานํ กิร, โภ, สมณานํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ ภวิสฺสติ; หนฺท วต, โภ, คจฺฉามา’ติฯ เยน จ อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา พฺราหฺมณมหาสาลา คหปติเนจยิกา นานาติตฺถิยา [นานาติตฺถิย (สฺยา.)] สมณพฺราหฺมณา เตนุปสงฺกมิฯ อุปสงฺกมิตฺวา อภิญฺญาเต อภิญฺญาเต นานาติตฺถิเย [นานาติตฺถิย (สฺยา.)] สมณพฺราหฺมเณ เอตทโวจ – ‘เอสาวุโส, ภควา เวสาลิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฺปฏิกฺกนฺโต เยน อเจลสฺส ปาถิกปุตฺตสฺส อาราโม เตนุปสงฺกมิ ทิวาวิหารายฯ อภิกฺกมถายสฺมนฺโต อภิกฺกมถายสฺมนฺโต,

สาธุรูปานํ สมณานํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ ภวิสฺสตี’ติฯ อถ โข, ภคฺคว, อภิญฺญาตานํ อภิญฺญาตานํ นานาติตฺถิยานํ สมณพฺราหฺมณานํ เอตทโหสิ – ‘สาธุรูปานํ กิร, โภ, สมณานํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ ภวิสฺสติ; หนฺท วต, โภ, คจฺฉามา’ติฯ

“อถ โข, ภคฺคว, อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา ลิจฺฉวี, อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา จ พฺราหฺมณมหาสาลา คหปติเนจยิกา นานาติตฺถิยา สมณพฺราหฺมณา เยน อเจลสฺส ปาถิกปุตฺตสฺส อาราโม เตนุปสงฺกมึสุฯ สา เอสา, ภคฺคว, ปริสา มหา โหติ [ปริสา โหติ (สี. สฺยา. ปี.)] อเนกสตา อเนกสหสฺสาฯ

๒๑. “อโสฺสสิ โข, ภคฺคว, อเจโล ปาถิกปุตฺโต – ‘อภิกฺกนฺตา กิร อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา ลิจฺฉวี, อภิกฺกนฺตา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา จ พฺราหฺมณมหาสาลา คหปติเนจยิกา นานาติตฺถิยา สมณพฺราหฺมณาฯ สมโณปิ โคตโม มยฺหํ อาราเม ทิวาวิหารํ นิสิโนฺน’ติฯ สุตฺวานสฺส ภยํ ฉมฺภิตตฺตํ โลมหํโส อุทปาทิฯ อถ โข, ภคฺคว, อเจโล ปาถิกปุโตฺต ภีโต สํวิโคฺค โลมหฏฺฐชาโต เยน ตินฺทุกขาณุปริพฺพาชการาโม เตนุปสงฺกมิฯ

“อโสฺสสิ โข, ภคฺคว, สา ปริสา – ‘อเจโล กิร ปาถิกปุโตฺต ภีโต สํวิโคฺค โลมหฏฺฐชาโต เยน ตินฺทุกขาณุปริพฺพาชการาโม เตนุปสงฺกโนฺต’ติ [เตนุปสงฺกมโนฺต (สี. ปี. ก.)]ฯ อถ โข, ภคฺคว, สา ปริสา อญฺญตรํ ปุริสํ อามเนฺตสิ –

‘เอหิ ตฺวํ, โภ ปุริส, เยน ตินฺทุกขาณุปริพฺพาชการาโม, เยน อเจโล ปาถิกปุโตฺต เตนุปสงฺกมฯ อุปสงฺกมิตฺวา อเจลํ ปาถิกปุตฺตํ เอวํ วเทหิ – อภิกฺกมาวุโส, ปาถิกปุตฺต, อภิกฺกนฺตา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา ลิจฺฉวี, อภิกฺกนฺตา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา จ พฺราหฺมณมหาสาลา คหปติเนจยิกา นานาติตฺถิยา สมณพฺราหฺมณา, สมโณปิ โคตโม อายสฺมโต อาราเม ทิวาวิหารํ นิสิโนฺน; ภาสิตา โข ปน เต เอสา, อาวุโส ปาถิกปุตฺต, เวสาลิยํ ปริสติ วาจา สมโณปิ โคตโม ญาณวาโท, อหมฺปิ ญาณวาโทฯ ญาณวาโท โข ปน ญาณวาเทน อรหติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ ทเสฺสตุํฯ สมโณ โคตโม อุปฑฺฒปถํ อาคเจฺฉยฺย อหมฺปิ อุปฑฺฒปถํ คเจฺฉยฺยํฯ เต ตตฺถ อุโภปิ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กเรยฺยามฯ เอกํ เจ สมโณ โคตโม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสติ, ทฺวาหํ กริสฺสามิฯ เทฺว เจ สมโณ โคตโม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยานิ กริสฺสติ, จตฺตาราหํ กริสฺสามิฯ จตฺตาริ เจ สมโณ โคตโม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยานิ กริสฺสติ , อฏฺฐาหํ กริสฺสามิฯ อิติ ยาวตกํ ยาวตกํ สมโณ โคตโม อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กริสฺสติ, ตทฺทิคุณํ ตทฺทิคุณาหํ กริสฺสามี’ติ อภิกฺกมเสฺสว [อภิกฺกมเยว (สี. สฺยา. ปี.)] โข; อาวุโส ปาถิกปุตฺต, อุปฑฺฒปถํฯ สพฺพปฐมํเยว อาคนฺตฺวา สมโณ โคตโม อายสฺมโต อาราเม ทิวาวิหารํ นิสิโนฺน’ติฯ

๒๒. “เอวํ, โภติ โข, ภคฺคว, โส ปุริโส ตสฺสา ปริสาย ปฏิสฺสุตฺวา เยน ตินฺทุกขาณุปริพฺพาชการาโม, เยน อเจโล ปาถิกปุโตฺต เตนุปสงฺกมิฯ อุปสงฺกมิตฺวา อเจลํ ปาถิกปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘อภิกฺกมาวุโส ปาถิกปุตฺต, อภิกฺกนฺตา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา ลิจฺฉวี, อภิกฺกนฺตา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา จ พฺราหฺมณมหาสาลา คหปติเนจยิกา นานาติตฺถิยา สมณพฺราหฺมณาฯ สมโณปิ โคตโม อายสฺมโต อาราเม ทิวาวิหารํ นิสิโนฺนฯ ภาสิตา โข ปน เต เอสา, อาวุโส ปาถิกปุตฺต, เวสาลิยํ ปริสติ วาจา – สมโณปิ โคตโม ญาณวาโท; อหมฺปิ ญาณวาโทฯ ญาณวาโท โข ปน ญาณวาเทน อรหติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ ทเสฺสตุํ…เป.… ตทฺทิคุณํ ตทฺทิคุณาหํ กริสฺสามีติฯ อภิกฺกมเสฺสว โข, อาวุโส ปาถิกปุตฺต, อุปฑฺฒปถํฯ สพฺพปฐมํเยว อาคนฺตฺวา สมโณ โคตโม อายสฺมโต อาราเม ทิวาวิหารํ นิสิโนฺน’ติฯ

“เอวํ วุเตฺต, ภคฺคว, อเจโล ปาถิกปุโตฺต ‘อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโส’ติ วตฺวา ตเตฺถว สํสปฺปติ [สํสพฺพติ (ก.)], น สโกฺกติ อาสนาปิ วุฎฺฐาตุํฯ อถ โข โส, ภคฺคว, ปุริโส อเจลํ ปาถิกปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘กึ สุ นาม เต, อาวุโส ปาถิกปุตฺต, ปาวฬา สุ นาม เต ปีฐกสฺมึ อลฺลีนา, ปีฐกํ สุ นาม เต ปาวฬาสุ อลฺลีนํ? อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตเตฺถว สํสปฺปสิ, น สโกฺกสิ อาสนาปิ วุฎฺฐาตุ’นฺติฯ เอวมฺปิ โข, ภคฺคว, วุจฺจมาโน อเจโล ปาถิกปุโตฺต ‘อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโส’ติ วตฺวา ตเตฺถว สํสปฺปติ , น สโกฺกติ อาสนาปิ วุฎฺฐาตุํฯ

๒๓. “ยทา โข โส, ภคฺคว, ปุริโส อญฺญาสิ – ‘ปราภูตรูโป อยํ อเจโล ปาถิกปุโตฺตฯ อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตเตฺถว สํสปฺปติ, น สโกฺกติ อาสนาปิ วุฎฺฐาตุ’นฺติฯ อถ ตํ ปริสํ อาคนฺตฺวา เอวมาโรเจสิ – ‘ปราภูตรูโป, โภ [ปราภูตรูโป โภ อยํ (สฺยา. ก.), ปราภูตรูโป (สี. ปี.)], อเจโล ปาถิกปุโตฺตฯ อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตเตฺถว สํสปฺปติ, น สโกฺกติ อาสนาปิ วุฎฺฐาตุ’นฺติฯ เอวํ วุเตฺต, อหํ, ภคฺคว, ตํ ปริสํ เอตทโวจํ – ‘อภโพฺพ โข, อาวุโส, อเจโล ปาถิกปุโตฺต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฎฺฐึ อปฺปฎินิสฺสชฺชิตฺวา มม สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุํฯ สเจปิสฺส เอวมสฺส – ‘อหํ ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฎฺฐึ อปฺปฎินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คเจฺฉยฺย’นฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยาติฯ

ปฐมภาณวาโร นิฎฺฐิโตฯ

๒๔. “อถ โข, ภคฺคว, อญฺญตโร ลิจฺฉวิมหามโตฺต อุฎฺฐายาสนา ตํ ปริสํ เอตทโวจ – ‘เตน หิ, โภ, มุหุตฺตํ ตาว อาคเมถ, ยาวาหํ คจฺฉามิ [ปจฺจาคจฺฉามิ (?)]ฯ อเปฺปว นาม อหมฺปิ สกฺกุเณยฺยํ อเจลํ ปาถิกปุตฺตํ อิมํ ปริสํ อาเนตุ’นฺติฯ

“อถ โข โส, ภคฺคว, ลิจฺฉวิมหามโตฺต เยน ตินฺทุกขาณุปริพฺพาชการาโม, เยน อเจโล ปาถิกปุโตฺต เตนุปสงฺกมิฯ อุปสงฺกมิตฺวา อเจลํ ปาถิกปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘อภิกฺกมาวุโส ปาถิกปุตฺต, อภิกฺกนฺตํ เต เสโยฺย, อภิกฺกนฺตา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา ลิจฺฉวี, อภิกฺกนฺตา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา จ พฺราหฺมณมหาสาลา คหปติเนจยิกา นานาติตฺถิยา สมณพฺราหฺมณาฯ สมโณปิ โคตโม อายสฺมโต อาราเม ทิวาวิหารํ นิสิโนฺนฯ ภาสิตา โข ปน เต เอสา, อาวุโส ปาถิกปุตฺต, เวสาลิยํ ปริสติ วาจา – สมโณปิ โคตโม ญาณวาโท…เป…. ตทฺทิคุณํ ตทฺทิคุณาหํ กริสฺสามีติฯ อภิกฺกมเสฺสว โข, อาวุโส ปาถิกปุตฺต, อุปฑฺฒปถํฯ สพฺพปฐมํเยว อาคนฺตฺวา สมโณ โคตโม อายสฺมโต อาราเม ทิวาวิหารํ นิสิโนฺนฯ ภาสิตา โข ปเนสา, อาวุโส ปาถิกปุตฺต, สมเณน โคตเมน ปริสติ วาจา – อภโพฺพ โข อเจโล ปาถิกปุโตฺต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฎฺฐึ อปฺปฎินิสฺสชฺชิตฺวา มม สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุํฯ สเจปิสฺส เอวมสฺส – อหํ ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฎฺฐึ อปฺปฎินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คเจฺฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยาติฯ อภิกฺกมาวุโส ปาถิกปุตฺต, อภิกฺกมเนเนว เต ชยํ กริสฺสาม, สมณสฺส โคตมสฺส ปราชย’นฺติฯ

“เอวํ วุเตฺต, ภคฺคว, อเจโล ปาถิกปุโตฺต ‘อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโส’ติ วตฺวา ตเตฺถว สํสปฺปติ, น สโกฺกติ อาสนาปิ วุฎฺฐาตุํฯ อถ โข โส, ภคฺคว, ลิจฺฉวิมหามโตฺต อเจลํ ปาถิกปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘กึ สุ นาม เต, อาวุโส ปาถิกปุตฺต, ปาวฬา สุ นาม เต ปีฐกสฺมึ อลฺลีนา, ปีฐกํ สุ นาม เต ปาวฬาสุ อลฺลีนํ ? อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตเตฺถว สํสปฺปสิ, น สโกฺกสิ อาสนาปิ วุฎฺฐาตุ’นฺติ ฯ เอวมฺปิ โข, ภคฺคว, วุจฺจมาโน อเจโล ปาถิกปุโตฺต ‘อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโส’ติ วตฺวา ตเตฺถว สํสปฺปติ, น สโกฺกติ อาสนาปิ วุฎฺฐาตุํฯ

๒๕. ‘‘ยทา โข โส, ภคฺคว, ลิจฺฉวิมหามตฺโต อญฺญาสิ – ‘ปราภูตรูโป อยํ อเจโล ปาถิกปุตฺโต อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตเตฺถว สํสปฺปติ, น สโกฺกติ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุ’นฺติฯ อถ ตํ ปริสํ อาคนฺตฺวา เอวมาโรเจสิ – ‘ปราภูตรูโป, โภ [ปราภูตรูโป (สี. ปี.), ปราภูตรูโป อยํ (สฺยา.)], อเจโล ปาถิกปุโตฺต อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตเตฺถว สํสปฺปติ, น สโกฺกติ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุ’นฺติฯ เอวํ วุเตฺต, อหํ, ภคฺคว, ตํ ปริสํ เอตทโวจํ – ‘อภโพฺพ โข, อาวุโส, อเจโล ปาถิกปุโตฺต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฎฺฐึ อปฺปฎินิสฺสชฺชิตฺวา มม สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุํฯ สเจปิสฺส เอวมสฺส – อหํ ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฎฺฐึ อปฺปฎินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คเจฺฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยฯ สเจ ปายสฺมนฺตานํ ลิจฺฉวีนํ เอวมสฺส – มยํ อเจลํ ปาถิกปุตฺตํ วรตฺตาหิ [ยาหิ วรตฺตาหิ (สฺยา. ก.)] พนฺธิตฺวา โคยุเคหิ อาวิเญฺฉยฺยามาติ [อาวิเญฺชยฺยามาติ (สฺยา.), อาวิเชฺฌยฺยามาติ (สี. ปี.)], ตา วรตฺตา ฉิเชฺชยฺยุํ ปาถิกปุโตฺต วาฯ อภโพฺพ ปน อเจโล ปาถิกปุโตฺต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฎฺฐึ อปฺปฎินิสฺสชฺชิตฺวา มม สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุํฯ สเจปิสฺส เอวมสฺส – อหํ ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฎฺฐึ อปฺปฎินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คเจฺฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยา’ติฯ

๒๖. ‘‘อถ โข, ภคฺคว, ชาลิโย ทารุปตฺติกเนฺตวาสี อุฎฺฐายาสนา ตํ ปริสํ เอตทโวจ – ‘เตน หิ, โภ, มุหุตฺตํ ตาว อาคเมถ, ยาวาหํ คจฺฉามิ; อเปฺปว นาม อหมฺปิ สกฺกุเณยฺยํ อเจลํ ปาถิกปุตฺตํ อิมํ ปริสํ อาเนตุ’’นฺติฯ

‘‘อถ โข, ภคฺคว, ชาลิโย ทารุปตฺติกเนฺตวาสี เยน ตินฺทุกขาณุปริพฺพาชการาโม, เยน อเจโล ปาถิกปุโตฺต เตนุปสงฺกมิฯ อุปสงฺกมิตฺวา อเจลํ ปาถิกปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘อภิกฺกมาวุโส ปาถิกปุตฺต, อภิกฺกนฺตํ เต เสโยฺยฯ อภิกฺกนฺตา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา ลิจฺฉวี, อภิกฺกนฺตา อภิญฺญาตา อภิญฺญาตา จ พฺราหฺมณมหาสาลา คหปติเนจยิกา นานาติตฺถิยา สมณพฺราหฺมณาฯ สมโณปิ โคตโม อายสฺมโต อาราเม ทิวาวิหารํ นิสิโนฺนฯ ภาสิตา โข ปน เต เอสา, อาวุโส ปาถิกปุตฺต, เวสาลิยํ ปริสติ วาจา – สมโณปิ โคตโม ญาณวาโท…เป.… ตทฺทิคุณํ ตทฺทิคุณาหํ กริสฺสามีติฯ อภิกฺกมเสฺสว, โข อาวุโส ปาถิกปุตฺต, อุปฑฺฒปถํฯ สโพฺพ ปฐมํเยว อาคนฺตฺวา สมโณ โคตโม อายสฺมโต อาราเม ทิวาวิหารํ นิสิโนฺนฯ ภาสิตา โข ปเนสา, อาวุโส ปาถิกปุตฺต, สมเณน โคตเมน ปริสติ วาจา – อภโพฺพ อเจโล ปาถิกปุโตฺต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฎฺฐึ อปฺปฎินิสฺสชฺชิตฺวา มม สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุํฯ สเจปิสฺส เอวมสฺส – อหํ ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฎฺฐึ อปฺปฎินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คเจฺฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยฯ สเจ ปายสฺมนฺตานํ ลิจฺฉวีนํ เอวมสฺส – มยํ อเจลํ ปาถิกปุตฺตํ วรตฺตาหิ พนฺธิตฺวา โคยุเคหิ อาวิเญฺฉยฺยามาติฯ ตา วรตฺตา ฉิเชฺชยฺยุํ ปาถิกปุโตฺต วาฯ อภโพฺพ ปน อเจโล ปาถิกปุโตฺต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฎฺฐึ อปฺปฎินิสฺสชฺชิตฺวา มม สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุํฯ สเจปิสฺส เอวมสฺส – อหํ ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฎฺฐึ อปฺปฎินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ อาคเจฺฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยาติฯ อภิกฺกมาวุโส ปาถิกปุตฺต, อภิกฺกมเนเนว เต ชยํ กริสฺสาม, สมณสฺส โคตมสฺส ปราชย’นฺติฯ

‘‘เอวํ วุเตฺต, ภคฺคว, อเจโล ปาถิกปุโตฺต ‘อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโส’ติ วตฺวา ตเตฺถว สํสปฺปติ, น สโกฺกติ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุํฯ อถ โข, ภคฺคว, ชาลิโย ทารุปตฺติกเนฺตวาสี อเจลํ ปาถิกปุตฺตํ เอตทโวจ – ‘กึ สุ นาม เต, อาวุโส ปาถิกปุตฺต, ปาวฬา สุ นาม เต ปีฐกสฺมึ อลฺลีนา, ปีฐกํ สุ นาม เต ปาวฬาสุ อลฺลีนํ? อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตเตฺถว

สํสปฺปสิ, น สโกฺกสิ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุ’นฺติฯ เอวมฺปิ โข, ภนฺเต, วุจฺจมาโน อเจโล ปาถิกปุตฺโต “อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโส”ติ วตฺวา ตเตฺถว สํสปฺปติ, น สโกฺกติ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุนฺติฯ

๒๗. “ยทา โข, ภนฺเต, ชาลิโย ทารุปตฺติกเนฺตวาสี อญฺญาสิ – ‘ปราภูตรูโป อยํ อเจโล ปาถิกปุโตฺต ‘อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตเตฺถว สํสปฺปติ, น สโกฺกติ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุ’นฺติ, อถ นํ เอตทโวจ –

‘ภูตปุพฺพํ, อาวุโส ปาถิกปุตฺต, สีหสฺส มิครโญฺญ เอตทโหสิ – ยํนูนาหํ อญฺญตรํ วนสณฺฑํ นิสฺสาย อาสยํ กเปฺปยฺยํฯ ตตฺราสยํ กเปฺปตฺวา สายนฺหสมยํ อาสยา นิกฺขเมยฺยํ, อาสยา นิกฺขมิตฺวา วิชมฺเภยฺยํ, วิชมฺภิตฺวา สมนฺตา จตุทฺทิสา อนุวิโลเกยฺยํ, สมนฺตา จตุทฺทิสา อนุวิโลเกตฺวา ติกฺขตฺตุํ สีหนาทํ นเทยฺยํ, ติกฺขตฺตุํ สีหนาทํ นทิตฺวา โคจราย ปกฺกเมยฺยํฯ โส วรํ วรํ มิคสํเฆ [มิคสํฆํ (สฺยา. ก.)] วธิตฺวา มุทุมํสานิ มุทุมํสานิ ภกฺขยิตฺวา ตเมว อาสยํ อชฺฌุเปยฺย’นฺติฯ

‘อถ โข, อาวุโส, โส สีโห มิคราชา อญฺญตรํ วนสณฺฑํ นิสฺสาย อาสยํ กเปฺปสิฯ ตตฺราสยํ กเปฺปตฺวา สายนฺหสมยํ อาสยา นิกฺขมิ, อาสยา นิกฺขมิตฺวา วิชมฺภิ, วิชมฺภิตฺวา สมนฺตา จตุทฺทิสา อนุวิโลเกสิ, สมนฺตา จตุทฺทิสา อนุวิโลเกตฺวา ติกฺขตฺตุํ สีหนาทํ นทิ, ติกฺขตฺตุํ สีหนาทํ นทิตฺวา โคจราย ปกฺกามิฯ โส วรํ วรํ มิคสเงฺฆ วธิตฺวา มุทุมํสานิ มุทุมํสานิ ภกฺขยิตฺวา ตเมว อาสยํ อชฺฌุเปสิฯ

๒๘. ‘ตเสฺสว โข, อาวุโส ปาถิกปุตฺต, สีหสฺส มิครโญฺญ วิฆาสสํวโฑฺฒ ชรสิงฺคาโล [ชรสิคาโล (สี. สฺยา. ปี.)] ทิโตฺต เจว พลวา จฯ อถ โข, อาวุโส, ตสฺส ชรสิงฺคาลสฺส เอตทโหสิ – โก จาหํ, โก สีโห มิคราชาฯ ยํนูนาหมฺปิ อญฺญตรํ วนสณฺฑํ นิสฺสาย อาสยํ กเปฺปยฺยํฯ ตตฺราสยํ กเปฺปตฺวา สายนฺหสมยํ อาสยา นิกฺขเมยฺยํ, อาสยา นิกฺขมิตฺวา วิชเมฺภยฺยํ, วิชมฺภิตฺวา สมนฺตา จตุทฺทิสา อนุวิโลเกยฺยํ, สมนฺตา จตุทฺทิสา อนุวิโลเกตฺวา ติกฺขตฺตุํ สีหนาทํ นเทยฺยํ, ติกฺขตฺตุํ สีหนาทํ นทิตฺวา โคจราย ปกฺกเมยฺยํฯ โส วรํ วรํ มิคสเงฺฆ วธิตฺวา มุทุมํสานิ มุทุมํสานิ ภกฺขยิตฺวา ตเมว อาสยํ อชฺฌุเปยฺย’นฺติฯ

‘อถ โข โส, อาวุโส, ชรสิงฺคาโล อญฺญตรํ วนสณฺฑํ นิสฺสาย อาสยํ กเปฺปสิฯ ตตฺราสยํ กเปฺปตฺวา สายนฺหสมยํ อาสยา นิกฺขมิ, อาสยา นิกฺขมิตฺวา วิชมฺภิ, วิชมฺภิตฺวา สมนฺตา จตุทฺทิสา อนุวิโลเกสิ, สมนฺตา จตุทฺทิสา อนุวิโลเกตฺวา ติกฺขตฺตุํ สีหนาทํ นทิสฺสามีติ สิงฺคาลกํเยว อนทิ เภรณฺฑกํเยว [เภทณฺฑกํเยว (ก.)] อนทิ, เก จ ฉเว สิงฺคาเล, เก ปน สีหนาเทติ [สีหนาเท (?)]ฯ

‘เอวเมว โข ตฺวํ, อาวุโส ปาถิกปุตฺต, สุคตาปทาเนสุ ชีวมาโน สุคตาติริตฺตานิ ภุญฺชมาโน ตถาคเต อรหเนฺต สมฺมาสมฺพุเทฺธ อาสาเทตพฺพํ มญฺญสิฯ เก จ ฉเว ปาถิกปุเตฺต, กา จ ตถาคตานํ อรหนฺตานํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ อาสาทนา’ติฯ

๒๙. “ยโต โข, ภนฺเต, ชาลิโย ทารุปตฺติกเนฺตวาสี อิมินา โอปเมฺมน เนว อสกฺขิ อเจลํ ปาถิกปุตฺตํ ตมฺหา อาสนา จาเวตุํฯ อถ นํ เอตทโวจ –

‘สีโหติ อตฺตานํ สเมกฺขิยาน,

อมญฺญิ โกตฺถุ มิคราชาหมสฺมิ;
ตเถว [ตเมว (สฺยา.)] โส สิงฺคาลกํ อนทิ,
เก จ ฉเว สิงฺคาเล เก ปน สีหนาเท’ติฯ

‘เอวเมว โข ตฺวํ, อาวุโส ปาถิกปุตฺต, สุคตาปทาเนสุ ชีวมาโน สุคตาติริตฺตานิ ภุญฺชมาโน ตถาคเต อรหนฺเต สมฺมาสมฺพุทฺเธ อาสาเทตพฺพํ มญฺญสิฯ เก จ ฉเว ปาถิกปุตฺเต, กา จ ตถาคตานํ อรหนฺตานํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ อาสาทนา’ติฯ

๓๐. ‘‘ยโต โข, ภคฺคว, ชาลิโย ทารุปตฺติกนฺเตวาสี อิมินาปิ โอปมฺเมน เนว อสกฺขิ อเจลํ ปาถิกปุตฺตํ ตมฺหา อาสนา จาเวตุํฯ อถ นํ เอตทโวจ –

‘อญฺญํ อนุจงฺกมนํ, อตฺตานํ วิฆาเส สเมกฺขิย;
ยาว อตฺตานํ น ปสฺสติ, โกตฺถุ ตาว พฺยคฺโฆติ มญฺญติฯ

ตเถว โส สิงฺคาลกํ อนทิ;
เก จ ฉเว สิงฺคาเล เก ปน สีหนาเท’ติฯ

‘เอวเมว โข ตฺวํ, อาวุโส ปาถิกปุตฺต, สุคตาปทาเนสุ ชีวมาโน สุคตาติริตฺตานิ ภุญฺชมาโน ตถาคเต อรหนฺเต สมฺมาสมฺพุทฺเธ อาสาเทตพฺพํ มญฺญสิฯ เก จ ฉเว ปาถิกปุตฺเต, กา จ ตถาคตานํ อรหนฺตานํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ อาสาทนา’ติฯ

๓๑. ‘‘ยโต โข, ภคฺคว, ชาลิโย ทารุปตฺติกนฺเตวาสี อิมินาปิ โอปมฺเมน เนว อสกฺขิ อเจลํ ปาถิกปุตฺตํ ตมฺหา อาสนา จาเวตุํฯ อถ นํ เอตทโวจ –

‘ภุตฺวาน เภเก [ภิงฺเค (ก.)] ขลมูสิกาโย,
กฏสีสุ ขิตฺตานิ จ โกณปานิ [กูณปานิ (สฺยา.)];
มหาวเน สุญฺญวเน วิวฑฺโฒ,
อมญฺญิ โกตฺถุ มิคราชาหมสฺมิฯ

ตเถว โส สิงฺคาลกํ อนทิ;
เก จ ฉเว สิงฺคาเล เก ปน สีหนาเท’ติฯ

‘เอวเมว โข ตฺวํ, อาวุโส ปาถิกปุตฺต, สุคตาปทาเนสุ ชีวมาโน สุคตาติริตฺตานิ ภุญฺชมาโน ตถาคเต อรหนฺเต สมฺมาสมฺพุทฺเธ อาสาเทตพฺพํ มญฺญสิฯ เก จ ฉเว ปาถิกปุตฺเต, กา จ ตถาคตานํ อรหนฺตานํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ อาสาทนา’ติฯ

๓๒. ‘‘ยโต โข, ภคฺคว, ชาลิโย ทารุปตฺติกนฺเตวาสี อิมินาปิ โอปมฺเมน เนว อสกฺขิ อเจลํ ปาถิกปุตฺตํ ตมฺหา อาสนา จาเวตุํฯ อถ ตํ ปริสํ อาคนฺตฺวา เอวมาโรเจสิ – ‘ปราภูตรูโป, โภ, อเจโล ปาถิกปุตฺโต อายามิ อาวุโส, อายามิ อาวุโสติ วตฺวา ตตฺเถว สํสปฺปติ, น สกฺโกติ อาสนาปิ วุฏฺฐาตุ’นฺติฯ

๓๓. ‘‘เอวํ วุตฺเต, อหํ, ภคฺคว, ตํ ปริสํ เอตทโวจํ – ‘อภพฺโพ โข, อาวุโส, อเจโล ปาถิกปุตฺโต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา มม สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุํฯ สเจปิสฺส เอวมสฺส – อหํ ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐึ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา

สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คเจฺฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยฯ สเจปายสฺมนฺตานํ ลิจฺฉวีนํ เอวมสฺส – มยํ อเจลํ ปาถิกปุตฺตํ วรตฺตาหิ พนฺธิตฺวา นาเคหิ [โคยุเคหิ (สพฺพตฺถ) อฏฺฐกถา ปสฺสิตพฺพา] อาวิเญฺฉยฺยามาติ ฯ ตา วรตฺตา ฉิเชฺชยฺยุํ ปาถิกปุโตฺต วาฯ อภโพฺพ ปน อเจโล ปาถิกปุโตฺต ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐิํ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา มม สมฺมุขีภาวํ อาคนฺตุํฯ สเจปิสฺส เอวมสฺส – อหํ ตํ วาจํ อปฺปหาย ตํ จิตฺตํ อปฺปหาย ตํ ทิฏฺฐิํ อปฺปฏินิสฺสชฺชิตฺวา สมณสฺส โคตมสฺส สมฺมุขีภาวํ คเจฺฉยฺยนฺติ, มุทฺธาปิ ตสฺส วิปเตยฺยา’ติฯ

๓๔. ‘‘อถ ขฺวาหํ, ภคฺคว, ตํ ปริสํ ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสสิํ สมาทเปสิํ สมุเตฺตเชสิํ สมฺปหํเสสิํ, ตํ ปริสํ ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุเตฺตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา มหาพนฺธนา โมกฺขํ กริตฺวา จตุราสีติปาณสหสฺสานิ มหาวิทุคฺคา อุทฺธริตฺวา เตโชธาตุํ สมาปชฺชิตฺวา สตฺตตาลํ เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา อญฺญํ สตฺตตาลมฺปิ อจฺจิํ [อคฺคิํ (สฺยา.)] อภินิมฺมินิตฺวา ปชฺชลิตฺวา ธูมายิตฺวา [ธูปายิตฺวา (สี. ปี.)] มหาวเน กูฏาคารสาลายํ ปจฺจุฏฺฐาสิํฯ

๓๕. ‘‘อถ โข, ภคฺคว, สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต เยนาหํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข อหํ, ภคฺคว, สุนกฺขตฺตํ ลิจฺฉวิปุตฺตํ เอตทโวจํ – ‘ตํ กิํ มญฺญสิ, สุนกฺขตฺต, ยเถว เต อหํ อเจลํ ปาถิกปุตฺตํ อารพฺภ พฺยากาสิํ, ตเถว ตํ วิปากํ อญฺญถา วา’ติ? ‘ยเถว เม, ภเนฺต, ภควา อเจลํ ปาถิกปุตฺตํ อารพฺภ พฺยากาสิ, ตเถว ตํ วิปากํ, โน อญฺญถา’ติฯ

‘ตํ กิํ มญฺญสิ, สุนกฺขตฺต, ยทิ เอวํ สเนฺต กตํ วา โหติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ, อกตํ วา’ติ? ‘อทฺธา โข, ภเนฺต, เอวํ สเนฺต กตํ โหติ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ, โน อกต’นฺติฯ ‘เอวมฺปิ โข มํ ตฺวํ, โมฆปุริส, อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กโรนฺตํ เอวํ วเทสิ – น หิ ปน เม, ภเนฺต, ภควา อุตฺตริมนุสฺสธมฺมา อิทฺธิปาฏิหาริยํ กโรตีติฯ ปสฺส, โมฆปุริส, ยาวญฺจ เต อิทํ อปรทฺธ’นฺติฯ

‘‘เอวมฺปิ โข, ภคฺคว, สุนกฺขโตฺต ลิจฺฉวิปุโตฺต มยา วุจฺจมาโน อปกฺกเมว อิมสฺมา ธมฺมวินยา, ยถา ตํ อาปายิโก เนรยิโกฯ

อคฺคญฺญปญฺญตฺติกถา

๓๖. ‘‘อคฺคญฺญญฺจาหํ, ภคฺคว, ปชานามิฯ ตญฺจ ปชานามิ [‘‘ตญฺจปชานามี’’ติ อิทํ สฺยาโปตฺถเกนตฺถิ], ตโต จ อุตฺตริตรํ ปชานามิ, ตญฺจ ปชานํ [ปชานนํ (สฺยา. ก.) อฏฺฐกถาสํวณฺณนา ปสฺสิตพฺพา] น ปรามสามิ, อปรามสโต จ เม ปจฺจเตฺตเยฺเวว นิพฺพุติ วิทิตา, ยทภิชานํ ตถาคโต โน อนยํ อาปชฺชติ ฯ

๓๗. ‘‘สนฺติ, ภคฺคว, เอเก สมณพฺราหฺมณา อิสฺสรกุตฺตํ พฺรหฺมกุตฺตํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปนฺติฯ ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ – ‘สจฺจํ กิร ตุเมฺห อายสฺมโนฺต อิสฺสรกุตฺตํ พฺรหฺมกุตฺตํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถา’ติ? เต จ เม เอวํ ปุฏฺฐา, ‘อาโม’ติ [อามาติ (สฺยา.)] ปฏิชานนฺติฯ ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘กถํวิหิตกํ ปน [กถํ วิหิตกํโน ปน (ก.)] ตุเมฺห อายสฺมโนฺต อิสฺสรกุตฺตํ พฺรหฺมกุตฺตํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถา’ติ? เต มยา ปุฏฺฐา น สมฺปายนฺติ, อสมฺปายนฺตา มมเญฺญว ปฏิปุจฺฉนฺติฯ เตสาหํ ปุโฏฺฐ พฺยากโรมิ –

๓๘. ‘โหติ โข โส, อาวุโส, สมโย ยํ กทาจิ กรหจิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน อยํ โลโก สํวฏฺฏติฯ สํวฏฺฏมาเน โลเก เยภุยฺเยน สตฺตา อาภสฺสรสํวตฺตนิกา โหนฺติฯ เต ตตฺถ โหนฺติ มโนมยา ปีติภกฺขา สยํปภา อนฺตลิกฺขจรา สุภฏฺฐายิโน จิรํ ทีฆมทฺธานํ ติฏฺฐนฺติฯ

‘โหติ โข โส, อาวุโส, สมโย ยํ กทาจิ กรหจิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน อยํ โลโก วิวฏฺฏติฯ วิวฏฺฏมาเน โลเก สุญฺญํ พฺรหฺมวิมานํ ปาตุภวติฯ อถ โข [อถ (สี. สฺยา. ปี.)] อญฺญตโร สตฺโต อายุกฺขยา วา ปุญฺญกฺขยา วา อาภสฺสรกายา จวิตฺวา สุญฺญํ พฺรหฺมวิมานํ อุปปชฺชติ ฯ โส ตตฺถ โหติ มโนมโย ปีติภกฺโข สยํปโภ อนฺตลิกฺขจโร สุภฏฺฐายี, จิรํ ทีฆมทฺธานํ ติฏฺฐติฯ

‘ตสฺส ตตฺถ เอกกสฺส ทีฆรตฺตํ นิวุสิตตฺตา อนภิรติ ปริตสฺสนา อุปฺปชฺชติ – อโห วต อเญฺญปิ สตฺตา อิตฺถตฺตํ อาคเจฺฉยฺยุนฺติฯ อถ อเญฺญปิ สตฺตา อายุกฺขยา วา ปุญฺญกฺขยา วา อาภสฺสรกายา จวิตฺวา พฺรหฺมวิมานํ อุปปชฺชนฺติ ตสฺส สตฺตสฺส สหพฺยตํฯ เตปิ ตตฺถ โหนฺติ มโนมยา ปีติภกฺขา สยํปภา อนฺตลิกฺขจรา สุภฏฺฐายิโน, จิรํ ทีฆมทฺธานํ ติฏฺฐนฺติฯ

๓๙. ‘ตตฺราวุโส, โย โส สตฺโต ปฐมํ อุปปโนฺน, ตสฺส เอวํ โหติ – อหมสฺมิ พฺรหฺมา มหาพฺรหฺมา อภิภู อนภิภูโต อญฺญทตฺถุทโส วสวตฺตี อิสฺสโร กตฺตา นิมฺมาตา เสโฏฺฐ สชิตา [สญฺชิตา (สี. ปี.), สชฺชิตา (สฺยา. กํ.)] วสี ปิตา ภูตภพฺยานํ, มยา อิเม สตฺตา นิมฺมิตาฯ ตํ กิสฺส เหตุ? มมญฺหิ ปุเพฺพ เอตทโหสิ – อโห วต อเญฺญปิ สตฺตา อิตฺถตฺตํ อาคเจฺฉยฺยุนฺติ; อิติ มม จ มโนปณิธิฯ อิเม จ สตฺตา อิตฺถตฺตํ อาคตาติฯ

‘เยปิ เต สตฺตา ปจฺฉา อุปปนฺนา, เตสมฺปิ เอวํ โหติ – อยํ โข ภวํ พฺรหฺมา มหาพฺรหฺมา อภิภู อนภิภูโต อญฺญทตฺถุทโส วสวตฺตี อิสฺสโร กตฺตา นิมฺมาตา เสโฏฺฐ สชิตา วสี ปิตา ภูตภพฺยานํ; อิมินา มยํ โภตา พฺรหฺมุนา นิมฺมิตาฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อิมญฺหิ มยํ อทฺทสาม อิธ ปฐมํ อุปปนฺนํ; มยํ ปนามฺห ปจฺฉา อุปปนฺนาติฯ

๔๐. ‘ตตฺราวุโส , โย โส สตฺโต ปฐมํ อุปปโนฺน, โส ทีฆายุกตโร จ โหติ วณฺณวนฺตตโร จ มเหสกฺขตโร จฯ เย ปน เต สตฺตา ปจฺฉา อุปปนฺนา, เต อปฺปายุกตรา จ โหนฺติ ทุพฺพณฺณตรา จ อเปฺปสกฺขตรา จฯ

‘ฐานํ โข ปเนตํ, อาวุโส, วิชฺชติ, ยํ อญฺญตโร สตฺโต ตมฺหา กายา จวิตฺวา อิตฺถตฺตํ อาคจฺฉติฯ อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติฯ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต สมาโน อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิเตฺต ตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติ; ตโต ปรํ นานุสฺสรติฯ

‘โส เอวมาห – โย โข โส ภวํ พฺรหฺมา มหาพฺรหฺมา อภิภู อนภิภูโต อญฺญทตฺถุทโส วสวตฺตี อิสฺสโร กตฺตา นิมฺมาตา เสโฏฺฐ สชิตา วสี ปิตา ภูตภพฺยานํ, เยน มยํ โภตา พฺรหฺมุนา นิมฺมิตาฯ โส นิโจฺจ ธุโว [สสฺสโต ทีฆายุโก (สฺยา. ก.)] สสฺสโต อวิปริณามธโมฺม สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสติฯ เย ปน มยํ อหุมฺหา เตน โภตา พฺรหฺมุนา นิมฺมิตา, เต มยํ อนิจฺจา อทฺธุวา [อทฺธุวา อสสฺสตา (สฺยา. ก.)] อปฺปายุกา จวนธมฺมา อิตฺถตฺตํ อาคตา’ติฯ เอวํวิหิตกํ โน ตุเมฺห อายสฺมโนฺต อิสฺสรกุตฺตํ พฺรหฺมกุตฺตํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถาติฯ ‘เต เอวมาหํสุ – เอวํ โข โน, อาวุโส โคตม, สุตํ, ยเถวายสฺมา โคตโม อาหา’ติฯ “อคฺคญฺญญฺจาหํ, ภคฺคว, ป

ชานามิฯ ตญฺจ ปชานามิ, ตโต จ อุตฺตริตรํ ปชานามิ, ตญฺจ ปชานํ น ปรามสามิ, อปรามสโต จ เม ปจฺจตฺตญฺเญว นิพฺพุติ วิทิตาฯ ยทภิชานํ ตถาคโต โน อนยํ อาปชฺชติฯ

๔๑. ‘‘สนฺติ, ภคฺคว, เอเก สมณพฺราหฺมณา ขิฑฺฑาปโทสิกํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปนฺติฯ ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ – ‘สจฺจํ กิร ตุเมฺห อายสฺมนฺโต ขิฑฺฑาปโทสิกํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถา’ติ? เต จ เม เอวํ ปุฏฺฐา ‘อาโม’ติ ปฏิชานนฺติฯ ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘กถํวิหิตกํ ปน ตุเมฺห อายสฺมนฺโต ขิฑฺฑาปโทสิกํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถา’ติ? เต มยา ปุฏฺฐา น สมฺปายนฺติ, อสมฺปายนฺตา มมเญฺญว ปฏิปุจฺฉนฺติ, เตสาหํ ปุฏฺโฐ พฺยากโรมิ –

๔๒. ‘สนฺตาวุโส, ขิฑฺฑาปโทสิกา นาม เทวาฯ เต อติเวลํ หสฺสขิฑฺฑารติธมฺมสมาปนฺนา [หสขิฑฺฑารติธมฺมสมาปนฺนา (ก.)] วิหรนฺติฯ เตสํ อติเวลํ หสฺสขิฑฺฑารติธมฺมสมาปนฺนานํ วิหรตํ สติ สมฺมุสฺสติ, สติยา สโมฺมสา [สติยา สโมฺมสาย (สฺยา.)] เต เทวา ตมฺหา กายา จวนฺติฯ

‘ฐานํ โข ปเนตํ, อาวุโส, วิชฺชติ, ยํ อญฺญตโร สโตฺต ตมฺหา กายา จวิตฺวา อิตฺถตฺตํ อาคจฺฉติ, อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ, อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต สมาโน อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิเตฺต ตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติ; ตโต ปรํ นานุสฺสรติฯ

‘โส เอวมาห – เย โข เต โภโนฺต เทวา น ขิฑฺฑาปโทสิกา เต น อติเวลํ หสฺสขิฑฺฑารติธมฺมสมาปนฺนา วิหรนฺติฯ เตสํ นาติเวลํ หสฺสขิฑฺฑารติธมฺมสมาปนฺนานํ วิหรตํ สติ น สมฺมุสฺสติ, สติยา อสโมฺมสา เต เทวา ตมฺหา กายา น จวนฺติ, นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสนฺติฯ เย ปน มยํ อหุมฺหา ขิฑฺฑาปโทสิกา เต มยํ อติเวลํ หสฺสขิฑฺฑารติธมฺมสมาปนฺนา วิหริมฺหา, เตสํ โน อติเวลํ หสฺสขิฑฺฑารติธมฺมสมาปนฺนานํ วิหรตํ สติ สมฺมุสฺสติ, สติยา สโมฺมสา เอวํ [สโมฺมสา เอว (สี. ปี.) สโมฺมสา เต (สฺยา. ก.)] มยํ ตมฺหา กายา จุตา, อนิจฺจา อทฺธุวา อปฺปายุกา จวนธมฺมา อิตฺถตฺตํ อาคตาติฯ เอวํวิหิตกํ โน ตุเมฺห อายสฺมนฺโต ขิฑฺฑาปโทสิกํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถา’ติฯ ‘เต เอวมาหํสุ – เอวํ โข โน, อาวุโส โคตม, สุตํ, ยเถวายสฺมา โคตโม อาหา’ติฯ ‘‘อคฺคญฺญญฺจาหํ, ภคฺคว, ปชานามิ… เป.… ยทภิชานํ ตถาคโต โน อนยํ อาปชฺชติฯ

๔๓. ‘‘สนฺติ, ภคฺคว, เอเก สมณพฺราหฺมณา มโนปโทสิกํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปนฺติฯ ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ – ‘สจฺจํ กิร ตุเมฺห อายสฺมนฺโต มโนปโทสิกํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถา’ติ? เต จ เม เอวํ ปุฏฺฐา ‘อาโม’ติ ปฏิชานนฺติฯ ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘กถํวิหิตกํ ปน ตุเมฺห อายสฺมนฺโต มโนปโทสิกํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถา’ติ? เต มยา ปุฏฺฐา น สมฺปายนฺติ, อสมฺปายนฺตา มมเญฺญว ปฏิปุจฺฉนฺติฯ เตสาหํ ปุฏฺโฐ พฺยากโรมิ –

๔๔. ‘สนฺตาวุโส, มโนปโทสิกา นาม เทวาฯ เต อติเวลํ อญฺญมญฺญํ อุปนิชฺฌายนฺติฯ เต อติเวลํ อญฺญมญฺญํ อุปนิชฺฌายนฺตา อญฺญมญฺญมฺหิ จิตฺตานิ ปทูเสนฺติฯ เต อญฺญมญฺญํ ปทุฏฺฐจิตฺตา กิลนฺตกายา กิลนฺตจิตฺตาฯ เต เทวา ตมฺหา กายา จวนฺติฯ

‘ฐานํ โข ปเนตํ, อาวุโส, วิชฺชติ, ยํ อญฺญตโร สโตฺต ตมฺหา กายา จวิตฺวา อิตฺถตฺตํ อาคจฺฉติฯ อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติฯ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต สมาโน อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิเตฺต ตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติ, ตโต ปรํ นานุสฺสรติฯ

‘โส เอวมาห – เย โข เต โภโนฺต เทวา น มโนปโทสิกา เต นาติเวลํ อญฺญมญฺญํ อุปนิชฺฌายนฺติฯ เต นาติเวลํ อญฺญมญฺญํ อุปนิชฺฌายนฺตา อญฺญมญฺญมฺหิ จิตฺตานิ นปฺปทูเสนฺติฯ เต อญฺญมญฺญํ อปฺปทุฎฺฐจิตฺตา อกิลนฺตกายา อกิลนฺตจิตฺตาฯ เต เทวา ตมฺหา [อกิลนฺตจิตฺตา ตมฺหา (ก.)] กายา น จวนฺติ, นิจฺจา ธุวา สสฺสตา อวิปริณามธมฺมา สสฺสติสมํ ตเถว ฐสฺสนฺติฯ เย ปน มยํ อหุมฺหา มโนปโทสิกา, เต มยํ อติเวลํ อญฺญมญฺญํ อุปนิชฺฌายิมฺหาฯ เต มยํ อติเวลํ อญฺญมญฺญํ อุปนิชฺฌายนฺตา อญฺญมญฺญมฺหิ จิตฺตานิ ปทูสิมฺหา [ปโทสิยิมฺหา (สฺยา.), ปทูสยิมฺหา (?)]ฯ เต มยํ อญฺญมญฺญํ ปทุฎฺฐจิตฺตา กิลนฺตกายา กิลนฺตจิตฺตาฯ เอวํ มยํ [กิลนฺตจิตฺตาเอว มยํ (สี. ปี.), กิลนฺตจิตฺตา (ก.)] ตมฺหา กายา จุตา, อนิจฺจา อทฺธุวา อปฺปายุกา จวนธมฺมา อิตฺถตฺตํ อาคตาติฯ เอวํวิหิตกํ โน ตุเมฺห อายสฺมโนฺต มโนปโทสิกํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถา’ติฯ ‘เต เอวมาหํสุ – เอวํ โข โน, อาวุโส โคตม, สุตํ, ยเถวายสฺมา โคตโม อาหา’ติฯ “อคฺคญฺญญฺจาหํ, ภคฺคว, ปชานามิ…เป.… ยทภิชานํ ตถาคโต โน อนยํ อาปชฺชติฯ

๔๕. “สนฺติ, ภคฺคว, เอเก สมณพฺราหฺมณา อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปนฺติฯ ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ – ‘สจฺจํ กิร ตุเมฺห อายสฺมโนฺต อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถา’ติ? เต จ เม เอวํ ปุฎฺฐา ‘อาโม’ติ ปฎิชานนฺติฯ ตฺยาหํ เอวํ วทามิ – ‘กถํวิหิตกํ ปน ตุเมฺห อายสฺมโนฺต อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถา’ติ? เต มยา ปุฎฺฐา น สมฺปายนฺติ, อสมฺปายนฺตา มมเญฺญว ปฎิปุจฺฉนฺติฯ เตสาหํ ปุโฎฺฐ พฺยากโรมิ –

๔๖. ‘สนฺตาวุโส, อสญฺญสตฺตา นาม เทวาฯ สญฺญุปฺปาทา จ ปน เต เทวา ตมฺหา กายา จวนฺติฯ

‘ฐานํ โข ปเนตํ, อาวุโส, วิชฺชติฯ ยํ อญฺญตโร สโตฺต ตมฺหา กายา จวิตฺวา อิตฺถตฺตํ อาคจฺฉติฯ อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติฯ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิโต สมาโน อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิเตฺต ตํ [อิทํ ปทํ พฺรหฺมชาลสุเตฺต น ทิสฺสติฯ เอวํ (ปี. ก.)] สญฺญุปฺปาทํ อนุสฺสรติ, ตโต ปรํ นานุสฺสรติฯ

‘โส เอวมาห – อธิจฺจสมุปฺปโนฺน อตฺตา จ โลโก จฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อหญฺหิ ปุเพฺพ นาโหสึ, โสมฺหิ เอตรหิ อหุตฺวา สนฺตตาย [สตฺตกาย (สี. ปี.), สตฺตาย (ก. สี.)] ปริณโตติฯ เอวํวิหิตกํ โน ตุเมฺห อายสฺมโนฺต อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ อาจริยกํ อคฺคญฺญํ ปญฺญเปถา’ติ? ‘เต เอวมาหํสุ – เอวํ โข โน, อาวุโส โคตม, สุตํ ยเถวายสฺมา โคตโม อาหา’ติฯ “อคฺคญฺญญฺจาหํ, ภคฺคว, ปชานามิ ตญฺจ ปชานามิ, ตโต จ อุตฺตริตรํ ปชานามิ, ตญฺจ ปชานํ น ปรามสามิ, อปรามสโต จ เม ปจฺจตฺตเญฺญว นิพฺพุติ วิทิตาฯ ยทภิชานํ ตถาคโต โน อนยํ อาปชฺชติฯ

๔๗. ‘‘เอวํวาทึ โข มํ, ภคฺคว, เอวมกฺขายึ เอเก สมณพฺราหฺมณา อสตา ตุจฺฉา มุสา อภูเตน อพฺภาจิกฺขนฺติ – ‘วิปรีโต สมโณ โคตโม ภิกฺขโว จฯ สมโณ โคตโม เอวมาห – ยสฺมึ สมเย สุภํ วิโมกฺขํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, สพฺพํ ตสฺมึ สมเย อสุภนฺเตฺวว [อสุภนฺตฺเว (สี. สฺยา. ปี.)] ปชานาตี’ติ [สญฺชานาตีติ (สี. ปี.)]ฯ น โข ปนาหํ, ภคฺคว, เอวํ วทามิ – ‘ยสฺมึ สมเย สุภํ วิโมกฺขํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, สพฺพํ ตสฺมึ สมเย อสุภนฺเตฺวว ปชานาตี’ติฯ เอวญฺจ ขฺวาหํ, ภคฺคว, วทามิ – ‘ยสฺมึ สมเย สุภํ วิโมกฺขํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ, สุภนฺเตฺวว ตสฺมึ สมเย ปชานาตี’ติฯ

‘‘เต จ, ภนฺเต, วิปรีตา, เย ภควนฺตํ วิปรีตโต ทหนฺติ ภิกฺขโว จฯ เอวํปสนฺโน อหํ, ภนฺเต, ภควติฯ ปโหติ เม ภควา ตถา ธมฺมํ เทเสตุํ, ยถา อหํ สุภํ วิโมกฺขํ อุปสมฺปชฺช วิหเรยฺย’’นฺติฯ

๔๘. ‘‘ทุกฺกรํ โข เอตํ, ภคฺคว, ตยา อญฺญทิฏฺฐิเกน อญฺญขนฺติเกน อญฺญรุจิเกน อญฺญตฺราโยเคน อญฺญตฺราจริยเกน สุภํ วิโมกฺขํ อุปสมฺปชฺช วิหริตุํฯ อิงฺฆ ตฺวํ, ภคฺคว, โย จ เต อยํ มยิ ปสาโท, ตเมว ตฺวํ สาธุกมนุรกฺขา’’ติฯ ‘‘สเจ ตํ, ภนฺเต, มยา ทุกฺกรํ อญฺญทิฏฺฐิเกน อญฺญขนฺติเกน อญฺญรุจิเกน อญฺญตฺราโยเคน อญฺญตฺราจริยเกน สุภํ วิโมกฺขํ อุปสมฺปชฺช วิหริตุํฯ โย จ เม อยํ, ภนฺเต, ภควติ ปสาโท, ตเมวาหํ สาธุกมนุรกฺขิสฺสามี’’ติฯ อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน ภคฺควโคตฺโต ปริพฺพาชโก ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

ปาถิกสุตฺตํ [ปาฏิกสุตฺตนฺตํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] นิฏฺฐิตํ ปฐมํฯ

๒. อุทุมฺพริกสุตฺตํ

นิโคฺรธปริพฺพาชกวตฺถุ

๔๙. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเตฯ เตน โข ปน สมเยน นิโคฺรโธ ปริพฺพาชโก อุทุมฺพริกาย ปริพฺพาชการาเม ปฏิวสติ มหติยา ปริพฺพาชกปริสาย สทฺธิํ ติํสมตฺเตหิ ปริพฺพาชกสเตหิฯ อถ โข สนฺธาโน คหปติ ทิวา ทิวสฺส [ทิวาทิวเสฺสว (สี. สฺยา. ปี.)] ราชคหา นิกฺขมิ ภควนฺตํ ทสฺสนายฯ อถ โข สนฺธานสฺส คหปติสฺส เอตทโหสิ – ‘‘อกาโล โข ภควนฺตํ ทสฺสนายฯ ปฏิสลฺลีโน ภควาฯ มโนภาวนียานมฺปิ ภิกฺขูนํ อสมโย ทสฺสนายฯ ปฏิสลฺลีนา มโนภาวนียา ภิกฺขูฯ ยํนูนาหํ เยน อุทุมฺพริกาย ปริพฺพาชการาโม, เยน นิโคฺรโธ ปริพฺพาชโก เตนุปสงฺกเมยฺย’’นฺติฯ อถ โข สนฺธาโน คหปติ เยน อุทุมฺพริกาย ปริพฺพาชการาโม, เตนุปสงฺกมิฯ

๕๐. เตน โข ปน สมเยน นิโคฺรโธ ปริพฺพาชโก มหติยา ปริพฺพาชกปริสาย สทฺธิํ นิสินฺโน โหติ อุนฺนาทินิยา อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทาย อเนกวิหิตํ ติรจฺฉานกถํ กเถนฺติยาฯ เสยฺยถิทํ – ราชกถํ โจรกถํ มหามตฺตกถํ เสนากถํ ภยกถํ ยุทฺธกถํ อนฺนกถํ ปานกถํ วตฺถกถํ สยนกถํ มาลากถํ คนฺธกถํ ญาติกถํ ยานกถํ คามกถํ นิคมกถํ นครกถํ ชนปทกถํ อิตฺถิกถํ สูรกถํ วิสิขากถํ กุมฺภฏฺฐานกถํ ปุพฺพเปตกถํ นานตฺตกถํ โลกกฺขายิกํ สมุทฺทกฺขายิกํ อิติภวาภวกถํ อิติ วาฯ

๕๑. อทฺทสา โข นิโคฺรโธ ปริพฺพาชโก สนฺธานํ คหปติํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํฯ ทิสฺวา สกํ ปริสํ สณฺฐาเปสิ – ‘‘อปฺปสทฺทา โภโนฺต โหนฺตุ, มา โภโนฺต สทฺทมกตฺถฯ อยํ สมณสฺส โคตมสฺส สาวโก อาคจฺฉติ สนฺธาโน คหปติฯ ยาวตา โข ปน สมณสฺส โคตมสฺส สาวกา คิหี โอทาตวสนา ราชคเห ปฏิวสนฺติ, อยํ เตสํ อญฺญตโร สนฺธาโน คหปติฯ อปฺปสทฺทกามา โข ปเนเต อายสฺมโนฺต อปฺปสทฺทวินีตา , อปฺปสทฺทสฺส วณฺณวาทิโนฯ อเปฺปว นาม อปฺปสทฺทํ ปริสํ วิทิตฺวา อุปสงฺกมิตพฺพํ มเญฺญยฺยา’’ติฯ เอวํ วุเตฺต เต ปริพฺพาชกา ตุณฺหี อเหสุํฯ

๕๒. อถ โข สนฺธาโน คหปติ เยน นิโคฺรโธ ปริพฺพาชโก เตนุปสงฺกมิ, อุปสงฺกมิตฺวา นิโคฺรเธน ปริพฺพาชเกน สทฺธิํ สโมฺมทิฯ สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข สนฺธาโน คหปติ นิโคฺรธํ ปริพฺพาชกํ เอตทโวจ – ‘‘อญฺญถา โข อิเม โภโนฺต อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา สงฺคมฺม สมาคมฺม อุนฺนาทิโน อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทา อเนกวิหิตํ ติรจฺฉานกถํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติฯ เสยฺยถิทํ – ราชกถํ…เป.… อิติภวาภวกถํ อิติ วาฯ อญฺญถา โข [จ (สี. ปี.)] ปน โส ภควา อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวติ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิโคฺฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสฺสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปฺปานี’’ติฯ

๕๓. เอวํ วุเตฺต นิโคฺรโธ ปริพฺพาชโก สนฺธานํ คหปติํ เอตทโวจ – ‘‘ยเคฺฆ คหปติ, ชาเนยฺยาสิ, เกน สมโณ โคตโม สทฺธิํ สลฺลปติ, เกน สากจฺฉํ สมาปชฺชติ, เกน ปญฺญาเวยฺยตฺติยํ สมาปชฺชติ? สุญฺญาคารหตา สมณสฺส โคตมสฺส ปญฺญา อปริสาวจโร สมโณ โคตโม นาลํ สลฺลาปายฯ โส อนฺตมนฺตาเนว เสวติ [อนฺตปนฺตาเนว (สฺยา.)]ฯ เสยฺยถาปิ นาม โคกาณา ปริยนฺตจารินี อนฺตมนฺตาเนว เสวติฯ เอวเมว สุญฺญาคารหตา สมณสฺส โคตมสฺส ปญฺญา; อปริสาวจโร สมโณ โคตโม; นาลํ สลฺลาปายฯ โส อนฺตมนฺตาเนว เสวติฯ อิงฺฆ, คหปติ,

สมโณ โคตโม อิมํ ปริสํ อาคเจฺฉยฺย, เอกปเญฺหเนว นํ สํสาเทยฺยาม [สํหเรยฺยาม (ก.)], ตุจฺฉกุมฺภีว นํ มเญฺญ โอโรเธยฺยามา’’ติฯ

๕๔. อโสฺสสิ โข ภควา ทิพฺพาย โสตธาตุยา วิสุทฺธาย อติกฺกนฺตมานุสิกาย สนฺธานสฺส คหปติสฺส นิโคฺรเธน ปริพฺพาชเกน สทฺธึ อิมํ กถาสลฺลาปํฯ อถ โข ภควา คิชฺฌกูฏา ปพฺพตา โอโรหิตฺวา เยน สุมาคธาย ตีเร โมรนิวาโป เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา สุมาคธาย ตีเร โมรนิวาเป อโพฺภกาเส จงฺกมิฯ อทฺทสา โข นิโคฺรโธ ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ สุมาคธาย ตีเร โมรนิวาเป อโพฺภกาเส จงฺกมนฺตํฯ ทิสฺวาน สกํ ปริสํ สณฺฐาเปสิ – ‘‘อปฺปสทฺทา โภโนฺต โหนฺตุ, มา โภโนฺต สทฺทมกตฺถ, อยํ สมโณ โคตโม สุมาคธาย ตีเร โมรนิวาเป อโพฺภกาเส จงฺกมติฯ อปฺปสทฺทกาโม โข ปน โส อายสฺมา, อปฺปสทฺทสฺส วณฺณวาทีฯ อเปฺปว นาม อปฺปสทฺทํ ปริสํ วิทิตฺวา อุปสงฺกมิตพฺพํ มเญฺญยฺยฯ สเจ สมโณ โคตโม อิมํ ปริสํ อาคเจฺฉยฺย, อิมํ ตํ ปญฺหํ ปุเจฺฉยฺยาม – ‘โก นาม โส, ภเนฺต, ภควโต ธโมฺม, เยน ภควา สาวเก วิเนติ, เยน ภควตา สาวกา วินีตา อสฺสาสปฺปตฺตา ปฏิชานนฺติ อชฺฌาสยํ อาทิพฺรหฺมจริย’นฺติ? เอวํ วุเตฺต เต ปริพฺพาชกา ตุณฺหี อเหสุํฯ

ตโปชิคุจฺฉาวาโท

๕๕. อถ โข ภควา เยน นิโคฺรโธ ปริพฺพาชโก เตนุปสงฺกมิฯ อถ โข นิโคฺรโธ ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘เอตุ โข, ภเนฺต, ภควา, สฺวาคตํ, ภเนฺต, ภควโตฯ จิรสฺสํ โข, ภเนฺต, ภควา อิมํ ปริยายมกาสิ ยทิทํ อิธาคมนายฯ นิสีทตุ, ภเนฺต, ภควา, อิทมาสนํ ปญฺญตฺต’’นฺติฯ นิสีทิ ภควา ปญฺญเตฺต อาสเนฯ นิโคฺรโธปิ โข ปริพฺพาชโก อญฺญตรํ นีจาสนํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนํ โข นิโคฺรธํ ปริพฺพาชกํ ภควา เอตทโวจ – ‘‘กาย นุตฺถ, นิโคฺรธ, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา, กา จ ปน โว อนฺตรากถา วิปฺปกตา’’ติ? เอวํ วุเตฺต, นิโคฺรโธ ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ, ‘‘อิธ มยํ, ภเนฺต, อทฺทสาม ภควนฺตํ สุมาคธาย ตีเร โมรนิวาเป อโพฺภกาเส จงฺกมนฺตํ, ทิสฺวาน เอวํ อโวจุมฺหา – ‘สเจ สมโณ โคตโม อิมํ ปริสํ อาคเจฺฉยฺย, อิมํ ตํ ปญฺหํ ปุเจฺฉยฺยาม – โก นาม โส, ภเนฺต, ภควโต ธโมฺม, เยน ภควา สาวเก วิเนติ, เยน ภควตา สาวกา วินีตา อสฺสาสปฺปตฺตา ปฏิชานนฺติ อชฺฌาสยํ อาทิพฺรหฺมจริย’นฺติ? อยํ โข โน, ภเนฺต, อนฺตรากถา วิปฺปกตา; อถ ภควา อนุปฺปโตฺต’’ติฯ

๕๖. ‘‘ทุชฺชานํ โข เอตํ, นิโคฺรธ, ตยา อญฺญทิฏฺฐิเกน อญฺญขนฺติเกน อญฺญรุจิเกน อญฺญตฺราโยเคน อญฺญตฺราจริยเกน, เยนาหํ สาวเก วิเนมิ , เยน มยา สาวกา วินีตา อสฺสาสปฺปตฺตา ปฏิชานนฺติ อชฺฌาสยํ อาทิพฺรหฺมจริยํฯ อิงฺฆ ตฺวํ มํ, นิโคฺรธ, สเก อาจริยเก อธิเชคุเจฺฉ ปญฺหํ ปุจฺฉ – ‘กถํ สนฺตา นุ โข, ภเนฺต, ตโปชิคุจฺฉา ปริปุณฺณา โหติ, กถํ อปริปุณฺณา’ติ? เอวํ วุเตฺต เต ปริพฺพาชกา อุนฺนาทิโน อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทา อเหสุํ – ‘‘อจฺฉริยํ วต โภ, อพฺภุตํ วต โภ, สมณสฺส โคตมสฺส มหิทฺธิกตา มหานุภาวตา, ยตฺร หิ นาม สกวาทํ ฐเปสฺสติ, ปรวาเทน ปวาเรสฺสตี’’ติฯ

๕๗. อถ โข นิโคฺรโธ ปริพฺพาชโก เต ปริพฺพาชเก อปฺปสเทฺท กตฺวา ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘มยํ โข, ภเนฺต, ตโปชิคุจฺฉาวาทา [ตโรชิคุจฺฉํสาโรทา (ก.)] ตโปชิคุจฺฉาสารา ตโปชิคุจฺฉาอลฺลีนา วิหราม ฯ กถํ สนฺตา นุ โข, ภเนฺต, ตโปชิคุจฺฉา ปริปุณฺณา โหติ, กถํ อปริปุณฺณา’’ติ?

“อิธ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี อเจลโก โหติ มุตฺตาจาโร, หตฺถาปเลขโน [หตฺถาวเลขโน (สฺยา.)], น เอหิภทฺทนฺติโก, น ติฏฺฐภทฺทนฺติโก, นาภิหฏํ , น อุทฺทิสฺสกตํ, น นิมนฺตนํ สาทิยติ, โส น กุมฺภิมุขา ปฏิคฺคณฺหาติ, น กโฬปิมุขา ปฏิคฺคณฺหาติ, น เอฬกมนฺตรํ, น ทณฺฑมนฺตรํ, น มุสลมนฺตรํ, น ทฺวินฺนํ ภุญฺชมานานํ, น คพฺภินิยา, น ปายมานาย, น ปุริสนฺตรคตาย, น สงฺกิตฺตีสุ, น ยตฺถ สา อุปฏฺฐิโต โหติ, น ยตฺถ มกฺขิกา สณฺฑสณฺฑจารินี, น มจฺฉํ, น มํสํ, น สุรํ, น เมรยํ, น ถุโสทกํ ปิวติ, โส เอกาคาริโก วา โหติ เอกาโลปิโก, ทฺวาคาริโก วา โหติ ทฺวาโลปิโก, สตฺตาคาริโก วา โหติ สตฺตาโลปิโก, เอกิสฺสาปิ ทตฺติยา ยาเปติ, ทฺวีหิปิ ทตฺตีหิ ยาเปติ, สตฺตหิปิ ทตฺตีหิ ยาเปติ; เอกาหิกมฺปิ อาหารํ อาหาเรติ, ทฺวีหิกมฺปิ [ทฺวาหิกํปิ (สี. สฺยา.)] อาหารํ อาหาเรติ, สตฺตาหิกมฺปิ อาหารํ อาหาเรติ, อิติ เอวรูปํ อทฺธมาสิกมฺปิ ปริยายภตฺตโภชนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติฯ โส สากภกฺโข วา โหติ, สามากภกฺโข วา โหติ, นีวารภกฺโข วา โหติ, ททฺทุลภกฺโข วา โหติ, หฏภกฺโข วา โหติ, กณภกฺโข วา โหติ, อาจามภกฺโข วา โหติ, ปิญฺญากภกฺโข วา โหติ, ติณภกฺโข วา โหติ, โคมยภกฺโข วา โหติ; วนมูลผลาหาโร ยาเปติ ปวตฺตผลโภชีฯ โส สาณานิปิ ธาเรติ , มสาณานิปิ ธาเรติ, ฉวทุสฺสานิปิ ธาเรติ, ปํสุกูลานิปิ ธาเรติ, ติรีฏานิปิ ธาเรติ, อชินมฺปิ ธาเรติ, อชินกฺขิปมฺปิ ธาเรติ, กุสจีรมฺปิ ธาเรติ, วากจีรมฺปิ ธาเรติ, ผลกจีรมฺปิ ธาเรติ, เกสกมฺพลมฺปิ ธาเรติ, วาฬกมฺพลมฺปิ ธาเรติ, อุลูกปกฺขมฺปิ ธาเรติ, เกสมสฺสุโลจโกปิ โหติ เกสมสฺสุโลจนานุโยคมนุยุตฺโต , อุพฺภฏฺฐโกปิ [อุภฏฺฐโกปิ (สฺยา.), อุพฺภฏฺฐิโกปิ (ก.)] โหติ อาสนปฏิกฺขิตฺโต, อุกฺกุฏิโกปิ โหติ อุกฺกุฏิกปฺปธานมนุยุตฺโต, กณฺฏกาปสฺสยิโกปิ โหติ กณฺฏกาปสฺสเย เสยฺยํ กปฺเปติ, ผลกเสยฺยมฺปิ กปฺเปติ, ถณฺฑิลเสยฺยมฺปิ กปฺเปติ, เอกปสฺสยิโกปิ โหติ รโชชลฺลธโร, อโพฺภกาสิโกปิ โหติ ยถาสนฺถติโก, เวกฏิโกปิ โหติ วิกฏโภชนานุโยคมนุยุตฺโต, อปานโกปิ โหติ อปานกตฺตมนุยุตฺโต, สายตติยกมฺปิ อุทโกโรหนานุโยคมนุยุตฺโต วิหรติฯ ตํ กิํ มญฺญสิ, นิโคฺรธ, ยทิ เอวํ สเนฺต ตโปชิคุจฺฉา ปริปุณฺณา วา โหติ อปริปุณฺณา วา”ติ? “อทฺธา โข, ภเนฺต, เอวํ สเนฺต ตโปชิคุจฺฉา ปริปุณฺณา โหติ, โน อปริปุณฺณา”ติฯ “เอวํ ปริปุณฺณายปิ โข อหํ, นิโคฺรธ, ตโปชิคุจฺฉาย อเนกวิหิเต อุปกฺกิเลเส วทามี”ติฯ

อุปกฺกิเลโส

๕๘. “ยถา กถํ ปน, ภเนฺต, ภควา เอวํ ปริปุณฺณาย ตโปชิคุจฺฉาย อเนกวิหิเต อุปกฺกิเลเส วทตี”ติ? “อิธ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา อตฺตมโน โหติ ปริปุณฺณสงฺกโปฺปฯ ยมฺปิ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา อตฺตมโน โหติ ปริปุณฺณสงฺกโปฺปฯ อยมฺปิ โข, นิโคฺรธ, ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติฯ

“ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา อตฺตานุกฺกํเสติ ปรํ วเมฺภติฯ ยมฺปิ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา อตฺตานุกฺกํเสติ ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ โข, นิโคฺรธ, ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติฯ

“ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา มชฺชติ มุจฺฉติ ปมาทมาปชฺชติ [มทมาปชฺชติ (สฺยา.)]ฯ ยมฺปิ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา มชฺชติ มุจฺฉติ ปมาทมาปชฺชติฯ อยมฺปิ โข, นิโคฺรธ, ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติฯ

๕๙. “ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา ลาภสกฺการสิโลกํ อภินิพฺพเตฺตติ, โส เตน ลาภสกฺการสิโลเกน อตฺตมโน โหติ ปริปุณฺณสงฺกโปฺปฯ ยมฺปิ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา ลาภสกฺการสิโลกํ อภินิพฺพเตฺตติ, โส เตน ลาภสกฺกา

รสิโลเกน อตฺตมโน โหติ ปริปุณฺณสงฺกปฺโปฯ อยมฺปิ โข, นิโคฺรธ, ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติฯ

“ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา ลาภสกฺการสิโลกํ อภินิพฺพเตฺตติ, โส เตน ลาภสกฺการสิโลเกน อตฺตานุกฺกํเสติ ปรํ วเมฺภติฯ ยมฺปิ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา ลาภสกฺการสิโลกํ อภินิพฺพเตฺตติ, โส เตน ลาภสกฺการสิโลเกน อตฺตานุกฺกํเสติ ปรํ วเมฺภติฯ อยมฺปิ โข, นิโคฺรธ, ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติฯ

“ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา ลาภสกฺการสิโลกํ อภินิพฺพเตฺตติ, โส เตน ลาภสกฺการสิโลเกน มชฺชติ มุจฺฉติ ปมาทมาปชฺชติฯ ยมฺปิ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา ลาภสกฺการสิโลกํ อภินิพฺพเตฺตติ, โส เตน ลาภสกฺการสิโลเกน มชฺชติ มุจฺฉติ ปมาทมาปชฺชติฯ อยมฺปิ โข, นิโคฺรธ, ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติฯ

๖๐. “ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี โภชเนสุ โวทาสํ อาปชฺชติ – ‘อิทํ เม ขมติ, อิทํ เม นกฺขมตี’ติฯ โส ยญฺจ [ยํ หิ (สี. ปี.)] ขฺวสฺส นกฺขมติ, ตํ สาเปกฺโข ปชหติฯ ยํ ปนสฺส ขมติ, ตํ คธิโต [คถิโต (สี. ปี.)] มุจฺฉิโต อชฺฌาปโนฺน อนาทีนวทสฺสาวี อนิสฺสรณปญฺญ ปริภุญฺชติ…เป.… อยมฺปิ โข, นิโคฺรธ, ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติฯ

“ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ ลาภสกฺการสิโลกนิกนฺติเหตุ – ‘สกฺกริสฺสนฺติ มํ ราชาโน ราชมหามตฺตา ขตฺติยา พฺราหฺมณา คหปติกา ติตฺถิยา’ติ…เป.… อยมฺปิ โข, นิโคฺรธ, ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติฯ

๖๑. “ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี อญฺญตรํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา อปสาเทตา [อปสาเรตา (ก.)] โหติ – ‘กึ ปนายํ สมฺพหุลาชีโว [พหุลาชีโว (สี. ปี.)] สพฺพํ สํภกฺขติฯ เสยฺยถิทํ – มูลพีชํ ขนฺธพีชํ ผฬุพีชํ อคฺคพีชํ พีชพีชเมว ปญฺจมํ, อสนิวิจกฺกํ ทนฺตกูฏํ, สมณปฺปวาเทนา’ติ…เป.… อยมฺปิ โข, นิโคฺรธ, ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติฯ

“ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ปสฺสติ อญฺญตรํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา กุเลสุ สกฺกริยมานํ ครุกริยมานํ มานิยมานํ ปูชิยมานํฯ ทิสฺวา ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อิมญฺหิ นาม สมฺพหุลาชีวํ กุเลสุ สกฺกโรนฺติ ครุํ กโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติฯ มํ ปน ตปสฺสึ ลูขาชีวึ กุเลสุ น สกฺกโรนฺติ น ครุํ กโรนฺติ น มาเนนฺติ น ปูเชนฺตี’ติ, อิติ โส อิสฺสามจฺฉริยํ กุเลสุ อุปฺปาเทตา โหติ…เป.… อยมฺปิ โข, นิโคฺรธ, ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติฯ

๖๒. “ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี อาปาถกนิสาที โหติ…เป.… อยมฺปิ โข, นิโคฺรธ, ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติฯ

“ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี อตฺตานํ อทสฺสยมาโน กุเลสุ จรติ – ‘อิทมฺปิ เม ตปสฺมึ อิทมฺปิ เม ตปสฺมิ’นฺติ…เป.… อยมฺปิ โข, นิโคฺรธ, ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติฯ

“ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี กิญฺจิเทว ปฏิจฺฉนฺนํ เสวติฯ โส ‘ขมติ เต อิท’นฺติ ปุโฏฺฐ สมาโน อกฺขมมานํ อาห – ‘ขมตี’ติฯ ขมมานํ อาห – ‘นกฺขมตี’ติฯ อิติ โส สมฺปชานมุสา ภาสิตา โหติ…เป.… อยมฺปิ โข, นิโคฺรธ, ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติฯ

‘‘ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตถาคตสฺส วา ตถาคตสาวกสฺส วา ธมฺมํ เทเสนฺตสฺส สนฺตํเยว ปริยายํ อนุเญฺญยฺยํ นานุชานาติ…เป…. อยมฺปิ โข, นิโคฺรธ, ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติฯ

๖๓. ‘‘ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี โกธโน โหติ อุปนาหีฯ ยมฺปิ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี โกธโน โหติ อุปนาหีฯ อยมฺปิ โข, นิโคฺรธ, ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติฯ

‘‘ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี มกฺขี โหติ ปฬาสี [ปลาสี (สี. สฺยา. ปี.)] …เป…. อิสฺสุกี โหติ มจฺฉรี… สโฐ โหติ มายาวี… ถทฺโธ โหติ อติมานี… ปาปิจฺโฉ โหติ ปาปิกานํ อิจฺฉานํ วสํ คโต… มิจฺฉาทิฏฺฐิโก โหติ อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา สมนฺนาคโต… สนฺทิฏฺฐิปรามาสี โหติ อาธานคฺคาหี ทุปฺปฏินิสฺสคฺคีฯ ยมฺปิ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี สนฺทิฏฺฐิปรามาสี โหติ อาธานคฺคาหี ทุปฺปฏินิสฺสคฺคีฯ อยมฺปิ โข, นิโคฺรธ, ตปสฺสิโน อุปกฺกิเลโส โหติฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, นิโคฺรธ, ยทิเม ตโปชิคุจฺฉา [ตโปชิคุจฺฉาย (?)] อุปกฺกิเลสา วา อนุปกฺกิเลสา วา’’ติ? ‘‘อทฺธา โข อิเม, ภเนฺต, ตโปชิคุจฺฉา [ตโปชิคุจฺฉาย (?)] อุปกฺกิเลสา [อุปกฺกิเลสา โหติ (ก.)], โน อนุปกฺกิเลสาฯ ฐานํ โข ปเนตํ, ภเนฺต, วิชฺชติ ยํ อิเธกโจฺจ ตปสฺสี สเพฺพเหว อิเมหิ อุปกฺกิเลเสหิ สมนฺนาคโต อสฺส; โก ปน วาโท อญฺญตรญฺญตเรนา’’ติฯ

ปริสุทฺธปปฏิกปฺปตฺตกถา

๖๔. ‘‘อิธ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา น อตฺตมโน โหติ น ปริปุณฺณสงฺกโปฺปฯ ยมฺปิ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา น อตฺตมโน โหติ น ปริปุณฺณสงฺกโปฺปฯ เอวํ โส ตสฺมิํ ฐาเน ปริสุโทฺธ โหติฯ

‘‘ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา น อตฺตานุกฺกํเสติ น ปรํ วเมฺภติ…เป…. เอวํ โส ตสฺมิํ ฐาเน ปริสุโทฺธ โหติฯ

‘‘ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา น มชฺชติ น มุจฺฉติ น ปมาทมาปชฺชติ…เป…. เอวํ โส ตสฺมิํ ฐาเน ปริสุโทฺธ โหติฯ

๖๕. ‘‘ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา ลาภสกฺการสิโลกํ อภินิพฺพเตฺตติ, โส เตน ลาภสกฺการสิโลเกน น อตฺตมโน โหติ น ปริปุณฺณสงฺกโปฺป…เป…. เอวํ โส ตสฺมิํ ฐาเน ปริสุโทฺธ โหติฯ

‘‘ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา ลาภสกฺการสิโลกํ อภินิพฺพเตฺตติ, โส เตน ลาภสกฺการสิโลเกน น อตฺตานุกฺกํเสติ น ปรํ วเมฺภติ…เป…. เอวํ โส ตสฺมิํ ฐาเน ปริสุโทฺธ โหติฯ

‘‘ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตปํ สมาทิยติ, โส เตน ตปสา ลาภสกฺการสิโลกํ อภินิพฺพเตฺตติ, โส เตน ลาภสกฺการสิโลเกน น มชฺชติ น มุจฺฉติ น ปมาทมาปชฺชติ…เป…. เอวํ โส ตสฺมิํ ฐาเน ปริสุโทฺธ โหติฯ

๖๖. ‘‘ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี โภชเนสุ น โวทาสํ อาปชฺชติ – ‘อิทํ เม ขมติ, อิทํ เม นกฺขมตี’ติฯ โส ยญฺจ ขฺวสฺส นกฺขมติ, ตํ อนเปโกฺข ปชหติฯ ยํ ปนสฺส ขมติ , ตํ อคธิโต

อมุจฺฉิโต อนชฺฌาปนฺโน อาทีนวทสฺสาวี นิสฺสรณปญฺโญ ปริภุญฺชติ…เป.… เอวํ โส ตสฺมึ ฐาเน ปริสุทฺโธ โหติฯ

‘‘ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี น ตปํ สมาทิยติ ลาภสกฺการสิโลกนิกนฺติเหตุ – ‘สกฺกริสฺสนฺติ มํ ราชาโน ราชมหามตฺตา ขตฺติยา พฺราหฺมณา คหปติกา ติตฺถิยา’ติ…เป.… เอวํ โส ตสฺมึ ฐาเน ปริสุทฺโธ โหติฯ

๖๗. ‘‘ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี อญฺญตรํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา นาปสาเทตา โหติ – ‘กึ ปนายํ สมฺพหุลาชีโว สพฺพํ สํภกฺขติฯ เสยฺยถิทํ – มูลพีชํ ขนฺธพีชํ ผฬุพีชํ อคฺคพีชํ พีชพีชเมว ปญฺจมํ, อสนิวิจกฺกํ ทนฺตกูฏํ, สมณปฺปวาเทนา’ติ…เป.… เอวํ โส ตสฺมึ ฐาเน ปริสุทฺโธ โหติฯ

‘‘ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ปสฺสติ อญฺญตรํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา กุเลสุ สกฺกริยมานํ ครุ กริยมานํ มานิยมานํ ปูชิยมานํฯ ทิสฺวา ตสฺส น เอวํ โหติ – ‘อิมญฺหิ นาม สมฺพหุลาชีวํ กุเลสุ สกฺกโรนฺติ ครุํ กโรนฺติ มาเนนฺติ ปูเชนฺติฯ มํ ปน ตปสฺสึ ลูขาชีวึ กุเลสุ น สกฺกโรนฺติ น ครุํ กโรนฺติ น มาเนนฺติ น ปูเชนฺตี’ติ, อิติ โส อิสฺสามจฺฉริยํ กุเลสุ นุปฺปาเทตา โหติ…เป.… เอวํ โส ตสฺมึ ฐาเน ปริสุทฺโธ โหติฯ

๖๘. ‘‘ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี น อาปาถกนิสาที โหติ…เป.… เอวํ โส ตสฺมึ ฐาเน ปริสุทฺโธ โหติฯ

‘‘ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี น อตฺตานํ อทสฺสยมาโน กุเลสุ จรติ – ‘อิทมฺปิ เม ตปสฺมึ, อิทมฺปิ เม ตปสฺมิ’นฺติ…เป.… เอวํ โส ตสฺมึ ฐาเน ปริสุทฺโธ โหติฯ

‘‘ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี น กญฺจิเทว ปฏิจฺฉนฺนํ เสวติ, โส – ‘ขมติ เต อิท’นฺติ ปุฏฺโฐ สมาโน อกฺขมมานํ อาห – ‘นกฺขมตี’ติฯ ขมมานํ อาห – ‘ขมตี’ติฯ อิติ โส สมฺปชานมุสา น ภาสิตา โหติ…เป.… เอวํ โส ตสฺมึ ฐาเน ปริสุทฺโธ โหติฯ

‘‘ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี ตถาคตสฺส วา ตถาคตสาวกสฺส วา ธมฺมํ เทเสนฺตสฺส สนฺตํเยว ปริยายํ อนุเญฺญยฺยํ อนุชานาติ…เป.… เอวํ โส ตสฺมึ ฐาเน ปริสุทฺโธ โหติฯ

๖๙. ‘‘ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี อโกฺกธโน โหติ อนุปนาหีฯ ยมฺปิ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี อโกฺกธโน โหติ อนุปนาหี เอวํ โส ตสฺมึ ฐาเน ปริสุทฺโธ โหติฯ

‘‘ปุน จปรํ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี อมกฺขี โหติ อปฬาสี…เป.… อนิสฺสุกี โหติ อมจฺฉรี… อสโฐ โหติ อมายาวี… อตฺถทฺโธ โหติ อนติมานี… น ปาปิจฺโฉ โหติ น ปาปิกานํ อิจฺฉานํ วสํ คโต… น มิจฺฉาทิฏฺฐิโก โหติ น อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา สมนฺนาคโต… น สนฺทิฏฺฐิปรามาสี โหติ น อาธานคฺคาหี สุปฺปฏินิสฺสคฺคีฯ ยมฺปิ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี น สนฺทิฏฺฐิปรามาสี โหติ น อาธานคฺคาหี สุปฺปฏินิสฺสคฺคีฯ เอวํ โส ตสฺมึ ฐาเน ปริสุทฺโธ โหติฯ

‘‘ตํ กึ มญฺญสิ, นิโคฺรธ, ยทิ เอวํ สเนฺต ตโปชิคุจฺฉา ปริสุทฺธา วา โหติ อปริสุทฺธา วา’’ติ? ‘‘อทฺธา โข, ภเนฺต, เอวํ สเนฺต ตโปชิคุจฺฉา ปริสุทฺธา โหติ โน อปริสุทฺธา, อคฺคปฺปตฺตา จ สารปฺปตฺตา จา’’ติฯ ‘‘น โข, นิโคฺรธ, เอตฺตาวตา ตโปชิคุจฺฉา อคฺคปฺปตฺตา จ โหติ สารปฺปตฺตา จ; อปิ จ โข ปปฏิกปฺปตฺตา [ปปฺปฏิกปตฺตา (ก.)] โหตี’’ติฯ

ปริสุทฺธตจปฺปตฺตกถา

๗๐. ‘‘กิตฺตาวตา ปน, ภนฺเต, ตโปชิคุจฺฉา อคฺคปฺปตฺตา จ โหติ สารปฺปตฺตา จ? สาธุ เม, ภนฺเต, ภควา ตโปชิคุจฺฉาย อคฺคเญฺญว ปาเปตุ, สารเญฺญว ปาเปตู’’ติฯ ‘‘อิธ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี จาตุยามสํวรสํวุโต โหติฯ กถญฺจ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี จาตุยามสํวรสํวุโต โหติ? อิธ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี น ปาณํ อติปาเตติ [อติปาเปติ (ก. สี. ปี. ก.)], น ปาณํ อติปาตยติ, น ปาณมติปาตยโต สมนุโญฺญ โหติ ฯ น อทินฺนํ อาทิยติ, น อทินฺนํ อาทิยาเปติ, น อทินฺนํ อาทิยโต สมนุโญฺญ โหติฯ น มุสา ภณติ, น มุสา ภณาเปติ, น มุสา ภณโต สมนุโญฺญ โหติฯ น ภาวิตมาสีสติ [น ภาวิตมาสึ สติ (สี. สฺยา. ปี.)], น ภาวิตมาสีสาเปติ, น ภาวิตมาสีสโต สมนุโญฺญ โหติฯ เอวํ โข, นิโคฺรธ, ตปสฺสี จาตุยามสํวรสํวุโต โหติฯ

‘‘ยโต โข, นิโคฺรธ, ตปสฺสี จาตุยามสํวรสํวุโต โหติ, อทุํ จสฺส โหติ ตปสฺสิตายฯ โส อภิหรติ โน หีนายาวตฺตติฯ โส วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ อรญฺญํ รุกฺขมูลํ ปพฺพตํ กนฺทรํ คิริคุหํ สุสานํ วนปตฺถํ อโพฺภกาสํ ปลาลปุญฺชํฯ โส ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฺปฏิกฺกโนฺต นิสีทติ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อุชุํ กายํ ปณิธาย ปริมุขํ สตึ อุปฎฺฐเปตฺวาฯ โส อภิชฺฌํ โลเก ปหาย วิคตาภิเชฺฌน เจตสา วิหรติ, อภิชฺฌาย จิตฺตํ ปริโสเธติฯ พฺยาปาทปฺปโทสํ ปหาย อพฺยาปนฺนจิโตฺต วิหรติ สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี, พฺยาปาทปฺปโทสา จิตฺตํ ปริโสเธติฯ ถินมิทฺธํ [ถีนมิทฺธํ (สี. สฺยา. ปี.)] ปหาย วิคตถินมิโทฺธ วิหรติ อาโลกสญฺญี สโต สมฺปชาโน, ถินมิทฺธา จิตฺตํ ปริโสเธติฯ อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ปหาย อนุทฺธโต วิหรติ อชฺฌตฺตํ วูปสนฺตจิโตฺต, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจา จิตฺตํ ปริโสเธติฯ วิจิกิจฺฉํ ปหาย ติณฺณวิจิกิโจฺฉ วิหรติ อกถํกถี กุสเลสุ ธเมฺมสุ, วิจิกิจฺฉาย จิตฺตํ ปริโสเธติฯ

๗๑. ‘‘โส อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติฯ ตถา ทุติยํฯ ตถา ตติยํฯ ตถา จตุตฺถํฯ อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปเชฺชน ผริตฺวา วิหรติฯ กรุณาสหคเตน เจตสา…เป.… มุทิตาสหคเตน เจตสา…เป.… อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติฯ ตถา ทุติยํฯ ตถา ตติยํฯ ตถา จตุตฺถํฯ อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปเชฺชน ผริตฺวา วิหรติฯ

‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, นิโคฺรธฯ ยทิ เอวํ สเนฺต ตโปชิคุจฺฉา ปริสุทฺธา วา โหติ อปริสุทฺธา วา’’ติ? ‘‘อทฺธา โข, ภนฺเต, เอวํ สเนฺต ตโปชิคุจฺฉา ปริสุทฺธา โหติ โน อปริสุทฺธา, อคฺคปฺปตฺตา จ สารปฺปตฺตา จา’’ติฯ ‘‘น โข, นิโคฺรธ, เอตฺตาวตา ตโปชิคุจฺฉา อคฺคปฺปตฺตา จ โหติ สารปฺปตฺตา จ; อปิ จ โข ตจปฺปตฺตา โหตี’’ติฯ

ปริสุทฺธเผคฺคุปฺปตฺตกถา

๗๒. ‘‘กิตฺตาวตา ปน, ภนฺเต, ตโปชิคุจฺฉา อคฺคปฺปตฺตา จ โหติ สารปฺปตฺตา จ? สาธุ เม, ภนฺเต, ภควา ตโปชิคุจฺฉาย อคฺคเญฺญว ปาเปตุ, สารเญฺญว ปาเปตู’’ติฯ ‘‘อิธ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี จาตุยามสํวรสํวุโต โหติฯ กถญฺจ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี จาตุยามสํวรสํวุโต โหติ…เป.… ยโต โข, นิโคฺรธ, ตปสฺสี จาตุยามสํวรสํวุโต โหติ, อทุํ จสฺส โหติ ตปสฺสิตายฯ โส อภิหรติ โน หีนายาวตฺตติฯ โส วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ…เป.… โส อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ เมตฺตาสหคเตน เจตสา…เป.… กรุณาสหคเตน เจตสา…

เป.... มุทิตาสหคเตน เจตสา...เป.... อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเชน ผริตฺวา วิหรติฯ โส อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติ เสยฺยถิทํ – เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ติสฺโสปิ ชาติโย จตสฺโสปิ ชาติโย ปญฺจปิ ชาติโย ทสปิ ชาติโย วีสมฺปิ ชาติโย ตึสมฺปิ ชาติโย จตฺตาลีสมฺปิ ชาติโย ปญฺญาสมฺปิ ชาติโย ชาติสตมฺปิ ชาติสหสฺสมฺปิ ชาติสตสหสฺสมฺปิ อเนเกปิ สํวฏฺฏกปฺเป อเนเกปิ วิวฏฺฏกปฺเป อเนเกปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏกปฺเป – 'อมุตฺราสึ เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ, ตตฺราปาสึ เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อิธูปปนฺโน'ติฯ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ

"ตํ กึ มญฺญสิ, นิโคฺรธ, ยทิ เอวํ สนฺเต ตโปชิคุจฺฉา ปริสุทฺธา วา โหติ อปริสุทฺธา วา''ติ? "อทฺธา โข, ภนฺเต, เอวํ สนฺเต ตโปชิคุจฺฉา ปริสุทฺธา โหติ, โน อปริสุทฺธา, อคฺคปฺปตฺตา จ สารปฺปตฺตา จา''ติฯ "น โข, นิโคฺรธ, เอตฺตาวตา ตโปชิคุจฺฉา อคฺคปฺปตฺตา จ โหติ สารปฺปตฺตา จ; อปิ จ โข เผคฺคุปฺปตฺตา โหตี''ติฯ

ปริสุทฺธอคฺคปฺปตฺตสารปฺปตฺตกถา

๗๓. "กิตฺตาวตา ปน, ภนฺเต, ตโปชิคุจฺฉา อคฺคปฺปตฺตา จ โหติ สารปฺปตฺตา จ? สาธุ เม, ภนฺเต, ภควา ตโปชิคุจฺฉาย อคฺคญฺเญว ปาเปตุ, สารญฺเญว ปาเปตู''ติฯ "อิธ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี จาตุยามสํวรสํวุโต โหติฯ กถญฺจ, นิโคฺรธ, ตปสฺสี จาตุยามสํวรสํวุโต โหติ...เป.... ยโต โข, นิโคฺรธ, ตปสฺสี จาตุยามสํวรสํวุโต โหติ, อทุํ จสฺส โหติ ตปสฺสิตายฯ โส อภิหรติ โน หีนายาวตฺตติฯ โส วิวิตฺตํ เสนาสนํ ภชติ...เป.... โส อิเม ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ เมตฺตาสหคเตน เจตสา...เป.... อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺเชน ผริตฺวา วิหรติฯ โส อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ เสยฺยถิทํ – เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ติสฺโสปิ ชาติโย จตสฺโสปิ ชาติโย ปญฺจปิ ชาติโย...เป.... อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ โส ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ – 'อิเม วต โภนฺโต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อุปวาทกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานาฯ เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺนาฯ อิเม วา ปน โภนฺโต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อนุปวาทกา สมฺมาทิฏฺฐิกา สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานาฯ เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนา'ติฯ อิติ ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต, ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติฯ

"ตํ กึ มญฺญสิ, นิโคฺรธ, ยทิ เอวํ สนฺเต ตโปชิคุจฺฉา ปริสุทฺธา วา โหติ อปริสุทฺธา วา''ติ? "อทฺธา โข, ภนฺเต, เอวํ สนฺเต ตโปชิคุจฺฉา ปริสุทฺธา โหติ โน อปริสุทฺธา, อคฺคปฺปตฺตา จ สารปฺปตฺตา จา''ติฯ

๗๔. "เอตฺตาวตา โข, นิโคฺรธ, ตโปชิคุจฺฉา อคฺคปฺปตฺตา จ โหติ สารปฺปตฺตา จฯ อิติ โข, นิโคฺรธ [อิติ นิโคฺรธ (สฺยา.)], ยํ มํ ตฺวํ อวจาสิ – 'โก นาม โส, ภนฺเต, ภควโต ธมฺโม, เยน ภควา สาวเก วิเนติ, เยน ภควตา สาวกา วินีตา อสฺสาสปฺปตฺตา ปฏิชานนฺติ อชฺฌาสยํ อาทิพฺ

รหฺมจริย’นฺติฯ อิติ โข ตํ, นิโคฺรธ, ฐานํ อุตฺตริตรญฺจ ปณีตตรญฺจ, เยนาหํ สาวเก วิเนมิ, เยน มยา สาวกา วินีตา อสฺสาสปฺปตฺตา ปฏิชานนฺติ อชฺฌาสยํ อาทิพฺรหฺมจริย’’นฺติฯ

เอวํ วุตฺเต, เต ปริพฺพาชกา อุนฺนาทิโน อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทา อเหสุํ – ‘‘เอตฺถ มยํ อนสฺสาม สาจริยกา, น มยํ อิโต ภิโยฺย อุตฺตริตรํ ปชานามา’’ติฯ

นิโคฺรธสฺส ปชฺฌายนํ

๗๕. ยทา อญฺญาสิ สนฺธาโน คหปติ – ‘‘อญฺญทตฺถุ โข ทานิเม อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา ภควโต ภาสิตํ สุสฺสูสนฺติ, โสตํ โอทหนฺติ, อญฺญาจิตฺตํ อุปฏฺฐาเปนฺตี’’ติฯ อถ [อถ นํ (ก.)] นิโคฺรธํ ปริพฺพาชกํ เอตทโวจ – ‘‘อิติ โข, ภนฺเต นิโคฺรธ, ยํ มํ ตฺวํ อวจาสิ – ‘ยคฺเฆ, คหปติ, ชาเนยฺยาสิ, เกน สมโณ โคตโม สทฺธิํ สลฺลปติ, เกน สากจฺฉํ สมาปชฺชติ, เกน ปญฺญาเวยฺยตฺติยํ สมาปชฺชติ, สุญฺญาคารหตา สมณสฺส โคตมสฺส ปญฺญา, อปริสาวจโร สมโณ โคตโม นาลํ สลฺลาปาย, โส อนฺตมนฺตาเนว เสวติ; เสยฺยถาปิ นาม โคกาณา ปริยนฺตจารินี อนฺตมนฺตาเนว เสวติฯ เอวเมว สุญฺญาคารหตา สมณสฺส โคตมสฺส ปญฺญา, อปริสาวจโร สมโณ โคตโม นาลํ สลฺลาปาย; โส อนฺตมนฺตาเนว เสวติ; อิงฺฆ, คหปติ, สมโณ โคตโม อิมํ ปริสํ อาคจฺเฉยฺย, เอกปเญฺหเนว นํ สํสาเทยฺยาม, ตุจฺฉกุมฺภีว นํ มเญฺญ โอโรเธยฺยามา’ติฯ อยํ โข โส, ภนฺเต, ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ อิธานุปฺปโตฺต, อปริสาวจรํ ปน นํ กโรถ, โคกาณํ ปริยนฺตจารินิํ กโรถ, เอกปเญฺหเนว นํ สํสาเทถ, ตุจฺฉกุมฺภีว นํ โอโรเธถา’’ติฯ เอวํ วุตฺเต, นิโคฺรโธ ปริพฺพาชโก ตุณฺหีภูโต มงฺกุภูโต ปตฺตกฺขโนฺธ อโธมุโข ปชฺฌายโนฺต อปฺปฏิภาโน นิสีทิฯ

๗๖. อถ โข ภควา นิโคฺรธํ ปริพฺพาชกํ ตุณฺหีภูตํ มงฺกุภูตํ ปตฺตกฺขนฺธํ อโธมุขํ ปชฺฌายนฺตํ อปฺปฏิภานํ วิทิตฺวา นิโคฺรธํ ปริพฺพาชกํ เอตทโวจ – ‘‘สจฺจํ กิร, นิโคฺรธ, ภาสิตา เต เอสา วาจา’’ติ? ‘‘สจฺจํ , ภนฺเต, ภาสิตา เม เอสา วาจา, ยถาพาเลน ยถามูเฬฺหน ยถาอกุสเลนา’’ติฯ ‘‘ตํ กิํ มญฺญสิ, นิโคฺรธฯ กินฺติ เต สุตํ ปริพฺพาชกานํ วุฑฺฒานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ – ‘เย เต อเหสุํ อตีตมทฺธานํ อรหโนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธา, เอวํ สุ เต ภควโนฺต สํคมฺม สมาคมฺม อุนฺนาทิโน อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทา อเนกวิหิตํ ติรจฺฉานกถํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติฯ เสยฺยถิทํ – ราชกถํ โจรกถํ…เป.… อิติภวาภวกถํ อิติ วาฯ เสยฺยถาปิ ตฺวํ เอตรหิ สาจริยโกฯ อุทาหุ, เอวํ สุ เต ภควโนฺต อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวนฺติ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิโคฺฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสฺสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปฺปานิ, เสยฺยถาปาหํ เอตรหี’ติฯ

‘‘สุตํ เมตํ, ภนฺเตฯ ปริพฺพาชกานํ วุฑฺฒานํ มหลฺลกานํ อาจริยปาจริยานํ ภาสมานานํ – ‘เย เต อเหสุํ อตีตมทฺธานํ อรหโนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธา , น เอวํ สุ [นาสฺสุ (สี. ปี.)] เต ภควโนฺต สํคมฺม สมาคมฺม อุนฺนาทิโน อุจฺจาสทฺทมหาสทฺทา อเนกวิหิตํ ติรจฺฉานกถํ อนุยุตฺตา วิหรนฺติฯ เสยฺยถิทํ – ราชกถํ โจรกถํ…เป.… อิติภวาภวกถํ อิติ วา, เสยฺยถาปาหํ เอตรหิ สาจริยโกฯ เอวํ สุ เต ภควโนฺต อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวนฺติ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิโคฺฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสฺสยฺยกานิ ปฏิสลฺลานสารุปฺปานิ, เสยฺยถาปิ ภควา เอตรหี’’’ติฯ

‘‘ตสฺส เต, นิโคฺรธ, วิญฺญุสฺส สโต มหลฺลกสฺส น เอตทโหสิ – ‘พุโทฺธ โส ภควา โพธาย ธมฺมํ เทเสติ, ทโนฺต โส ภควา ทมถาย ธมฺมํ เทเสติ, สโนฺต โส ภควา สมถาย ธมฺมํ เทเสติ,

ติโณฺณ โส ภควา ตรณาย ธมฺมํ เทเสติ, ปรินิพฺพุโต โส ภควา ปรินิพฺพานาย ธมฺมํ เทเสตี’’’ติ?

พฺรหฺมจริยปริโยสานสจฺฉิกิริยา

๗๗. เอวํ วุตฺเต, นิโครโธ ปริพฺพาชโก ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อจฺจโย มํ, ภนฺเต, อจฺจคมา ยถาพาลํ ยถามูฬฺหํ ยถาอกุสลํ, ยฺวาหํ เอวํ ภควนฺตํ อวจาสึฯ ตสฺส เม, ภนฺเต, ภควา อจฺจยํ อจฺจยโต ปฏิคฺคณฺหาตุ อายตึ สํวราย’’ติฯ ‘‘ตคฺฆ ตฺวํ [ตํ (สี. สฺยา. ปี.)], นิโครธ, อจฺจโย อจฺจคมา ยถาพาลํ ยถามูฬฺหํ ยถาอกุสลํ, โย มํ ตฺวํ เอวํ อวจาสิฯ ยโต จ โข ตฺวํ, นิโครธ, อจฺจยํ อจฺจยโต ทิสฺวา ยถาธมฺมํ ปฏิกโรสิ, ตํ เต มยํ ปฏิคฺคณฺหามฯ วุทฺธิ เหสา, นิโครธ, อริยสฺส วินเย, โย อจฺจยํ อจฺจยโต ทิสฺวา ยถาธมฺมํ ปฏิกโรติ อายตึ สํวรํ อาปชฺชติฯ อหํ โข ปน, นิโครธ, เอวํ วทามิ –

‘เอตุ วิญฺญู ปุริโส อสโฐ อมายาวี อุชุชาติโก, อหมนุสาสามิ อหํ ธมฺมํ เทเสมิฯ ยถานุสิฏฺฐํ ตถา [ยถานุสิฏฺฐํ (?)] ปฏิปชฺชมาโน, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสติ สตฺตวสฺสานิฯ ติฏฺฐนฺตุ, นิโครธ, สตฺต วสฺสานิฯ เอตุ วิญฺญู ปุริโส อสโฐ อมายาวี อุชุชาติโก, อหมนุสาสามิ อหํ ธมฺมํ เทเสมิฯ ยถานุสิฏฺฐํ ตถา ปฏิปชฺชมาโน, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสติ ฉ วสฺสานิฯ ปญฺจ วสฺสานิ… จตฺตาริ วสฺสานิ… ตีณิ วสฺสานิ… เทฺว วสฺสานิ… เอกํ วสฺสํฯ ติฏฺฐตุ, นิโครธ, เอกํ วสฺสํฯ เอตุ วิญฺญู ปุริโส อสโฐ อมายาวี อุชุชาติโก อหมนุสาสามิ อหํ ธมฺมํ เทเสมิฯ ยถานุสิฏฺฐํ ตถา ปฏิปชฺชมาโน, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสติ สตฺต มาสานิฯ ติฏฺฐนฺตุ, นิโครธ, สตฺต มาสานิ… ฉ มาสานิ… ปญฺจ มาสานิ … จตฺตาริ มาสานิ… ตีณิ มาสานิ… เทฺว มาสานิ… เอกํ มาสํ… อฑฺฒมาสํฯ ติฏฺฐตุ, นิโครธ, อฑฺฒมาโสฯ เอตุ วิญฺญู ปุริโส อสโฐ อมายาวี อุชุชาติโก, อหมนุสาสามิ อหํ ธมฺมํ เทเสมิฯ ยถานุสิฏฺฐํ ตถา ปฏิปชฺชมาโน, ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสติ สตฺตาหํ’ฯ

ปริพฺพาชกานํ ปชฺฌายนํ

๗๘. ‘‘สิยา โข ปน เต, นิโครธ, เอวมสฺส – ‘อนฺเตวาสิกมฺยตา โน สมโณ โคตโม เอวมาหา’ติฯ น โข ปเนตํ, นิโครธ, เอวํ ทฏฺฐพฺพํฯ โย เอว โว [เต (สี. สฺยา.)] อาจริโย, โส เอว โว อาจริโย โหตุฯ สิยา โข ปน เต, นิโครธ, เอวมสฺส – ‘อุทฺเทสา โน จาเวตุกาโม สมโณ โคตโม เอวมาหา’ติฯ น โข ปเนตํ, นิโครธ , เอวํ ทฏฺฐพฺพํฯ โย เอว โว อุทฺเทโส โส เอว โว อุทฺเทโส โหตุฯ สิยา โข ปน เต, นิโครธ, เอวมสฺส – ‘อาชีวา โน จาเวตุกาโม สมโณ โคตโม เอวมาหา’ติฯ น โข ปเนตํ, นิโครธ, เอวํ ทฏฺฐพฺพํฯ โย เอว โว อาชีโว, โส เอว โว อาชีโว โหตุฯ สิยา โข ปน เต, นิโครธ, เอวมสฺส – ‘เย โน ธมฺมา อกุสลา อกุสลสงฺขาตา สาจริยกานํ, เตสุ ปติฏฺฐาเปตุกาโม สมโณ โคตโม เอวมาหา’ติฯ น โข ปเนตํ, นิโครธ, เอวํ ทฏฺฐพฺพํฯ อกุสลา เจว โว เต ธมฺมา [โวธมฺมา (ก.), เต ธมฺมา (สฺยา.)] โหนฺตุ อกุสลสงฺขาตา จ สาจริยกานํฯ สิยา โข ปน เต , นิโครธ, เอวมสฺส – ‘เย โน ธมฺมา กุสลา กุสลสงฺขาตา สาจริยกานํ, เตหิ วิเวเจตุกาโม สมโณ โคตโม เอวมาหา’ติฯ น โข ปเนตํ, นิโครธ, เอวํ ทฏฺฐพฺพํฯ กุสลา

เจว โว เต ธมฺมา โหนฺตุ กุสลสงฺขาตา จ สาจริยกานํฯ อิติ ขฺวาหํ, นิโคฺรธ, เนว อเนฺตวาสิกมฺยตา เอวํ วทามิ, นปิ อุเทฺทสา จาเวตุกาโม เอวํ วทามิ, นปิ อาชีวา จาเวตุกาโม เอวํ วทามิ, นปิ เย โว ธมฺมา [นปิ เย โข ธมฺมา (สี.), นปิ เย เต ธมฺมา (สฺยา.), นปิ เย จ โว ธมฺมา (ก.)] อกุสลา อกุสลสงฺขาตา สาจริยกานํ, เตสุ ปติฏฺฐาเปตุกาโม เอวํ วทามิ, นปิ เย โว ธมฺมา [นปิ เย โข ธมฺมา (สี.), นปิ เย เต ธมฺมา (สฺยา.), นปิ เย จ โว ธมฺมา (ก.)] กุสลา กุสลสงฺขาตา สาจริยกานํ, เตหิ วิเวเจตุกาโม เอวํ วทามิฯ สนฺติ จ โข, นิโคฺรธ, อกุสลา ธมฺมา อปฺปหีนา สํกิเลสิกา โปโนพฺภวิกา [โปโนภวิกา (ก.)] สทรา [สทฺทรา (ปี. ก.), สทรถา (สฺยา. ก.)] ทุกฺขวิปากา อายตึ ชาติชรามรณิยา, เยสาหํ ปหานาย ธมฺมํ เทเสมิฯ ยถาปฏิปนฺนานํ โว สํกิเลสิกา ธมฺมา ปหียิสฺสนฺติ, โวทานียา ธมฺมา อภิวฑฺฒิสฺสนฺติ, ปญฺญาปาริปูรึ เวปุลฺลตฺตญฺจ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสถา''ติฯ

๗๙. เอวํ วุเตฺต, เต ปริพฺพาชกา ตุณฺหีภูตา มงฺกุภูตา ปตฺตกฺขนฺธา อโธมุขา ปชฺฌายนฺตา อปฺปฏิภานา นิสีทึสุ ยถา ตํ มาเรน ปริยุฏฺฐิตจิตฺตาฯ อถ โข ภควโต เอตทโหสิ – ''สเพฺพปิเม โมฆปุริสา ผุฏฺฐา ปาปิมตาฯ ยตฺร หิ นาม เอกสฺสปิ น เอวํ ภวิสฺสติ – 'หนฺท มยํ อญฺญาณตฺถมฺปิ สมเณ โคตเม พฺรหฺมจริยํ จราม, กึ กริสฺสติ สตฺตาโห'''ติ? อถ โข ภควา อุทุมฺพริกาย ปริพฺพาชการาเม สีหนาทํ นทิตฺวา เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต ปจฺจุปฏฺฐาสิ [ปจฺจุฏฺฐาสิ (สี. สฺยา. ปี.)]ฯ สนฺธาโน ปน คหปติ ตาวเทว ราชคหํ ปาวิสีติฯ

อุทุมฺพริกสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทุติยํฯ

๓. จกฺกวตฺติสุตฺตํ

อตฺตทีปสรณตา

๘๐. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา มคเธสุ วิหรติ มาตุลายํฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทฺทนฺเต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ – ‘‘อตฺตทีปา, ภิกฺขเว, วิหรถ อตฺตสรณา อนญฺญสรณา, ธมฺมทีปา ธมฺมสรณา อนญฺญสรณาฯ กถญฺจ ปน, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อตฺตทีโป วิหรติ อตฺตสรโณ อนญฺญสรโณ, ธมฺมทีโป ธมฺมสรโณ อนญฺญสรโณ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี…เป.… จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี…เป.… ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อตฺตทีโป วิหรติ อตฺตสรโณ อนญฺญสรโณ, ธมฺมทีโป ธมฺมสรโณ อนญฺญสรโณฯ

‘‘โคจเร, ภิกฺขเว, จรถ สเก เปตฺติเก วิสเยฯ โคจเร, ภิกฺขเว, จรตํ สเก เปตฺติเก วิสเย น ลจฺฉติ มาโร โอตารํ, น ลจฺฉติ มาโร อารมฺมณํ [อารมณํ (?)]ฯ กุสลานํ, ภิกฺขเว, ธมฺมานํ สมาทานเหตุ เอวมิทํ ปุญฺญํ ปวฑฺฒติฯ

ทฬฺหเนมิจกฺกวตฺติราชา

๘๑. ‘‘ภูตปุพฺพํ , ภิกฺขเว, ราชา ทฬฺหเนมิ นาม อโหสิ จกฺกวตฺตี [จกฺกวตฺติ (สฺยา. ปี.)] ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรนฺโต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปตฺโต สตฺตรตนสมนฺนาคโตฯ ตสฺสิมานิ สตฺต รตนานิ อเหสุํ เสยฺยถิทํ – จกฺกรตนํอฺ หตฺถิรตนํ อสฺสรตนํ มณิรตนํ อิตฺถิรตนํ คหปติรตนํ ปริณายกรตนเมว สตฺตมํฯ ปโรสหสฺสํ โข ปนสฺส ปุตฺตา อเหสุํ สูรา วีรงฺครูปา ปรเสนปฺปมทฺทนาฯ โส อิมํ ปถวิํ สาครปริยนฺตํ อทเณฺฑน อสตฺเถน ธเมฺมน [ธเมฺมน สเมน (สฺยา. ก.)] อภิวิชิย อชฺฌาวสิฯ

๘๒. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, ราชา ทฬฺหเนมิ พหุนฺนํ วสฺสานํ พหุนฺนํ วสฺสสตานํ พหุนฺนํ วสฺสสหสฺสานํ อจฺจเยน อญฺญตรํ ปุริสํ อามนฺเตสิ – ‘ยทา ตฺวํ, อโมฺภ ปุริส, ปเสฺสยฺยาสิ ทิพฺพํ จกฺกรตนํ โอสกฺกิตํ ฐานา จุตํ, อถ เม อาโรเจยฺยาสี’ติฯ ‘เอวํ, เทวา’ติ โข, ภิกฺขเว, โส ปุริโส รโญฺญ ทฬฺหเนมิสฺส ปจฺจโสฺสสิฯ อทฺทสา โข, ภิกฺขเว, โส ปุริโส พหุนฺนํ วสฺสานํ พหุนฺนํ วสฺสสตานํ พหุนฺนํ วสฺสสหสฺสานํ อจฺจเยน ทิพฺพํ จกฺกรตนํ โอสกฺกิตํ ฐานา จุตํ, ทิสฺวาน เยน ราชา ทฬฺหเนมิ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ราชานํ ทฬฺหเนมิํ เอตทโวจ – ‘ยคฺเฆ, เทว, ชาเนยฺยาสิ, ทิพฺพํ เต จกฺกรตนํ โอสกฺกิตํ ฐานา จุต’นฺติฯ อถ โข, ภิกฺขเว, ราชา ทฬฺหเนมิ เชฎฺฐปุตฺตํ กุมารํ อามนฺตาเปตฺวา [อามเนฺตตฺวา (สฺยา. ก.)] เอตทโวจ – ‘ทิพฺพํ กิร เม, ตาต กุมาร, จกฺกรตนํ โอสกฺกิตํ ฐานา จุตํฯ สุตํ โข ปน เมตํ – ยสฺส รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส ทิพฺพํ จกฺกรตนํ โอสกฺกติ ฐานา จวติ, น ทานิ เตน รญฺญา จิรํ ชีวิตพฺพํ โหตีติฯ ภุตฺตา โข ปน เม มานุสกา กามา, สมโย ทานิ เม ทิเพฺพ กาเม ปริเยสิตุํฯ เอหิ ตฺวํ, ตาต กุมาร, อิมํ สมุทฺทปริยนฺตํ ปถวิํ ปฏิปชฺชฯ อหํ ปน เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสามี’ติฯ

๘๓. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, ราชา ทฬฺหเนมิ เชฏฺฐปุตฺตํ กุมารํ สาธุกํ รชฺเช สมนุสาสิตฺวา เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิฯ สตฺตาหปพฺพชิเต โข ปน, ภิกฺขเว, ราชิสิมฺหิ ทิพฺพํ จกฺกรตนํ อนฺตรธายิฯ

‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, อญฺญตโร ปุริโส เยน ราชา ขตฺติโย มุทฺธาภิสิตฺโต [มุทฺธาวสิตฺโต (สี. สฺยา. ปี.) เอวมุปริปิ] เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ราชานํ ขตฺติยํ มุทฺธาภิสิตฺตํ เอตทโวจ – ‘ยคฺเฆ, เทว, ชาเนยฺยาสิ, ทิพฺพํ จกฺกรตนํ อนฺตรหิต’นฺติฯ อถ โข, ภิกฺขเว, ราชา ขตฺติโย มุทฺธาภิสิตฺโต ทิพฺเพ จกฺกรตเน อนฺตรหิเต อนตฺตมโน อโหสิ, อนตฺตมนตญฺจ ปฏิสํเวเทสิฯ โส เยน ราชิสิ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ราชิสึ เอตทโวจ – ‘ยคฺเฆ, เทว, ชาเนยฺยาสิ, ทิพฺพํ จกฺกรตนํ อนฺตรหิต’นฺติฯ เอวํ วุตฺเต, ภิกฺขเว, ราชิสิ ราชานํ ขตฺติยํ มุทฺธาภิสิตฺตํ เอตทโวจ – ‘มา โข ตฺวํ, ตาต, ทิพฺเพ จกฺกรตเน อนฺตรหิเต อนตฺตมโน อโหสิ, มา อนตฺตมนตญฺจ ปฏิสํเวเทสิ, น หิ เต, ตาต, ทิพฺพํ จกฺกรตนํ เปตฺติกํ ทายชฺชํฯ อิงฺฆ ตฺวํ, ตาต, อริเย จกฺกวตฺติวตฺเต วตฺตาหิฯ ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ, ยํ เต อริเย จกฺกวตฺติวตฺเต วตฺตมานสฺส ตทหุโปสเถ ปนฺนรเส สีสํนฺหาตสฺส [สีสํ นหาตสฺส (สี. ปี.), สีสนฺหาตสฺส (สฺยา.)] อุโปสถิกสฺส อุปริปาสาทวรคตสฺส ทิพฺพํ จกฺกรตนํ ปาตุภวิสฺสติ สหสฺสารํ สเนมิกํ สนาภิกํ สพฺพาการปริปูร’นฺติฯ

จกฺกวตฺติอริยวตฺตํ

๘๔. ‘‘‘กตมํ ปน ตํ, เทว, อริยํ จกฺกวตฺติวตฺต’นฺติ ? ‘เตน หิ ตฺวํ, ตาต, ธมฺมํเยว นิสฺสาย ธมฺมํ สกฺกโรนฺโต ธมฺมํ ครุํ กโรนฺโต [ครุกโรนฺโต (สี. สฺยา. ปี.)] ธมฺมํ มาเนนฺโต ธมฺมํ ปูเชนฺโต ธมฺมํ อปจายมาโน ธมฺมทฺธโช ธมฺมเกตุ ธมฺมาธิปเตยฺโย ธมฺมิกํ รกฺขาวรณคุตฺตึ สํวิทหสฺสุ อนฺโตชนสฺมึ พลกายสฺมึ ขตฺติเยสุ อนุยนฺเตสุ [อนุยุตฺเตสุ (สี. ปี.)] พฺราหฺมณคหปติเกสุ เนคมชานปเทสุ สมณพฺราหฺมเณสุ มิคปกฺขีสุฯ มา จ เต, ตาต, วิชิเต อธมฺมกาโร ปวตฺติตฺถฯ เย จ เต, ตาต, วิชิเต อธนา อสฺสุ, เตสญฺจ ธนมนุปฺปเทยฺยาสิ [ธนมนุปฺปทชฺเชยฺยาสิ (สี. สฺยา. ปี.)]ฯ เย จ เต, ตาต, วิชิเต สมณพฺราหฺมณา มทปฺปมาทา ปฏิวิรตา ขนฺติโสรจฺเจ นิวิฏฺฐา เอกมตฺตานํ ทเมนฺติ, เอกมตฺตานํ สเมนฺติ, เอกมตฺตานํ ปรินิพฺพาเปนฺติ, เต กาเลน กาลํ อุปสงฺกมิตฺวา ปริปุจฺเฉยฺยาสิ ปริคฺคเณฺหยฺยาสิ – ‘‘กึ, ภนฺเต, กุสลํ, กึ อกุสลํ, กึ สาวชฺชํ, กึ อนวชฺชํ, กึ เสวิตพฺพํ, กึ น เสวิตพฺพํ, กึ เม กรียมานํ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขาย อสฺส, กึ วา ปน เม กรียมานํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย อสฺสา’’ติ? เตสํ สุตฺวา ยํ อกุสลํ ตํ อภินิวชฺเชยฺยาสิ, ยํ กุสลํ ตํ สมาทาย วเตฺตยฺยาสิฯ อิทํ โข, ตาต, ตํ อริยํ จกฺกวตฺติวตฺต’นฺติฯ

จกฺกรตนปาตุภาโว

๘๕. ‘‘‘เอวํ, เทวา’ติ โข, ภิกฺขเว, ราชา ขตฺติโย มุทฺธาภิสิตฺโต ราชิสิสฺส ปฏิสฺสุตฺวา อริเย จกฺกวตฺติวตฺเต [อริยํ จกฺกวตฺติวตฺตํ (ก.)] วตฺติฯ ตสฺส อริเย จกฺกวตฺติวตฺเต วตฺตมานสฺส ตทหุโปสเถ ปนฺนรเส สีสํนฺหาตสฺส อุโปสถิกสฺส อุปริปาสาทวรคตสฺส ทิพฺพํ จกฺกรตนํ ปาตุรโหสิ สหสฺสารํ สเนมิกํ สนาภิกํ สพฺพาการปริปูรํฯ ทิสฺวาน รโญฺญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาภิสิตฺตสฺส เอตทโหสิ – ‘สุตํ โข ปน เมตํ – ยสฺส รโญฺญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาภิสิตฺตสฺส ตทหุโปสเถ ปนฺนรเส สีสํนฺหาตสฺส อุโปสถิกสฺส อุปริปาสาทวรคตสฺส ทิพฺพํ จกฺกรตนํ ปาตุภวติ สหสฺสารํ สเนมิกํ สนาภิกํ สพฺพาการปริปูรํ , โส โหติ ราชา จกฺกวตฺตี’ติฯ อสฺสํ นุ โข อหํ ราชา จกฺกวตฺตีติฯ

“อถ โข, ภิกฺขเว, ราชา ขตฺติโย มุทฺธาภิสิตฺโต อุฏฺฐายาสนา เอกํสํ อุตฺตราสงฺคํ กริตฺวา วาเมน หตฺเถน ภิงฺการํ คเหตฺวา ทกฺขิเณน หตฺเถน จกฺกรตนํ อพฺภุกฺกิริ – ‘ปวตฺตตุ ภวํ จกฺกรตนํ, อภิวิชินาตุ ภวํ จกฺกรตน’นฺติฯ

“อถ โข ตํ, ภิกฺขเว, จกฺกรตนํ ปุรตฺถิมํ ทิสํ ปวตฺติ, อนฺวเทว ราชา จกฺกวตฺตี สทฺธึ จตุรงฺคินิยา เสนายฯ ยสฺมึ โข ปน, ภิกฺขเว, ปเทเส จกฺกรตนํ ปติฏฺฐาสิ, ตตฺถ ราชา จกฺกวตฺตี วาสํ อุปคจฺฉิ สทฺธึ จตุรงฺคินิยา เสนายฯ เย โข ปน, ภิกฺขเว, ปุรตฺถิมาย ทิสาย ปฏิราชาโน, เต ราชานํ จกฺกวตฺตึ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ – ‘เอหิ โข, มหาราช, สฺวาคตํ เต [สาคตํ (สี. ปี.)] มหาราช, สกํ เต, มหาราช, อนุสาส, มหาราชา’ติฯ ราชา จกฺกวตฺตี เอวมาห – ‘ปาโณ น หนฺตพฺโพ, อทินฺนํ นาทาตพฺพํ, กาเมสุมิจฺฉา น จริตพฺพา, มุสา น ภาสิตพฺพา, มชฺชํ น ปาตพฺพํ, ยถาภุตฺตญฺจ ภุญฺชถา’ติฯ เย โข ปน, ภิกฺขเว, ปุรตฺถิมาย ทิสาย ปฏิราชาโน, เต รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส อนุยนฺตา [อนุยุตฺตา (สี. ปี.)] อเหสุํฯ

๘๖. “อถ โข ตํ, ภิกฺขเว, จกฺกรตนํ ปุรตฺถิมํ สมุทฺทํ อโชฺฌคาเหตฺวา [อโชฺฌคเหตฺวา (สี. สฺยา. ปี.)] ปจฺจุตฺตริตฺวา ทกฺขิณํ ทิสํ ปวตฺติ…เป.… ทกฺขิณํ สมุทฺทํ อโชฺฌคาเหตฺวา ปจฺจุตฺตริตฺวา ปจฺฉิมํ ทิสํ ปวตฺติ, อนฺวเทว ราชา จกฺกวตฺตี สทฺธึ จตุรงฺคินิยา เสนายฯ ยสฺมึ โข ปน, ภิกฺขเว, ปเทเส จกฺกรตนํ ปติฏฺฐาสิ, ตตฺถ ราชา จกฺกวตฺตี วาสํ อุปคจฺฉิ สทฺธึ จตุรงฺคินิยา เสนายฯ เย โข ปน, ภิกฺขเว, ปจฺฉิมาย ทิสาย ปฏิราชาโน, เต ราชานํ จกฺกวตฺตึ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ – ‘เอหิ โข, มหาราช, สฺวาคตํ เต, มหาราช, สกํ เต, มหาราช, อนุสาส, มหาราชา’ติฯ ราชา จกฺกวตฺตี เอวมาห – ‘ปาโณ น หนฺตพฺโพ, อทินฺนํ นาทาตพฺพํ, กาเมสุมิจฺฉา น จริตพฺพา, มุสา น ภาสิตพฺพา, มชฺชํ น ปาตพฺพํ, ยถาภุตฺตญฺจ ภุญฺชถา’ติฯ เย โข ปน, ภิกฺขเว, ปจฺฉิมาย ทิสาย ปฏิราชาโน, เต รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส อนุยนฺตา อเหสุํฯ

๘๗. “อถ โข ตํ, ภิกฺขเว, จกฺกรตนํ ปจฺฉิมํ สมุทฺทํ อโชฺฌคาเหตฺวา ปจฺจุตฺตริตฺวา อุตฺตรํ ทิสํ ปวตฺติ, อนฺวเทว ราชา จกฺกวตฺตี สทฺธึ จตุรงฺคินิยา เสนายฯ ยสฺมึ โข ปน, ภิกฺขเว, ปเทเส จกฺกรตนํ ปติฏฺฐาสิ, ตตฺถ ราชา จกฺกวตฺตี วาสํ อุปคจฺฉิ สทฺธึ จตุรงฺคินิยา เสนายฯ เย โข ปน, ภิกฺขเว, อุตฺตราย ทิสาย ปฏิราชาโน, เต ราชานํ จกฺกวตฺตึ อุปสงฺกมิตฺวา เอวมาหํสุ – ‘เอหิ โข, มหาราช, สฺวาคตํ เต, มหาราช , สกํ เต, มหาราช, อนุสาส, มหาราชา’ติฯ ราชา จกฺกวตฺตี เอวมาห – ‘ปาโณ น หนฺตพฺโพ, อทินฺนํ นาทาตพฺพํ, กาเมสุมิจฺฉา น จริตพฺพา, มุสา น ภาสิตพฺพา, มชฺชํ น ปาตพฺพํ, ยถาภุตฺตญฺจ ภุญฺชถา’ติฯ เย โข ปน, ภิกฺขเว, อุตฺตราย ทิสาย ปฏิราชาโน, เต รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส อนุยนฺตา อเหสุํฯ

“อถ โข ตํ, ภิกฺขเว, จกฺกรตนํ สมุทฺทปริยนฺตํ ปถวึ อภิวิชินิตฺวา ตเมว ราชธานึ ปจฺจาคนฺตฺวา รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส อนฺเตปุรทฺวาเร อตฺถกรณปมุเข [อฑฺฑกรณปมุเข (ก.)] อกฺขาหตํ มเญฺญ อฏฺฐาสิ รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส อนฺเตปุรํ อุปโสภยมานํฯ

ทุติยาทิจกฺกวตฺติกถา

๘๘. “ทุติโยปิ โข, ภิกฺขเว, ราชา จกฺกวตฺตี…เป.… ตติโยปิ โข, ภิกฺขเว, ราชา จกฺกวตฺตี… จตุตฺโถปิ โข, ภิกฺขเว, ราชา จกฺกวตฺตี… ปญฺจโมปิ โข, ภิกฺขเว, ราชา จกฺกวตฺตี… ฉฏฺโฐปิ โข, ภิกฺขเว, ราชา จกฺกวตฺตี… สตฺตโมปิ โข, ภิกฺขเว, ราชา จกฺกวตฺตี พหุนฺนํ วสฺสานํ พหุนฺนํ วสฺสสตานํ พหุนฺนํ วสฺสสหสฺสานํ อจฺจเยน อญฺญตรํ ปุริสํ อามเนฺตสิ – ‘ยทา ตฺวํ, อโมฺภ ปุริส, ปเสฺสยฺยาสิ ทิพฺพํ จกฺกรตนํ โอสกฺกิตํ ฐานา จุตํ, อถ เม อาโรเจยฺยาสี’ติฯ ‘เอวํ,

เทวา’ติ โข, ภิกฺขเว, โส ปุริโส รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส ปจฺจโสฺสสิฯ อทฺทสา โข , ภิกฺขเว, โส ปุริโส พหุนฺนํ วสฺสานํ พหุนฺนํ วสฺสสตานํ พหุนฺนํ วสฺสสหสฺสานํ อจฺจเยน ทิพฺพํ จกฺกรตนํ โอสกฺกิตํ ฐานา จุตํฯ ทิสฺวาน เยน ราชา จกฺกวตฺตี เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ราชานํ จกฺกวตฺตึ เอตทโวจ – ‘ยคฺเฆ , เทว, ชาเนยฺยาสิ, ทิพฺพํ เต จกฺกรตนํ โอสกฺกิตํ ฐานา จุต’นฺติ?

๘๙. “อถ โข, ภิกฺขเว, ราชา จกฺกวตฺตี เชฏฺฐปุตฺตํ กุมารํ อามนฺตาเปตฺวา เอตทโวจ – ‘ทิพฺพํ กิร เม, ตาต กุมาร, จกฺกรตนํ โอสกฺกิตํ, ฐานา จุตํ, สุตํ โข ปน เมตํ – ยสฺส รโญฺญ จกฺกวตฺติสฺส ทิพฺพํ จกฺกรตนํ โอสกฺกติ, ฐานา จวติ, น ทานิ เตน รญฺญา จิรํ ชีวิตพฺพํ โหตีติฯ ภุตฺตา โข ปน เม มานุสกา กามา, สมโย ทานิ เม ทิเพฺพ กาเม ปริเยสิตุํ, เอหิ ตฺวํ, ตาต กุมาร, อิมํ สมุทฺทปริยนฺตํ ปถวิํ ปฏิปชฺช ฯ อหํ ปน เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสามี’ติฯ

“อถ โข, ภิกฺขเว, ราชา จกฺกวตฺตี เชฏฺฐปุตฺตํ กุมารํ สาธุกํ รเชฺช สมนุสาสิตฺวา เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิฯ สตฺตาหปพฺพชิเต โข ปน, ภิกฺขเว, ราชิสิมฺหิ ทิพฺพํ จกฺกรตนํ อนฺตรธายิฯ

๙๐. “อถ โข, ภิกฺขเว, อญฺญตโร ปุริโส เยน ราชา ขตฺติโย มุทฺธาภิสิโตฺต เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ราชานํ ขตฺติยํ มุทฺธาภิสิตฺตํ เอตทโวจ – ‘ยคฺเฆ, เทว, ชาเนยฺยาสิ, ทิพฺพํ จกฺกรตนํ อนฺตรหิต’นฺติ? อถ โข, ภิกฺขเว, ราชา ขตฺติโย มุทฺธาภิสิโตฺต ทิเพฺพ จกฺกรตเน อนฺตรหิเต อนตฺตมโน อโหสิฯ อนตฺตมนตญฺจ ปฏิสํเวเทสิ; โน จ โข ราชิสิํ อุปสงฺกมิตฺวา อริยํ จกฺกวตฺติวตฺตํ ปุจฺฉิฯ โส สมเตเนว สุทํ ชนปทํ ปสาสติฯ ตสฺส สมเตน ชนปทํ ปสาสโต ปุเพฺพนาปรํ ชนปทา น ปพฺพนฺติ, ยถา ตํ ปุพฺพกานํ ราชูนํ อริเย จกฺกวตฺติวเตฺต วตฺตมานานํฯ

“อถ โข, ภิกฺขเว, อมจฺจา ปาริสชฺชา คณกมหามตฺตา อนีกฏฺฐา โทวาริกา มนฺตสฺสาชีวิโน สนฺนิปติตฺวา ราชานํ ขตฺติยํ มุทฺธาภิสิตฺตํ เอตทโวจุํ – ‘น โข เต, เทว, สมเตน (สุทํ) ชนปทํ ปสาสโต ปุเพฺพนาปรํ ชนปทา ปพฺพนฺติ, ยถา ตํ ปุพฺพกานํ ราชูนํ อริเย จกฺกวตฺติวเตฺต วตฺตมานานํฯ สํวิชฺชนฺติ โข เต, เทว, วิชิเต อมจฺจา ปาริสชฺชา คณกมหามตฺตา อนีกฏฺฐา โทวาริกา มนฺตสฺสาชีวิโน มยเญฺจว อเญฺญ จ [อเญฺญ จ ปณฺฑิเต สมณพฺราหฺมเณ ปุเจฺฉยฺยาสิ (ก.)] เย มยํ อริยํ จกฺกวตฺติวตฺตํ ธาเรมฯ อิงฺฆ ตฺวํ, เทว, อเมฺห อริยํ จกฺกวตฺติวตฺตํ ปุจฺฉฯ ตสฺส เต มยํ อริยํ จกฺกวตฺติวตฺตํ ปุฏฺฐา พฺยากริสฺสามา’ติฯ

อายุวณฺณาทิปริยานิกถา

๙๑. “อถ โข, ภิกฺขเว, ราชา ขตฺติโย มุทฺธาภิสิโตฺต อมเจฺจ ปาริสเชฺช คณกมหามเตฺต อนีกเฏฺฐ โทวาริเก มนฺตสฺสาชีวิโน สนฺนิปาเตตฺวา อริยํ จกฺกวตฺติวตฺตํ ปุจฺฉิฯ ตสฺส เต อริยํ จกฺกวตฺติวตฺตํ ปุฏฺฐา พฺยากริํสุฯ เตสํ สุตฺวา ธมฺมิกญฺหิ โข รกฺขาวรณคุตฺตึ สํวิทหิ, โน จ โข อธนานํ ธนมนุปฺปทาสิฯ อธนานํ ธเน อนนุปฺปทิยมาเน ทาลิทฺทิยํ เวปุลฺลมคมาสิฯ ทาลิทฺทิเย เวปุลฺลํ คเต อญฺญตโร ปุริโส ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยิฯ ตเมนํ อคฺคเหสุํฯ คเหตฺวา รโญฺญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาภิสิตฺตสฺส ทเสฺสสุํ – ‘อยํ, เทว, ปุริโส ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยี’ติฯ เอวํ วุเตฺต, ภิกฺขเว, ราชา ขตฺติโย มุทฺธาภิสิโตฺต ตํ ปุริสํ เอตทโวจ – ‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, อโมฺภ ปุริส, ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยี’ติ [อาทิยสีติ (สฺยา.)]? ‘สจฺจํ, เทวา’ติฯ ‘กิํ การณา’ติ? ‘น หิ, เทว, ชีวามี’ติฯ อถ โข, ภิกฺขเว, ราชา ขตฺติโย มุทฺธาภิสิโตฺต ตสฺส ปุริสสฺส ธนมนุปฺปทาสิ – ‘อิมินา ตฺวํ, อโมฺภ ปุริส, ธเนน อตฺตนา จ ชีวาหิ, มาตาปิตโร จ โปเสหิ,

ปุตฺตทารญฺจ โปเสหิ, กมฺมเนฺต จ ปโยเชหิ, สมณพฺราหฺมเณสุ [สมเณสุ พฺราหฺมเณสุ (พหู สุ)] อุทฺธคฺคิกํ ทกฺขิณํ ปติฏฺฐาเปหิ โสวคฺคิกํ สุขวิปากํ สคฺคสํวตฺตนิก'นฺติฯ 'เอวํ, เทวา'ติ โข, ภิกฺขเว, โส ปุริโส รโญฺญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาภิสิตฺตสฺส ปจฺจโสฺสสิฯ

"อญฺญตโรปิ โข, ภิกฺขเว, ปุริโส ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยิฯ ตเมนํ อคฺคเหสุํฯ คเหตฺวา รโญฺญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาภิสิตฺตสฺส ทเสฺสสุํ – 'อยํ, เทว, ปุริโส ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยี'ติฯ เอวํ วุเตฺต, ภิกฺขเว, ราชา ขตฺติโย มุทฺธาภิสิโตฺต ตํ ปุริสํ เอตทโวจ – 'สจฺจํ กิร ตฺวํ, อโมฺภ ปุริส, ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยี'ติ? 'สจฺจํ, เทวา'ติฯ 'กึ การณา'ติ? 'น หิ, เทว, ชีวามี'ติฯ อถ โข, ภิกฺขเว, ราชา ขตฺติโย มุทฺธาภิสิโตฺต ตสฺส ปุริสสฺส ธนมนุปฺปทาสิ – 'อิมินา ตฺวํ, อโมฺภ ปุริส, ธเนน อตฺตนา จ ชีวาหิ, มาตาปิตโร จ โปเสหิ, ปุตฺตทารญฺจ โปเสหิ, กมฺมเนฺต จ ปโยเชหิ, สมณพฺราหฺมเณสุ อุทฺธคฺคิกํ ทกฺขิณํ ปติฏฺฐาเปหิ โสวคฺคิกํ สุขวิปากํ สคฺคสํวตฺตนิก'นฺติฯ 'เอวํ, เทวา'ติ โข, ภิกฺขเว, โส ปุริโส รโญฺญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาภิสิตฺตสฺส ปจฺจโสฺสสิ ฯ

๙๒. "อโสฺสสุํ โข, ภิกฺขเว, มนุสฺสา – 'เย กิร, โภ, ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยนฺติ, เตสํ ราชา ธนมนุปฺปเทตี'ติฯ สุตฺวาน เตสํ เอตทโหสิ – 'ยํนูน มยมฺปิ ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิเยยฺยามา'ติฯ อถ โข, ภิกฺขเว, อญฺญตโร ปุริโส ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยิฯ ตเมนํ อคฺคเหสุํฯ คเหตฺวา รโญฺญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาภิสิตฺตสฺส ทเสฺสสุํ – 'อยํ, เทว, ปุริโส ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยี'ติฯ เอวํ วุเตฺต, ภิกฺขเว, ราชา ขตฺติโย มุทฺธาภิสิโตฺต ตํ ปุริสํ เอตทโวจ – 'สจฺจํ กิร ตฺวํ, อโมฺภ ปุริส, ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยี'ติ? 'สจฺจํ, เทวา'ติฯ 'กึ การณา'ติ? 'น หิ, เทว, ชีวามี'ติฯ อถ โข, ภิกฺขเว, รโญฺญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาภิสิตฺตสฺส เอตทโหสิ – 'สเจ โข อหํ โย โย ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยิสฺสติ, ตสฺส ตสฺส ธนมนุปฺปทสฺสามิ, เอวมิทํ อทินฺนาทานํ ปวฑฺฒิสฺสติฯ ยํนูนาหํ อิมํ ปุริสํ สุนิเสธํ นิเสเธยฺยํ, มูลฆจฺจํ [มูลฆจฺฉํ (สฺยา.), มูลเฉชฺช (ก.)] กเรยฺยํ, สีสมสฺส ฉินฺเทยฺย'นฺติฯ อถ โข, ภิกฺขเว, ราชา ขตฺติโย มุทฺธาภิสิโตฺต ปุริเส อาณาเปสิ – 'เตน หิ, ภเณ, อิมํ ปุริสํ ทฬฺหาย รชฺชุยา ปจฺฉาพาหํ [ปจฺฉาพาหุํ (สฺยา.)] คาฬฺหพนฺธนํ พนฺธิตฺวา ขุรมุณฺฑํ กริตฺวา ขรสฺสเรน ปณเวน รถิกาย รถิกํ สิงฺฆาฏเกน สิงฺฆาฏกํ ปริเนตฺวา ทกฺขิเณน ทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา ทกฺขิณโต นครสฺส สุนิเสธํ นิเสเธถ, มูลฆจฺจํ กโรถ, สีสมสฺส ฉินฺทถา'ติฯ 'เอวํ, เทวา'ติ โข, ภิกฺขเว, เต ปุริสา รโญฺญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาภิสิตฺตสฺส ปฏิสฺสุตฺวา ตํ ปุริสํ ทฬฺหาย รชฺชุยา ปจฺฉาพาหํ คาฬฺหพนฺธนํ พนฺธิตฺวา ขุรมุณฺฑํ กริตฺวา ขรสฺสเรน ปณเวน รถิกาย รถิกํ สิงฺฆาฏเกน สิงฺฆาฏกํ ปริเนตฺวา ทกฺขิเณน ทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา ทกฺขิณโต นครสฺส สุนิเสธํ นิเสเธสุํ, มูลฆจฺจํ อกํสุ, สีสมสฺส ฉินฺทิํสุฯ

๙๓. "อโสฺสสุํ โข, ภิกฺขเว, มนุสฺสา – 'เย กิร, โภ, ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยนฺติ, เต ราชา สุนิเสธํ นิเสเธติ, มูลฆจฺจํ กโรติ, สีสานิ เตสํ ฉินฺทตี'ติฯ สุตฺวาน เตสํ เอตทโหสิ – 'ยํนูน มยมฺปิ ติณฺหานิ สตฺถานิ การาเปสฺสาม [การาเปยฺยาม (สฺยา. ปี.) การาเปยฺยามาติ (ก. สี.)], ติณฺหานิ สตฺถานิ การาเปตฺวา เยสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยิสฺสาม, เต สุนิเสธํ นิเสเธสฺสาม, มูลฆจฺจํ กริสฺสาม, สีสานิ เตสํ ฉินฺทิสฺสามา'ติฯ เต ติณฺหานิ สตฺถานิ การาเปสุํ, ติณฺหานิ สตฺถานิ การาเปตฺวา คามฆาตมฺปิ อุปกฺกมิํสุ กาตุํ, นิคมฆาตมฺปิ อุปกฺกมิํสุ กาตุํ, นครฆาตมฺปิ อุปกฺกมิํสุ กาตุํ, ปนฺถทุหนมฺปิ [ปนฺถทูหนํปิ (สี. สฺยา. ปี.)] อุปกฺกมิํสุ กาตุํฯ เยสํ เต อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยนฺติ, เต สุนิเสธํ นิเสเธนฺติ, มูลฆจฺจํ กโรนฺติ, สีสานิ เตสํ ฉินฺทนฺติฯ

๙๔. ‘‘อิติ โข, ภิกฺขเว, อธนานํ ธเน อนนุปฺปทิยมาเน ทาลิทฺทิยํ เวปุลฺลมคมาสิ, ทาลิทฺทิเย เวปุลฺลํ คเต อทินฺนาทานํ เวปุลฺลมคมาสิ, อทินฺนาทาเน เวปุลฺลํ คเต สตฺถํ เวปุลฺลมคมาสิ, สเตฺถ เวปุลฺลํ คเต ปาณาติปาโต เวปุลฺลมคมาสิ, ปาณาติปาเต เวปุลฺลํ คเต เตสํ สตฺตานํ อายุปิ ปริหายิ, วโณฺณปิ ปริหายิฯ เตสํ อายุนาปิ ปริหายมานานํ วเณฺณนปิ ปริหายมานานํ อสีติวสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ จตฺตารีสวสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา อเหสุํฯ

‘‘จตฺตารีสวสฺสสหสฺสายุเกสุ, ภิกฺขเว, มนุเสฺสสุ อญฺญตโร ปุริโส ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยิฯ ตเมนํ อคฺคเหสุํฯ คเหตฺวา รโญฺญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาภิสิตฺตสฺส ทเสฺสสุํ – ‘อยํ, เทว, ปุริโส ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยี’ติฯ เอวํ วุเตฺต, ภิกฺขเว, ราชา ขตฺติโย มุทฺธาภิสิโตฺต ตํ ปุริสํ เอตทโวจ – ‘สจฺจํ กิร ตฺวํ, อโมฺภ ปุริส, ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยี’ติ? ‘น หิ, เทวา’ติ สมฺปชานมุสา อภาสิฯ

๙๕. ‘‘อิติ โข, ภิกฺขเว, อธนานํ ธเน อนนุปฺปทิยมาเน ทาลิทฺทิยํ เวปุลฺลมคมาสิฯ ทาลิทฺทิเย เวปุลฺลํ คเต อทินฺนาทานํ เวปุลฺลมคมาสิ, อทินฺนาทาเน เวปุลฺลํ คเต สตฺถํ เวปุลฺลมคมาสิฯ สเตฺถ เวปุลฺลํ คเต ปาณาติปาโต เวปุลฺลมคมาสิ, ปาณาติปาเต เวปุลฺลํ คเต มุสาวาโท เวปุลฺลมคมาสิ , มุสาวาเท เวปุลฺลํ คเต เตสํ สตฺตานํ อายุปิ ปริหายิ, วโณฺณปิ ปริหายิฯ เตสํ อายุนาปิ ปริหายมานานํ วเณฺณนปิ ปริหายมานานํ จตฺตารีสวสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ วีสติวสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา อเหสุํฯ

‘‘วีสติวสฺสสหสฺสายุเกสุ , ภิกฺขเว, มนุเสฺสสุ อญฺญตโร ปุริโส ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยิฯ ตเมนํ อญฺญตโร ปุริโส รโญฺญ ขตฺติยสฺส มุทฺธาภิสิตฺตสฺส อาโรเจสิ – ‘อิตฺถนฺนาโม, เทว, ปุริโส ปเรสํ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยี’ติ เปสุญฺญมกาสิฯ

๙๖. ‘‘อิติ โข, ภิกฺขเว, อธนานํ ธเน อนนุปฺปทิยมาเน ทาลิทฺทิยํ เวปุลฺลมคมาสิฯ ทาลิทฺทิเย เวปุลฺลํ คเต อทินฺนาทานํ เวปุลฺลมคมาสิ, อทินฺนาทาเน เวปุลฺลํ คเต สตฺถํ เวปุลฺลมคมาสิ, สเตฺถ เวปุลฺลํ คเต ปาณาติปาโต เวปุลฺลมคมาสิ, ปาณาติปาเต เวปุลฺลํ คเต มุสาวาโท เวปุลฺลมคมาสิ, มุสาวาเท เวปุลฺลํ คเต ปิสุณา วาจา เวปุลฺลมคมาสิ, ปิสุณาย วาจาย เวปุลฺลํ คตาย เตสํ สตฺตานํ อายุปิ ปริหายิ, วโณฺณปิ ปริหายิฯ เตสํ อายุนาปิ ปริหายมานานํ วเณฺณนปิ ปริหายมานานํ วีสติวสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ ทสวสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา อเหสุํฯ

‘‘ทสวสฺสสหสฺสายุเกสุ, ภิกฺขเว, มนุเสฺสสุ เอกิทํ สตฺตา วณฺณวโนฺต โหนฺติ, เอกิทํ สตฺตา ทุพฺพณฺณาฯ ตตฺถ เย เต สตฺตา ทุพฺพณฺณา, เต วณฺณวเนฺต สเตฺต อภิชฺฌายนฺตา ปเรสํ ทาเรสุ จาริตฺตํ อาปชฺชิํสุฯ

๙๗. ‘‘อิติ โข, ภิกฺขเว, อธนานํ ธเน อนนุปฺปทิยมาเน ทาลิทฺทิยํ เวปุลฺลมคมาสิฯ ทาลิทฺทิเย เวปุลฺลํ คเต…เป.… กาเมสุมิจฺฉาจาโร เวปุลฺลมคมาสิ, กาเมสุมิจฺฉาจาเร เวปุลฺลํ คเต เตสํ สตฺตานํ อายุปิ ปริหายิ, วโณฺณปิ ปริหายิฯ เตสํ อายุนาปิ ปริหายมานานํ วเณฺณนปิ ปริหายมานานํ ทสวสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ ปญฺจวสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา อเหสุํฯ

๙๘. ‘‘ปญฺจวสฺสสหสฺสายุเกสุ, ภิกฺขเว , มนุเสฺสสุ เทฺว ธมฺมา เวปุลฺลมคมํสุ – ผรุสา วาจา สมฺผปฺปลาโป จฯ ทฺวีสุ ธเมฺมสุ เวปุลฺลํ คเตสุ เตสํ สตฺตานํ อายุปิ ปริหายิ, วโณฺณปิ ปริหายิฯ เตสํ อายุนาปิ ปริหายมานานํ วเณฺณนปิ ปริหายมานานํ ปญฺจวสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺ

สานํ อเปฺปกเจฺจ อฑฺฒเตยฺยวสฺสสหสฺสายุกา, อเปฺปกเจฺจ เทฺววสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา อเหสุํฯ

๙๙. ‘‘อฑฺฒเตยฺยวสฺสสหสฺสายุเกสุ, ภิกฺขเว, มนุเสฺสสุ อภิชฺฌาพฺยาปาทา เวปุลฺลมคมํสุฯ อภิชฺฌาพฺยาปาเทสุ เวปุลฺลํ คเตสุ เตสํ สตฺตานํ อายุปิ ปริหายิ, วโณฺณปิ ปริหายิฯ เตสํ อายุนาปิ ปริหายมานานํ วเณฺณนปิ ปริหายมานานํ อฑฺฒเตยฺยวสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ วสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา อเหสุํฯ

๑๐๐. ‘‘วสฺสสหสฺสายุเกสุ, ภิกฺขเว, มนุเสฺสสุ มิจฺฉาทิฎฺฐิ เวปุลฺลมคมาสิฯ มิจฺฉาทิฎฺฐิยา เวปุลฺลํ คตาย เตสํ สตฺตานํ อายุปิ ปริหายิ, วโณฺณปิ ปริหายิฯ เตสํ อายุนาปิ ปริหายมานานํ วเณฺณนปิ ปริหายมานานํ วสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ ปญฺจวสฺสสตายุกา ปุตฺตา อเหสุํฯ

๑๐๑. ‘‘ปญฺจวสฺสสตายุเกสุ, ภิกฺขเว, มนุเสฺสสุ ตโย ธมฺมา เวปุลฺลมคมํสุฯ อธมฺมราโค วิสมโลโภ มิจฺฉาธโมฺมฯ ตีสุ ธเมฺมสุ เวปุลฺลํ คเตสุ เตสํ สตฺตานํ อายุปิ ปริหายิ, วโณฺณปิ ปริหายิฯ เตสํ อายุนาปิ ปริหายมานานํ วเณฺณนปิ ปริหายมานานํ ปญฺจวสฺสสตายุกานํ มนุสฺสานํ อเปฺปกเจฺจ อฑฺฒเตยฺยวสฺสสตายุกา, อเปฺปกเจฺจ เทฺววสฺสสตายุกา ปุตฺตา อเหสุํฯ

‘‘อฑฺฒเตยฺยวสฺสสตายุเกสุ, ภิกฺขเว , มนุเสฺสสุ อิเม ธมฺมา เวปุลฺลมคมํสุฯ อมเตฺตยฺยตา อเปเตฺตยฺยตา อสามญฺญตา อพฺรหฺมญฺญตา น กุเล เชฎฺฐาปจายิตาฯ

๑๐๒. ‘‘อิติ โข, ภิกฺขเว, อธนานํ ธเน อนนุปฺปทิยมาเน ทาลิทฺทิยํ เวปุลฺลมคมาสิฯ ทาลิทฺทิเย เวปุลฺลํ คเต อทินฺนาทานํ เวปุลฺลมคมาสิฯ อทินฺนาทาเน เวปุลฺลํ คเต สตฺถํ เวปุลฺลมคมาสิฯ สเตฺถ เวปุลฺลํ คเต ปาณาติปาโต เวปุลฺลมคมาสิฯ ปาณาติปาเต เวปุลฺลํ คเต มุสาวาโท เวปุลฺลมคมาสิฯ มุสาวาเท เวปุลฺลํ คเต ปิสุณา วาจา เวปุลฺลมคมาสิฯ ปิสุณาย วาจาย เวปุลฺลํ คตาย กาเมสุมิจฺฉาจาโร เวปุลฺลมคมาสิฯ กาเมสุมิจฺฉาจาเร เวปุลฺลํ คเต เทฺว ธมฺมา เวปุลฺลมคมํสุ, ผรุสา วาจา สมฺผปฺปลาโป จฯ ทฺวีสุ ธเมฺมสุ เวปุลฺลํ คเตสุ อภิชฺฌาพฺยาปาทา เวปุลฺลมคมํสุฯ อภิชฺฌาพฺยาปาเทสุ เวปุลฺลํ คเตสุ มิจฺฉาทิฎฺฐิ เวปุลฺลมคมาสิฯ มิจฺฉาทิฎฺฐิยา เวปุลฺลํ คตาย ตโย ธมฺมา เวปุลฺลมคมํสุ, อธมฺมราโค วิสมโลโภ มิจฺฉาธโมฺมฯ ตีสุ ธเมฺมสุ เวปุลฺลํ คเตสุ อิเม ธมฺมา เวปุลฺลมคมํสุ, อมเตฺตยฺยตา อเปเตฺตยฺยตา อสามญฺญตา อพฺรหฺมญฺญตา น กุเล เชฎฺฐาปจายิตาฯ อิเมสุ ธเมฺมสุ เวปุลฺลํ คเตสุ เตสํ สตฺตานํ อายุปิ ปริหายิ, วโณฺณปิ ปริหายิฯ เตสํ อายุนาปิ ปริหายมานานํ วเณฺณนปิ ปริหายมานานํ อฑฺฒเตยฺยวสฺสสตายุกานํ มนุสฺสานํ วสฺสสตายุกา ปุตฺตา อเหสุํฯ

ทสวสฺสายุกสมโย

๑๐๓. ‘‘ภวิสฺสติ , ภิกฺขเว, โส สมโย, ยํ อิเมสํ มนุสฺสานํ ทสวสฺสายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติฯ ทสวสฺสายุเกสุ, ภิกฺขเว, มนุเสฺสสุ ปญฺจวสฺสิกา [ปญฺจมาสิกา (ก. สี.)] กุมาริกา อลํปเตยฺยา ภวิสฺสนฺติฯ ทสวสฺสายุเกสุ, ภิกฺขเว, มนุเสฺสสุ อิมานิ รสานิ อนฺตรธายิสฺสนฺติ, เสยฺยถิทํ, สปฺปิ นวนีตํ เตลํ มธุ ผาณิตํ โลณํฯ ทสวสฺสายุเกสุ, ภิกฺขเว, มนุเสฺสสุ กุทฺรูสโก อคฺคํ โภชนานํ [อคฺคโภชนํ (สฺยา.)] ภวิสฺสติฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, เอตรหิ สาลิมํโสทโน อคฺคํ โภชนานํ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ทสวสฺสายุเกสุ มนุเสฺสสุ กุทฺรูสโก อคฺคํ โภชนานํ ภวิสฺสติฯ

“ทสวสฺสายุเกสุ, ภิกฺขเว, มนุสฺเสสุ ทส กุสลกมฺมปถา สเพฺพน สพฺพํ อนฺตรธายิสฺสนฺติ, ทส อกุสลกมฺมปถา อติพฺยาทิปฺปิสฺสนฺติ [อติวิย ทิปฺปิสฺสนฺติ (สฺยา. ปี.), อติวฺยาทิปฺปิสฺสนฺติ (สี.)]ฯ ทสวสฺสายุเกสุ , ภิกฺขเว, มนุสฺเสสุ กุสลนฺติปิ น ภวิสฺสติ, กุโต ปน กุสลสฺส การโกฯ ทสวสฺสายุเกสุ, ภิกฺขเว, มนุสฺเสสุ เย เต ภวิสฺสนฺติ อมเตฺตยฺยา อเปเตฺตยฺยา อสามญฺญา อพฺรหฺมญฺญา น กุเล เชฏฺฐาปจายิโน, เต ปุชฺชา จ ภวิสฺสนฺติ ปาสํสา จฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, เอตรหิ มเตฺตยฺยา เปเตฺตยฺยา สามญฺญา พฺรหฺมญฺญา กุเล เชฏฺฐาปจายิโน ปุชฺชา จ ปาสํสา จ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ทสวสฺสายุเกสุ มนุสฺเสสุ เย เต ภวิสฺสนฺติ อมเตฺตยฺยา อเปเตฺตยฺยา อสามญฺญา อพฺรหฺมญฺญา น กุเล เชฏฺฐาปจายิโน, เต ปุชฺชา จ ภวิสฺสนฺติ ปาสํสา จฯ

“ทสวสฺสายุเกสุ , ภิกฺขเว, มนุสฺเสสุ น ภวิสฺสติ มาตาติ วา มาตุจฺฉาติ วา มาตุลานีติ วา อาจริยภริยาติ วา ครูนํ ทาราติ วาฯ สเมฺภทํ โลโก คมิสฺสติ ยถา อเชฬกา กุกฺกุฏสูกรา โสณสิงฺคาลา [โสณสิคาลา (สี. ปี.)]ฯ

“ทสวสฺสายุเกสุ, ภิกฺขเว, มนุสฺเสสุ เตสํ สตฺตานํ อญฺญมญฺญมฺหิ ติโพฺพ อาฆาโต ปจฺจุปฏฺฐิโต ภวิสฺสติ ติโพฺพ พฺยาปาโท ติโพฺพ มโนปโทโส ติพฺพํ วธกจิตฺตํฯ มาตุปิ ปุตฺตมฺหิ ปุตฺตสฺสปิ มาตริ; ปิตุปิ ปุตฺตมฺหิ ปุตฺตสฺสปิ ปิตริ; ภาตุปิ ภคินิยา ภคินิยาปิ ภาตริ ติโพฺพ อาฆาโต ปจฺจุปฏฺฐิโต ภวิสฺสติ ติโพฺพ พฺยาปาโท ติโพฺพ มโนปโทโส ติพฺพํ วธกจิตฺตํฯ เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, มาควิกสฺส มิคํ ทิสฺวา ติโพฺพ อาฆาโต ปจฺจุปฏฺฐิโต โหติ ติโพฺพ พฺยาปาโท ติโพฺพ มโนปโทโส ติพฺพํ วธกจิตฺตํ; เอวเมว โข, ภิกฺขเว, ทสวสฺสายุเกสุ มนุสฺเสสุ เตสํ สตฺตานํ อญฺญมญฺญมฺหิ ติโพฺพ อาฆาโต ปจฺจุปฏฺฐิโต ภวิสฺสติ ติโพฺพ พฺยาปาโท ติโพฺพ มโนปโทโส ติพฺพํ วธกจิตฺตํฯ มาตุปิ ปุตฺตมฺหิ ปุตฺตสฺสปิ มาตริ; ปิตุปิ ปุตฺตมฺหิ ปุตฺตสฺสปิ ปิตริ; ภาตุปิ ภคินิยา ภคินิยาปิ ภาตริ ติโพฺพ อาฆาโต ปจฺจุปฏฺฐิโต ภวิสฺสติ ติโพฺพ พฺยาปาโท ติโพฺพ มโนปโทโส ติพฺพํ วธกจิตฺตํฯ

๑๐๔. “ทสวสฺสายุเกสุ, ภิกฺขเว, มนุสฺเสสุ สตฺตาหํ สตฺถนฺตรกโปฺป ภวิสฺสติฯ เต อญฺญมญฺญมฺหิ มิคสญฺญํ ปฏิลภิสฺสนฺติฯ เตสํ ติณฺหานิ สตฺถานิ หเตฺถสุ ปาตุภวิสฺสนฺติฯ เต ติเณฺหน สเตฺถน ‘เอส มิโค เอส มิโค’ติ อญฺญมญฺญํ ชีวิตา โวโรเปสฺสนฺติฯ

“อถ โข เตสํ, ภิกฺขเว, สตฺตานํ เอกจฺจานํ เอวํ ภวิสฺสติ – ‘มา จ มยํ กญฺจิ [กิญฺจิ (ก.)], มา จ อเมฺห โกจิ, ยํนูน มยํ ติณคหนํ วา วนคหนํ วา รุกฺขคหนํ วา นทีวิทุคฺคํ วา ปพฺพตวิสมํ วา ปวิสิตฺวา วนมูลผลาหารา ยาเปยฺยามา’ติฯ เต ติณคหนํ วา วนคหนํ วา รุกฺขคหนํ วา นทีวิทุคฺคํ วา ปพฺพตวิสมํ วา [เต ติณคหนํ วนคหนํ รุกฺขคหนํ นทีวิทุคฺคํ ปพฺพตวิสมํ (สี. ปี.)] ปวิสิตฺวา สตฺตาหํ วนมูลผลาหารา ยาเปสฺสนฺติฯ เต ตสฺส สตฺตาหสฺส อจฺจเยน ติณคหนา วนคหนา รุกฺขคหนา นทีวิทุคฺคา ปพฺพตวิสมา นิกฺขมิตฺวา อญฺญมญฺญํ อาลิงฺคิตฺวา สภาคายิสฺสนฺติ สมสฺสาสิสฺสนฺติ – ‘ทิฏฺฐา, โภ, สตฺตา ชีวสิ, ทิฏฺฐา, โภ, สตฺตา ชีวสี’ติฯ

อายุวณฺณาทิวฑฺฒนกถา

๑๐๕. “อถ โข เตสํ, ภิกฺขเว, สตฺตานํ เอวํ ภวิสฺสติ – ‘มยํ โข อกุสลานํ ธมฺมานํ สมาทานเหตุ เอวรูปํ อายตํ ญาติกฺขยํ ปตฺตาฯ ยํนูน มยํ กุสลํ กเรยฺยามฯ กึ กุสลํ กเรยฺยาม? ยํนูน มยํ ปาณาติปาตา วิรเมยฺยาม, อิทํ กุสลํ ธมฺมํ สมาทาย วเตฺตยฺยามา’ติฯ เต ปาณาติปาตา วิรมิสฺสนฺติ, อิทํ กุสลํ ธมฺมํ สมาทาย วตฺติสฺสนฺติฯ เต กุสลานํ ธมฺมานํ สมาทานเหตุ อายุ

นาปิ วฑฺฒิสฺสนฺติ, วเณฺณนปิ วฑฺฒิสฺสนฺติ ฯ เตสํ อายุนาปิ วฑฺฒมานานํ วเณฺณนปิ วฑฺฒมานานํ ทสวสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ วีสติวสฺสายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติฯ

‘‘อถ โข เตสํ, ภิกฺขเว, สตฺตานํ เอวํ ภวิสฺสติ – ‘มยํ โข กุสลานํ ธมฺมานํ สมาทานเหตุ อายุนาปิ วฑฺฒาม, วเณฺณนปิ วฑฺฒามฯ ยํนูน มยํ ภิโยฺยโสมตฺตาย กุสลํ กเรยฺยามฯ กึ กุสลํ กเรยฺยาม? ยํนูน มยํ อทินฺนาทานา วิรเมยฺยาม… กาเมสุมิจฺฉาจารา วิรเมยฺยาม… มุสาวาทา วิรเมยฺยาม… ปิสุณาย วาจาย วิรเมยฺยาม… ผรุสาย วาจาย วิรเมยฺยาม… สมฺผปฺปลาปา วิรเมยฺยาม… อภิชฺฌํ ปชเหยฺยาม… พฺยาปาทํ ปชเหยฺยาม… มิจฺฉาทิฎฺฐึ ปชเหยฺยาม… ตโย ธเมฺม ปชเหยฺยาม – อธมฺมราคํ วิสมโลภํ มิจฺฉาธมฺมํ… ยํนูน มยํ มเตฺตยฺยา อสฺสาม เปเตฺตยฺยา สามญฺญา พฺรหฺมญฺญา กุเล เชฎฺฐาปจายิโน, อิทํ กุสลํ ธมฺมํ สมาทาย วเตฺตยฺยามา’ติฯ เต มเตฺตยฺยา ภวิสฺสนฺติ เปเตฺตยฺยา สามญฺญา พฺรหฺมญฺญา กุเล เชฎฺฐาปจายิโน, อิทํ กุสลํ ธมฺมํ สมาทาย วตฺติสฺสนฺติฯ

‘‘เต กุสลานํ ธมฺมานํ สมาทานเหตุ อายุนาปิ วฑฺฒิสฺสนฺติ, วเณฺณนปิ วฑฺฒิสฺสนฺติฯ เตสํ อายุนาปิ วฑฺฒมานานํ วเณฺณนปิ วฑฺฒมานานํ วีสติวสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ จตฺตารีสวสฺสายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ… จตฺตารีสวสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ อสีติวสฺสายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ… อสีติวสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ สฎฺฐิวสฺสสตายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ… สฎฺฐิวสฺสสตายุกานํ มนุสฺสานํ วีสติติวสฺสสตายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ… วีสติติวสฺสสตายุกานํ มนุสฺสานํ จตฺตารีสฉพฺพสฺสสตายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติฯ จตฺตารีสฉพฺพสฺสสตายุกานํ มนุสฺสานํ เทฺววสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ… เทฺววสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ จตฺตาริวสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ… จตฺตาริวสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ อฎฺฐวสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ… อฎฺฐวสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ วีสติวสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ… วีสติวสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ จตฺตารีสวสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ… จตฺตารีสวสฺสสหสฺสายุกานํ มนุสฺสานํ อสีติวสฺสสหสฺสายุกา ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ… อสีติวสฺสสหสฺสายุเกสุ, ภิกฺขเว, มนุเสฺสสุ ปญฺจวสฺสสติกา กุมาริกา อลํปเตยฺยา ภวิสฺสนฺติฯ

สงฺขราชอุปฺปตฺติ

๑๐๖. ‘‘อสีติวสฺสสหสฺสายุเกสุ, ภิกฺขเว, มนุเสฺสสุ ตโย อาพาธา ภวิสฺสนฺติ, อิจฺฉา, อนสนํ, ชราฯ อสีติวสฺสสหสฺสายุเกสุ, ภิกฺขเว, มนุเสฺสสุ อยํ ชมฺพุทีโป อิโทฺธ เจว ภวิสฺสติ ผีโต จ, กุกฺกุฎสมฺปาติกา คามนิคมราชธานิโย [คามนิคมชนปทา ราชธานิโย (ก.)]ฯ อสีติวสฺสสหสฺสายุเกสุ, ภิกฺขเว, มนุเสฺสสุ อยํ ชมฺพุทีโป อวีจิ มเญฺญ ผุโฎ ภวิสฺสติ มนุเสฺสหิ, เสยฺยถาปิ นฬวนํ วา สรวนํ [สารวนํ (สฺยา.)] วาฯ อสีติวสฺสสหสฺสายุเกสุ, ภิกฺขเว, มนุเสฺสสุ อยํ พาราณสี เกตุมตี นาม ราชธานี ภวิสฺสติ อิทฺธา เจว ผีตา จ พหุชนา จ อากิณฺณมนุสฺสา จ สุภิกฺขา จฯ อสีติวสฺสสหสฺสายุเกสุ, ภิกฺขเว, มนุเสฺสสุ อิมสฺมึ ชมฺพุทีเป จตุราสีตินครสหสฺสานิ ภวิสฺสนฺติ เกตุมตีราชธานีปมุขานิฯ อสีติวสฺสสหสฺสายุเกสุ, ภิกฺขเว, มนุเสฺสสุ เกตุมติยา ราชธานิยา สโงฺข นาม ราชา อุปฺปชฺชิสฺสติ จกฺกวตฺตี ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรโนฺต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปโตฺต สตฺตรตนสมนฺนาคโตฯ ตสฺสิมานิ สตฺต รตนานิ ภวิสฺสนฺติ, เสยฺยถิทํ, จกฺกรตนํ หตฺถิรตนํ อสฺสรตนํ มณิรตนํ อิตฺถิรตนํ คหปติรตนํ ปริณายกรตนเมว สตฺตมํฯ ปโรสหสฺสํ โข ปนสฺส ปุตฺตา ภวิสฺสนฺติ สูรา วีรงฺครูปา ปรเสนปฺปมทฺทนาฯ โส อิมํ ปถวึ สาครปริยนฺตํ อทเณฺฑน อสเตฺถน ธเมฺมน อภิวิชิย อชฺฌาวสิสฺสติฯ

เมเตฺตยฺยพุทฺธุปฺปาโท

๑๐๗. ‘‘อสีติวสฺสสหสฺสายุเกสุ, ภิกฺขเว, มนุสฺเสสุ เมตฺเตยฺโย นาม ภควา โลเก อุปฺปชฺชิสฺสติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาฯ เสยฺยถาปาหเมตรหิ โลเก อุปฺปนฺโน อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาฯ โส อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณึ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทสฺสติ, เสยฺยถาปาหเมตรหิ อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ สสฺสมณพฺราหฺมณึ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทมิฯ โส ธมฺมํ เทเสสฺสติ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสสฺสติ; เสยฺยถาปาหเมตรหิ ธมฺมํ เทเสมิ อาทิกลฺยาณํ มชฺเฌกลฺยาณํ ปริโยสานกลฺยาณํ สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ ปกาเสมิฯ โส อเนกสหสฺสํ [อเนกสตสหสฺสํ (ก.)] ภิกฺขุสํฆํ ปริหริสฺสติ, เสยฺยถาปาหเมตรหิ อเนกสตํ ภิกฺขุสํฆํ ปริหรามิฯ

๑๐๘. ‘‘อถ โข, ภิกฺขเว, สงฺโข นาม ราชา โย โส ยูโป รญฺญา มหาปนาเทน การาปิโตฯ ตํ ยูปํ อุสฺสาเปตฺวา อชฺฌาวสิตฺวา ตํ ทตฺวา วิสฺสชฺชิตฺวา สมณพฺราหฺมณกปณทฺธิกวณิพฺพกยาจกานํ ทานํ ทตฺวา เมตฺเตยฺยสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สนฺติเก เกสมสฺสุํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วตฺถานิ อจฺฉาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิสฺสติฯ โส เอวํ ปพฺพชิโต สมาโน เอโก วูปกฏฺโฐ อปฺปมตฺโต อาตาปี ปหิตตฺโต วิหรนฺโต นจิรสฺเสว ยสฺสตฺถาย กุลปุตฺตา สมฺมเทว อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชนฺติ, ตทนุตฺตรํ พฺรหฺมจริยปริโยสานํ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสติฯ

๑๐๙. ‘‘อตฺตทีปา, ภิกฺขเว, วิหรถ อตฺตสรณา อนญฺญสรณา, ธมฺมทีปา ธมฺมสรณา อนญฺญสรณาฯ กถญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อตฺตทีโป วิหรติ อตฺตสรโณ อนญฺญสรโณ ธมฺมทีโป ธมฺมสรโณ อนญฺญสรโณ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี…เป.… จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี…เป.… ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อตฺตทีโป วิหรติ อตฺตสรโณ อนญฺญสรโณ ธมฺมทีโป ธมฺมสรโณ อนญฺญสรโณฯ

ภิกฺขุโนอายุวณฺณาทิวฑฺฒนกถา

๑๑๐. ‘‘โคจเร, ภิกฺขเว, จรถ สเก เปตฺติเก วิสเยฯ โคจเร, ภิกฺขเว, จรนฺตา สเก เปตฺติเก วิสเย อายุนาปิ วฑฺฒิสฺสถ, วณฺเณนปิ วฑฺฒิสฺสถ, สุเขนปิ วฑฺฒิสฺสถ, โภเคนปิ วฑฺฒิสฺสถ, พเลนปิ วฑฺฒิสฺสถฯ

‘‘กิญฺจ , ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน อายุสฺมึ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, วีริยสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, จิตฺตสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติฯ โส อิเมสํ จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ ภาวิตตฺตา พหุลีกตตฺตา อากงฺขมาโน กปฺปํ วา ติฏฺเฐยฺย กปฺปาวเสสํ วาฯ อิทํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน อายุสฺมึฯ

‘‘กิญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน วณฺณสฺมึ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน, อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี, สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุฯ อิทํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน วณฺณสฺมึฯ

‘‘กิญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน สุขสฺมึ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา…เป…. ทุติยํ ฌานํ…เป…. ตติยํ ฌานํ…เป…. จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อิทํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน, สุขสฺมึฯ

‘‘กิญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน โภคสฺมึ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ ตถา ทุติยํฯ ตถา ตติยํฯ ตถา จตุตฺถํฯ อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺชเชน ผริตฺวา วิหรติฯ กรุณาสหคเตน เจตสา…เป…. มุทิตาสหคเตน เจตสา…เป…. อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติฯ ตถา ทุติยํฯ ตถา ตติยํฯ ตถา จตุตฺถํฯ อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺชเชน ผริตฺวา วิหรติฯ อิทํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน โภคสฺมึฯ

‘‘กิญฺจ , ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน พลสฺมึ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฏฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อิทํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุโน พลสฺมึฯ

‘‘นาหํ, ภิกฺขเว, อญฺญํ เอกพลมฺปิ สมนุปสฺสามิ ยํ เอวํ ทุปฺปสหํ, ยถยิทํ, ภิกฺขเว, มารพลํฯ กุสลานํ , ภิกฺขเว, ธมฺมานํ สมาทานเหตุ เอวมิทํ ปุญฺญํ ปวฑฺฒตี’’ติฯ อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

จกฺกวตฺติสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ตติยํฯ

๔. อคฺคญฺญสุตฺตํ

วาเสฏฺฐภารทฺวาชา

๑๑๑. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ ปุพฺพาราเม มิคารมาตุปาสาเทฯ เตน โข ปน สมเยน วาเสฏฺฐภารทฺวาชา ภิกฺขูสุ ปริวสนฺติ ภิกฺขุภาวํ อากงฺขมานาฯ อถ โข ภควา สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต ปาสาทา โอโรหิตฺวา ปาสาทปจฺฉายายํ [ปาสาทจฺฉายายํ (ก.)] อโพฺภกาเส จงฺกมติฯ

๑๑๒. อทฺทสา โข วาเสโฏฺฐ ภควนฺตํ สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิตํ ปาสาทา โอโรหิตฺวา ปาสาทปจฺฉายายํ อโพฺภกาเส จงฺกมนฺตํฯ ทิสฺวาน ภารทฺวาชํ อามเนฺตสิ – “อยํ, อาวุโส ภารทฺวาช, ภควา สายนฺหสมยํ ปฏิสลฺลานา วุฏฺฐิโต ปาสาทา โอโรหิตฺวา ปาสาทปจฺฉายายํ อโพฺภกาเส จงฺกมติฯ อายามาวุโส ภารทฺวาช, เยน ภควา เตนุปสงฺกมิสฺสาม; อเปฺปว นาม ลเภยฺยาม ภควโต สนฺติกา [สมฺมุขา (สฺยา. ก.)] ธมฺมิํ กถํ สวนายา”ติฯ “เอวมาวุโส”ติ โข ภารทฺวาโช วาเสฏฺฐสฺส ปจฺจโสฺสสิฯ

๑๑๓. อถ โข วาเสฏฺฐภารทฺวาชา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ภควนฺตํ จงฺกมนฺตํ อนุจงฺกมิํสุฯ อถ โข ภควา วาเสฏฺฐํ อามเนฺตสิ – “ตุเมฺห ขฺวตฺถ, วาเสฏฺฐ, พฺราหฺมณชจฺจา พฺราหฺมณกุลีนา พฺราหฺมณกุลา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา, กจฺจิ โว, วาเสฏฺฐ, พฺราหฺมณา น อโกฺกสนฺติ น ปริภาสนฺตี”ติ? “ตคฺฆ โน, ภเนฺต, พฺราหฺมณา อโกฺกสนฺติ ปริภาสนฺติ อตฺตรูปาย ปริภาสาย ปริปุณฺณาย, โน อปริปุณฺณายา”ติฯ “ยถา กถํ ปน โว, วาเสฏฺฐ, พฺราหฺมณา อโกฺกสนฺติ ปริภาสนฺติ อตฺตรูปาย ปริภาสาย ปริปุณฺณาย, โน อปริปุณฺณายา”ติ? “พฺราหฺมณา, ภเนฺต, เอวมาหํสุ – ‘พฺราหฺมโณว เสโฏฺฐ วโณฺณ, หีนา อเญฺญ วณฺณา [หีโน อโญฺญ วโณฺณ (สี. ปี. ม. นิ. ๒ มธุรสุตฺต)]ฯ พฺราหฺมโณว สุโกฺก วโณฺณ, กณฺหา อเญฺญ วณฺณา [กโณฺห อโญฺญ วโณฺณ (สี. ปี. ม. นิ. ๒ มธุรสุตฺต)]ฯ พฺราหฺมณาว สุชฺฌนฺติ, โน อพฺราหฺมณาฯ พฺราหฺมณาว [พฺราหฺมณา (สฺยา.)] พฺรหฺมุโน ปุตฺตา โอรสา มุขโต ชาตา พฺรหฺมชา พฺรหฺมนิมฺมิตา พฺรหฺมทายาทาฯ เต ตุเมฺห เสฏฺฐํ วณฺณํ หิตฺวา หีนมตฺถ วณฺณํ อชฺฌุปคตา, ยทิทํ มุณฺฑเก สมณเก อิเพฺภ กเณฺห พนฺธุปาทาปเจฺจฯ ตยิทํ น สาธุ, ตยิทํ นปฺปติรูปํ, ยํ ตุเมฺห เสฏฺฐํ วณฺณํ หิตฺวา หีนมตฺถ วณฺณํ อชฺฌุปคตา ยทิทํ มุณฺฑเก สมณเก อิเพฺภ กเณฺห พนฺธุปาทาปเจฺจ’ติฯ เอวํ โข โน, ภเนฺต, พฺราหฺมณา อโกฺกสนฺติ ปริภาสนฺติ อตฺตรูปาย ปริภาสาย ปริปุณฺณาย, โน อปริปุณฺณายา”ติฯ

๑๑๔. “ตคฺฆ โว, วาเสฏฺฐ, พฺราหฺมณา โปราณํ อสฺสรนฺตา เอวมาหํสุ – ‘พฺราหฺมโณว เสโฏฺฐ วโณฺณ, หีนา อเญฺญ วณฺณา; พฺราหฺมโณว สุโกฺก วโณฺณ, กณฺหา อเญฺญ วณฺณา; พฺราหฺมณาว สุชฺฌนฺติ, โน อพฺราหฺมณา; พฺราหฺมณาว พฺรหฺมุโน ปุตฺตา โอรสา มุขโต ชาตา พฺรหฺมชา พฺรหฺมนิมฺมิตา พฺรหฺมทายาทา’ติฯ ทิสฺสนฺติ โข ปน, วาเสฏฺฐ, พฺราหฺมณานํ พฺราหฺมณิโย อุตุนิโยปิ คพฺภินิโยปิ วิชายมานาปิ ปายมานาปิฯ เต จ พฺราหฺมณา โยนิชาว สมานา เอวมาหํสุ – ‘พฺราหฺมโณว เสโฏฺฐ วโณฺณ, หีนา อเญฺญ วณฺณา; พฺราหฺมโณว สุโกฺก วโณฺณ, กณฺหา อเญฺญ วณฺณา; พฺราหฺมณาว สุชฺฌนฺติ, โน อพฺราหฺมณา; พฺราหฺมณาว พฺรหฺมุโน ปุตฺตา โอรสา มุขโต ชาตา พฺรหฺมชา พฺรหฺมนิมฺมิตา พฺรหฺมทายาทา’ติฯ เต [เต จ (สฺยา. ก.)] พฺรหฺมานเญฺจว อพฺภาจิกฺขนฺติ, มุสา จ ภาสนฺติ, พหุญฺจ อปุญฺญํ ปสวนฺติฯ

จตุวณฺณสุทฺธิ

๑๑๕. ‘‘จตฺตาโรเม, วาเสฏฺฐ, วณฺณา – ขตฺติยา, พฺราหฺมณา, เวสฺสา, สุทฺทาฯ ขตฺติโยปิ โข, วาเสฏฺฐ, อิเธกจฺโจ ปาณาติปาตี โหติ อทินฺนาทายี กาเมสุมิจฺฉาจารี มุสาวาที ปิสุณวาโจ ผรุสวาโจ สมฺผปฺปลาปี อภิชฺฌาลุ พฺยาปนฺนจิตฺโต มิจฺฉาทิฏฺฐีฯ อิติ โข, วาเสฏฺฐ, เยเม ธมฺมา อกุสลา อกุสลสงฺขาตา สาวชฺชา สาวชฺชสงฺขาตา อเสวิตพฺพา อเสวิตพฺพสงฺขาตา นอลมริยา นอลมริยสงฺขาตา กณฺหา กณฺหวิปากา วิญฺญุครหิตา, ขตฺติเยปิ เต [โข วาเสฏฺฐ (ก.)] อิเธกเจฺจ สนฺทิสฺสนฺติฯ พฺราหฺมโณปิ โข, วาเสฏฺฐ…เป.… เวโสฺสปิ โข, วาเสฏฺฐ…เป.… สุโทฺทปิ โข, วาเสฏฺฐ, อิเธกโจฺจ ปาณาติปาตี โหติ อทินฺนาทายี กาเมสุมิจฺฉาจารี มุสาวาที ปิสุณวาโจ ผรุสวาโจ สมฺผปฺปลาปี อภิชฺฌาลุ พฺยาปนฺนจิตฺโต มิจฺฉาทิฏฺฐีฯ อิติ โข, วาเสฏฺฐ, เยเม ธมฺมา อกุสลา อกุสลสงฺขาตา…เป.… กณฺหา กณฺหวิปากา วิญฺญุครหิตา; สุเทฺทปิ เต อิเธกเจฺจ สนฺทิสฺสนฺติฯ

‘‘ขตฺติโยปิ โข, วาเสฏฺฐ, อิเธกโจฺจ ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ, อทินฺนาทานา ปฏิวิรโต, กาเมสุมิจฺฉาจารา ปฏิวิรโต, มุสาวาทา ปฏิวิรโต, ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต, ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต, สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต, อนภิชฺฌาลุ อพฺยาปนฺนจิตฺโต, สมฺมาทิฏฺฐีฯ อิติ โข, วาเสฏฺฐ, เยเม ธมฺมา กุสลา กุสลสงฺขาตา อนวชฺชา อนวชฺชสงฺขาตา เสวิตพฺพา เสวิตพฺพสงฺขาตา อลมริยา อลมริยสงฺขาตา สุกฺกา สุกฺกวิปากา วิญฺญุปฺปสตฺถา, ขตฺติเยปิ เต อิเธกเจฺจ สนฺทิสฺสนฺติฯ พฺราหฺมโณปิ โข, วาเสฏฺฐ…เป.… เวโสฺสปิ โข, วาเสฏฺฐ…เป.… สุโทฺทปิ โข, วาเสฏฺฐ, อิเธกโจฺจ ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต โหติ…เป.… อนภิชฺฌาลุ , อพฺยาปนฺนจิตฺโต, สมฺมาทิฏฺฐีฯ อิติ โข, วาเสฏฺฐ, เยเม ธมฺมา กุสลา กุสลสงฺขาตา อนวชฺชา อนวชฺชสงฺขาตา เสวิตพฺพา เสวิตพฺพสงฺขาตา อลมริยา อลมริยสงฺขาตา สุกฺกา สุกฺกวิปากา วิญฺญุปฺปสตฺถา; สุเทฺทปิ เต อิเธกเจฺจ สนฺทิสฺสนฺติฯ

๑๑๖. ‘‘อิเมสุ โข, วาเสฏฺฐ, จตูสุ วเณฺณสุ เอวํ อุภยโวกิเณฺณสุ วตฺตมาเนสุ กณฺหสุกฺเกสุ ธเมฺมสุ วิญฺญุครหิเตสุ เจว วิญฺญุปฺปสเตฺถสุ จ ยเทตฺถ พฺราหฺมณา เอวมาหํสุ – ‘พฺราหฺมโณว เสโฏฺฐ วโณฺณ, หีนา อเญฺญ วณฺณา; พฺราหฺมโณว สุโกฺก วโณฺณ, กณฺหา อเญฺญ วณฺณา; พฺราหฺมณาว สุชฺฌนฺติ, โน อพฺราหฺมณา; พฺราหฺมณาว พฺรหฺมุโน ปุตฺตา โอรสา มุขโต ชาตา พฺรหฺมชา พฺรหฺมนิมฺมิตา พฺรหฺมทายาทา’ติฯ ตํ เตสํ วิญฺญู นานุชานนฺติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อิเมสญฺหิ, วาเสฏฺฐ, จตุนฺนํ วณฺณานํ โย โหติ ภิกฺขุ อรหํ ขีณาสโว วุสิตวา กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทโตฺถ ปริกฺขีณภวสํโยชโน สมฺมทญฺญาวิมุโตฺต, โส เนสํ อคฺคมกฺขายติ ธเมฺมเนว, โน อธเมฺมนฯ ธโมฺม หิ, วาเสฏฺฐ, เสโฏฺฐ ชเนตสฺมิํ, ทิเฏฺฐ เจว ธเมฺม อภิสมฺปรายญฺจ ฯ

๑๑๗. ‘‘ตทมินาเปตํ, วาเสฏฺฐ, ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ธโมฺมว เสโฏฺฐ ชเนตสฺมิํ, ทิเฏฺฐ เจว ธเมฺม อภิสมฺปรายญฺจฯ

‘‘ชานาติ โข [โข ปน (ก.)], วาเสฏฺฐ, ราชา ปเสนทิ โกสโล – ‘สมโณ โคตโม อนนฺตรา [อนุตฺตโร (พหูสุ)] สกฺยกุลา ปพฺพชิโต’ติฯ สกฺยา โข ปน, วาเสฏฺฐ, รโญฺญ ปเสนทิสฺส โกสลสฺส อนุยุตฺตา [อนนฺตรา อนุยนฺตา (สฺยา.), อนนฺตรา อนุยุตฺตา (ก.)] ภวนฺติฯ กโรนฺติ โข, วาเสฏฺฐ, สกฺยา รเญฺญ ปเสนทิมฺหิ โกสเล นิปจฺจการํ อภิวาทนํ ปจฺจุฏฺฐานํ อญฺชลิกมฺมํ สามีจิกมฺมํฯ อิติ โข, วาเสฏฺฐ, ยํ กโรนฺติ สกฺยา รเญฺญ ปเสนทิมฺหิ โกสเล นิปจฺจการํ อภิวาทนํ ปจฺจุฏฺฐานํ อญฺชลิกมฺมํ สามีจิกมฺมํ, กโรติ ตํ ราชา ปเสนทิ โกสโล ตถาคเต นิปจฺจการํ อภิวา

ทนํ ปจฺจุฏฺฐานํ อญฺชลิกมฺมํ สามีจิกมฺมํ, น นํ [นนุ (พหูสุ)] ‘สุชาโต สมโณ โคตโม, ทุชฺชาโต หมสฺมิฯ พลวา สมโณ โคตโม, ทุพฺพโลหมสฺมิฯ ปาสาทิโก สมโณ โคตโม, ทุพฺพโณฺณหมสฺมิฯ มเหสกฺโข สมโณ โคตโม, อปฺปสกฺโขหมสฺมี’ติฯ อถ โข นํ ธมฺมํเยว สกฺกโรนฺโต ธมฺมํ ครุํ กโรนฺโต ธมฺมํ มาเนนฺโต ธมฺมํ ปูเชนฺโต ธมฺมํ อปจายมาโน เอวํ ราชา ปเสนทิ โกสโล ตถาคเต นิปจฺจการํ กโรติ, อภิวาทนํ ปจฺจุฏฺฐานํ อญฺชลิกมฺมํ สามีจิกมฺมํฯ อิมินาปิ โข เอตํ, วาเสฏฺฐ, ปริยาเยน เวทิตพฺพํ, ยถา ธโมฺมว เสโฏฺฐ ชเนตสฺมึ, ทิเฏฺฐ เจว ธเมฺม อภิสมฺปรายญฺจฯ

๑๑๘. “ตุเมฺห ขฺวตฺถ, วาเสฏฺฐ, นานาชจฺจา นานานามา นานาโคตฺตา นานากุลา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตาฯ ‘เก ตุเมฺห’ติ – ปุฏฺฐา สมานา ‘สมณา สกฺยปุตฺติยามฺหา’ติ – ปฏิชานาถฯ ยสฺส โข ปนสฺส, วาเสฏฺฐ, ตถาคเต สทฺธา นิวิฏฺฐา มูลชาตา ปติฏฺฐิตา ทฬฺหา อสํหาริยา สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เทเวน วา มาเรน วา พฺรหฺมุนา วา เกนจิ วา โลกสฺมึ, ตสฺเสตํ กลฺลํ วจนาย – ‘ภควโตมฺหิ ปุโตฺต โอรโส มุขโต ชาโต ธมฺมโช ธมฺมนิมฺมิโต ธมฺมทายาโท’ติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ตถาคตสฺส เหตํ, วาเสฏฺฐ, อธิวจนํ ‘ธมฺมกาโย’ อิติปิ, ‘พฺรหฺมกาโย’ อิติปิ, ‘ธมฺมภูโต’ อิติปิ, ‘พฺรหฺมภูโต’ อิติปิฯ

๑๑๙. “โหติ โข โส, วาเสฏฺฐ, สมโย ยํ กทาจิ กรหจิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน อยํ โลโก สํวฏฺฏติฯ สํวฏฺฏมาเน โลเก เยภุเยฺยน สตฺตา อาภสฺสรสํวตฺตนิกา โหนฺติฯ เต ตตฺถ โหนฺติ มโนมยา ปีติภกฺขา สยํปภา อนฺตลิกฺขจรา สุภฏฺฐายิโน จิรํ ทีฆมทฺธานํ ติฏฺฐนฺติฯ

“โหติ โข โส, วาเสฏฺฐ, สมโย ยํ กทาจิ กรหจิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน อยํ โลโก วิวฏฺฏติฯ วิวฏฺฏมาเน โลเก เยภุเยฺยน สตฺตา อาภสฺสรกายา จวิตฺวา อิตฺถตฺตํ อาคจฺฉนฺติฯ เตธ โหนฺติ มโนมยา ปีติภกฺขา สยํปภา อนฺตลิกฺขจรา สุภฏฺฐายิโน จิรํ ทีฆมทฺธานํ ติฏฺฐนฺติฯ

รสปถวิปาตุภาโว

๑๒๐. “เอโกทกีภูตํ โข ปน, วาเสฏฺฐ, เตน สมเยน โหติ อนฺธกาโร อนฺธการติมิสา ฯ น จนฺทิมสูริยา ปญฺญายนฺติ, น นกฺขตฺตานิ ตารกรูปานิ ปญฺญายนฺติ, น รตฺตินฺทิวา ปญฺญายนฺติ, น มาสฑฺฒมาสา ปญฺญายนฺติ, น อุตุสํวจฺฉรา ปญฺญายนฺติ , น อิตฺถิปุมา ปญฺญายนฺติ, สตฺตา สตฺตาเตฺวว สงฺขฺยํ คจฺฉนฺติฯ อถ โข เตสํ, วาเสฏฺฐ, สตฺตานํ กทาจิ กรหจิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน รสปถวี อุทกสฺมึ สมตนิ [สมตานิ (พหูสุ)]; เสยฺยถาปิ นาม ปยโส ตตฺตสฺส [ปยตตฺตสฺส (สฺยา.)] นิพฺพายมานสฺส อุปริ สนฺตานกํ โหติ, เอวเมว ปาตุรโหสิฯ สา อโหสิ วณฺณสมฺปนฺนา คนฺธสมฺปนฺนา รสสมฺปนฺนา, เสยฺยถาปิ นาม สมฺปนฺนํ วา สปฺปิ สมฺปนฺนํ วา นวนีตํ เอวํวณฺณา อโหสิฯ เสยฺยถาปิ นาม ขุทฺทมธุํ [ขุทฺทํ มธุํ (ก. สี.)] อเนฬกํ [อเนลกํ (สี. ปี.)], เอวมสฺสาทา อโหสิฯ อถ โข, วาเสฏฺฐ, อญฺญตโร สโตฺต โลลชาติโก – ‘อโมฺภ, กิเมวิทํ ภวิสฺสตี’ติ รสปถวึ องฺคุลิยา สายิฯ ตสฺส รสปถวึ องฺคุลิยา สายโต อจฺฉาเทสิ, ตณฺหา จสฺส โอกฺกมิฯ อเญฺญปิ โข, วาเสฏฺฐ, สตฺตา ตสฺส สตฺตสฺส ทิฏฺฐานุคตึ อาปชฺชมานา รสปถวึ องฺคุลิยา สายึสุฯ เตสํ รสปถวึ องฺคุลิยา สายตํ อจฺฉาเทสิ, ตณฺหา จ เตสํ โอกฺกมิฯ

จนฺทิมสูริยาทิปาตุภาโว

๑๒๑. “อถ โข เต, วาเสฏฺฐ, สตฺตา รสปถวึ หเตฺถหิ อาลุปฺปการกํ อุปกฺกมึสุ ปริภุญฺชิตุํฯ ยโต โข เต [ยโต โข (สี. สฺยา. ปี.)], วาเสฏฺฐ, สตฺตา รสปถวึ หเตฺถหิ อาลุปฺปการกํ อุปกฺ

กมิํสุ ปริภุญฺชิตุํฯ อถ เตสํ สตฺตานํ สยํปภา อนฺตรธายิฯ สยํปภาย อนฺตรหิตาย จนฺทิมสูริยา ปาตุรเหสุํฯ จนฺทิมสูริเยสุ ปาตุภูเตสุ นกฺขตฺตานิ ตารกรูปานิ ปาตุรเหสุํฯ นกฺขเตฺตสุ ตารกรูเปสุ ปาตุภูเตสุ รตฺตินฺทิวา ปญฺญายิํสุฯ รตฺตินฺทิเวสุ ปญฺญายมาเนสุ มาสฑฺฒมาสา ปญฺญายิํสุฯ มาสฑฺฒมาเสสุ ปญฺญายมาเนสุ อุตุสํวจฺฉรา ปญฺญายิํสุฯ เอตฺตาวตา โข , วาเสฏฺฐ, อยํ โลโก ปุน วิวโฏฺฏ โหติฯ

๑๒๒. ‘‘อถ โข เต, วาเสฏฺฐ, สตฺตา รสปถวิํ ปริภุญฺชนฺตา ตํภกฺขา [ตพฺภกฺขา (สฺยา.)] ตทาหารา จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฏฺฐํสุฯ ยถา ยถา โข เต, วาเสฏฺฐ, สตฺตา รสปถวิํ ปริภุญฺชนฺตา ตํภกฺขา ตทาหารา จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฏฺฐํสุ, ตถา ตถา เตสํ สตฺตานํ (รสปถวิํ ปริภุญฺชนฺตานํ) [( ) สี. สฺยา. ปี. โปตฺถเกสุ นตฺถิ] ขรตฺตเญฺจว กายสฺมิํ โอกฺกมิ, วณฺณเววณฺณตา [วณฺณเววชฺชตา (ฏีกา)] จ ปญฺญายิตฺถฯ เอกิทํ สตฺตา วณฺณวโนฺต โหนฺติ, เอกิทํ สตฺตา ทุพฺพณฺณาฯ ตตฺถ เย เต สตฺตา วณฺณวโนฺต, เต ทุพฺพเณฺณ สเตฺต อติมญฺญนฺติ – ‘มยเมเตหิ วณฺณวนฺตตรา, อเมฺหเหเต ทุพฺพณฺณตรา’ติฯ เตสํ วณฺณาติมานปจฺจยา มานาติมานชาติกานํ รสปถวี อนฺตรธายิฯ รสาย ปถวิยา อนฺตรหิตาย สนฺนิปติํสุฯ สนฺนิปติตฺวา อนุตฺถุนิํสุ – ‘อโห รสํ, อโห รส’นฺติ! ตเทตรหิปิ มนุสฺสา กญฺจิเทว สุรสํ [สาธุรสํ (สี. สฺยา. ปี.)] ลภิตฺวา เอวมาหํสุ – ‘อโห รสํ, อโห รส’นฺติ! ตเทว โปราณํ อคฺคญฺญํ อกฺขรํ อนุสรนฺติ, น เตฺววสฺส อตฺถํ อาชานนฺติฯ

ภูมิปปฺปฏกปาตุภาโว

๑๒๓. ‘‘อถ โข เตสํ, วาเสฏฺฐ, สตฺตานํ รสาย ปถวิยา อนฺตรหิตาย ภูมิปปฺปฏโก ปาตุรโหสิฯ เสยฺยถาปิ นาม อหิจฺฉตฺตโก, เอวเมว ปาตุรโหสิฯ โส อโหสิ วณฺณสมฺปโนฺน คนฺธสมฺปโนฺน รสสมฺปโนฺน, เสยฺยถาปิ นาม สมฺปนฺนํ วา สปฺปิ สมฺปนฺนํ วา นวนีตํ เอวํวโณฺณ อโหสิฯ เสยฺยถาปิ นาม ขุทฺทมธุํ อเนฬกํ, เอวมสฺสาโท อโหสิฯ

‘‘อถ โข เต, วาเสฏฺฐ, สตฺตา ภูมิปปฺปฏกํ อุปกฺกมิํสุ ปริภุญฺชิตุํฯ เต ตํ ปริภุญฺชนฺตา ตํภกฺขา ตทาหารา จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฏฺฐํสุฯ ยถา ยถา โข เต, วาเสฏฺฐ, สตฺตา ภูมิปปฺปฏกํ ปริภุญฺชนฺตา ตํภกฺขา ตทาหารา จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฏฺฐํสุ, ตถา ตถา เตสํ สตฺตานํ ภิโยฺยโส มตฺตาย ขรตฺตเญฺจว กายสฺมิํ โอกฺกมิ, วณฺณเววณฺณตา จ ปญฺญายิตฺถฯ เอกิทํ สตฺตา วณฺณวโนฺต โหนฺติ, เอกิทํ สตฺตา ทุพฺพณฺณาฯ ตตฺถ เย เต สตฺตา วณฺณวโนฺต, เต ทุพฺพเณฺณ สเตฺต อติมญฺญนฺติ – ‘มยเมเตหิ วณฺณวนฺตตรา, อเมฺหเหเต ทุพฺพณฺณตรา’ติฯ เตสํ วณฺณาติมานปจฺจยา มานาติมานชาติกานํ ภูมิปปฺปฏโก อนฺตรธายิฯ

ปทาลตาปาตุภาโว

๑๒๔. ‘‘ภูมิปปฺปฏเก อนฺตรหิเต ปทาลตา [สทฺทาลตา (สี.)] ปาตุรโหสิ, เสยฺยถาปิ นาม กลมฺพุกา [กลมฺพกา (สฺยา.)], เอวเมว ปาตุรโหสิฯ สา อโหสิ วณฺณสมฺปนฺนา คนฺธสมฺปนฺนา รสสมฺปนฺนา, เสยฺยถาปิ นาม สมฺปนฺนํ วา สปฺปิ สมฺปนฺนํ วา นวนีตํ เอวํวณฺณา อโหสิฯ เสยฺยถาปิ นาม ขุทฺทมธุํ อเนฬกํ, เอวมสฺสาทา อโหสิฯ

‘‘อถ โข เต, วาเสฏฺฐ, สตฺตา ปทาลตํ อุปกฺกมิํสุ ปริภุญฺชิตุํฯ เต ตํ ปริภุญฺชนฺตา ตํภกฺขา ตทาหารา จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฏฺฐํสุฯ ยถา ยถา โข เต, วาเสฏฺฐ, สตฺตา ปทาลตํ ปริภุญฺชนฺตา ตํภกฺขา ตทาหารา จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฏฺฐํสุ, ตถา ตถา เตสํ สตฺตานํ ภิโยฺยโสมตฺตาย ขรตฺตเญฺจว กายสฺมิํ โอกฺกมิ, วณฺณเววณฺณตา จ ปญฺญายิตฺถฯ เอกิทํ สตฺตา วณฺณวโนฺต

โหนฺติ, เอกิทํ สตฺตา ทุพฺพณฺณาฯ ตตฺถ เย เต สตฺตา วณฺณวโนฺต, เต ทุพฺพเณฺณ สเตฺต อติมญฺญนฺติ – ‘มยเมเตหิ วณฺณวนฺตตรา, อเมฺหเหเต ทุพฺพณฺณตรา’ติฯ เตสํ วณฺณาติมานปจฺจยา มานาติมานชาติกานํ ปทาลตา อนฺตรธายิฯ

“ปทาลตาย อนฺตรหิตาย สนฺนิปตึสุฯ สนฺนิปติตฺวา อนุตฺถุนึสุ – ‘อหุ วต โน, อหายิ วต โน ปทาลตา’ติ! ตเทตรหิปิ มนุสฺสา เกนจิ [เกนจิเทว (สี. สฺยา. ปี.)] ทุกฺขธเมฺมน ผุฎฺฐา เอวมาหํสุ – ‘อหุ วต โน, อหายิ วต โน’ติ! ตเทว โปราณํ อคฺคญฺญํ อกฺขรํ อนุสรนฺติ, น เตฺววสฺส อตฺถํ อาชานนฺติฯ

อกฎฺฐปากสาลิปาตุภาโว

๑๒๕. “อถ โข เตสํ, วาเสฎฺฐ, สตฺตานํ ปทาลตาย อนฺตรหิตาย อกฎฺฐปาโก สาลิ ปาตุรโหสิ อกโณ อถุโส สุโทฺธ สุคโนฺธ ตณฺฑุลปฺผโลฯ ยํ ตํ สายํ สายมาสาย อาหรนฺติ, ปาโต ตํ โหติ ปกฺกํ ปฎิวิรูฬฺหํฯ ยํ ตํ ปาโต ปาตราสาย อาหรนฺติ, สายํ ตํ โหติ ปกฺกํ ปฎิวิรูฬฺหํ; นาปทานํ ปญฺญายติฯ อถ โข เต, วาเสฎฺฐ, สตฺตา อกฎฺฐปากํ สาลึ ปริภุญฺชนฺตา ตํภกฺขา ตทาหารา จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฎฺฐํสุฯ

อิตฺถิปุริสลิงฺคปาตุภาโว

๑๒๖. “ยถา ยถา โข เต, วาเสฎฺฐ, สตฺตา อกฎฺฐปากํ สาลึ ปริภุญฺชนฺตา ตํภกฺขา ตทาหารา จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฎฺฐํสุ, ตถา ตถา เตสํ สตฺตานํ ภิโยฺยโสมตฺตาย ขรตฺตเญฺจว กายสฺมึ โอกฺกมิ, วณฺณเววณฺณตา จ ปญฺญายิตฺถ, อิตฺถิยา จ อิตฺถิลิงฺคํ ปาตุรโหสิ ปุริสสฺส จ ปุริสลิงฺคํฯ อิตฺถี จ ปุริสํ อติเวลํ อุปนิชฺฌายติ ปุริโส จ อิตฺถึฯ เตสํ อติเวลํ อญฺญมญฺญํ อุปนิชฺฌายตํ สาราโค อุทปาทิ, ปริฬาโห กายสฺมึ โอกฺกมิฯ เต ปริฬาหปจฺจยา เมถุนํ ธมฺมํ ปฎิเสวึสุฯ

“เย โข ปน เต, วาเสฎฺฐ, เตน สมเยน สตฺตา ปสฺสนฺติ เมถุนํ ธมฺมํ ปฎิเสวเนฺต, อเญฺญ ปํสุํ ขิปนฺติ, อเญฺญ เสฎฺฐึ ขิปนฺติ , อเญฺญ โคมยํ ขิปนฺติ – ‘นสฺส อสุจิ [วสลิ (สฺยา.), วสลี (ก.)], นสฺส อสุจี’ติฯ ‘กถญฺหิ นาม สโตฺต สตฺตสฺส เอวรูปํ กริสฺสตี’ติ! ตเทตรหิปิ มนุสฺสา เอกเจฺจสุ ชนปเทสุ วธุยา นิพฺพุยฺหมานาย [นิวยฺหมานาย, นิคฺคยฺหมานาย (ก.)] อเญฺญ ปํสุํ ขิปนฺติ, อเญฺญ เสฎฺฐึ ขิปนฺติ, อเญฺญ โคมยํ ขิปนฺติฯ ตเทว โปราณํ อคฺคญฺญํ อกฺขรํ อนุสรนฺติ, น เตฺววสฺส อตฺถํ อาชานนฺติฯ

เมถุนธมฺมสมาจาโร

๑๒๗. “อธมฺมสมฺมตํ โข ปน [อธมฺมสมฺมตํ ตํ โข ปน (สฺยา.), อธมฺมสมฺมตํ โข ปน ตํ (?)], วาเสฎฺฐ, เตน สมเยน โหติ, ตเทตรหิ ธมฺมสมฺมตํฯ เย โข ปน, วาเสฎฺฐ, เตน สมเยน สตฺตา เมถุนํ ธมฺมํ ปฎิเสวนฺติ, เต มาสมฺปิ เทฺวมาสมฺปิ น ลภนฺติ คามํ วา นิคมํ วา ปวิสิตุํฯ ยโต โข เต, วาเสฎฺฐ, สตฺตา ตสฺมึ อสทฺธเมฺม อติเวลํ ปาตพฺยตํ อาปชฺชึสุฯ อถ อคารานิ อุปกฺกมึสุ กาตุํ ตเสฺสว อสทฺธมฺมสฺส ปฎิจฺฉาทนตฺถํฯ อถ โข, วาเสฎฺฐ, อญฺญตรสฺส สตฺตสฺส อลสชาติกสฺส เอตทโหสิ – ‘อโมฺภ, กิเมวาหํ วิหญฺญามิ สาลึ อาหรโนฺต สายํ สายมาสาย ปาโต ปาตราสาย! ยํนูนาหํ สาลึ อาหเรยฺยํ สกึเทว [สกึเทว (ก.)] สายปาตราสายา’ติ !

“อถ โข โส, วาเสฎฺฐ, สโตฺต สาลึ อาหาสิ สกึเทว สายปาตราสายฯ อถ โข, วาเสฎฺฐ, อญฺญตโร สโตฺต เยน โส สโตฺต เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ตํ สตฺตํ เอตทโวจ – ‘เอหิ, โภ

สตฺต, สาลาหารํ คมิสฺสามา’ติฯ ‘อลํ, โภ สตฺต, อาหโต [อาหโฏ (สฺยา.)] เม สาลิ สกึเทว สายปาตราสายา’ติฯ อถ โข โส, วาเสฏฺฐ, สโตฺต ตสฺส สตฺตสฺส ทิฏฺฐานุคตึ อาปชฺชมาโน สาลึ อาหาสิ สกึเทว ทฺวีหายฯ ‘เอวมฺปิ กิร, โภ, สาธู’ติฯ

“อถ โข, วาเสฏฺฐ, อญฺญตโร สโตฺต เยน โส สโตฺต เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ตํ สตฺตํ เอตทโวจ – ‘เอหิ, โภ สตฺต, สาลาหารํ คมิสฺสามา’ติฯ ‘อลํ, โภ สตฺต, อาหโต เม สาลิ สกึเทว ทฺวีหายา’ติฯ อถ โข โส, วาเสฏฺฐ, สโตฺต ตสฺส สตฺตสฺส ทิฏฺฐานุคตึ อาปชฺชมาโน สาลึ อาหาสิ สกึเทว จตูหาย, ‘เอวมฺปิ กิร, โภ, สาธู’ติฯ

“อถ โข, วาเสฏฺฐ, อญฺญตโร สโตฺต เยน โส สโตฺต เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ตํ สตฺตํ เอตทโวจ – ‘เอหิ, โภ สตฺต, สาลาหารํ คมิสฺสามา’ติฯ ‘อลํ, โภ สตฺต, อาหโต เม สาลิ สกิเทว จตูหายา’ติฯ อถ โข โส, วาเสฏฺฐ, สโตฺต ตสฺส สตฺตสฺส ทิฏฺฐานุคตึ อาปชฺชมาโน สาลึ อาหาสิ สกิเทว อฏฺฐาหาย, ‘เอวมฺปิ กิร, โภ, สาธู’ติฯ

“ยโต โข เต, วาเสฏฺฐ, สตฺตา สนฺนิธิการกํ สาลึ อุปกฺกมึสุ ปริภุญฺชิตุํฯ อถ กโณปิ ตณฺฑุลํ ปริโยนนฺธิ, ถุโสปิ ตณฺฑุลํ ปริโยนนฺธิ; ลูนมฺปิ นปฺปฏิวิรูฬฺหํ , อปทานํ ปญฺญายิตฺถ, สณฺฑสณฺฑา สาลโย อฏฺฐํสุฯ

สาลิวิภาโค

๑๒๘. “อถ โข เต, วาเสฏฺฐ, สตฺตา สนฺนิปตึสุ, สนฺนิปติตฺวา อนุตฺถุนึสุ – ‘ปาปกา วต, โภ, ธมฺมา สเตฺตสุ ปาตุภูตาฯ มยญฺหิ ปุเพฺพ มโนมยา อหุมฺหา ปีติภกฺขา สยํปภา อนฺตลิกฺขจรา สุภฏฺฐายิโน, จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฏฺฐมฺหาฯ เตสํ โน อมฺหากํ กทาจิ กรหจิ ทีฆสฺส อทฺธุโน อจฺจเยน รสปถวี อุทกสฺมึ สมตนิฯ สา อโหสิ วณฺณสมฺปนฺนา คนฺธสมฺปนฺนา รสสมฺปนฺนาฯ เต มยํ รสปถวึ หเตฺถหิ อาลุปฺปการกํ อุปกฺกมิมฺห ปริภุญฺชิตุํ, เตสํ โน รสปถวึ หเตฺถหิ อาลุปฺปการกํ อุปกฺกมตํ ปริภุญฺชิตุํ สยํปภา อนฺตรธายิฯ สยํปภาย อนฺตรหิตาย จนฺทิมสูริยา ปาตุรเหสุํ, จนฺทิมสูริเยสุ ปาตุภูเตสุ นกฺขตฺตานิ ตารกรูปานิ ปาตุรเหสุํ, นกฺขเตฺตสุ ตารกรูเปสุ ปาตุภูเตสุ รตฺตินฺทิวา ปญฺญายึสุ, รตฺตินฺทิเวสุ ปญฺญายมาเนสุ มาสฑฺฒมาสา ปญฺญายึสุฯ มาสฑฺฒมาเสสุ ปญฺญายมาเนสุ อุตุสํวจฺฉรา ปญฺญายึสุฯ เต มยํ รสปถวึ ปริภุญฺชนฺตา ตํภกฺขา ตทาหารา จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฏฺฐมฺหาฯ เตสํ โน ปาปกานํเยว อกุสลานํ ธมฺมานํ ปาตุภาวา รสปถวี อนฺตรธายิฯ รสปถวิยา อนฺตรหิตาย ภูมิปปฺปฏโก ปาตุรโหสิฯ โส อโหสิ วณฺณสมฺปโนฺน คนฺธสมฺปโนฺน รสสมฺปโนฺนฯ เต มยํ ภูมิปปฺปฏกํ อุปกฺกมิมฺห ปริภุญฺชิตุํฯ เต มยํ ตํ ปริภุญฺชนฺตา ตํภกฺขา ตทาหารา จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฏฺฐมฺหาฯ เตสํ โน ปาปกานํเยว อกุสลานํ ธมฺมานํ ปาตุภาวา ภูมิปปฺปฏโก อนฺตรธายิฯ ภูมิปปฺปฏเก อนฺตรหิเต ปทาลตา ปาตุรโหสิฯ สา อโหสิ วณฺณสมฺปนฺนา คนฺธสมฺปนฺนา รสสมฺปนฺนาฯ เต มยํ ปทาลตํ อุปกฺกมิมฺห ปริภุญฺชิตุํฯ เต มยํ ตํ ปริภุญฺชนฺตา ตํภกฺขา ตทาหารา จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฏฺฐมฺหาฯ เตสํ โน ปาปกานํเยว อกุสลานํ ธมฺมานํ ปาตุภาวา ปทาลตา อนฺตรธายิฯ ปทาลตาย อนฺตรหิตาย อกฏฺฐปาโก สาลิ ปาตุรโหสิ อกโณ อถุโส สุโทฺธ สุคโนฺธ ตณฺฑุลปฺผโลฯ ยํ ตํ สายํ สายมาสาย อาหราม, ปาโต ตํ โหติ ปกฺกํ ปฏิวิรูฬฺหํฯ ยํ ตํ ปาโต ปาตราสาย อาหราม, สายํ ตํ โหติ ปกฺกํ ปฏิวิรูฬฺหํฯ นาปทานํ ปญฺญายิตฺถฯ เต มยํ อกฏฺฐปากํ สาลึ ปริภุญฺชนฺตา ตํภกฺขา ตทาหารา จิรํ ทีฆมทฺธานํ อฏฺฐมฺหาฯ เตสํ โน ปาปกานํเยว อกุสลานํ ธมฺมานํ ปาตุภาวา กโณปิ ตณฺฑุลํ ปริโยนนฺธิ, ถุโสปิ ตณฺฑุลํ ปริโยนนฺธิ, ลูนมฺปิ นปฺปฏิวิรูฬฺหํ, อปทานํ ปญฺญายิตฺถ, สณฺฑสณฺฑา สาลโย

ฐิตาฯ ยํนูน มยํ สาลึ วิภเชยฺยาม, มริยาทํ ฐเปยฺยามา’ติ! อถ โข เต, วาเสฏฺฐ, สตฺตา สาลึ วิภชึสุ, มริยาทํ ฐเปสุํฯ

๑๒๙. ‘‘อถ โข, วาเสฏฺฐ, อญฺญตโร สโตฺต โลลชาติโก สกํ ภาคํ ปริรกฺขโนฺต อญฺญตรํ [อญฺญสฺส (?)] ภาคํ อทินฺนํ อาทิยิตฺวา ปริภุญฺชิฯ ตเมนํ อคฺคเหสุํ, คเหตฺวา เอตทโวจุํ – ‘ปาปกํ วต, โภ สตฺต, กโรสิ, ยตฺร หิ นาม สกํ ภาคํ ปริรกฺขโนฺต อญฺญตรํ ภาคํ อทินฺนํ อาทิยิตฺวา ปริภุญฺชสิฯ มาสฺสุ, โภ สตฺต, ปุนปิ เอวรูปมกาสี’ติฯ ‘เอวํ, โภ’ติ โข, วาเสฏฺฐ, โส สโตฺต เตสํ สตฺตานํ ปจฺจโสฺสสิฯ ทุติยมฺปิ โข, วาเสฏฺฐ, โส สโตฺต…เป…. ตติยมฺปิ โข, วาเสฏฺฐ, โส สโตฺต สกํ ภาคํ ปริรกฺขโนฺต อญฺญตรํ ภาคํ อทินฺนํ อาทิยิตฺวา ปริภุญฺชิฯ ตเมนํ อคฺคเหสุํ, คเหตฺวา เอตทโวจุํ – ‘ปาปกํ วต, โภ สตฺต, กโรสิ, ยตฺร หิ นาม สกํ ภาคํ ปริรกฺขโนฺต อญฺญตรํ ภาคํ อทินฺนํ อาทิยิตฺวา ปริภุญฺชสิฯ มาสฺสุ, โภ สตฺต, ปุนปิ เอวรูปมกาสี’ติฯ อเญฺญ ปาณินา ปหรึสุ, อเญฺญ เลฑฺฑุนา ปหรึสุ, อเญฺญ ทเณฺฑน ปหรึสุฯ ตทเคฺค โข, วาเสฏฺฐ, อทินฺนาทานํ ปญฺญายติ, ครหา ปญฺญายติ, มุสาวาโท ปญฺญายติ, ทณฺฑาทานํ ปญฺญายติฯ

มหาสมฺมตราชา

๑๓๐. ‘‘อถ โข เต, วาเสฏฺฐ, สตฺตา สนฺนิปตึสุ, สนฺนิปติตฺวา อนุตฺถุนึสุ – ‘ปาปกา วต โภ ธมฺมา สเตฺตสุ ปาตุภูตา, ยตฺร หิ นาม อทินฺนาทานํ ปญฺญายิสฺสติ, ครหา ปญฺญายิสฺสติ, มุสาวาโท ปญฺญายิสฺสติ, ทณฺฑาทานํ ปญฺญายิสฺสติฯ ยํนูน มยํ เอกํ สตฺตํ สมฺมเนฺนยฺยาม, โย โน สมฺมา ขียิตพฺพํ ขีเยยฺย, สมฺมา ครหิตพฺพํ ครเหยฺย, สมฺมา ปพฺพาเชตพฺพํ ปพฺพาเชยฺยฯ มยํ ปนสฺส สาลีนํ ภาคํ อนุปฺปทสฺสามา’ติฯ

‘‘อถ โข เต, วาเสฏฺฐ, สตฺตา โย เนสํ สโตฺต อภิรูปตโร จ ทสฺสนียตโร จ ปาสาทิกตโร จ มเหสกฺขตโร จ ตํ สตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตทโวจุํ – ‘เอหิ, โภ สตฺต, สมฺมา ขียิตพฺพํ ขีย, สมฺมา ครหิตพฺพํ ครห, สมฺมา ปพฺพาเชตพฺพํ ปพฺพาเชหิฯ มยํ ปน เต สาลีนํ ภาคํ อนุปฺปทสฺสามา’ติฯ ‘เอวํ, โภ’ติ โข, วาเสฏฺฐ, โส สโตฺต เตสํ สตฺตานํ ปฏิสฺสุณิตฺวา สมฺมา ขียิตพฺพํ ขียิ, สมฺมา ครหิตพฺพํ ครหิ, สมฺมา ปพฺพาเชตพฺพํ ปพฺพาเชสิฯ เต ปนสฺส สาลีนํ ภาคํ อนุปฺปทํสุฯ

๑๓๑. ‘‘มหาชนสมฺมโตติ โข, วาเสฏฺฐ, ‘มหาสมฺมโต, มหาสมฺมโต’ เตฺวว ปฐมํ อกฺขรํ อุปนิพฺพตฺตํฯ เขตฺตานํ อธิปตีติ โข, วาเสฏฺฐ, ‘ขตฺติโย, ขตฺติโย’ เตฺวว ทุติยํ อกฺขรํ อุปนิพฺพตฺตํฯ ธเมฺมน ปเร รเญฺชตีติ โข, วาเสฏฺฐ, ‘ราชา, ราชา’ เตฺวว ตติยํ อกฺขรํ อุปนิพฺพตฺตํฯ อิติ โข, วาเสฏฺฐ, เอวเมตสฺส ขตฺติยมณฺฑลสฺส โปราเณน อคฺคเญฺญน อกฺขเรน อภินิพฺพตฺติ อโหสิ เตสํเยว สตฺตานํ, อนเญฺญสํฯ สทิสานํเยว, โน อสทิสานํฯ ธเมฺมเนว, โน อธเมฺมนฯ ธโมฺม หิ, วาเสฏฺฐ, เสโฏฺฐ ชเนตสฺมึ ทิเฏฺฐ เจว ธเมฺม อภิสมฺปรายญฺจฯ

พฺราหฺมณมณฺฑลํ

๑๓๒. ‘‘อถ โข เตสํ, วาเสฏฺฐ, สตฺตานํเยว [เตสํ เยว โข วาเสฏฺฐ สตฺตานํ (สี. ปี.)] เอกจฺจานํ เอตทโหสิ – ‘ปาปกา วต, โภ, ธมฺมา สเตฺตสุ ปาตุภูตา, ยตฺร หิ นาม อทินฺนาทานํ ปญฺญายิสฺสติ, ครหา ปญฺญายิสฺสติ, มุสาวาโท ปญฺญายิสฺสติ, ทณฺฑาทานํ ปญฺญายิสฺสติ, ปพฺพาชนํ ปญฺญายิสฺสติฯ ยํนูน มยํ ปาปเก อกุสเล ธเมฺม วาเหยฺยามา’ติฯ เต ปาปเก อกุสเล ธเมฺม วาเหสุํ ฯ ปาปเก อกุสเล ธเมฺม วาเหนฺตีติ โข, วาเสฏฺฐ, ‘พฺราหฺมณา, พฺราหฺมณา’ เตฺวว ปฐมํ อกฺขรํ อุปนิพฺพตฺตํฯ เต อรญฺญายตเน ปณฺณกุฏิโย กริตฺวา ปณฺณกุฏีสุ ฌายนฺติ วี

ตงฺคารา วีตธูมา ปนฺนมุสลา สายํ สายมาสาย ปาโต ปาตราสาย คามนิคมราชธานิโย โอสรนฺติ ฆาสเมสมานา [ฆาสเมสนา (สี. สฺยา. ปี.)]ฯ เต ฆาสํ ปฏิลภิตฺวา ปุนเทว อรญฺญายตเน ปณฺณกุฏีสุ ฌายนฺติฯ ตเมนํ มนุสฺสา ทิสฺวา เอวมาหํสุ – ‘อิเม โข, โภ, สตฺตา อรญฺญายตเน ปณฺณกุฏิโย กริตฺวา ปณฺณกุฏีสุ ฌายนฺติ, วีตงฺคารา วีตธูมา ปนฺนมุสลา สายํ สายมาสาย ปาโต ปาตราสาย คามนิคมราชธานิโย โอสรนฺติ ฆาสเมสมานาฯ เต ฆาสํ ปฏิลภิตฺวา ปุนเทว อรญฺญายตเน ปณฺณกุฏีสุ ฌายนฺตี’ติ, ฌายนฺตีติ โข [ปณฺณกุฏีสุ ฌายนฺติ ฌายนฺตีติ โข (สี. ปี.), ปณฺณกุฏีสุ ฌายนฺตีติ โข (ก.)], วาเสฏฺฐ, ‘ฌายกา, ฌายกา’ เตฺวว ทุติยํ อกฺขรํ อุปนิพฺพตฺตํฯ เตสํเยว โข, วาเสฏฺฐ, สตฺตานํ เอกเจฺจ สตฺตา อรญฺญายตเน ปณฺณกุฏีสุ ตํ ฌานํ อนภิสมฺภุณมานา [อนภิสํภูนมานา (กตฺถจิ)] คามสามนฺตํ นิคมสามนฺตํ โอสริตฺวา คเนฺถ กโรนฺตา อจฺฉนฺติฯ ตเมนํ มนุสฺสา ทิสฺวา เอวมาหํสุ – ‘อิเม โข, โภ, สตฺตา อรญฺญายตเน ปณฺณกุฏีสุ ตํ ฌานํ อนภิสมฺภุณมานา คามสามนฺตํ นิคมสามนฺตํ โอสริตฺวา คเนฺถ กโรนฺตา อจฺฉนฺติ, น ทานิเม ฌายนฺตี’ติฯ น ทานิเม [น ทานิเม ฌายนฺตี น ทานิเม (สี. ปี. ก.)] ฌายนฺตีติ โข, วาเสฏฺฐ, ‘อชฺฌายกา อชฺฌายกา’ เตฺวว ตติยํ อกฺขรํ อุปนิพฺพตฺตํฯ หีนสมฺมตํ โข ปน, วาเสฏฺฐ, เตน สมเยน โหติ, ตเทตรหิ เสฏฺฐสมฺมตํฯ อิติ โข, วาเสฏฺฐ, เอวเมตสฺส พฺราหฺมณมณฺฑลสฺส โปราเณน อคฺคเญฺญน อกฺขเรน อภินิพฺพตฺติ อโหสิ เตสํเยว สตฺตานํ , อนเญฺญสํ สทิสานํเยว โน อสทิสานํ ธเมฺมเนว , โน อธเมฺมนฯ ธโมฺม หิ, วาเสฏฺฐ, เสโฏฺฐ ชเนตสฺมิํ ทิเฎฺฐ เจว ธเมฺม อภิสมฺปรายญฺจฯ

เวสฺสมณฺฑลํ

๑๓๓. ‘‘เตสํเยว โข, วาเสฏฺฐ, สตฺตานํ เอกเจฺจ สตฺตา เมถุนํ ธมฺมํ สมาทาย วิสุกมฺมเนฺต [วิสฺสุตกมฺมเนฺต (สี. ปี.), วิสฺสุกมฺมเนฺต (ก. สี.), วิสํ กมฺมเนฺต (สฺยา. ก.)] ปโยเชสุํฯ เมถุนํ ธมฺมํ สมาทาย วิสุกมฺมเนฺต ปโยเชนฺตีติ โข, วาเสฏฺฐ, ‘เวสฺสา, เวสฺสา’ เตฺวว อกฺขรํ อุปนิพฺพตฺตํฯ อิติ โข, วาเสฏฺฐ, เอวเมตสฺส เวสฺสมณฺฑลสฺส โปราเณน อคฺคเญฺญน อกฺขเรน อภินิพฺพตฺติ อโหสิ เตสเญฺญว สตฺตานํ อนเญฺญสํ สทิสานํเยว , โน อสทิสานํ, ธเมฺมเนว โน อธเมฺมนฯ ธโมฺม หิ, วาเสฏฺฐ, เสโฏฺฐ ชเนตสฺมิํ ทิเฎฺฐ เจว ธเมฺม อภิสมฺปรายญฺจฯ

สุทฺทมณฺฑลํ

๑๓๔. ‘‘เตสเญฺญว โข, วาเสฏฺฐ, สตฺตานํ เย เต สตฺตา อวเสสา เต ลุทฺทาจารา ขุทฺทาจารา อเหสุํฯ ลุทฺทาจารา ขุทฺทาจาราติ โข, วาเสฏฺฐ, ‘สุทฺทา, สุทฺทา’ เตฺวว อกฺขรํ อุปนิพฺพตฺตํฯ อิติ โข, วาเสฏฺฐ, เอวเมตสฺส สุทฺทมณฺฑลสฺส โปราเณน อคฺคเญฺญน อกฺขเรน อภินิพฺพตฺติ อโหสิ เตสํเยว สตฺตานํ อนเญฺญสํ, สทิสานํเยว โน อสทิสานํ, ธเมฺมเนว, โน อธเมฺมนฯ ธโมฺม หิ, วาเสฏฺฐ, เสโฏฺฐ ชเนตสฺมิํ ทิเฎฺฐ เจว ธเมฺม อภิสมฺปรายญฺจฯ

๑๓๕. ‘‘อหุ โข โส, วาเสฏฺฐ, สมโย, ยํ ขตฺติโยปิ สกํ ธมฺมํ ครหมาโน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ – ‘สมโณ ภวิสฺสามี’ติฯ พฺราหฺมโณปิ โข, วาเสฏฺฐ…เป.… เวโสฺสปิ โข, วาเสฏฺฐ…เป.… สุโทฺทปิ โข, วาเสฏฺฐ, สกํ ธมฺมํ ครหมาโน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ – ‘สมโณ ภวิสฺสามี’ติฯ อิเมหิ โข, วาเสฏฺฐ, จตูหิ มณฺฑเลหิ สมณมณฺฑลสฺส อภินิพฺพตฺติ อโหสิ, เตสํเยว สตฺตานํ อนเญฺญสํ, สทิสานํเยว โน อสทิสานํ, ธเมฺมเนว โน อธเมฺมนฯ ธโมฺม หิ, วาเสฏฺฐ, เสโฏฺฐ ชเนตสฺมิํ ทิเฎฺฐ เจว ธเมฺม อภิสมฺปรายญฺจฯ

ทุจฺจริตาทิกถา

๑๓๖. “ขตฺติโยปิ โข, วาเสฏฺฐ, กาเยน ทุจฺจริตํ จริตฺวา วาจาย ทุจฺจริตํ จริตฺวา มนสา ทุจฺจริตํ จริตฺวา มิจฺฉาทิฏฺฐิโก มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทาโน [อิทํ ปทํ สี. อิโปตฺถเกสุ นตฺถิ] มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานเหตุ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ พฺราหฺมโณปิ โข, วาเสฏฺฐ…เป.… เวโสฺสปิ โข, วาเสฏฺฐ… สุโทฺทปิ โข, วาเสฏฺฐ… สมโณปิ โข, วาเสฏฺฐ, กาเยน ทุจฺจริตํ จริตฺวา วาจาย ทุจฺจริตํ จริตฺวา มนสา ทุจฺจริตํ จริตฺวา มิจฺฉาทิฏฺฐิโก มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทาโน มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานเหตุ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติฯ

“ขตฺติโยปิ โข, วาเสฏฺฐ, กาเยน สุจริตํ จริตฺวา วาจาย สุจริตํ จริตฺวา มนสา สุจริตํ จริตฺวา สมฺมาทิฏฺฐิโก สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทาโน [อิทํ ปทํ สี. ปี. โปตฺถเกสุ นตฺถิ] สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานเหตุ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ พฺราหฺมโณปิ โข, วาเสฏฺฐ…เป.… เวโสฺสปิ โข, วาเสฏฺฐ… สุโทฺทปิ โข, วาเสฏฺฐ… สมโณปิ โข, วาเสฏฺฐ, กาเยน สุจริตํ จริตฺวา วาจาย สุจริตํ จริตฺวา มนสา สุจริตํ จริตฺวา สมฺมาทิฏฺฐิโก สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทาโน สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานเหตุ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ

๑๓๗. “ขตฺติโยปิ โข, วาเสฏฺฐ, กาเยน ทฺวยการี, วาจาย ทฺวยการี, มนสา ทฺวยการี, วิมิสฺสทิฏฺฐิโก วิมิสฺสทิฏฺฐิกมฺมสมาทาโน วิมิสฺสทิฏฺฐิกมฺมสมาทานเหตุ [วิมิสฺสทิฏฺฐิโก วิมิสฺสกมฺมสมาทาโน วิมิสฺสกมฺมสมาทานเหตุ (สฺยา.), วีติมิสฺสทิฏฺฐิโก วีติมิสฺสทิฏฺฐิกมฺมสมาทานเหตุ (สี. ปี.)] กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที โหติฯ พฺราหฺมโณปิ โข, วาเสฏฺฐ …เป.… เวโสฺสปิ โข, วาเสฏฺฐ… สุโทฺทปิ โข, วาเสฏฺฐ… สมโณปิ โข, วาเสฏฺฐ, กาเยน ทฺวยการี , วาจาย ทฺวยการี, มนสา ทฺวยการี, วิมิสฺสทิฏฺฐิโก วิมิสฺสทิฏฺฐิกมฺมสมาทาโน วิมิสฺสทิฏฺฐิกมฺมสมาทานเหตุ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที โหติฯ

โพธิปกฺขิยภาวนา

๑๓๘. “ขตฺติโยปิ โข, วาเสฏฺฐ, กาเยน สํวุโต วาจาย สํวุโต มนสา สํวุโต สตฺตนฺนํ โพธิปกฺขิยานํ ธมฺมานํ ภาวนมนฺวาย ทิฏฺเฐว ธมฺเม ปรินิพฺพายติ [ปรินิพฺพาติ (ก.)]ฯ พฺราหฺมโณปิ โข, วาเสฏฺฐ…เป.… เวโสฺสปิ โข วาเสฏฺฐ… สุโทฺทปิ โข, วาเสฏฺฐ … สมโณปิ โข, วาเสฏฺฐ, กาเยน สํวุโต วาจาย สํวุโต มนสา สํวุโต สตฺตนฺนํ โพธิปกฺขิยานํ ธมฺมานํ ภาวนมนฺวาย ทิฏฺเฐว ธมฺเม ปรินิพฺพายติฯ

๑๓๙. “อิเมสญฺหิ, วาเสฏฺฐ, จตุนฺนํ วณฺณานํ โย โหติ ภิกฺขุ อรหํ ขีณาสโว วุสิตวา กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทโตฺถ ปริกฺขีณภวสํโยชโน สมฺมทญฺญา วิมุโตฺต โส เนสํ อคฺคมกฺขายติ ธเมฺมเนวฯ โน อธเมฺมนฯ ธโมฺม หิ, วาเสฏฺฐ, เสโฏฺฐ ชเนตสฺมิํ ทิเฏฺฐ เจว ธเมฺม อภิสมฺปรายญฺจฯ

๑๔๐. “พฺรหฺมุนา เปสา, วาเสฏฺฐ, สนงฺกุมาเรน คาถา ภาสิตา –

‘ขตฺติโย เสโฏฺฐ ชเนตสฺมิํ, เย โคตฺตปฏิสาริโน;
วิชฺชาจรณสมฺปโนฺน, โส เสโฏฺฐ เทวมานุเส’ติฯ

‘‘สา โข ปเนสา, วาเสฏฺฐ, พฺรหฺมุนา สนงฺกุมาเรน คาถา สุคีตา, โน ทุคฺคีตาฯ สุภาสิตา, โน ทุพฺภาสิตาฯ อตฺถสํหิตา, โน อนตฺถสํหิตาฯ อนุมตา มยาฯ อหมฺปิ, วาเสฏฺฐ, เอวํ วทามิ –

‘ขตฺติโย เสโฏฺฐ ชเนตสฺมิํ, เย โคตฺตปฏิสาริโน;
วิชฺชาจรณสมฺปโนฺน, โส เสโฏฺฐ เทวมานุเส’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา วาเสฏฺฐภารทฺวาชา ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

อคฺคญฺญสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ จตุตฺถํฯ

๕. สมฺปสาทนียสุตฺตํ

สาริปุตฺตสีหนาโท

๑๔๑. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา นาฬนฺทายํ วิหรติ ปาวาริกมฺพวเนฯ อถ โข อายสฺมา สาริปุตฺโต เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา สาริปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ''เอวํปสนฺโน อหํ, ภนฺเต, ภควติ, น จาหุ น จ ภวิสฺสติ น เจตรหิ วิชฺชติ อญฺโญ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ภควตา ภิโยฺยภิญฺญตโร ยทิทํ สมฺโพธิย''นฺติฯ

๑๔๒. ''อุฬารา โข เต อยํ, สาริปุตฺต, อาสภี วาจา ภาสิตา, เอกํโส คหิโต, สีหนาโท นทิโต – 'เอวํปสนฺโน อหํ, ภนฺเต, ภควติ; น จาหุ น จ ภวิสฺสติ น เจตรหิ วิชฺชติ อญฺโญ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ภควตา ภิโยฺยภิญฺญตโร ยทิทํ สมฺโพธิย'นฺติฯ กึ เต [กึ นุ (สี. ปี.), กึ นุ โข เต (สฺยา.)], สาริปุตฺต, เย เต อเหสุํ อตีตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, สพฺเพ เต ภควนฺโต เจตสา เจโต ปริจฺจ วิทิตา – 'เอวํสีลา เต ภควนฺโต อเหสุํ อิติปิ, เอวํธมฺมา เต ภควนฺโต อเหสุํ อิติปิ , เอวํปญฺญา เต ภควนฺโต อเหสุํ อิติปิ, เอวํวิหารี เต ภควนฺโต อเหสุํ อิติปิ, เอวํวิมุตฺตา เต ภควนฺโต อเหสุํ อิติปี'''ติ? ''โน เหตํ, ภนฺเต''ฯ

''กึ ปน เต [กึ ปน (สี. ปี.)], สาริปุตฺต, เย เต ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา , สพฺเพ เต ภควนฺโต เจตสา เจโต ปริจฺจ วิทิตา, `เอวํสีลา เต ภควนฺโต ภวิสฺสนฺติ อิติปิ, เอวํธมฺมา…เป.… เอวํปญฺญา… เอวํวิหารี… เอวํวิมุตฺตา เต ภควนฺโต ภวิสฺสนฺติ อิติปี'''ติ? ''โน เหตํ, ภนฺเต''ฯ

''กึ ปน เต [กึ ปน (สี. ปี.)], สาริปุตฺต, อหํ เอตรหิ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ เจตสา เจโต ปริจฺจ วิทิโต – 'เอวํสีโล ภควา อิติปิ, เอวํธมฺโม…เป.… เอวํปญฺโญ … เอวํวิหารี… เอวํวิมุตฺโต ภควา อิติปี'''ติ? ''โน เหตํ, ภนฺเต''ฯ

''เอตฺถ จ หิ เต, สาริปุตฺต, อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺเนสุ อรหนฺเตสุ สมฺมาสมฺพุทฺเธสุ เจโตปริยญาณํ นตฺถิฯ อถ กึ จรหิ เต อยํ, สาริปุตฺต, อุฬารา อาสภี วาจา ภาสิตา, เอกํโส คหิโต, สีหนาโท นทิโต – 'เอวํปสนฺโน อหํ, ภนฺเต, ภควติ, น จาหุ น จ ภวิสฺสติ น เจตรหิ วิชฺชติ อญฺโญ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ภควตา ภิโยฺยภิญฺญตโร ยทิทํ สมฺโพธิย'''นฺติ?

๑๔๓. ''น โข เม [น โข ปเนตํ (สฺยา. ก.)], ภนฺเต, อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺเนสุ อรหนฺเตสุ สมฺมาสมฺพุทฺเธสุ เจโตปริยญาณํ อตฺถิฯ อปิ จ, เม [เม ภนฺเต (สี. ปี. ก.)] ธมฺมนฺวโย วิทิโตฯ เสยฺยถาปิ, ภนฺเต , รญฺโญ ปจฺจนฺติมํ นครํ ทฬฺหุทฺธาปํ [ทฬฺหุทฺทาปํ (สี. ปี. ก.)] ทฬฺหปาการโตรณํ เอกทฺวารํฯ ตตฺรสฺส โทวาริโก ปณฺฑิโต พฺยตฺโต เมธาวี อญฺญาตานํ นิวาเรตา, ญาตานํ ปเวเสตาฯ โส ตสฺส นครสฺส สมนฺตา อนุปริยายปถํ อนุกฺกมมาโน น ปสฺเสยฺย ปาการสนฺธึ วา ปาการวิวรํ วา อนฺตมโส พิฬารนิกฺขมนมตฺตมฺปิฯ ตสฺส เอวมสฺส – 'เย โข เกจิ โอฬาริกา ปาณา อิมํ นครํ ปวิสนฺติ วา นิกฺขมนฺติ วา, สพฺเพ เต อิมินาว ทฺวาเรน ปวิสนฺติ วา นิกฺขมนฺติ วา'ติฯ เอวเมว โข เม, ภนฺเต, ธมฺมนฺวโย วิทิโตฯ เย เต, ภนฺเต, อเหสุํ อตีตมทฺธานํ อรหนฺโต สมฺมาสมฺพุทฺธา, สพฺเพ เต ภควนฺโต ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุ สุปฺปติฏฺฐิตจิตฺตา, สตฺต สโมฺพชฺฌงฺเค ยถาภูตํ

ภาเวตฺวา อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธิํ อภิสมฺพุชฺฌิํสุฯ เยปิ เต, ภเนฺต, ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานํ อรหโนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธา, สเพฺพ เต ภควโนฺต ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ จตูสุ สติปฎฺฐาเนสุ สุปฺปติฎฺฐิตจิตฺตา, สตฺต สโมฺพชฺฌเงฺค ยถาภูตํ ภาเวตฺวา อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธิํ อภิสมฺพุชฺฌิสฺสนฺติฯ ภควาปิ, ภเนฺต, เอตรหิ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ ปญฺจ นีวรเณ ปหาย เจตโส อุปกฺกิเลเส ปญฺญาย ทุพฺพลีกรเณ จตูสุ สติปฎฺฐาเนสุ สุปฺปติฎฺฐิตจิโตฺต สตฺต สโมฺพชฺฌเงฺค ยถาภูตํ ภาเวตฺวา อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธิํ อภิสมฺพุโทฺธฯ

๑๔๔. ‘‘อิธาหํ, ภเนฺต, เยน ภควา เตนุปสงฺกมิํ ธมฺมสฺสวนายฯ ตสฺส เม, ภเนฺต, ภควา ธมฺมํ เทเสติ อุตฺตรุตฺตรํ ปณีตปณีตํ กณฺหสุกฺกสปฺปฎิภาคํฯ ยถา ยถา เม, ภเนฺต, ภควา ธมฺมํ เทเสสิ อุตฺตรุตฺตรํ ปณีตปณีตํ กณฺหสุกฺกสปฺปฎิภาคํ, ตถา ตถาหํ ตสฺมิํ ธเมฺม อภิญฺญา อิเธกจฺจํ ธมฺมํ ธเมฺมสุ นิฎฺฐมคมํ; สตฺถริ ปสีทิํ – ‘สมฺมาสมฺพุโทฺธ ภควา, สฺวากฺขาโต ภควตา ธโมฺม, สุปฺปฎิปโนฺน สาวกสโงฺฆ’ติฯ

กุสลธมฺมเทสนา

๑๔๕. ‘‘อปรํ ปน, ภเนฺต, เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ ตตฺริเม กุสลา ธมฺมา เสยฺยถิทํ, จตฺตาโร สติปฎฺฐานา, จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา, ปญฺจินฺทฺริยานิ, ปญฺจ พลานิ, สตฺต โพชฺฌงฺคา, อริโย อฎฺฐงฺคิโก มโคฺคฯ อิธ, ภเนฺต, ภิกฺขุ อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติํ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ เอตทานุตฺตริยํ, ภเนฺต, กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ ตํ ภควา อเสสมภิชานาติ, ตํ ภควโต อเสสมภิชานโต อุตฺตริ อภิเญฺญยฺยํ นตฺถิ, ยทภิชานํ อโญฺญ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ภควตา ภิโยฺยภิญฺญตโร อสฺส, ยทิทํ กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ

อายตนปณฺณตฺติเทสนา

๑๔๖. ‘‘อปรํ ปน, ภเนฺต, เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ อายตนปณฺณตฺตีสุฯ ฉยิมานิ, ภเนฺต, อชฺฌตฺติกพาหิรานิ อายตนานิฯ จกฺขุเญฺจว รูปา [รูปานิ (ก.)] จ, โสตเญฺจว สทฺทา จ, ฆานเญฺจว คนฺธา จ, ชิวฺหา เจว รสา จ, กาโย เจว โผฎฺฐพฺพา จ, มโน เจว ธมฺมา จฯ เอตทานุตฺตริยํ, ภเนฺต, อายตนปณฺณตฺตีสุฯ ตํ ภควา อเสสมภิชานาติ, ตํ ภควโต อเสสมภิชานโต อุตฺตริ อภิเญฺญยฺยํ นตฺถิ, ยทภิชานํ อโญฺญ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ภควตา ภิโยฺยภิญฺญตโร อสฺส ยทิทํ อายตนปณฺณตฺตีสุฯ

คพฺภาวกฺกนฺติเทสนา

๑๔๗. ‘‘อปรํ ปน, ภเนฺต, เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ คพฺภาวกฺกนฺตีสุฯ จตโสฺส อิมา, ภเนฺต, คพฺภาวกฺกนฺติโยฯ อิธ , ภเนฺต, เอกโจฺจ อสมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิํ โอกฺกมติ; อสมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิสฺมิํ ฐาติ; อสมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติฯ อยํ ปฐมา คพฺภาวกฺกนฺติฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภเนฺต, อิเธกโจฺจ สมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิํ โอกฺกมติ; อสมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิสฺมิํ ฐาติ; อสมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติฯ อยํ ทุติยา คพฺภาวกฺกนฺติฯ

“ปุน จปรํ, ภนฺเต, อิเธกโจฺจ สมฺปชาโน มาตุกุจฺฉึ โอกฺกมติ; สมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิสฺมึ ฐาติ; อสมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติฯ อยํ ตติยา คพฺภาวกฺกนฺติฯ

“ปุน จปรํ, ภนฺเต, อิเธกโจฺจ สมฺปชาโน มาตุกุจฺฉึ โอกฺกมติ; สมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิสฺมึ ฐาติ; สมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติฯ อยํ จตุตฺถา คพฺภาวกฺกนฺติฯ เอตทานุตฺตริยํ, ภนฺเต, คพฺภาวกฺกนฺตีสุฯ

อาเทสนวิธาเทสนา

๑๔๘. “อปรํ ปน, ภนฺเต, เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ อาเทสนวิธาสุฯ จตโสฺส อิมา, ภนฺเต, อาเทสนวิธาฯ อิธ, ภนฺเต, เอกโจฺจ นิมิเตฺตน อาทิสติ – ‘เอวมฺปิ เต มโน, อิตฺถมฺปิ เต มโน, อิติปิ เต จิตฺต’นฺติฯ โส พหุํ เจปิ อาทิสติ, ตเถว ตํ โหติ, โน อญฺญถาฯ อยํ ปฐมา อาเทสนวิธาฯ

“ปุน จปรํ, ภนฺเต, อิเธกโจฺจ น เหว โข นิมิเตฺตน อาทิสติฯ อปิ จ โข มนุสฺสานํ วา อมนุสฺสานํ วา เทวตานํ วา สทฺทํ สุตฺวา อาทิสติ – ‘เอวมฺปิ เต มโน, อิตฺถมฺปิ เต มโน, อิติปิ เต จิตฺต’นฺติฯ โส พหุํ เจปิ อาทิสติ, ตเถว ตํ โหติ, โน อญฺญถาฯ อยํ ทุติยา อาเทสนวิธาฯ

“ปุน จปรํ, ภนฺเต, อิเธกโจฺจ น เหว โข นิมิเตฺตน อาทิสติ, นาปิ มนุสฺสานํ วา อมนุสฺสานํ วา เทวตานํ วา สทฺทํ สุตฺวา อาทิสติฯ อปิ จ โข วิตกฺกยโต วิจารยโต วิตกฺกวิปฺผารสทฺทํ สุตฺวา อาทิสติ – ‘เอวมฺปิ เต มโน, อิตฺถมฺปิ เต มโน, อิติปิ เต จิตฺต’นฺติฯ โส พหุํ เจปิ อาทิสติ, ตเถว ตํ โหติ, โน อญฺญถาฯ อยํ ตติยา อาเทสนวิธาฯ

“ปุน จปรํ, ภนฺเต, อิเธกโจฺจ น เหว โข นิมิเตฺตน อาทิสติ, นาปิ มนุสฺสานํ วา อมนุสฺสานํ วา เทวตานํ วา สทฺทํ สุตฺวา อาทิสติ, นาปิ วิตกฺกยโต วิจารยโต วิตกฺกวิปฺผารสทฺทํ สุตฺวา อาทิสติฯ อปิ จ โข อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธึ สมาปนฺนสฺส [วิตกฺกวิจารสมาธิสมาปนฺนสฺส (สฺยา. ก.) อ. นิ. ๓.๖๑ ปสฺสิตพฺพํ] เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานาติ – ‘ยถา อิมสฺส โภโต มโนสงฺขารา ปณิหิตาฯ ตถา อิมสฺส จิตฺตสฺส อนนฺตรา อิมํ นาม วิตกฺกํ วิตเกฺกสฺสตี’ติฯ โส พหุํ เจปิ อาทิสติ, ตเถว ตํ โหติ, โน อญฺญถาฯ อยํ จตุตฺถา อาเทสนวิธาฯ เอตทานุตฺตริยํ, ภนฺเต, อาเทสนวิธาสุฯ

ทสฺสนสมาปตฺติเทสนา

๑๔๙. “อปรํ ปน, ภนฺเต, เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ ทสฺสนสมาปตฺตีสุฯ จตโสฺส อิมา, ภนฺเต, ทสฺสนสมาปตฺติโยฯ อิธ, ภนฺเต, เอกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย ปธานมนฺวาย อนุโยคมนฺวาย อปฺปมาทมนฺวาย สมฺมามนสิการมนฺวาย ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิเตฺต อิมเมว กายํ อุทฺธํ ปาทตลา อโธ เกสมตฺถกา ตจปริยนฺตํ ปูรํ นานปฺปการสฺส อสุจิโน ปจฺจเวกฺขติ – ‘อตฺถิ อิมสฺมึ กาเย เกสา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ มํสํ นฺหารุ อฏฺฐิ อฏฺฐิมิญฺชํ วกฺกํ หทยํ ยกนํ กิโลมกํ ปิหกํ ปปฺผาสํ อนฺตํ อนฺตคุณํ อุทริยํ กรีสํ ปิตฺตํ เสมฺหํ ปุโพฺพ โลหิตํ เสโท เมโท อสฺสุ วสา เขโฬ สิงฺฆานิกา ลสิกา มุตฺต’นฺติฯ อยํ ปฐมา ทสฺสนสมาปตฺติฯ

“ปุน จปรํ , ภนฺเต, อิเธกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย…เป.… ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิเตฺต อิมเมว กายํ อุทฺธํ ปาทตลา อโธ เกสมตฺถกา ตจปริย

นฺตํ ปูรํ นานปฺปการสฺส อสุจิโน ปจฺจเวกฺขติ – ‘อตฺถิ อิมสฺมิํ กาเย เกสา โลมา…เป…. ลสิกา มุตฺต’นฺติฯ อติกฺกมฺม จ ปุริสสฺส ฉวิมํสโลหิตํ อฏฺฐิํ ปจฺจเวกฺขติฯ อยํ ทุติยา ทสฺสนสมาปตฺติฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภนฺเต, อิเธกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย…เป…. ตถารูปํ เจโตสมาธิํ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต อิมเมว กายํ อุทฺธํ ปาทตลา อโธ เกสมตฺถกา ตจปริยนฺตํ ปูรํ นานปฺปการสฺส อสุจิโน ปจฺจเวกฺขติ – ‘อตฺถิ อิมสฺมิํ กาเย เกสา โลมา…เป…. ลสิกา มุตฺต’นฺติฯ อติกฺกมฺม จ ปุริสสฺส ฉวิมํสโลหิตํ อฏฺฐิํ ปจฺจเวกฺขติฯ ปุริสสฺส จ วิญฺญาณโสตํ ปชานาติ, อุภยโต อโพฺพจฺฉินฺนํ อิธ โลเก ปติฏฺฐิตญฺจ ปรโลเก ปติฏฺฐิตญฺจฯ อยํ ตติยา ทสฺสนสมาปตฺติฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภนฺเต, อิเธกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย…เป…. ตถารูปํ เจโตสมาธิํ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต อิมเมว กายํ อุทฺธํ ปาทตลา อโธ เกสมตฺถกา ตจปริยนฺตํ ปูรํ นานปฺปการสฺส อสุจิโน ปจฺจเวกฺขติ – ‘อตฺถิ อิมสฺมิํ กาเย เกสา โลมา…เป…. ลสิกา มุตฺต’นฺติฯ อติกฺกมฺม จ ปุริสสฺส ฉวิมํสโลหิตํ อฏฺฐิํ ปจฺจเวกฺขติฯ ปุริสสฺส จ วิญฺญาณโสตํ ปชานาติ, อุภยโต อโพฺพจฺฉินฺนํ อิธ โลเก อปฺปติฏฺฐิตญฺจ ปรโลเก อปฺปติฏฺฐิตญฺจฯ อยํ จตุตฺถา ทสฺสนสมาปตฺติฯ เอตทานุตฺตริยํ, ภนฺเต, ทสฺสนสมาปตฺตีสุฯ

ปุคฺคลปณฺณตฺติเทสนา

๑๕๐. ‘‘อปรํ ปน, ภนฺเต, เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ ปุคฺคลปณฺณตฺตีสุฯ สตฺติเม, ภนฺเต, ปุคฺคลาฯ อุภโตภาควิมุโตฺต ปญฺญาวิมุโตฺต กายสกฺขี ทิฏฺฐิปฺปโตฺต สทฺธาวิมุโตฺต ธมฺมานุสารี สทฺธานุสารีฯ เอตทานุตฺตริยํ, ภนฺเต, ปุคฺคลปณฺณตฺตีสุฯ

ปธานเทสนา

๑๕๑. ‘‘อปรํ ปน, ภนฺเต, เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ ปธาเนสุฯ สตฺติเม, ภนฺเต สโมฺพชฺฌงฺคา สติสโมฺพชฺฌโงฺค ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค วีริยสโมฺพชฺฌโงฺค ปีติสโมฺพชฺฌโงฺค ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌโงฺค สมาธิสโมฺพชฺฌโงฺค อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺคฯ เอตทานุตฺตริยํ, ภนฺเต, ปธาเนสุฯ

ปฏิปทาเทสนา

๑๕๒. ‘‘อปรํ ปน, ภนฺเต, เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ ปฏิปทาสุฯ จตโสฺส อิมา, ภนฺเต, ปฏิปทา ทุกฺขา ปฏิปทา ทนฺธาภิญฺญา, ทุกฺขา ปฏิปทา ขิปฺปาภิญฺญา, สุขา ปฏิปทา ทนฺธาภิญฺญา, สุขา ปฏิปทา ขิปฺปาภิญฺญาติฯ ตตฺร, ภนฺเต, ยายํ ปฏิปทา ทุกฺขา ทนฺธาภิญฺญา, อยํ, ภนฺเต, ปฏิปทา อุภเยเนว หีนา อกฺขายติ ทุกฺขตฺตา จ ทนฺธตฺตา จฯ ตตฺร, ภนฺเต, ยายํ ปฏิปทา ทุกฺขา ขิปฺปาภิญฺญา, อยํ ปน, ภนฺเต, ปฏิปทา ทุกฺขตฺตา หีนา อกฺขายติฯ ตตฺร, ภนฺเต, ยายํ ปฏิปทา สุขา ทนฺธาภิญฺญา, อยํ ปน, ภนฺเต, ปฏิปทา ทนฺธตฺตา หีนา อกฺขายติฯ ตตฺร, ภนฺเต, ยายํ ปฏิปทา สุขา ขิปฺปาภิญฺญา, อยํ ปน, ภนฺเต, ปฏิปทา อุภเยเนว ปณีตา อกฺขายติ สุขตฺตา จ ขิปฺปตฺตา จฯ เอตทานุตฺตริยํ, ภนฺเต, ปฏิปทาสุฯ

ภสฺสสมาจาราทิเทสนา

๑๕๓. ‘‘อปรํ ปน, ภนฺเต, เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ ภสฺสสมาจาเรฯ อิธ, ภนฺเต, เอกโจฺจ น เจว มุสาวาทูปสญฺหิตํ วาจํ ภาสติ น จ เวภูติยํ น จ เปสุณิยํ น จ สารมฺภชํ ชยาเปโกฺข; มนฺตา มนฺตา จ วาจํ ภาสติ นิธานวตึ กาเลนฯ เอตทานุตฺตริยํ, ภนฺเต, ภสฺสสมาจาเรฯ

‘‘อปรํ ปน, ภนฺเต, เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ ปุริสสีลสมาจาเรฯ อิธ, ภนฺเต, เอกโจฺจ สโจฺจ จสฺส สโทฺธ จ, น จ กุหโก, น จ ลปโก, น จ เนมิตฺติโก, น จ นิเปฺปสิโก, น จ ลาเภน ลาภํ นิชิคีสนโก [ชิชิคึสนโก (สฺยา.), นิชิคึสิตา (สี. ปี.)], อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร, โภชเน มตฺตญฺญู, สมการี, ชาคริยานุโยคมนุยุโตฺต, อตนฺทิโต, อารทฺธวีริโย, ฌายี, สติมา, กลฺยาณปฎิภาโน, คติมา, ธิติมา, มติมา, น จ กาเมสุ คิโทฺธ, สโต จ นิปโก จฯ เอตทานุตฺตริยํ, ภนฺเต, ปุริสสีลสมาจาเรฯ

อนุสาสนวิธาเทสนา

๑๕๔. ‘‘อปรํ ปน, ภนฺเต, เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ อนุสาสนวิธาสุฯ จตโสฺส อิมา ภนฺเต อนุสาสนวิธา – ชานาติ , ภนฺเต, ภควา อปรํ ปุคฺคลํ ปจฺจตฺตํ โยนิโสมนสิการา ‘อยํ ปุคฺคโล ยถานุสิฎฺฐํ ตถา ปฎิปชฺชมาโน ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปโนฺน ภวิสฺสติ อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโณ’ติฯ ชานาติ, ภนฺเต, ภควา ปรํ ปุคฺคลํ ปจฺจตฺตํ โยนิโสมนสิการา – ‘อยํ ปุคฺคโล ยถานุสิฎฺฐํ ตถา ปฎิปชฺชมาโน ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามี ภวิสฺสติ, สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสตี’ติฯ ชานาติ, ภนฺเต, ภควา ปรํ ปุคฺคลํ ปจฺจตฺตํ โยนิโสมนสิการา – ‘อยํ ปุคฺคโล ยถานุสิฎฺฐํ ตถา ปฎิปชฺชมาโน ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก ภวิสฺสติ ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธโมฺม ตสฺมา โลกา’ติฯ ชานาติ, ภนฺเต, ภควา ปรํ ปุคฺคลํ ปจฺจตฺตํ โยนิโสมนสิการา – ‘อยํ ปุคฺคโล ยถานุสิฎฺฐํ ตถา ปฎิปชฺชมาโน อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสตี’ติฯ เอตทานุตฺตริยํ, ภนฺเต, อนุสาสนวิธาสุฯ

ปรปุคฺคลวิมุตฺติญาณเทสนา

๑๕๕. ‘‘อปรํ ปน, ภนฺเต, เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ ปรปุคฺคลวิมุตฺติญาเณฯ ชานาติ, ภนฺเต, ภควา ปรํ ปุคฺคลํ ปจฺจตฺตํ โยนิโสมนสิการา – ‘อยํ ปุคฺคโล ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปโนฺน ภวิสฺสติ อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโณ’ติฯ ชานาติ, ภนฺเต, ภควา ปรํ ปุคฺคลํ ปจฺจตฺตํ โยนิโสมนสิการา – ‘อยํ ปุคฺคโล ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามี ภวิสฺสติ, สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสตี’ติฯ ชานาติ, ภนฺเต, ภควา ปรํ ปุคฺคลํ ปจฺจตฺตํ โยนิโสมนสิการา – ‘อยํ ปุคฺคโล ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก ภวิสฺสติ ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธโมฺม ตสฺมา โลกา’ติฯ ชานาติ, ภนฺเต, ภควา ปรํ ปุคฺคลํ ปจฺจตฺตํ โยนิโสมนสิการา – ‘อยํ ปุคฺคโล อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหริสฺสตี’ติฯ เอตทานุตฺตริยํ, ภนฺเต, ปรปุคฺคลวิมุตฺติญาเณฯ

สสฺสตวาทเทสนา

๑๕๖. ‘‘อปรํ ปน, ภนฺเต, เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ สสฺสตวาเทสุฯ ตโย เม, ภนฺเต, สสฺสตวาทาฯ อิธ, ภนฺเต, เอกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย…เป.… ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ เสยฺยถิทํ, เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ติสฺโสปิ ชาติโย จตสฺโสปิ ชาติโย ปญฺจปิ ชาติโย ทสปิ ชาติโย วีสมฺปิ ชาติโย ตึสมฺปิ ชาติโย จตฺตาลีสมฺปิ ชาติโย ปญฺญาสมฺปิ ชาติโย ชาติสตมฺปิ ชาติสหสฺสมฺปิ ชาติสตสหสฺสมฺปิ อเนกานิปิ ชาติสตานิ อเนกานิปิ ชาติสหสฺสานิ อเนกานิปิ ชาติสตสหสฺสานิ, ‘อมุตฺราสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ; ตตฺราปาสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อิธูปปนฺโน’ติฯ อิติ สาการํ สอุเทฺทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ โส เอวมาห – ‘อตีตํปาหํ อทฺธานํ ชานามิ – สํวฏฺฏิ วา โลโก วิวฏฺฏิ วาติฯ อนาคตํปาหํ อทฺธานํ ชานามิ – สํวฏฺฏิสฺสติ วา โลโก วิวฏฺฏิสฺสติ วาติฯ สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ วโญฺฌ กูฏฎฺโฐ เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิโตฯ เต จ สตฺตา สนฺธาวนฺติ สํสรนฺติ จวนฺติ อุปปชฺชนฺติ, อตฺถิเตฺวว สสฺสติสม’นฺติฯ อยํ ปฐโม สสฺสตวาโทฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภนฺเต, อิเธกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย…เป.… ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ เสยฺยถิทํ, เอกมฺปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏํ เทฺวปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ ตีณิปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ จตฺตาริปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ ปญฺจปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ ทสปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ, ‘อมุตฺราสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ; ตตฺราปาสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อิธูปปนฺโน’ติฯ อิติ สาการํ สอุเทฺทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ โส เอวมาห – ‘อตีตํปาหํ อทฺธานํ ชานามิ สํวฏฺฏิ วา โลโก วิวฏฺฏิ วาติ ฯ อนาคตํปาหํ อทฺธานํ ชานามิ สํวฏฺฏิสฺสติ วา โลโก วิวฏฺฏิสฺสติ วาติฯ สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ วโญฺฌ กูฏฎฺโฐ เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิโตฯ เต จ สตฺตา สนฺธาวนฺติ สํสรนฺติ จวนฺติ อุปปชฺชนฺติ, อตฺถิเตฺวว สสฺสติสม’นฺติฯ อยํ ทุติโย สสฺสตวาโทฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภนฺเต, อิเธกโจฺจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย…เป.… ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ เสยฺยถิทํ, ทสปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ วีสมฺปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ ตึสมฺปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ จตฺตาลีสมฺปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏานิ, ‘อมุตฺราสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ; ตตฺราปาสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อิธูปปนฺโน’ติฯ อิติ สาการํ สอุเทฺทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ โส เอวมาห – ‘อตีตํปาหํ อทฺธานํ ชานามิ สํวฏฺฏิปิ โลโก วิวฏฺฏิปีติ; อนาคตํปาหํ อทฺธานํ ชานามิ สํวฏฺฏิสฺสติปิ โลโก วิวฏฺฏิสฺสติปีติฯ สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ วโญฺฌ กูฏฎฺโฐ เอสิกฏฺฐายิฏฺฐิโตฯ เต จ สตฺตา สนฺธาวนฺติ สํสรนฺติ จวนฺติ อุปปชฺชนฺติ, อตฺถิเตฺวว สสฺสติสม’นฺติฯ อยํ ตติโย สสฺสตวาโท, เอตทานุตฺตริยํ, ภนฺเต, สสฺสตวาเทสุฯ

ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณเทสนา

๑๕๗. ‘‘อปรํ ปน, ภนฺเต, เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาเณฯ อิธ, ภนฺเต, เอกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย…เป.… ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ เสยฺยถิทํ, เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ติสฺโสปิ ชาติโย จตสฺโสปิ ชาติโย ปญฺจปิ ชาติโย ทสปิ ชาติโย วีสมฺปิ ชาติโย ตึสมฺปิ ชาติโย จตฺตาลีสมฺปิ ชาติโย ปญฺญาสมฺปิ ชาติโย ชาติสตมฺปิ ชาติสหสฺสมฺปิ ชาติสตสหสฺสมฺปิ อเนเกปิ สํวฏฺฏกปฺเป อเนเกปิ วิวฏฺฏกปฺเป อเนเกปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏกปฺเป, ‘อมุตฺราสึ เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ; ตตฺราปาสึ เอวํนาโม เอวํโคตฺโต เอวํวณฺโณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยนฺโต, โส ตโต จุโต อิธูปปนฺโน’ติฯ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ สนฺติ, ภนฺเต, เทวา [สตฺตา (สฺยา.)], เยสํ น สกฺกา คณนาย วา สงฺขาเนน วา อายุ สงฺขาตุํฯ อปิ จ, ยสฺมึ ยสฺมึ อตฺตภาเว อภินิวุฏฺฐปุพฺโพ [อภินิวุตฺถปุพฺโพ (สี. สฺยา. ปี.)] โหติ ยทิ วา รูปีสุ ยทิ วา อรูปีสุ ยทิ วา สญฺญีสุ ยทิ วา อสญฺญีสุ ยทิ วา เนวสญฺญีนาสญฺญีสุฯ อิติ สาการํ สอุทฺเทสํ อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ เอตทานุตฺตริยํ, ภนฺเต, ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาเณฯ

จุตูปปาตญาณเทสนา

๑๕๘. ‘‘อปรํ ปน, ภนฺเต, เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ สตฺตานํ จุตูปปาตญาเณฯ อิธ, ภนฺเต, เอกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย…เป.… ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติ – ‘อิเม วต โภนฺโต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อุปวาทกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานาฯ เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺนาฯ อิเม วา ปน โภนฺโต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อนุปวาทกา สมฺมาทิฏฺฐิกา สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานาฯ เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนา’ติฯ อิติ ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต ยถากมฺมูปเค สตฺเต ปชานาติฯ เอตทานุตฺตริยํ, ภนฺเต, สตฺตานํ จุตูปปาตญาเณฯ

อิทฺธิวิธเทสนา

๑๕๙. ‘‘อปรํ ปน, ภนฺเต, เอตทานุตฺตริยํ, ยถา ภควา ธมฺมํ เทเสติ อิทฺธิวิธาสุฯ เทฺวมา, ภนฺเต, อิทฺธิวิธาโย – อตฺถิ, ภนฺเต, อิทฺธิ สาสวา สอุปธิกา, ‘โน อริยา’ติ วุจฺจติฯ อตฺถิ, ภนฺเต, อิทฺธิ อนาสวา อนุปธิกา ‘อริยา’ติ วุจฺจติฯ ‘‘กตมา จ, ภนฺเต, อิทฺธิ สาสวา สอุปธิกา, ‘โน อริยา’ติ วุจฺจติ? อิธ, ภนฺเต, เอกจฺโจ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา อาตปฺปมนฺวาย…เป.… ตถารูปํ เจโตสมาธึ ผุสติ, ยถาสมาหิเต จิตฺเต อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภติฯ เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหติ, พหุธาปิ หุตฺวา เอโก โหติ; อาวิภาวํ ติโรภาวํ ติโรกุฏฺฏํ ติโรปาการํ ติโรปพฺพตํ อสชฺชมาโน คจฺฉติ เสยฺยถาปิ อากาเสฯ ปถวิยาปิ อุมฺมุชฺชนิมุชฺชํ กโรติ, เสยฺยถาปิ อุทเกฯ อุทเกปิ อภิชฺชมาเน คจฺฉติ, เสยฺยถาปิ ปถวิยํฯ อากาเสปิ ปลฺลงฺเกน กมติ, เสยฺยถาปิ ปกฺขี สกุโณฯ อิเมปิ จนฺทิมสูริเย เอวํมหิทฺธิเก เอวํมหานุภาเว ปาณินา ปรามสติ ปริมชฺชติฯ ยาว พฺรหฺมโลกาปิ กาเยน วสํ วตฺเตติฯ อยํ, ภนฺเต, อิทฺธิ สาสวา สอุปธิกา, ‘โน อริยา’ติ วุจฺจติฯ

‘‘กตมา ปน, ภเนฺต, อิทฺธิ อนาสวา อนุปธิกา, ‘อริยา’ติ วุจฺจติ? อิธ, ภเนฺต, ภิกฺขุ สเจ อากงฺขติ – ‘ปฏิกูเล อปฺปฏิกูลสญฺญี วิหเรยฺย’นฺติ, อปฺปฏิกูลสญฺญี ตตฺถ วิหรติฯ สเจ อากงฺขติ – ‘อปฺปฏิกูเล ปฏิกูลสญฺญี วิหเรยฺย’นฺติ, ปฏิกูลสญฺญี ตตฺถ วิหรติฯ สเจ อากงฺขติ – ‘ปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูลสญฺญี วิหเรยฺย’นฺติ, อปฺปฏิกูลสญฺญี ตตฺถ วิหรติฯ สเจ อากงฺขติ – ‘ปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูเล จ ปฏิกูลสญฺญี วิหเรยฺย’นฺติ, ปฏิกูลสญฺญี ตตฺถ วิหรติฯ สเจ อากงฺขติ – ‘ปฏิกูลญฺจ อปฺปฏิกูลญฺจ ตทุภยํ อภินิวชฺเชตฺวา อุเปกฺขโก วิหเรยฺยํ สโต สมฺปชาโน’ติ, อุเปกฺขโก ตตฺถ วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ อยํ, ภเนฺต, อิทฺธิ อนาสวา อนุปธิกา ‘อริยา’ติ วุจฺจติฯ เอตทานุตฺตริยํ, ภเนฺต, อิทฺธิวิธาสุ ฯ ตํ ภควา อเสสมภิชานาติ, ตํ ภควโต อเสสมภิชานโต อุตฺตริ อภิเญฺญยฺยํ นตฺถิ, ยทภิชานํ อโญฺญ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ภควตา ภิโยฺยภิญฺญตโร อสฺส ยทิทํ อิทฺธิวิธาสุฯ

อญฺญถาสตฺถุคุณทสฺสนํ

๑๖๐. ‘‘ยํ ตํ, ภเนฺต, สเทฺธน กุลปุเตฺตน ปตฺตพฺพํ อารทฺธวีริเยน ถามวตา ปุริสถาเมน ปุริสวีริเยน ปุริสปรกฺกเมน ปุริสโธรเยฺหน, อนุปฺปตฺตํ ตํ ภควตาฯ น จ, ภเนฺต, ภควา กาเมสุ กามสุขลฺลิกานุโยคมนุยุโตฺต หีนํ คมฺมํ โปถุชฺชนิกํ อนริยํ อนตฺถสํหิตํ, น จ อตฺตกิลมถานุโยคมนุยุโตฺต ทุกฺขํ อนริยํ อนตฺถสํหิตํฯ จตุนฺนญฺจ ภควา ฌานานํ อาภิเจตสิกานํ ทิฎฺฐธมฺมสุขวิหารานํ นิกามลาภี อกิจฺฉลาภี อกสิรลาภีฯ

อนุโยคทานปฺปกาโร

๑๖๑. ‘‘สเจ มํ, ภเนฺต, เอวํ ปุเจฺฉยฺย – ‘กึ นุ โข, อาวุโส สาริปุตฺต, อเหสุํ อตีตมทฺธานํ อเญฺญ สมณา วา พฺราหฺมณา วา ภควตา ภิโยฺยภิญฺญตรา สโมฺพธิย’นฺติ, เอวํ ปุโฎฺฐ อหํ, ภเนฺต, ‘โน’ติ วเทยฺยํฯ ‘กึ ปนาวุโส สาริปุตฺต, ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานํ อเญฺญ สมณา วา พฺราหฺมณา วา ภควตา ภิโยฺยภิญฺญตรา สโมฺพธิย’นฺติ, เอวํ ปุโฎฺฐ อหํ, ภเนฺต, ‘โน’ติ วเทยฺยํ ฯ ‘กึ ปนาวุโส สาริปุตฺต, อเตฺถตรหิ อโญฺญ สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ภควตา ภิโยฺยภิญฺญตโร สโมฺพธิย’นฺติ, เอวํ ปุโฎฺฐ อหํ, ภเนฺต, ‘โน’ติ วเทยฺยํฯ

‘‘สเจ ปน มํ, ภเนฺต, เอวํ ปุเจฺฉยฺย – ‘กึ นุ โข, อาวุโส สาริปุตฺต, อเหสุํ อตีตมทฺธานํ อเญฺญ สมณา วา พฺราหฺมณา วา ภควตา สมสมา สโมฺพธิย’นฺติ, เอวํ ปุโฎฺฐ อหํ, ภเนฺต, ‘เอว’นฺติ วเทยฺยํฯ ‘กึ ปนาวุโส สาริปุตฺต, ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานํ อเญฺญ สมณา วา พฺราหฺมณา วา ภควตา สมสมา สโมฺพธิย’นฺติ, เอวํ ปุโฎฺฐ อหํ, ภเนฺต, ‘‘เอว’’นฺติ วเทยฺยํ ฯ ‘กึ ปนาวุโส สาริปุตฺต, อเตฺถตรหิ อเญฺญ สมณา วา พฺราหฺมณา วา ภควตา สมสมา สโมฺพธิย’นฺติ, เอวํ ปุโฎฺฐ อหํ ภเนฺต ‘โน’ติ วเทยฺยํฯ

‘‘สเจ ปน มํ, ภเนฺต, เอวํ ปุเจฺฉยฺย – ‘กึ ปนายสฺมา สาริปุโตฺต เอกจฺจํ อพฺภนุชานาติ , เอกจฺจํ น อพฺภนุชานาตี’ติ, เอวํ ปุโฎฺฐ อหํ, ภเนฺต, เอวํ พฺยากเรยฺยํ – ‘สมฺมุขา เมตํ, อาวุโส, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘‘อเหสุํ อตีตมทฺธานํ อรหโนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธา มยา สมสมา สโมฺพธิย’’นฺติฯ สมฺมุขา เมตํ, อาวุโส, ภควโต สุตํ, สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘‘ภวิสฺสนฺติ อนาคตมทฺธานํ อรหโนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธา มยา สมสมา สโมฺพธิย’’นฺติฯ สมฺมุขา เมตํ, อาวุโส, ภควโต สุตํ สมฺมุขา ปฏิคฺคหิตํ – ‘‘อฎฺฐานเมตํ อนวกาโส ยํ เอกิสฺสา โลกธาตุยา เทฺว อรหโนฺต สมฺมาสมฺพุทฺธา อปุพฺพํ อจริมํ อุปฺปเชฺชยฺยุํ, เนตํ ฐานํ วิชฺชตี’’’ติฯ

‘‘กจฺจาหํ, ภนฺเต, เอวํ ปุฏฺโฐ เอวํ พฺยากรมาโน วุตฺตวาที เจว ภควโต โหมิ, น จ ภควนฺตํ อภูเตน อพฺภาจิกฺขามิ, ธมฺมสฺส จานุธมฺมํ พฺยากโรมิ, น จ โกจิ สหธมฺมิโก วาทานุวาโท [วาทานุปาโต (สี.)] คารยฺหํ ฐานํ อาคจฺฉตี’’ติ? ‘‘ตคฺฆ ตฺวํ, สาริปุตฺต, เอวํ ปุฏฺโฐ เอวํ พฺยากรมาโน วุตฺตวาที เจว เม โหสิ, น จ มํ อภูเตน อพฺภาจิกฺขสิ, ธมฺมสฺส จานุธมฺมํ พฺยากโรสิ, น จ โกจิ สหธมฺมิโก วาทานุวาโท คารยฺหํ ฐานํ อาคจฺฉตี’’ติฯ

อจฺฉริยอพฺภุตํ

๑๖๒. เอวํ วุตฺเต, อายสฺมา อุทายี ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อจฺฉริยํ, ภนฺเต, อพฺภุตํ, ภนฺเต, ตถาคตสฺส อปฺปิจฺฉตา สนฺตุฏฺฐิตา สเลฺลขตาฯ ยตฺร หิ นาม ตถาคโต เอวํมหิทฺธิโก เอวํมหานุภาโว, อถ จ ปน เนวตฺตานํ ปาตุกริสฺสติ! เอกเมกเญฺจปิ อิโต, ภนฺเต, ธมฺมํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา อตฺตนิ สมนุปเสฺสยฺยุํ, เต ตาวตเกเนว ปฏากํ ปริหเรยฺยุํฯ อจฺฉริยํ, ภนฺเต, อพฺภุตํ, ภนฺเต, ตถาคตสฺส อปฺปิจฺฉตา สนฺตุฏฺฐิตา สเลฺลขตาฯ ยตฺร หิ นาม ตถาคโต เอวํ มหิทฺธิโก เอวํมหานุภาโวฯ อถ จ ปน เนวตฺตานํ ปาตุกริสฺสตี’’ติ!

‘‘ปสฺส โข ตฺวํ, อุทายิ, ‘ตถาคตสฺส อปฺปิจฺฉตา สนฺตุฏฺฐิตา สเลฺลขตาฯ ยตฺร หิ นาม ตถาคโต เอวํมหิทฺธิโก เอวํมหานุภาโว, อถ จ ปน เนวตฺตานํ ปาตุกริสฺสติ’! เอกเมกเญฺจปิ อิโต, อุทายิ, ธมฺมํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา อตฺตนิ สมนุปเสฺสยฺยุํ, เต ตาวตเกเนว ปฏากํ ปริหเรยฺยุํฯ ปสฺส โข ตฺวํ, อุทายิ, ‘ตถาคตสฺส อปฺปิจฺฉตา สนฺตุฏฺฐิตา สเลฺลขตาฯ ยตฺร หิ นาม ตถาคโต เอวํมหิทฺธิโก เอวํมหานุภาโว, อถ จ ปน เนวตฺตานํ ปาตุกริสฺสตี’’’ติ!

๑๖๓. อถ โข ภควา อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ อามเนฺตสิ – ‘‘ตสฺมา ติห ตฺวํ, สาริปุตฺต, อิมํ ธมฺมปริยายํ อภิกฺขณํ ภาเสยฺยาสิ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํฯ เยสมฺปิ หิ, สาริปุตฺต, โมฆปุริสานํ ภวิสฺสติ ตถาคเต กงฺขา วา วิมติ วา, เตสมิมํ ธมฺมปริยายํ สุตฺวา ตถาคเต กงฺขา วา วิมติ วา, สา ปหียิสฺสตี’’ติฯ อิติ หิทํ อายสฺมา สาริปุโตฺต ภควโต สมฺมุขา สมฺปสาทํ ปเวเทสิฯ ตสฺมา อิมสฺส เวยฺยากรณสฺส สมฺปสาทนียํ เตฺวว อธิวจนนฺติฯ

สมฺปสาทนียสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ปญฺจมํฯ

๖. ปาสาทิกสุตฺตํ

๑๖๔. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สกฺเกสุ วิหรติ เวธญฺญา นาม สกฺยา, เตสํ อมฺพวเน ปาสาเทฯ

นิคณฺฐนาฏปุตฺตกาลงฺกิริยา

เตน โข ปน สมเยน นิคโณฺฐ นาฏปุโตฺต [นาถปุโตฺต (สี. ปี.)] ปาวายํ อธุนากาลงฺกโต โหติฯ ตสฺส กาลงฺกิริยาย ภินฺนา นิคณฺฐา เทฺวธิกชาตา ภณฺฑนชาตา กลหชาตา วิวาทาปนฺนา อญฺญมญฺญํ มุขสตฺตีหิ วิตุทนฺตา วิหรนฺติ – ‘‘น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ, อหํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานามิ, กิํ ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานิสฺสสิ? มิจฺฉาปฏิปโนฺน ตฺวมสิ, อหมสฺมิ สมฺมาปฏิปโนฺนฯ สหิตํ เม, อสหิตํ เตฯ ปุเรวจนียํ ปจฺฉา อวจ, ปจฺฉาวจนียํ ปุเร อวจฯ อธิจิณฺณํ เต วิปราวตฺตํ, อาโรปิโต เต วาโท, นิคฺคหิโต ตฺวมสิ, จร วาทปฺปโมกฺขาย, นิเพฺพเฐหิ วา สเจ ปโหสี’’ติฯ วโธเยว โข [วโธเยเวโก (ก.)] มเญฺญ นิคเณฺฐสุ นาฏปุตฺติเยสุ วตฺตติ [อนุวตฺตติ (สฺยา. ก.)]ฯ เยปิ นิคณฺฐสฺส นาฏปุตฺตสฺส สาวกา คิหี โอทาตวสนา , เตปิ [เต เตสุ (ก.)] นิคเณฺฐสุ นาฏปุตฺติเยสุ นิพฺพินฺนรูปา [นิพฺพินฺทรูปา (ก.)] วิรตฺตรูปา ปฏิวานรูปา, ยถา ตํ ทุรกฺขาเต ธมฺมวินเย ทุปฺปเวทิเต อนิยฺยานิเก อนุปสมสํวตฺตนิเก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิเต ภินฺนถูเป อปฺปฏิสรเณฯ

๑๖๕. อถ โข จุโนฺท สมณุเทฺทโส ปาวายํ วสฺสํวุโฏฺฐ [วสฺสํวุโตฺถ (สี. สฺยา. ปี.)] เยน สามคาโม, เยนายสฺมา อานโนฺท เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข จุโนฺท สมณุเทฺทโส อายสฺมนฺตํ อานนฺทํ เอตทโวจ – ‘‘นิคโณฺฐ, ภเนฺต, นาฏปุโตฺต ปาวายํ อธุนากาลงฺกโตฯ ตสฺส กาลงฺกิริยาย ภินฺนา นิคณฺฐา เทฺวธิกชาตา…เป.… ภินฺนถูเป อปฺปฏิสรเณ’’ติฯ

เอวํ วุเตฺต, อายสฺมา อานโนฺท จุนฺทํ สมณุเทฺทสํ เอตทโวจ – ‘‘อตฺถิ โข อิทํ, อาวุโส จุนฺท, กถาปาภตํ ภควนฺตํ ทสฺสนายฯ อายามาวุโส จุนฺท, เยน ภควา เตนุปสงฺกมิสฺสาม; อุปสงฺกมิตฺวา เอตมตฺถํ ภควโต อาโรเจสฺสามา’’ติ [อาโรเจยฺยามาติ (สฺยา.)]ฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข จุโนฺท สมณุเทฺทโส อายสฺมโต อานนฺทสฺส ปจฺจโสฺสสิฯ

อถ โข อายสฺมา จ อานโนฺท จุโนฺท จ สมณุเทฺทโส เยน ภควา เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข อายสฺมา อานโนฺท ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อยํ, ภเนฺต, จุโนฺท สมณุเทฺทโส เอวมาห, ‘นิคโณฺฐ, ภเนฺต, นาฏปุโตฺต ปาวายํ อธุนากาลงฺกโต, ตสฺส กาลงฺกิริยาย ภินฺนา นิคณฺฐา…เป.… ภินฺนถูเป อปฺปฏิสรเณ’’’ติฯ

อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิตธมฺมวินโย

๑๖๖. ‘‘เอวํ เหตํ, จุนฺท, โหติ ทุรกฺขาเต ธมฺมวินเย ทุปฺปเวทิเต อนิยฺยานิเก อนุปสมสํวตฺตนิเก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิเตฯ อิธ, จุนฺท, สตฺถา จ โหติ อสมฺมาสมฺพุโทฺธ, ธโมฺม จ ทุรกฺขาโต ทุปฺปเวทิโต อนิยฺยานิโก อนุปสมสํวตฺตนิโก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต, สาวโก จ ตสฺมิํ ธเมฺม น ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน วิหรติ น สามีจิปฺปฏิปโนฺน น อนุธมฺมจารี, โวกฺกมฺม จ ตมฺหา ธมฺมา วตฺตติฯ โส เอวมสฺส วจนีโย – ‘ตสฺส เต, อาวุโส, ลาภา, ตสฺส เต

สุลทฺธํ, สตฺถา จ เต อสมฺมาสมฺพุโทฺธ, ธโมฺม จ ทุรกฺขาโต ทุปฺปเวทิโต อนิยฺยานิโก อนุปสมสํวตฺตนิโก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโตฯ ตฺวญฺจ ตสฺมิํ ธเมฺม น ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน วิหรสิ, น สามีจิปฺปฏิปโนฺน, น อนุธมฺมจารี, โวกฺกมฺม จ ตมฺหา ธมฺมา วตฺตสี’ติฯ อิติ โข, จุนฺท, สตฺถาปิ ตตฺถ คารโยฺห, ธโมฺมปิ ตตฺถ คารโยฺห, สาวโก จ ตตฺถ เอวํ ปาสํโสฯ โย โข, จุนฺท, เอวรูปํ สาวกํ เอวํ วเทยฺย – ‘เอตายสฺมา ตถา ปฏิปชฺชตุ, ยถา เต สตฺถารา ธโมฺม เทสิโต ปญฺญโตฺต’ติฯ โย จ สมาทเปติ [สมาทาเปติ (สี. ฎฐ.)], ยญฺจ สมาทเปติ, โย จ สมาทปิโต [สมาทาปิโต (สี. ฎฐ.)] ตถตฺตาย ปฏิปชฺชติฯ สเพฺพ เต พหุํ อปุญฺญํ ปสวนฺติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? เอวํ เหตํ, จุนฺท, โหติ ทุรกฺขาเต ธมฺมวินเย ทุปฺปเวทิเต อนิยฺยานิเก อนุปสมสํวตฺตนิเก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิเตฯ

๑๖๗. ‘‘อิธ ปน, จุนฺท, สตฺถา จ โหติ อสมฺมาสมฺพุโทฺธ, ธโมฺม จ ทุรกฺขาโต ทุปฺปเวทิโต อนิยฺยานิโก อนุปสมสํวตฺตนิโก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต, สาวโก จ ตสฺมิํ ธเมฺม ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน วิหรติ สามีจิปฺปฏิปโนฺน อนุธมฺมจารี, สมาทาย ตํ ธมฺมํ วตฺตติฯ โส เอวมสฺส วจนีโย – ‘ตสฺส เต, อาวุโส, อลาภา, ตสฺส เต ทุลฺลทฺธํ, สตฺถา จ เต อสมฺมาสมฺพุโทฺธ , ธโมฺม จ ทุรกฺขาโต ทุปฺปเวทิโต อนิยฺยานิโก อนุปสมสํวตฺตนิโก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโตฯ ตฺวญฺจ ตสฺมิํ ธเมฺม ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน วิหรสิ สามีจิปฺปฏิปโนฺน อนุธมฺมจารี, สมาทาย ตํ ธมฺมํ วตฺตสี’ติฯ อิติ โข, จุนฺท, สตฺถาปิ ตตฺถ คารโยฺห, ธโมฺมปิ ตตฺถ คารโยฺห, สาวโกปิ ตตฺถ เอวํ คารโยฺหฯ โย โข, จุนฺท, เอวรูปํ สาวกํ เอวํ วเทยฺย – ‘อทฺธายสฺมา ญายปฺปฏิปโนฺน ญายมาราเธสฺสตี’ติฯ โย จ ปสํสติ, ยญฺจ ปสํสติ, โย จ ปสํสิโต ภิโยฺยโส มตฺตาย วีริยํ อารภติฯ สเพฺพ เต พหุํ อปุญฺญํ ปสวนฺติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? เอวเญฺหตํ, จุนฺท, โหติ ทุรกฺขาเต ธมฺมวินเย ทุปฺปเวทิเต อนิยฺยานิเก อนุปสมสํวตฺตนิเก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิเตฯ

สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิตธมฺมวินโย

๑๖๘. ‘‘อิธ ปน, จุนฺท, สตฺถา จ โหติ สมฺมาสมฺพุโทฺธ, ธโมฺม จ สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสํวตฺตนิโก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต, สาวโก จ ตสฺมิํ ธเมฺม น ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน วิหรติ, น สามีจิปฺปฏิปโนฺน, น อนุธมฺมจารี, โวกฺกมฺม จ ตมฺหา ธมฺมา วตฺตติฯ โส เอวมสฺส วจนีโย – ‘ตสฺส เต, อาวุโส, อลาภา, ตสฺส เต ทุลฺลทฺธํ, สตฺถา จ เต สมฺมาสมฺพุโทฺธ, ธโมฺม จ สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสํวตฺตนิโก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโตฯ ตฺวญฺจ ตสฺมิํ ธเมฺม น ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน วิหรสิ, น สามีจิปฺปฏิปโนฺน, น อนุธมฺมจารี, โวกฺกมฺม จ ตมฺหา ธมฺมา วตฺตสี’ติฯ อิติ โข, จุนฺท, สตฺถาปิ ตตฺถ ปาสํโส, ธโมฺมปิ ตตฺถ ปาสํโส, สาวโก จ ตตฺถ เอวํ คารโยฺหฯ โย โข, จุนฺท, เอวรูปํ สาวกํ เอวํ วเทยฺย – ‘เอตายสฺมา ตถา ปฏิปชฺชตุ ยถา เต สตฺถารา ธโมฺม เทสิโต ปญฺญโตฺต’ติฯ โย จ สมาทเปติ, ยญฺจ สมาทเปติ, โย จ สมาทปิโต ตถตฺตาย ปฏิปชฺชติฯ สเพฺพ เต พหุํ ปุญฺญํ ปสวนฺติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? เอวเญฺหตํ , จุนฺท, โหติ สฺวากฺขาเต ธมฺมวินเย สุปฺปเวทิเต นิยฺยานิเก อุปสมสํวตฺตนิเก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิเตฯ

๑๖๙. ‘‘อิธ ปน, จุนฺท, สตฺถา จ โหติ สมฺมาสมฺพุโทฺธ, ธโมฺม จ สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสํวตฺตนิโก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต, สาวโก จ ตสฺมิํ ธเมฺม ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปโนฺน วิหรติ สามีจิปฺปฏิปโนฺน อนุธมฺมจารี, สมาทาย ตํ ธมฺมํ วตฺตติฯ โส เอวมสฺส วจนีโย – ‘ตสฺส เต, อาวุโส, ลาภา, ตสฺส เต สุลทฺธํ, สตฺถา จ เต [สตฺถา จ เต อรหํ (สฺยา.)] สมฺมาสมฺพุโทฺธ , ธโมฺม จ สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสํวตฺตนิโก สมฺมาสมฺ

พุทฺธปฺปเวทิโตฯ ตฺวญฺจ ตสฺมึ ธเมฺม ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปนฺโน วิหรสิ สามีจิปฺปฏิปนฺโน อนุธมฺมจารี, สมาทาย ตํ ธมฺมํ วตฺตสี’ติฯ อิติ โข, จุนฺท, สตฺถาปิ ตตฺถ ปาสํโส, ธมฺโมปิ ตตฺถ ปาสํโส, สาวโกปิ ตตฺถ เอวํ ปาสํโสฯ โย โข, จุนฺท, เอวรูปํ สาวกํ เอวํ วเทยฺย – ‘อทฺธายสฺมา ญายปฺปฏิปนฺโน ญายมาราเธสฺสตี’ติฯ โย จ ปสํสติ, ยญฺจ ปสํสติ, โย จ ปสํสิโต [ปสโตฺถ (สฺยา.)] ภิยฺโยโส มตฺตาย วีริยํ อารภติฯ สเพฺพ เต พหุํ ปุญฺญํ ปสวนฺติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? เอวเญฺหตํ, จุนฺท, โหติ สฺวากฺขาเต ธมฺมวินเย สุปฺปเวทิเต นิยฺยานิเก อุปสมสํวตฺตนิเก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิเตฯ

สาวกานุตปฺปสตฺถุ

๑๗๐. ‘‘อิธ ปน, จุนฺท, สตฺถา จ โลเก อุทปาทิ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ, ธโมฺม จ สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสํวตฺตนิโก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต, อวิญฺญาปิตตฺถา จสฺส โหนฺติ สาวกา สทฺธเมฺม, น จ เตสํ เกวลํ ปริปูรํ พฺรหฺมจริยํ อาวิกตํ โหติ อุตฺตานีกตํ สพฺพสงฺคาหปทกตํ สปฺปาฏิหีรกตํ ยาว เทวมนุเสฺสหิ สุปฺปกาสิตํฯ อถ เนสํ สตฺถุโน อนฺตรธานํ โหติฯ เอวรูโป โข, จุนฺท, สตฺถา สาวกานํ กาลงฺกโต อนุตโปฺป โหติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? สตฺถา จ โน โลเก อุทปาทิ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ, ธโมฺม จ สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสํวตฺตนิโก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต, อวิญฺญาปิตตฺถา จมฺห สทฺธเมฺม, น จ โน เกวลํ ปริปูรํ พฺรหฺมจริยํ อาวิกตํ โหติ อุตฺตานีกตํ สพฺพสงฺคาหปทกตํ สปฺปาฏิหีรกตํ ยาว เทวมนุเสฺสหิ สุปฺปกาสิตํฯ อถ โน สตฺถุโน อนฺตรธานํ โหตีติฯ เอวรูโป โข, จุนฺท, สตฺถา สาวกานํ กาลงฺกโต อนุตโปฺป โหติฯ

สาวกานนุตปฺปสตฺถุ

๑๗๑. ‘‘อิธ ปน, จุนฺท, สตฺถา จ โลเก อุทปาทิ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธฯ ธโมฺม จ สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสํวตฺตนิโก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโตฯ วิญฺญาปิตตฺถา จสฺส โหนฺติ สาวกา สทฺธเมฺม, เกวลญฺจ เตสํ ปริปูรํ พฺรหฺมจริยํ อาวิกตํ โหติ อุตฺตานีกตํ สพฺพสงฺคาหปทกตํ สปฺปาฏิหีรกตํ ยาว เทวมนุเสฺสหิ สุปฺปกาสิตํฯ อถ เนสํ สตฺถุโน อนฺตรธานํ โหติฯ เอวรูโป โข, จุนฺท, สตฺถา สาวกานํ กาลงฺกโต อนนุตโปฺป โหติ ฯ ตํ กิสฺส เหตุ? สตฺถา จ โน โลเก อุทปาทิ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธฯ ธโมฺม จ สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสํวตฺตนิโก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโตฯ วิญฺญาปิตตฺถา จมฺห สทฺธเมฺม, เกวลญฺจ โน ปริปูรํ พฺรหฺมจริยํ อาวิกตํ โหติ อุตฺตานีกตํ สพฺพสงฺคาหปทกตํ สปฺปาฏิหีรกตํ ยาว เทวมนุเสฺสหิ สุปฺปกาสิตํ ฯ อถ โน สตฺถุโน อนฺตรธานํ โหตีติฯ เอวรูโป โข, จุนฺท, สตฺถา สาวกานํ กาลงฺกโต อนนุตโปฺป โหติฯ

พฺรหฺมจริยอปริปูราทิกถา

๑๗๒. ‘‘เอเตหิ เจปิ, จุนฺท, องฺเคหิ สมนฺนาคตํ พฺรหฺมจริยํ โหติ, โน จ โข สตฺถา โหติ เถโร รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิโต อทฺธคโต วโยอนุปฺปโตฺตฯ เอวํ ตํ พฺรหฺมจริยํ อปริปูรํ โหติ เตนงฺเคนฯ

‘‘ยโต จ โข, จุนฺท, เอเตหิ เจว องฺเคหิ สมนฺนาคตํ พฺรหฺมจริยํ โหติ, สตฺถา จ โหติ เถโร รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิโต อทฺธคโต วโยอนุปฺปโตฺตฯ เอวํ ตํ พฺรหฺมจริยํ ปริปูรํ โหติ เตนงฺเคนฯ

๑๗๓. ‘‘เอเตหิ เจปิ, จุนฺท, องฺเคหิ สมนฺนาคตํ พฺรหฺมจริยํ โหติ, สตฺถา จ โหติ เถโร รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิโต อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต , โน จ ขฺวสฺส เถรา ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา ปตฺตโยคกฺเขมาฯ อลํ สมกฺขาตุํ สทฺธมฺมสฺส, อลํ อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสตุํฯ เอวํ ตํ พฺรหฺมจริยํ อปริปูรํ โหติ เตนงฺเคนฯ

‘‘ยโต จ โข, จุนฺท, เอเตหิ เจว องฺเคหิ สมนฺนาคตํ พฺรหฺมจริยํ โหติ, สตฺถา จ โหติ เถโร รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิโต อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต, เถรา จสฺส ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา ปตฺตโยคกฺเขมาฯ อลํ สมกฺขาตุํ สทฺธมฺมสฺส, อลํ อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสตุํฯ เอวํ ตํ พฺรหฺมจริยํ ปริปูรํ โหติ เตนงฺเคนฯ

๑๗๔. ‘‘เอเตหิ เจปิ, จุนฺท, องฺเคหิ สมนฺนาคตํ พฺรหฺมจริยํ โหติ, สตฺถา จ โหติ เถโร รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิโต อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต, เถรา จสฺส ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา ปตฺตโยคกฺเขมาฯ อลํ สมกฺขาตุํ สทฺธมฺมสฺส, อลํ อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสตุํฯ โน จ ขฺวสฺส มชฺฌิมา ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ…เป.… มชฺฌิมา จสฺส ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ, โน จ ขฺวสฺส นวา ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ…เป.… นวา จสฺส ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ, โน จ ขฺวสฺส เถรา ภิกฺขุนิโย สาวิกา โหนฺติ…เป.… เถรา จสฺส ภิกฺขุนิโย สาวิกา โหนฺติ, โน จ ขฺวสฺส มชฺฌิมา ภิกฺขุนิโย สาวิกา โหนฺติ…เป.… มชฺฌิมา จสฺส ภิกฺขุนิโย สาวิกา โหนฺติ , โน จ ขฺวสฺส นวา ภิกฺขุนิโย สาวิกา โหนฺติ…เป.… นวา จสฺส ภิกฺขุนิโย สาวิกา โหนฺติ, โน จ ขฺวสฺส อุปาสกา สาวกา โหนฺติ คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน…เป.… อุปาสกา จสฺส สาวกา โหนฺติ คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน, โน จ ขฺวสฺส อุปาสกา สาวกา โหนฺติ คิหี โอทาตวสนา กามโภคิโน…เป.… อุปาสกา จสฺส สาวกา โหนฺติ คิหี โอทาตวสนา กามโภคิโน, โน จ ขฺวสฺส อุปาสิกา สาวิกา โหนฺติ คิหินิโย โอทาตวสนา พฺรหฺมจารินิโย…เป.… อุปาสิกา จสฺส สาวิกา โหนฺติ คิหินิโย โอทาตวสนา พฺรหฺมจารินิโย, โน จ ขฺวสฺส อุปาสิกา สาวิกา โหนฺติ คิหินิโย โอทาตวสนา กามโภคินิโย…เป.… อุปาสิกา จสฺส สาวิกา โหนฺติ คิหินิโย โอทาตวสนา กามโภคินิโย, โน จ ขฺวสฺส พฺรหฺมจริยํ โหติ อิทฺธญฺเจว ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ ปุถุภูตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตํ…เป.… พฺรหฺมจริยญฺจสฺส โหติ อิทฺธญฺเจว ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ ปุถุภูตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตํ, โน จ โข ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตํฯ เอวํ ตํ พฺรหฺมจริยํ อปริปูรํ โหติ เตนงฺเคนฯ

‘‘ยโต จ โข, จุนฺท, เอเตหิ เจว องฺเคหิ สมนฺนาคตํ พฺรหฺมจริยํ โหติ, สตฺถา จ โหติ เถโร รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิโต อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโต, เถรา จสฺส ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา ปตฺตโยคกฺเขมาฯ อลํ สมกฺขาตุํ สทฺธมฺมสฺส, อลํ อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมน สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสตุํฯ มชฺฌิมา จสฺส ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ…เป.… นวา จสฺส ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ…เป.… เถรา จสฺส ภิกฺขุนิโย สาวิกา โหนฺติ…เป.… มชฺฌิมา จสฺส ภิกฺขุนิโย สาวิกา โหนฺติ…เป.… นวา จสฺส ภิกฺขุนิโย สาวิกา โหนฺติ…เป.… อุปาสกา จสฺส สาวกา โหนฺติ…เป.… คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน ฯ อุปาสกา จสฺส สาวกา โหนฺติ คิหี โอทาตวสนา กามโภคิโน…เป.… อุปาสิกา จสฺส สาวิกา โหนฺติ คิหินิโย โอทาตวสนา พฺรหฺมจารินิโย…เป.… อุปาสิกา จสฺส สาวิกา โหนฺติ คิหินิโย โอทาตวสนา กามโภคินิโย…เป.… พฺรหฺมจริยญฺจสฺส โหติ อิทฺธญฺเจว ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ ปุถุภูตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตํ, ลาภคฺคปฺปตฺตญฺจ ยสคฺคปฺปตฺตญฺจฯ เอวํ ตํ พฺรหฺมจริยํ ปริปูรํ โหติ เตนงฺเคนฯ

๑๗๕. ‘‘อหํ โข ปน, จุนฺท, เอตรหิ สตฺถา โลเก อุปฺปนฺโน อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธฯ ธมฺโม จ สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสํวตฺตนิโก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโตฯ วิญฺญาปิตตฺถา จ เม สาวกา สทฺธมฺเม, เกวลญฺจ เตสํ ปริปูรํ พฺรหฺมจริยํ อาวิกตํ อุตฺตานีกตํ สพฺพสงฺคาหปทกตํ สปฺปาฏิหีรกตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตํฯ อหํ โข ปน, จุนฺท, เอตรหิ สตฺถา เถโร รตฺตญฺญู จิรปพฺพชิโต อทฺธคโต วโยอนุปฺปตฺโตฯ

‘‘สนฺติ โข ปน เม, จุนฺท, เอตรหิ เถรา ภิกฺขู สาวกา โหนฺติ วิยตฺตา วินีตา วิสารทา ปตฺตโยคกฺเขมาฯ อลํ สมกฺขาตุํ สทฺธมฺมสฺส, อลํ อุปฺปนฺนํ ปรปฺปวาทํ สหธมฺเมหิ สุนิคฺคหิตํ นิคฺคเหตฺวา สปฺปาฏิหาริยํ ธมฺมํ เทเสตุํฯ สนฺติ โข ปน เม, จุนฺท , เอตรหิ มชฺฌิมา ภิกฺขู สาวกา…เป.… สนฺติ โข ปน เม, จุนฺท, เอตรหิ นวา ภิกฺขู สาวกา…เป.… สนฺติ โข ปน เม, จุนฺท, เอตรหิ เถรา ภิกฺขุนิโย สาวิกา…เป.… สนฺติ โข ปน เม, จุนฺท, เอตรหิ มชฺฌิมา ภิกฺขุนิโย สาวิกา…เป.… สนฺติ โข ปน เม, จุนฺท, เอตรหิ นวา ภิกฺขุนิโย สาวิกา…เป.… สนฺติ โข ปน เม, จุนฺท, เอตรหิ อุปาสกา สาวกา คิหี โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโน…เป.… สนฺติ โข ปน เม, จุนฺท, เอตรหิ อุปาสกา สาวกา คิหี โอทาตวสนา กามโภคิโน…เป.… สนฺติ โข ปน เม, จุนฺท, เอตรหิ อุปาสิกา สาวิกา คิหินิโย โอทาตวสนา พฺรหฺมจาริโนโย…เป.… สนฺติ โข ปน เม, จุนฺท, เอตรหิ อุปาสิกา สาวิกา คิหินิโย โอทาตวสนา กามโภคินิโย…เป.… เอตรหิ โข ปน เม, จุนฺท, พฺรหฺมจริยํ อิทฺธญฺเจว ผีตญฺจ วิตฺถาริกํ พาหุชญฺญํ ปุถุภูตํ ยาว เทวมนุสฺเสหิ สุปฺปกาสิตํฯ

๑๗๖. ‘‘ยาวตา โข, จุนฺท, เอตรหิ สตฺถาโร โลเก อุปฺปนฺนา, นาหํ, จุนฺท, อญฺญํ เอกสตฺถารมฺปิ สมนุปสฺสามิ เอวํลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตํ ยถริวาหํฯ ยาวตา โข ปน, จุนฺท, เอตรหิ สงฺโฆ วา คโณ วา โลเก อุปฺปนฺโน; นาหํ, จุนฺท, อญฺญํ เอกํ สํฆมฺปิ สมนุปสฺสามิ เอวํลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตํ ยถริวายํ, จุนฺท, ภิกฺขุสงฺโฆฯ ยํ โข ตํ, จุนฺท, สมฺมา วทมาโน วเทยฺย – ‘สพฺพาการสมฺปนฺนํ สพฺพาการปริปูรํ อนูนมนธิกํ สฺวากฺขาตํ เกวลํ ปริปูรํ พฺรหฺมจริยํ สุปฺปกาสิต’นฺติฯ อิทเมว ตํ สมฺมา วทมาโน วเทยฺย – ‘สพฺพาการสมฺปนฺนํ…เป.… สุปฺปกาสิต’นฺติฯ

‘‘อุทโก [อุทฺทโก (สี. สฺยา. ปี.)] สุทํ, จุนฺท, รามปุตฺโต เอวํ วาจํ ภาสติ – ‘ปสฺสํ น ปสฺสตี’ติฯ กิญฺจ ปสฺสํ น ปสฺสตีติ? ขุรสฺส สาธุนิสิตสฺส ตลมสฺส ปสฺสติ, ธารญฺจ ขุวสฺส น ปสฺสติฯ อิทํ วุจฺจติ – ‘ปสฺสํ น ปสฺสตี’ติฯ ยํ โข ปเนตํ, จุนฺท, อุทเกน รามปุตฺเตน ภาสิตํ หีนํ คมฺมํ โปถุชฺชนิกํ อนริยํ อนตฺถสํหิตํ ขุรเมว สนฺธายฯ ยญฺจ ตํ [ยเญฺจตํ (สฺยา. ก.)], จุนฺท, สมฺมา วทมาโน วเทยฺย – ‘ปสฺสํ น ปสฺสตี’ติ, อิทเมว ตํ [อิทเมเวตํ (ก.)] สมฺมา วทมาโน วเทยฺย – ‘ปสฺสํ น ปสฺสตี’ติฯ กิญฺจ ปสฺสํ น ปสฺสตีติ? เอวํ สพฺพาการสมฺปนฺนํ สพฺพาการปริปูรํ อนูนมนธิกํ สฺวากฺขาตํ เกวลํ ปริปูรํ พฺรหฺมจริยํ สุปฺปกาสิตนฺติ, อิติ เหตํ ปสฺสติ [สุปฺปกาสิตํ, อิติ เหตํ น ปสฺสตีติ (สฺยา. ก.)]ฯ อิทเมตฺถ อปกเฑฺฒยฺย, เอวํ ตํ ปริสุทฺธตรํ อสฺสาติ, อิติ เหตํ น ปสฺสติ [น ปสฺสตีติ (สฺยา. ก.)]ฯ อิทเมตฺถ อุปกเฑฺฒยฺย, เอวํ ตํ ปริปูรํ [ปริสุทฺธตรํ (สฺยา. ก.), ปริปูรตรํ (?)] อสฺสาติ, อิติ เหตํ น ปสฺสติฯ อิทํ วุจฺจติ จุนฺท – ‘ปสฺสํ น ปสฺสตี’ติฯ ยํ โข ตํ, จุนฺท, สมฺมา วทมาโน วเทยฺย – ‘สพฺพาการสมฺปนฺนํ…เป.… พฺรหฺมจริยํ สุปฺปกาสิต’นฺติฯ อิทเมว ตํ สมฺมา วทมาโน วเทยฺย – ‘สพฺพาการสมฺปนฺนํ สพฺพาการปริปูรํ อนูนมนธิกํ สฺวากฺขาตํ เกวลํ ปริปูรํ พฺรหฺมจริยํ สุปฺปกาสิต’นฺติฯ

สงฺคายิตพฺพธมฺโม

๑๗๗. ตสฺมาติห, จุนฺท, เย โว มยา ธมฺมา อภิญฺญา เทสิตา, ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคมฺม สมาคมฺม อเตฺถน อตฺถํ พฺยญฺชเนน พฺยญฺชนํ สงฺคายิตพฺพํ น วิวทิตพฺพํ, ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ, ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ กตเม จ เต, จุนฺท , ธมฺมา มยา อภิญฺญา เทสิตา, ยตฺถ สพฺเพเหว สงฺคมฺม สมาคมฺม อเตฺถน อตฺถํ พฺยญฺชเนน พฺยญฺชนํ สงฺคายิตพฺพํ น วิวทิตพฺพํ, ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ, ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ? เสยฺยถิทํ – จตฺตาโร สติปฏฺฐานา, จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา, ปญฺจินฺทฺริยานิ, ปญฺจ พลานิ, สตฺต โพชฺฌงฺคา , อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺคฯ อิเม โข เต, จุนฺท, ธมฺมา มยา อภิญฺญา เทสิตาฯ ยตฺถ สพฺเพเหว สงฺคมฺม สมาคมฺม อเตฺถน อตฺถํ พฺยญฺชเนน พฺยญฺชนํ สงฺคายิตพฺพํ น วิวทิตพฺพํ, ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ, ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ

สญฺญาเปตพฺพวิธิ

๑๗๘. “เตสญฺจ โว, จุนฺท, สมคฺคานํ สโมฺมทมานานํ อวิวทมานานํ สิกฺขตํ [สิกฺขิตพฺพํ (พหูสุ)] อญฺญตโร สพฺรหฺมจารี สเงฺฆ ธมฺมํ ภาเสยฺยฯ ตตฺร เจ ตุมฺหากํ เอวมสฺส – ‘อยํ โข อายสฺมา อตฺถเญฺจว มิจฺฉา คณฺหาติ, พฺยญฺชนานิ จ มิจฺฉา โรเปตี’ติฯ ตสฺส เนว อภินนฺทิตพฺพํ น ปฏิโกฺกสิตพฺพํ, อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิโกฺกสิตฺวา โส เอวมสฺส วจนีโย – ‘อิมสฺส นุ โข, อาวุโส, อตฺถสฺส อิมานิ วา พฺยญฺชนานิ เอตานิ วา พฺยญฺชนานิ กตมานิ โอปายิกตรานิ, อิเมสญฺจ [อิเมสํ วา (สฺยา. ปี. ก.), อิเมสํ (สี.)] พฺยญฺชนานํ อยํ วา อโตฺถ เอโส วา อโตฺถ กตโม โอปายิกตโร’ติ ? โส เจ เอวํ วเทยฺย – ‘อิมสฺส โข, อาวุโส, อตฺถสฺส อิมาเนว พฺยญฺชนานิ โอปายิกตรานิ, ยา เจว [ยเญฺจว (สี. ก.), ฏีกา โอโลเกตพฺพา] เอตานิ; อิเมสญฺจ [อิเมทํ (สพฺพตฺถ)] พฺยญฺชนานํ อยเมว อโตฺถ โอปายิกตโร, ยา เจว [ยเญฺจว (สี. ก.), ฏีกา โอโลเกตพฺพา] เอโส’ติฯ โส เนว อุสฺสาเทตโพฺพ น อปสาเทตโพฺพ, อนุสฺสาเทตฺวา อนปสาเทตฺวา เสฺวว สาธุกํ สญฺญาเปตโพฺพ ตสฺส จ อตฺถสฺส เตสญฺจ พฺยญฺชนานํ นิสนฺติยาฯ

๑๗๙. “อปโรปิ เจ, จุนฺท, สพฺรหฺมจารี สเงฺฆ ธมฺมํ ภาเสยฺยฯ ตตฺร เจ ตุมฺหากํ เอวมสฺส – ‘อยํ โข อายสฺมา อตฺถญฺหิ โข มิจฺฉา คณฺหาติ พฺยญฺชนานิ สมฺมา โรเปตี’ติฯ ตสฺส เนว อภินนฺทิตพฺพํ น ปฏิโกฺกสิตพฺพํ, อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิโกฺกสิตฺวา โส เอวมสฺส วจนีโย – ‘อิเมสํ นุ โข, อาวุโส, พฺยญฺชนานํ อยํ วา อโตฺถ เอโส วา อโตฺถ กตโม โอปายิกตโร’ติ? โส เจ เอวํ วเทยฺย – ‘อิเมสํ โข, อาวุโส, พฺยญฺชนานํ อยเมว อโตฺถ โอปายิกตโร, ยา เจว เอโส’ติฯ โส เนว อุสฺสาเทตโพฺพ น อปสาเทตโพฺพ, อนุสฺสาเทตฺวา อนปสาเทตฺวา เสฺวว สาธุกํ สญฺญาเปตโพฺพ ตเสฺสว อตฺถสฺส นิสนฺติยาฯ

๑๘๐. “อปโรปิ เจ, จุนฺท, สพฺรหฺมจารี สเงฺฆ ธมฺมํ ภาเสยฺยฯ ตตฺร เจ ตุมฺหากํ เอวมสฺส – ‘อยํ โข อายสฺมา อตฺถญฺหิ โข สมฺมา คณฺหาติ พฺยญฺชนานิ มิจฺฉา โรเปตี’ติฯ ตสฺส เนว อภินนฺทิตพฺพํ น ปฏิโกฺกสิตพฺพํ; อนภินนฺทิตฺวา อปฺปฏิโกฺกสิตฺวา โส เอวมสฺส วจนีโย – ‘อิมสฺส นุ โข, อาวุโส, อตฺถสฺส อิมานิ วา พฺยญฺชนานิ เอตานิ วา พฺยญฺชนานิ กตมานิ โอปายิกตรานี’ติ? โส เจ เอวํ วเทยฺย – ‘อิมสฺส โข, อาวุโส, อตฺถสฺส อิมาเนว พฺยญฺชนานิ โอปยิกตรานิ, ยานิ เจว เอตานี’ติ ฯ โส เนว อุสฺสาเทตโพฺพ น อปสาเทตโพฺพ; อนุสฺสาเทตฺวา อนปสาเทตฺวา เสฺวว สาธุกํ สญฺญาเปตโพฺพ เตสเญฺญว พฺยญฺชนานํ นิสนฺติยาฯ

๑๘๑. ‘‘อปโรปิ เจ, จุนฺท, สพฺรหฺมจารี สเงฺฆ ธมฺมํ ภาเสยฺยฯ ตตฺร เจ ตุมฺหากํ เอวมสฺส – ‘อยํ โข อายสฺมา อตฺถเญฺจว สมฺมา คณฺหาติ พฺยญฺชนานิ จ สมฺมา โรเปตี’ติฯ ตสฺส ‘สาธู’ติ ภาสิตํ อภินนฺทิตพฺพํ อนุโมทิตพฺพํ; ตสฺส ‘สาธู’ติ ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา โส เอวมสฺส วจนีโย – ‘ลาภา โน อาวุโส, สุลทฺธํ โน อาวุโส, เย มยํ อายสฺมนฺตํ ตาทิสํ สพฺรหฺมจาริํ ปสฺสาม เอวํ อตฺถุเปตํ พฺยญฺชนุเปต’นฺติฯ

ปจฺจยานุญฺญาตการณํ

๑๘๒. ‘‘น โว อหํ, จุนฺท, ทิฏฺฐธมฺมิกานํเยว อาสวานํ สํวราย ธมฺมํ เทเสมิฯ น ปนาหํ, จุนฺท, สมฺปรายิกานํเยว อาสวานํ ปฏิฆาตาย ธมฺมํ เทเสมิฯ ทิฏฺฐธมฺมิกานํ เจวาหํ, จุนฺท, อาสวานํ สํวราย ธมฺมํ เทเสมิ; สมฺปรายิกานญฺจ อาสวานํ ปฏิฆาตายฯ ตสฺมาติห, จุนฺท, ยํ โว มยา จีวรํ อนุญฺญาตํ, อลํ โว ตํ – ยาวเทว สีตสฺส ปฏิฆาตาย, อุณฺหสฺส ปฏิฆาตาย, ฑํสมกสวาตาตปสรีสป [สิริํสป (สฺยา.)] สมฺผสฺสานํ ปฏิฆาตาย, ยาวเทว หิริโกปีนปฏิจฺฉาทนตฺถํฯ โย โว มยา ปิณฺฑปาโต อนุญฺญาโต, อลํ โว โส ยาวเทว อิมสฺส กายสฺส ฐิติยา ยาปนาย วิหิํสูปรติยา พฺรหฺมจริยานุคฺคหาย, อิติ ปุราณญฺจ เวทนํ ปฏิหงฺขามิ, นวญฺจ เวทนํ น อุปฺปาเทสฺสามิ, ยาตฺรา จ เม ภวิสฺสติ อนวชฺชตา จ ผาสุวิหาโร จ [จาติ (พหูสุ)]ฯ ยํ โว มยา เสนาสนํ อนุญฺญาตํ, อลํ โว ตํ ยาวเทว สีตสฺส ปฏิฆาตาย, อุณฺหสฺส ปฏิฆาตาย, ฑํสมกสวาตาตปสรีสปสมฺผสฺสานํ ปฏิฆาตาย, ยาวเทว อุตุปริสฺสยวิโนทน ปฏิสลฺลานารามตฺถํฯ โย โว มยา คิลานปจฺจยเภสชฺช ปริกฺขาโร อนุญฺญาโต, อลํ โว โส ยาวเทว อุปฺปนฺนานํ เวยฺยาพาธิกานํ เวทนานํ ปฏิฆาตาย อพฺยาปชฺชปรมตาย [อพฺยาปชฺฌปรมตายาติ (สี. สฺยา. ปี.), อพฺยาพชฺฌปรมตาย (?)]ฯ

สุขลฺลิกานุโยโค

๑๘๓. ‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, จุนฺท, วิชฺชติ ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ วเทยฺยุํ – ‘สุขลฺลิกานุโยคมนุยุตฺตา สมณา สกฺยปุตฺติยา วิหรนฺตี’ติฯ เอวํวาทิโน [วทมานา (สฺยา.)], จุนฺท, อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวมสฺสุ วจนียา – ‘กตโม โส , อาวุโส, สุขลฺลิกานุโยโค? สุขลฺลิกานุโยคา หิ พหู อเนกวิหิตา นานปฺปการกา’ติฯ

‘‘จตฺตาโรเม, จุนฺท, สุขลฺลิกานุโยคา หีนา คมฺมา โปถุชฺชนิกา อนริยา อนตฺถสํหิตา น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สโมฺพธาย น นิพฺพานาย สํวตฺตนฺติฯ กตเม จตฺตาโร?

‘‘อิธ, จุนฺท, เอกจฺโจ พาโล ปาเณ วธิตฺวา วธิตฺวา อตฺตานํ สุเขติ ปีเณติฯ อยํ ปฐโม สุขลฺลิกานุโยโคฯ

‘‘ปุน จปรํ, จุนฺท, อิเธกจฺโจ อทินฺนํ อาทิยิตฺวา อาทิยิตฺวา อตฺตานํ สุเขติ ปีเณติฯ อยํ ทุติโย สุขลฺลิกานุโยโคฯ

‘‘ปุน จปรํ, จุนฺท, อิเธกจฺโจ มุสา ภณิตฺวา ภณิตฺวา อตฺตานํ สุเขติ ปีเณติฯ อยํ ตติโย สุขลฺลิกานุโยโคฯ

‘‘ปุน จปรํ, จุนฺท, อิเธกจฺโจ ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิโต สมงฺคีภูโต ปริจาเรติฯ อยํ จตุตฺโถ สุขลฺลิกานุโยโคฯ

“อิเม โข, จุนฺท, จตฺตาโร สุขลฺลิกานุโยคา หีนา คมฺมา โปถุชฺชนิกา อนริยา อนตฺถสํหิตา น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สโมฺพธาย น นิพฺพานาย สํวตฺตนฺติฯ

“ฐานํ โข ปเนตํ, จุนฺท, วิชฺชติ ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ วเทยฺยุํ – “อิเม จตฺตาโร สุขลฺลิกานุโยเค อนุยุตฺตา สมณา สกฺยปุตฺติยา วิหรนฺตี’ติฯ เต โว [เต (สี. ปี.)] ‘มาเหวํ’ ติสฺสุ วจนียาฯ น เต โว สมฺมา วทมานา วเทยฺยุํ, อพฺภาจิเกฺขยฺยุํ อสตา อภูเตนฯ

๑๘๔. “จตฺตาโรเม, จุนฺท, สุขลฺลิกานุโยคา เอกนฺตนิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สโมฺพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตนฺติฯ กตเม จตฺตาโร?

“อิธ , จุนฺท, ภิกฺขุ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ ปฐโม สุขลฺลิกานุโยโคฯ

“ปุน จปรํ, จุนฺท, ภิกฺขุ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา…เป.… ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ ทุติโย สุขลฺลิกานุโยโคฯ

“ปุน จปรํ, จุนฺท, ภิกฺขุ ปีติยา จ วิราคา…เป.… ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ ตติโย สุขลฺลิกานุโยโคฯ

“ปุน จปรํ, จุนฺท, ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา…เป.… จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ จตุโตฺถ สุขลฺลิกานุโยโคฯ

“อิเม โข, จุนฺท, จตฺตาโร สุขลฺลิกานุโยคา เอกนฺตนิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สโมฺพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตนฺติฯ

“ฐานํ โข ปเนตํ, จุนฺท, วิชฺชติ ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ วเทยฺยุํ – “อิเม จตฺตาโร สุขลฺลิกานุโยเค อนุยุตฺตา สมณา สกฺยปุตฺติยา วิหรนฺตี’ติฯ เต โว ‘เอวํ’ ติสฺสุ วจนียาฯ สมฺมา เต โว วทมานา วเทยฺยุํ, น เต โว อพฺภาจิเกฺขยฺยุํ อสตา อภูเตนฯ

สุขลฺลิกานุโยคานิสํโส

๑๘๕. “ฐานํ โข ปเนตํ, จุนฺท, วิชฺชติ, ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ วเทยฺยุํ – ‘อิเม ปนาวุโส, จตฺตาโร สุขลฺลิกานุโยเค อนุยุตฺตานํ วิหรตํ กติ ผลานิ กตานิสํสา ปาฏิกงฺขา’ติ? เอวํวาทิโน, จุนฺท, อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวมสฺสุ วจนียา – ‘อิเม โข, อาวุโส, จตฺตาโร สุขลฺลิกานุโยเค อนุยุตฺตานํ วิหรตํ จตฺตาริ ผลานิ จตฺตาโร อานิสํสา ปาฏิกงฺขาฯ กตเม จตฺตาโร? อิธาวุโส, ภิกฺขุ ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โสตาปโนฺน โหติ อวินิปาตธโมฺม นิยโต สโมฺพธิปรายโณฯ อิทํ ปฐมํ ผลํ, ปฐโม อานิสํโสฯ ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ ติณฺณํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา ราคโทสโมหานํ ตนุตฺตา สกทาคามี โหติ, สกิเทว อิมํ โลกํ อาคนฺตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กโรติฯ อิทํ ทุติยํ ผลํ, ทุติโย อานิสํโสฯ ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ ปญฺจนฺนํ โอรมฺภาคิยานํ สํโยชนานํ ปริกฺขยา โอปปาติโก โหติ, ตตฺถ ปรินิพฺพายี อนาวตฺติธโมฺม ตสฺมา โลกาฯ อิทํ ตติยํ ผลํ, ตติโย อานิสํโสฯ ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺติํ ปญฺญาวิมุตฺติํ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อิทํ จตุตฺถํ ผลํ จตุโตฺถ อา

นิสํโสฯ อิเม โข, อาวุโส, จตฺตาโร สุขลฺลิกานุโยเค อนุยุตฺตานํ วิหรตํ อิมานิ จตฺตาริ ผลานิ, จตฺตาโร อานิสํสา ปาฏิกงฺขา''ติฯ

ขีณาสวอภพฺพฐานํ

๑๘๖. ''ฐานํ โข ปเนตํ, จุนฺท, วิชฺชติ ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ วเทยฺยุํ – 'อฏฺฐิตธมฺมา สมณา สกฺยปุตฺติยา วิหรนฺตี'ติฯ เอวํวาทิโน, จุนฺท, อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวมสฺสุ วจนียา – 'อตฺถิ โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สาวกานํ ธมฺมา เทสิตา ปญฺญตฺตา ยาวชีวํ อนติกฺกมนียาฯ เสยฺยถาปิ, อาวุโส, อินฺทขีโล วา อโยขีโล วา คมฺภีรเนโม สุนิขาโต อจโล อสมฺปเวธีฯ เอวเมว โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน สาวกานํ ธมฺมา เทสิตา ปญฺญตฺตา ยาวชีวํ อนติกฺกมนียาฯ โย โส, อาวุโส, ภิกฺขุ อรหํ ขีณาสโว วุสิตวา กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทตฺโถ ปริกฺขีณภวสํโยชโน สมฺมทญฺญา วิมุตฺโต, อภพฺพ โส นว ฐานานิ อชฺฌาจริตุํฯ อภพฺพ, อาวุโส, ขีณาสโว ภิกฺขุ สญฺจิจฺจ ปาณํ ชีวิตา โวโรเปตุํ; อภพฺพ ขีณาสโว ภิกฺขุ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยิตุํ; อภพฺพ ขีณาสโว ภิกฺขุ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตุํ; อภพฺพ ขีณาสโว ภิกฺขุ สมฺปชานมุสา ภาสิตุํ; อภพฺพ ขีณาสโว ภิกฺขุ สนฺนิธิการกํ กาเม ปริภุญฺชิตุํ เสยฺยถาปิ ปุพฺเพ อาคาริกภูโต; อภพฺพ ขีณาสโว ภิกฺขุ ฉนฺทาคตึ คนฺตุํ; อภพฺพ ขีณาสโว ภิกฺขุ โทสาคตึ คนฺตุํ; อภพฺพ ขีณาสโว ภิกฺขุ โมหาคตึ คนฺตุํ; อภพฺพ ขีณาสโว ภิกฺขุ ภยาคตึ คนฺตุํฯ โย โส, อาวุโส, ภิกฺขุ อรหํ ขีณาสโว วุสิตวา กตกรณีโย โอหิตภาโร อนุปฺปตฺตสทตฺโถ ปริกฺขีณภวสํโยชโน สมฺมทญฺญา วิมุตฺโต, อภพฺพ โส อิมานิ นว ฐานานิ อชฺฌาจริตุ''นฺติฯ

ปญฺหาพฺยากรณํ

๑๘๗. ''ฐานํ โข ปเนตํ, จุนฺท, วิชฺชติ, ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ วเทยฺยุํ – 'อตีตํ โข อทฺธานํ อารพฺภ สมโณ โคตโม อตีรกํ ญาณทสฺสนํ ปญฺญเปติ, โน จ โข อนาคตํ อทฺธานํ อารพฺภ อตีรกํ ญาณทสฺสนํ ปญฺญเปติ, ตยิทํ กึสุ ตยิทํ กถํสู'ติ? เต จ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา อญฺญวิหิตเกน ญาณทสฺสเนน อญฺญวิหิตกํ ญาณทสฺสนํ ปญฺญเปตพฺพํ มญฺญนฺติ ยถริว พาลา อพฺยตฺตาฯ อตีตํ โข, จุนฺท, อทฺธานํ อารพฺภ ตถาคตสฺส สตานุสาริ ญาณํ โหติ; โส ยาวตกํ อากงฺขติ ตาวตกํ อนุสฺสรติฯ อนาคตญฺจ โข อทฺธานํ อารพฺภ ตถาคตสฺส โพธิชํ ญาณํ อุปฺปชฺชติ – 'อยมนฺติมา ชาติ, นตฺถิทานิ ปุนพฺภโว'ติฯ 'อตีตํ เจปิ, จุนฺท, โหติ อภูตํ อตจฺฉํ อนตฺถสํหิตํ, น ตํ ตถาคโต พฺยากโรติฯ อตีตํ เจปิ, จุนฺท, โหติ ภูตํ ตจฺฉํ อนตฺถสํหิตํ, ตมฺปิ ตถาคโต น พฺยากโรติฯ อตีตํ เจปิ จุนฺท, โหติ ภูตํ ตจฺฉํ อตฺถสํหิตํ, ตตฺร กาลญฺญู ตถาคโต โหติ ตสฺส ปญฺหสฺส เวยฺยากรณายฯ อนาคตํ เจปิ, จุนฺท, โหติ อภูตํ อตจฺฉํ อนตฺถสํหิตํ, น ตํ ตถาคโต พฺยากโรติ…เป.… ตสฺส ปญฺหสฺส เวยฺยากรณายฯ ปจฺจุปฺปนฺนํ เจปิ, จุนฺท, โหติ อภูตํ อตจฺฉํ อนตฺถสํหิตํ, น ตํ ตถาคโต พฺยากโรติฯ ปจฺจุปฺปนฺนํ เจปิ, จุนฺท, โหติ ภูตํ ตจฺฉํ อนตฺถสํหิตํ, ตมฺปิ ตถาคโต น พฺยากโรติฯ ปจฺจุปฺปนฺนํ เจปิ, จุนฺท, โหติ ภูตํ ตจฺฉํ อตฺถสํหิตํ, ตตฺร กาลญฺญู ตถาคโต โหติ ตสฺส ปญฺหสฺส เวยฺยากรณายฯ

๑๘๘. ''อิติ โข, จุนฺท, อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ ตถาคโต กาลวาที [กาลวาที สจฺจวาที (สฺยา.)] ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที, ตสฺมา 'ตถาคโต'ติ วุจฺจติฯ ยญฺจ โข, จุนฺท, สเทวกสฺส โลกสฺส สมารกสฺส สพฺรหฺมกสฺส สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุวิจริตํ มนสา, สพฺพํ ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธํ, ตสฺมา 'ตถาคโต'ติ วุจฺจติฯ ยญฺจ, จุนฺท, รตฺตึ ตถาคโต อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธึ อภิสมฺพุชฺฌติ,

ยญฺจ รตฺตึ อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายติ, ยํ เอตสฺมึ อนฺตเร ภาสติ ลปติ นิทฺทิสติฯ สพฺพํ ตํ ตเถว โหติ โน อญฺญถา, ตสฺมา ‘ตถาคโต’ติ วุจฺจติฯ ยถาวาที, จุนฺท, ตถาคโต ตถาการี, ยถาการี ตถาวาทีฯ อิติ ยถาวาที ตถาการี, ยถาการี ตถาวาที, ตสฺมา ‘ตถาคโต’ติ วุจฺจติฯ สเทวเก โลเก, จุนฺท, สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย ตถาคโต อภิภู อนภิภูโต อญฺญทตฺถุทโส วสวตฺตี, ตสฺมา ‘ตถาคโต’ติ วุจฺจติฯ

อพฺยากตฏฺฐานํ

๑๘๙. ‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, จุนฺท, วิชฺชติ ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ วเทยฺยุํ – ‘กึ นุ โข, อาวุโส, โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ? เอวํวาทิโน, จุนฺท, อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวมสฺสุ วจนียา – ‘อพฺยากตํ โข, อาวุโส, ภควตา – ‘‘โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’’’นฺติฯ

‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, จุนฺท, วิชฺชติ, ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ วเทยฺยุํ – ‘กึ ปนาวุโส, น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ? เอวํวาทิโน, จุนฺท, อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวมสฺสุ วจนียา – ‘เอตมฺปิ โข, อาวุโส, ภควตา อพฺยากตํ – ‘‘น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’’’นฺติฯ

‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, จุนฺท, วิชฺชติ, ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ วเทยฺยุํ – ‘กึ ปนาวุโส, โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ? เอวํวาทิโน, จุนฺท, อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวมสฺสุ วจนียา – ‘อพฺยากตํ โข เอตํ, อาวุโส, ภควตา – ‘‘โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’’’นฺติฯ

‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, จุนฺท, วิชฺชติ, ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ วเทยฺยุํ – ‘กึ ปนาวุโส, เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติ? เอวํวาทิโน, จุนฺท, อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวมสฺสุ วจนียา – ‘เอตมฺปิ โข, อาวุโส, ภควตา อพฺยากตํ – ‘‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’’’นฺติฯ

‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, จุนฺท, วิชฺชติ, ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ วเทยฺยุํ – ‘กสฺมา ปเนตํ, อาวุโส, สมเณน โคตเมน อพฺยากต’นฺติ? เอวํวาทิโน, จุนฺท, อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวมสฺสุ วจนียา – ‘น เหตํ, อาวุโส, อตฺถสํหิตํ น ธมฺมสํหิตํ น อาทิพฺรหฺมจริยกํ น นิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สมฺโพธาย น นิพฺพานาย สํวตฺตติ, ตสฺมา ตํ ภควตา อพฺยากต’นฺติฯ

พฺยากตฏฺฐานํ

๑๙๐. ‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, จุนฺท, วิชฺชติ, ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ วเทยฺยุํ – ‘กึ ปนาวุโส, สมเณน โคตเมน พฺยากต’นฺติ? เอวํวาทิโน, จุนฺท, อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวมสฺสุ วจนียา – ‘อิทํ ทุกฺขนฺติ โข, อาวุโส, ภควตา พฺยากตํ, อยํ ทุกฺขสมุทโยติ โข, อาวุโส, ภควตา พฺยากตํ, อยํ ทุกฺขนิโรโธติ โข, อาวุโส, ภควตา พฺยากตํ, อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาติ โข, อาวุโส, ภควตา พฺยากต’นฺติฯ

‘‘ฐานํ โข ปเนตํ, จุนฺท, วิชฺชติ, ยํ อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา เอวํ วเทยฺยุํ – ‘กสฺมา ปเนตํ, อาวุโส, สมเณน โคตเมน พฺยากต’นฺติ? เอวํวาทิโน, จุนฺท, อญฺญติตฺถิยา ปริพฺพาชกา

เอวมสฺส วจนีย – ‘เอตญฺหิ, อาวุโส, อตฺถสํหิตํ, เอตํ ธมฺมสํหิตํ, เอตํ อาทิพฺรหฺมจริยกํ เอกนฺตนิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สโมฺพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติฯ ตสฺมา ตํ ภควตา พฺยากต’นฺติฯ

ปุพฺพนฺตสหคตทิฏฺฐินิสฺสยา

๑๙๑. ‘‘เยปิ เต, จุนฺท, ปุพฺพนฺตสหคตา ทิฏฺฐินิสฺสยา, เตปิ โว มยา พฺยากตา, ยถา เต พฺยากาตพฺพาฯ ยถา จ เต น พฺยากาตพฺพา, กึ โว อหํ เต ตถา [ตตฺถ (สฺยา. ก.)] พฺยากริสฺสามิ? เยปิ เต, จุนฺท, อปรนฺตสหคตา ทิฏฺฐินิสฺสยา, เตปิ โว มยา พฺยากตา, ยถา เต พฺยากาตพฺพาฯ ยถา จ เต น พฺยากาตพฺพา, กึ โว อหํ เต ตถา พฺยากริสฺสามิ? กตเม จ เต, จุนฺท, ปุพฺพนฺตสหคตา ทิฏฺฐินิสฺสยา, เย โว มยา พฺยากตา, ยถา เต พฺยากาตพฺพาฯ (ยถา จ เต น พฺยากาตพฺพา, กึ โว อหํ เต ตถา พฺยากริสฺสามิ) [(ยถา จ เต น พฺยากาตพฺพา) สพฺพตฺถ]? สนฺติ โข, จุนฺท, เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน – ‘สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติฯ สนฺติ ปน, จุนฺท, เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน – ‘อสสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ…เป.… สสฺสโต จ อสสฺสโต จ อตฺตา จ โลโก จ… เนว สสฺสโต นาสสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ… สยํกโต อตฺตา จ โลโก จ… ปรํกโต อตฺตา จ โลโก จ… สยํกโต จ ปรํกโต จ อตฺตา จ โลโก จ… อสยํการโ อปรํการโ อธิจฺจสมุปฺปโนฺน อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติฯ สสฺสตํ สุขทุกฺขํ… อสสฺสตํ สุขทุกฺขํ… สสฺสตญฺจ อสสฺสตญฺจ สุขทุกฺขํ… เนวสสฺสตํ นาสสฺสตํ สุขทุกฺขํ… สยํกตํ สุขทุกฺขํ… ปรํกตํ สุขทุกฺขํ… สยํกตญฺจ ปรํกตญฺจ สุขทุกฺขํ… อสยํการํ อปรํการํ อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ สุขทุกฺขํ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติฯ

๑๙๒. ‘‘ตตฺร, จุนฺท, เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน – ‘สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติฯ ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ – ‘อตฺถิ นุ โข อิทํ, อาวุโส, วุจฺจติ – ‘‘สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จา’’ติ? ยญฺจ โข เต เอวมาหํสุ – ‘อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติฯ ตํ เตสํ นานุชานามิฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อญฺญถาสญฺญิโนปิ เหตฺถ, จุนฺท, สเนฺตเก สตฺตาฯ อิมายปิ โข อหํ, จุนฺท, ปญฺญตฺติยา เนว อตฺตนา สมสมํ สมนุปสฺสามิ กุโต ภิโยฺยฯ อถ โข อหเมว ตตฺถ ภิโยฺย ยทิทํ อธิปญฺญตฺติฯ

๑๙๓. ‘‘ตตฺร, จุนฺท, เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน – ‘อสสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ…เป.… สสฺสโต จ อสสฺสโต จ อตฺตา จ โลโก จ… เนวสสฺสโต นาสสฺสโต อตฺตา จ โลโก จ… สยํกโต อตฺตา จ โลโก จ… ปรํกโต อตฺตา จ โลโก จ… สยํกโต จ ปรํกโต จ อตฺตา จ โลโก จ… อสยํการโ อปรํการโ อธิจฺจสมุปฺปโนฺน อตฺตา จ โลโก จ… สสฺสตํ สุขทุกฺขํ… อสสฺสตํ สุขทุกฺขํ… สสฺสตญฺจ อสสฺสตญฺจ สุขทุกฺขํ… เนวสสฺสตํ นาสสฺสตํ สุขทุกฺขํ… สยํกตํ สุขทุกฺขํ… ปรํกตํ สุขทุกฺขํ… สยํกตญฺจ ปรํกตญฺจ สุขทุกฺขํ… อสยํการํ อปรํการํ อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ สุขทุกฺขํ, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติฯ ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ – ‘อตฺถิ นุ โข อิทํ, อาวุโส, วุจฺจติ – ‘‘อสยํการํ อปรํการํ อธิจฺจสมุปฺปนฺนํ สุขทุกฺข’’’นฺติ? ยญฺจ โข เต เอวมาหํสุ – ‘อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติฯ ตํ เตสํ นานุชานามิฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อญฺญถาสญฺญิโนปิ เหตฺถ, จุนฺท, สเนฺตเก สตฺตาฯ อิมายปิ โข อหํ, จุนฺท, ปญฺญตฺติยา เนว อตฺตนา สมสมํ สมนุปสฺสามิ กุโต ภิโยฺยฯ อถ โข อหเมว ตตฺถ ภิโยฺย ยทิทํ อธิปญฺญตฺติฯ อิเม โข เต, จุนฺท, ปุพฺพนฺตสหคตา ทิฏฺฐินิสฺสยา, เย โว มยา พฺยากตา, ยถา เต พฺยากาตพฺพา ฯ ยถา จ เต น พฺยากาตพฺพา, กึ โว อหํ เต ตถา พฺยากริสฺสามีติ [พฺยากริสฺสามีติ (สี. ก.)]?

อปรนฺตสหคตทิฏฺฐินิสฺสยา

๑๙๔. ‘‘กตเม จ เต, จุนฺท, อปรนฺตสหคตา ทิฏฺฐินิสฺสยา, เย โว มยา พฺยากตา, ยถา เต พฺยากาตพฺพาฯ (ยถา จ เต น พฺยากาตพฺพา, กึ โว อหํ เต ตถา พฺยากริสฺสามี) [( ) เอตฺถนฺตเร ปาโฐ สพฺพตฺถปิ ปริปุโณฺณ ทิสฺสติ]? สนฺติ, จุนฺท, เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน – ‘รูปี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติฯ สนฺติ ปน, จุนฺท, เอเก สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน – ‘อรูปี อตฺตา โหติ…เป.… รูปี จ อรูปี จ อตฺตา โหติ… เนวรูปี นารูปี อตฺตา โหติ… สญฺญี อตฺตา โหติ… อสญฺญี อตฺตา โหติ… เนวสญฺญีนาสญฺญี อตฺตา โหติ… อตฺตา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ น โหติ ปรํ มรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติฯ ตตฺร, จุนฺท, เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน – ‘รูปี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติฯ ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ – ‘อตฺถิ นุ โข อิทํ, อาวุโส, วุจฺจติ – ‘‘รูปี อตฺตา โหติ อโรโค ปรํ มรณา’’’ติ? ยญฺจ โข เต เอวมาหํสุ – ‘อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติฯ ตํ เตสํ นานุชานามิฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อญฺญถาสญฺญิโนปิ เหตฺถ, จุนฺท, สเนฺตเก สตฺตาฯ อิมายปิ โข อหํ, จุนฺท, ปญฺญตฺติยา เนว อตฺตนา สมสมํ สมนุปสฺสามิ กุโต ภิโยฺยฯ อถ โข อหเมว ตตฺถ ภิโยฺย ยทิทํ อธิปญฺญตฺติฯ

๑๙๕. ‘‘ตตฺร, จุนฺท, เย เต สมณพฺราหฺมณา เอวํวาทิโน เอวํทิฏฺฐิโน – ‘อรูปี อตฺตา โหติ…เป.… รูปี จ อรูปี จ อตฺตา โหติ… เนวรูปีนารูปี อตฺตา โหติ… สญฺญี อตฺตา โหติ… อสญฺญี อตฺตา โหติ… เนวสญฺญีนาสญฺญี อตฺตา โหติ… อตฺตา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ น โหติ ปรํ มรณา, อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติฯ ตฺยาหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วทามิ – ‘อตฺถิ นุ โข อิทํ, อาวุโส, วุจฺจติ – ‘‘อตฺตา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ น โหติ ปรํ มรณา’’’ติ? ยญฺจ โข เต, จุนฺท, เอวมาหํสุ – ‘อิทเมว สจฺจํ โมฆมญฺญ’นฺติฯ ตํ เตสํ นานุชานามิฯ ตํ กิสฺส เหตุ? อญฺญถาสญฺญิโนปิ เหตฺถ, จุนฺท, สเนฺตเก สตฺตาฯ อิมายปิ โข อหํ, จุนฺท, ปญฺญตฺติยา เนว อตฺตนา สมสมํ สมนุปสฺสามิ, กุโต ภิโยฺยฯ อถ โข อหเมว ตตฺถ ภิโยฺย ยทิทํ อธิปญฺญตฺติฯ อิเม โข เต, จุนฺท, อปรนฺตสหคตา ทิฏฺฐินิสฺสยา, เย โว มยา พฺยากตา , ยถา เต พฺยากาตพฺพาฯ ยถา จ เต น พฺยากาตพฺพา, กึ โว อหํ เต ตถา พฺยากริสฺสามีติ [พฺยากริสฺสามีติ (สี. ก.)]?

๑๙๖. ‘‘อิเมสญฺจ, จุนฺท, ปุพฺพนฺตสหคตานํ ทิฏฺฐินิสฺสยานํ อิเมสญฺจ อปรนฺตสหคตานํ ทิฏฺฐินิสฺสยานํ ปหานาย สมติกฺกมาย เอวํ มยา จตฺตาโร สติปฏฺฐานา เทสิตา ปญฺญตฺตาฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, จุนฺท, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี…เป.… จิเตฺต จิตฺตานุปสฺสี… ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา, วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ อิเมสญฺจ จุนฺท, ปุพฺพนฺตสหคตานํ ทิฏฺฐินิสฺสยานํ อิเมสญฺจ อปรนฺตสหคตานํ ทิฏฺฐินิสฺสยานํ ปหานาย สมติกฺกมายฯ เอวํ มยา อิเม จตฺตาโร สติปฏฺฐานา เทสิตา ปญฺญตฺตา’’ติฯ

๑๙๗. เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา อุปวาโณ ภควโต ปิฏฺฐิโต ฐิโต โหติ ภควนฺตํ พีชยมาโนฯ อถ โข อายสฺมา อุปวาโณ ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อจฺฉริยํ, ภเนฺต, อพฺภุตํ, ภเนฺต! ปาสาทิโก วตายํ, ภเนฺต, ธมฺมปริยาโย; สุปาสาทิโก วตายํ ภเนฺต, ธมฺมปริยาโย, โก นามายํ ภเนฺต ธมฺมปริยาโย’’ติ? ‘‘ตสฺมาติห ตฺวํ, อุปวาณ, อิมํ ธมฺมปริยายํ ‘ปาสาทิโก’ เตฺวว นํ ธาเรหี’’ติฯ อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมโน อายสฺมา อุปวาโณ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทีติฯ

ปาสาทิกสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ฉฏฺฐํฯ

๗. ลกฺขณสุตฺตํ

ทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณานิ

๑๙๘. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อารามে ฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติ ฯ ‘‘ภทฺทนฺเต’’ติ [ภทนฺเตติ (สี. สฺยา. ปี.)] เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจสฺโสสุํ ฯ ภควา เอตทโวจ –

๑๙๙. ‘‘ทฺวตฺตึสิมานิ, ภิกฺขเว, มหาปุริสสฺส มหาปุริสลกฺขณานิ, เยหิ สมนฺนาคตสฺส มหาปุริสสฺส เทฺวว คติโย ภวนฺติ อนญฺญาฯ สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรนฺโต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปตฺโต สตฺตรตนสมนฺนาคโตฯ ตสฺสิมานิ สตฺต รตนานิ ภวนฺติ; เสยฺยถิทํ, จกฺกรตนํ หตฺถิรตนํ อสฺสรตนํ มณิรตนํ อิตฺถิรตนํ คหปติรตนํ ปริณายกรตนเมว สตฺตมํฯ ปโรสหสฺสํ โข ปนสฺส ปุตฺตา ภวนฺติ สูรา วีรงฺครูปา ปรเสนปฺปมทฺทนาฯ โส อิมํ ปถวึ สาครปริยนฺตํ อทณฺเฑน อสตฺเถน ธมฺเมน อภิวิชิย อชฺฌาวสติฯ สเจ โข ปน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ, อรหํ โหติ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก วิวฏฺฏจฺฉโท [วิวฏจฺฉโท (สฺยา. ก.), วิวตฺตจฺฉโท (สี. ปี.)]ฯ

๒๐๐. ‘‘กตมานิ จ ตานิ, ภิกฺขเว, ทฺวตฺตึส มหาปุริสสฺส มหาปุริสลกฺขณานิ, เยหิ สมนฺนาคตสฺส มหาปุริสสฺส เทฺวว คติโย ภวนฺติ อนญฺญา? สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี...เป.... สเจ โข ปน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ, อรหํ โหติ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก วิวฏฺฏจฺฉโทฯ

‘‘อิธ, ภิกฺขเว, มหาปุริโส สุปฺปติฏฺฐิตปาโท โหติฯ ยมฺปิ, ภิกฺขเว, มหาปุริโส สุปฺปติฏฺฐิตปาโท โหติ, อิทมฺปิ, ภิกฺขเว, มหาปุริสสฺส มหาปุริสลกฺขณํ ภวติฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, มหาปุริสสฺส เหฏฺฐาปาทตเลสุ จกฺกานิ ชาตานิ โหนฺติ สหสฺสารานิ สเนมิกานิ สนาภิกานิ สพฺพาการปริปูรานิ [สพฺพาการปริปูรานิ สุวิภตฺตนฺตรานิ (สี. ปี.)]ฯ ยมฺปิ , ภิกฺขเว, มหาปุริสสฺส เหฏฺฐาปาทตเลสุ จกฺกานิ ชาตานิ โหนฺติ สหสฺสารานิ สเนมิกานิ สนาภิกานิ สพฺพาการปริปูรานิ, อิทมฺปิ, ภิกฺขเว, มหาปุริสสฺส มหาปุริสลกฺขณํ ภวติฯ

‘‘ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, มหาปุริโส อายตปณฺหิ โหติ...เป.... ทีฆงฺคุลิ โหติ... มุทุตลุนหตฺถปาโท โหติ... ชาลหตฺถปาโท โหติ... อุสฺสงฺขปาโท โหติ... เอณิชงฺโฆ โหติ... ฐิตโกว อโนนมนฺโต อุโภหิ ปาณิตเลหิ ชณฺณุกานิ ปริมสติ ปริมชฺชติ... โกโสหิตวตฺถคุยฺโห โหติ... สุวณฺณวณฺโณ โหติ กญฺจนสนฺนิภตฺตโจ... สุขุมจฺฉวิ โหติ, สุขุมตฺตา ฉวิยา รโชชลฺลํ กาเย น อุปลิมฺปติ... เอเกกโลโม โหติ, เอเกกานิ โลมานิ โลมกูเปสุ ชาตานิ... อุทฺธคฺคโลโม โหติ, อุทฺธคฺคานิ โลมานิ ชาตานิ นีลานิ อญฺชนวณฺณานิ กุณฺฑลาวฏฺฏานิ [กุณฺฑลาวตฺตานิ (พหูสุ)] ทกฺขิณาวฏฺฏกชาตานิ [ทกฺขิณาวตฺตกชาตานิ (สี. สฺยา. ปี.)] ... พฺรหฺมุชุคตฺโต โหติ... สตฺตุสฺสโท โหติ... สีหปุพฺพทฺธกาโย โหติ... จิตนฺตรํโส [ปิตนฺตรํโส (สฺยา.)] โหติ... นิโคฺรธปริมณฺฑโล โหติ, ยาวตกฺวสฺส กาโย ตาวตกฺวสฺส พฺยาโม ยาวตกฺวสฺส พฺยาโม ตาวตกฺวสฺส กาโย... สมวฏฺฏกฺขนฺโธ โหติ... รสคฺคสคฺคี โหติ... สีหหนุ โหติ... จตฺตาลีสทนฺโต โหติ ... สมทนฺโต โหติ... อวิรฬทนฺโต โหติ... สุสุกฺกทาโฐ โหติ... ปหูตชิวฺโห โหติ... พฺรหฺมสฺสโร โหติ กรวีกภาณี... อภินีลเนตฺโต โหติ... โคปขุโม โหติ... อุณฺณา ภมุ

กนฺตเร ชาตา โหติ, โอทาตา มุทุตูลสนฺนิภาฯ ยมฺปิ, ภิกฺขเว, มหาปุริสสฺส อุณฺณา ภมุกนฺตเร ชาตา โหติ, โอทาตา มุทุตูลสนฺนิภา, อิทมฺปิ, ภิกฺขเว, มหาปุริสสฺส มหาปุริสลกฺขณํ ภวติฯ

“ปุน จปรํ, ภิกฺขเว, มหาปุริโส อุณฺหีสสีโส โหติฯ ยมฺปิ, ภิกฺขเว, มหาปุริโส อุณฺหีสสีโส โหติ, อิทมฺปิ, ภิกฺขเว, มหาปุริสสฺส มหาปุริสลกฺขณํ ภวติฯ

“อิมานิ โข ตานิ, ภิกฺขเว, ทฺวตฺตึส มหาปุริสสฺส มหาปุริสลกฺขณานิ, เยหิ สมนฺนาคตสฺส มหาปุริสสฺส เทฺวว คติโย ภวนฺติ อนญฺญาฯ สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี… เป.… สเจ โข ปน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ, อรหํ โหติ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก วิวฏฺฏจฺฉโทฯ

“อิมานิ โข, ภิกฺขเว, ทฺวตฺตึส มหาปุริสสฺส มหาปุริสลกฺขณานิ พาหิรกาปิ อิสโย ธาเรนฺติ, โน จ โข เต ชานนฺติ – ‘อิมสฺส กมฺมสฺส กฏตฺตา อิทํ ลกฺขณํ ปฏิลภตี’ติฯ

(๑) สุปฺปติฏฺฐิตปาทตาลกฺขณํ

๒๐๑. “ยมฺปิ, ภิกฺขเว, ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุเพฺพ มนุสฺสภูโต สมาโน ทฬฺหสมาทาโน อโหสิ กุสเลสุ ธเมฺมสุ, อวตฺถิตสมาทาโน กายสุจริเต วจีสุจริเต มโนสุจริเต ทานสํวิภาเค สีลสมาทาเน อุโปสถุปวาเส มเตฺตยฺยตาย เปเตฺตยฺยตาย สามญฺญตาย พฺรหฺมญฺญตาย กุเล เชฏฺฐาปจายิตาย อญฺญตรญฺญตเรสุ จ อธิกุสเลสุ ธเมฺมสุ ฯ โส ตสฺส กมฺมสฺส กฏตฺตา อุปจิตตฺตา อุสฺสนฺนตฺตา วิปุลตฺตา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ โส ตตฺถ อเญฺญ เทเว ทสหิ ฐาเนหิ อธิคฺคณฺหาติ ทิเพฺพน อายุนา ทิเพฺพน วเณฺณน ทิเพฺพน สุเขน ทิเพฺพน ยเสน ทิเพฺพน อาธิปเตยฺเยน ทิเพฺพหิ รูเปหิ ทิเพฺพหิ สเทฺทหิ ทิเพฺพหิ คเนฺธหิ ทิเพฺพหิ รเสหิ ทิเพฺพหิ โผฏฺฐเพฺพหิฯ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมํ มหาปุริสลกฺขณํ ปฏิลภติฯ สุปฺปติฏฺฐิตปาโท โหติฯ สมํ ปาทํ ภูมิยํ นิกฺขิปติ, สมํ อุทฺธรติ, สมํ สพฺพาวเนฺตหิ ปาทตเลหิ ภูมึ ผุสติฯ

๒๐๒. “โส เตน ลกฺขเณน สมนฺนาคโต สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรโนฺต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปโตฺต สตฺตรตนสมนฺนาคโตฯ ตสฺสิมานิ สตฺต รตนานิ ภวนฺติ; เสยฺยถิทํ, จกฺกรตนํ หตฺถิรตนํ อสฺสรตนํ มณิรตนํ อิตฺถิรตนํ คหปติรตนํ ปริณายกรตนเมว สตฺตมํฯ ปโรสหสฺสํ โข ปนสฺส ปุตฺตา ภวนฺติ สูรา วีรงฺครูปา ปรเสนปฺปมทฺทนาฯ โส อิมํ ปถวึ สาครปริยนฺตํ อขิลมนิมิตฺตมกณฺฏกํ อิทฺธํ ผีตํ เขมํ สิวํ นิรพฺพุทํ อทเณฺฑน อสเตฺถน ธเมฺมน อภิวิชิย อชฺฌาวสติ ฯ ราชา สมาโน กึ ลภติ? อกฺขมฺภิโย [อวิกฺขมฺภิโย (สี. ปี.)] โหติ เกนจิ มนุสฺสภูเตน ปจฺจตฺถิเกน ปจฺจามิเตฺตนฯ ราชา สมาโน อิทํ ลภติฯ “สเจ โข ปน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ, อรหํ โหติ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก วิวฏฺฏจฺฉโทฯ พุโทฺธ สมาโน กึ ลภติ? อกฺขมฺภิโย โหติ อพฺภนฺตเรหิ วา พาหิเรหิ วา ปจฺจตฺถิเกหิ ปจฺจามิเตฺตหิ ราเคน วา โทเสน วา โมเหน วา สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เทเวน วา มาเรน วา พฺรหฺมุนา วา เกนจิ วา โลกสฺมึฯ พุโทฺธ สมาโน อิทํ ลภติ”ฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจฯ

๒๐๓. ตเตฺถตํ วุจฺจติ –

“สเจฺจ จ ธเมฺม จ ทเม จ สํยเม,
โสเจยฺยสีลาลยุโปสเถสุ จ;

ทาเน อหึสาย อสาหเส รโต,
ทพฺหํ สมาทาย สมตฺตมาจริ [สมนุตมาจริ (สฺยา. ก.)]ฯ

“โส เตน กมฺมน ทิวํ สมกฺกมิ [อปกฺกมิ (สฺยา. ก.)],
สุขญฺจ ขิฑฺฑารติโย จ อนฺวภิ [อํนฺวภิ (ฏีกา)];
ตโต จวิตฺวา ปุนราคโต อิธ,
สเมหิ ปาเทหิ ผุสี วสุนฺธรํฯ

“พฺยากํสุ เวยฺยญฺชนิกา สมาคตา,
สมปฺปติฏฺฐสฺส น โหติ ขมฺภนา;
คิหิสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา ปุน [ปน (สฺยา.)],
ตํ ลกฺขณํ ภวติ ตทตฺถโชตกํฯ

“อกฺขมฺภิโย โหติ อคารมาวสํ,
ปราภิภู สตฺตุภิ นปฺปมทฺทโน;
มนุสฺสภูเตนิธ โหติ เกนจิ,
อกฺขมฺภิโย ตสฺส ผเลน กมฺมุโนฯ

“สเจ จ ปพฺพชฺชมุเปติ ตาทิโส,
เนกฺขมฺมฉนฺทาภิรโต วิจกฺขโณ;
อโคฺค น โส คจฺฉติ ชาตุ ขมฺภนํ,
นรุตฺตโม เอส หิ ตสฺส ธมฺมตา”ติฯ

(๒) ปาทตลจกฺกลกฺขณํ

๒๐๔. “ยมฺปิ, ภิกฺขเว, ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุเพฺพ มนุสฺสภูโต สมาโน พหุชนสฺส สุขาวโห อโหสิ, อุเพฺพคอุตฺตาสภยํ อปนุทิตา, ธมฺมิกญฺจ รกฺขาวรณคุตฺตึ สํวิธาตา, สปริวารญฺจ ทานํ อทาสิฯ โส ตสฺส กมฺมสฺส กฏตฺตา อุปจิตตฺตา อุสฺสนฺนตฺตา วิปุลตฺตา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ…เป.… โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมํ มหาปุริสลกฺขณํ ปฏิลภติฯ เหฏฺฐาปาทตเลสุ จกฺกานิ ชาตานิ โหนฺติ สหสฺสารานิ สเนมิกานิ สนาภิกานิ สพฺพาการปริปูรานิ สุวิภตฺตนฺตรานิฯ

“โส เตน ลกฺขเณน สมนฺนาคโต สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี…เป.… ราชา สมาโน กึ ลภติ? มหาปริวาโร โหติ; มหาสฺส โหนฺติ ปริวารา พฺราหฺมณคหปติกา เนคมชานปทา คณกมหามตฺตา อนีกฏฺฐา โทวาริกา อมจฺจา ปาริสชฺชา ราชาโน โภคิยา กุมาราฯ ราชา สมาโน อิทํ ลภติฯ สเจ โข ปน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ, อรหํ โหติ สมฺมาสมฺพุทฺโธ โลเก วิวฏฺฏจฺฉโทฯ พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ? มหาปริวาโร โหติ; มหาสฺส โหนฺติ ปริวารา ภิกฺขู ภิกฺขุนิโย อุปาสกา อุปาสิกาโย เทวา มนุสฺสา อสุรา นาคา คนฺธพฺพาฯ พุทฺโธ สมาโน อิทํ ลภติ”ฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจฯ

๒๐๕. ตเตฺถตํ วุจฺจติ –

“ปุเร ปุรตฺถา ปุริมาสุ ชาติสุ,
มนุสฺสภูโต พหุนํ สุขาวโห;

อุเพฺภคอุตฺตาสภยาปนูทโน,
คุตฺตีสุ รกฺขาวรเณสุ อุสฺสุโกฯ

‘‘โส เตน กมฺมุน ทิวํ สมกฺกมิ,
สุขญฺจ ขิฑฺฑารติโย จ อนฺวภิ;
ตโต จวิตฺวา ปุนราคโต อิธ,
จกฺกานิ ปาเทสุ ทุเวสุ วินฺทติฯ

‘‘สมนฺตเนมีนิ สหสฺสรานิ จ,
พฺยากํสุ เวยฺยญฺชนิกา สมาคตา;
ทิสฺวา กุมารํ สตปุญฺญลกฺขณํ,
ปริวารวา เหสฺสติ สตฺตุมทฺทโนฯ

ตถา หี จกฺกานิ สมนฺตเนมินิ,
สเจ น ปพฺพชฺชมุเปติ ตาทิโส;
วเตฺตติ จกฺกํ ปถวิํ ปสาสติ,
ตสฺสานุยนฺตาธ [ตสฺสานุยุตฺตา อิธ (สี. ปี.), ตสฺสานุยนฺตา อิธ (สฺยา. ก.)] ภวนฺติ ขตฺติยาฯ

‘‘มหายสํ สํปริวารยนฺติ นํ,
สเจ จ ปพฺพชฺชมุเปติ ตาทิโส;
เนกฺขมฺมฉนฺทาภิรโต วิจกฺขโณ,
เทวามนุสฺสาสุรสกฺกรกฺขสา [สตฺตรกฺขสา (ก.) สี. สฺยาอฏฺฐกถา โอโลเกตพฺพา]ฯ

‘‘คนฺธพฺพนาคา วิหคา จตุปฺปทา,
อนุตฺตรํ เทวมนุสฺสปูชิตํ;
มหายสํ สํปริวารยนฺติ น’’นฺติฯ

(๓-๕) อายตปณฺหิตาทิติลกฺขณํ

๒๐๖. ‘‘ยมฺปิ, ภิกฺขเว, ตถาคโต ปุริมํ ชาติํ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุเพฺพ มนุสฺสภูโต สมาโน ปาณาติปาตํ ปหาย ปาณาติปาตา ปฏิวิรโต อโหสิ นิหิตทโณฺฑ นิหิตสโตฺถ ลชฺชี ทยาปโนฺน, สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี วิหาสิฯ โส ตสฺส กมฺมสฺส กฏตฺตา อุปจิตตฺตา อุสฺสนฺนตฺตา วิปุลตฺตา…เป.… โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมานิ ตีณิ มหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิลภติฯ อายตปณฺหิ จ โหติ, ทีฆงฺคุลิ จ พฺรหฺมุชุคโตฺต จฯ

‘‘โส เตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี…เป.… ราชา สมาโน กิํ ลภติ? ทีฆายุโก โหติ จิรฏฺฐิติโก, ทีฆมายุํ ปาเลติ, น สกฺกา โหติ อนฺตรา ชีวิตา โวโรเปตุํ เกนจิ มนุสฺสภูเตน ปจฺจตฺถิเกน ปจฺจามิเตฺตน ฯ ราชา สมาโน อิทํ ลภติ… พุโทฺธ สมาโน กิํ ลภติ? ทีฆายุโก โหติ จิรฏฺฐิติโก, ทีฆมายุํ ปาเลติ, น สกฺกา โหติ อนฺตรา ชีวิตา โวโรเปตุํ ปจฺจตฺถิเกหิ ปจฺจามิเตฺตหิ สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เทเวน วา มาเรน วา พฺรหฺมุนา วา เกนจิ วา โลกสฺมิํฯ พุโทฺธ สมาโน อิทํ ลภติ’’ฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจฯ

๒๐๗. ตเตฺถตํ วุจฺจติ –

“มารณวธภยตฺตโน [มรณวธภยตฺตโน (สี. ปี. ก.), มรณวธภยมตฺตโน (สฺยา.)] วิทิตฺวา,
ปฏิวิรโต ปรํ มารณายโหสิ;
เตน สุจริเตน สคฺคมคมา [เตน โส สุจริเตน สคฺคมคมาสิ (สฺยา.)],
สุกตผลวิปากมนุโภสิฯ

“จวิย ปุนริธาคโต สมาโน,
ปฏิลภติ อิธ ตีณิ ลกฺขณานิ;
ภวติ วิปุลทีฆปาสณฺหิโก,
พฺรหฺมาว สุชุ สุโภ สุชาตคโตฺตฯ

“สุภุโช สุสุ สุสณฺฐิโต สุชาโต,
มุทุตลุนงฺคุลิยสฺส โหนฺติ;
ทีฆา ตีภิ ปุริสวรคฺคลกฺขเณหิ,
จิรยปนาย [จิรยาปนาย (สฺยา.)] กุมารมาทิสนฺติฯ

“ภวติ ยทิ คิหี จิรํ ยเปติ,
จิรตรํ ปพฺพชติ ยทิ ตโต หิ;
ยาปยติ จ วสิทฺธิภาวนาย,
อิติ ทีฆายุกตาย ตํ นิมิตฺต”นฺติฯ

(๖) สตฺตุสฺสทตาลกฺขณํ

๒๐๘. “ยมฺปิ , ภิกฺขเว, ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุเพฺพ มนุสฺสภูโต สมาโน ทาตา อโหสิ ปณีตานํ รสิตานํ ขาทนียานํ โภชนียานํ สายนียานํ เลหนียานํ ปานานํฯ โส ตสฺส กมฺมสฺส กฎตฺตา…เป.… โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมํ มหาปุริสลกฺขณํ ปฏิลภติ, สตฺตุสฺสโท โหติ, สตฺตสฺส อุสฺสทา โหนฺติ; อุโภสุ หเตฺถสุ อุสฺสทา โหนฺติ, อุโภสุ ปาเทสุ อุสฺสทา โหนฺติ, อุโภสุ อํสกูเฏสุ อุสฺสทา โหนฺติ, ขเนฺธ อุสฺสโท โหติฯ

“โส เตน ลกฺขเณน สมนฺนาคโต สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี…เป.… ราชา สมาโน กึ ลภติ? ลาภี โหติ ปณีตานํ รสิตานํ ขาทนียานํ โภชนียานํ สายนียานํ เลหนียานํ ปานานํฯ ราชา สมาโน อิทํ ลภติ… พุโทฺธ สมาโน กึ ลภติ? ลาภี โหติ ปณีตานํ รสิตานํ ขาทนียานํ โภชนียานํ สายนียานํ เลหนียานํ ปานานํฯ พุโทฺธ สมาโน อิทํ ลภติ”ฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจฯ

๒๐๙. ตเตฺถตํ วุจฺจติ –

“ขชฺชโภชฺชมถ เลยฺย สายิยํ,
อุตฺตมคฺครสทายโก อหุ;
เตน โส สุจริเตน กมฺมุนา,
นนฺทเน จิรมภิปฺปโมทติฯ

“สตฺต จุสฺสเท อิธาธิคจฺฉติ,
หตฺถปาทมุทุตญฺจ วินฺทติ;

อาหุ พฺยญฺชนนิมิตฺตโกวิทา,
ขชฺชโภชฺชรสลาภิตาย นํฯ

“ยํ คิหิสฺสปิ [น ตํ คิหิสฺสาปิ (สฺยา.)] ตทตฺถโชตกํ,
ปพฺพชฺชมฺปิ จ ตทาธิคจฺฉติ;
ขชฺชโภชฺชรสลาภิรุตฺตมํ,
อาหุ สพฺพคิหิพนฺธนจฺฉิท”นฺติฯ

(๗-๘) กรจรณมุทุชาลตาลกฺขณานิ

๒๑๐. “ยมฺปิ , ภิกฺขเว, ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุเพฺพ มนุสฺสภูโต สมาโน จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ ชนํ สงฺคาหโก อโหสิ – ทาเนน เปยฺยวเชฺชน [ปิยวาเจน (สฺยา. ก.)] อตฺถจริยาย สมานตฺตตายฯ โส ตสฺส กมฺมสฺส กฎตฺตา…เป.… โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมานิ เทฺว มหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิลภติฯ มุทุตลุนหตฺถปาโท จ โหติ ชาลหตฺถปาโท จฯ

“โส เตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี…เป.… ราชา สมาโน กึ ลภติ? สุสงฺคหิตปริชโน โหติ, สุสงฺคหิตาสฺส โหนฺติ พฺราหฺมณคหปติกา เนคมชานปทา คณกมหามตฺตา อนีกฏฺฐา โทวาริกา อมจฺจา ปาริสชฺชา ราชาโน โภคิยา กุมาราฯ ราชา สมาโน อิทํ ลภติ… พุโทฺธ สมาโน กึ ลภติ? สุสงฺคหิตปริชโน โหติ, สุสงฺคหิตาสฺส โหนฺติ ภิกฺขู ภิกฺขุนิโย อุปาสกา อุปาสิกาโย เทวา มนุสฺสา อสุรา นาคา คนฺธพฺพาฯ พุโทฺธ สมาโน อิทํ ลภติ”ฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจฯ

๒๑๑. ตเตฺถตํ วุจฺจติ –

“ทานมฺปิ จตฺถจริยตญฺจ [ทานมฺปิ จ อตฺถจริยตมฺปิ จ (สี. ปี.)],
ปิยวาทิตญฺจ สมานตฺตตญฺจ [ปิยวทตญฺจ สมานฉนฺทตญฺจ (สี. ปี.)];
กริยจริยสุสงฺคหํ พหูนํ,
อนวมเตน คุเณน ยาติ สคฺคํฯ

“จวิย ปุนริธาคโต สมาโน,
กรจรณมุทุตญฺจ ชาลิโน จ;
อติรุจิรสุวคฺคุทสฺสเนยฺยํ,
ปฏิลภติ ทหโร สุสุ กุมาโรฯ

“ภวติ ปริชนสฺสโว วิเธโยฺย,
มหิมํ อาวสิโต สุสงฺคหิโต;
ปิยวทู หิตสุขตํ ชิคีสมาโน [ชิคึ สมาโน (สี. สฺยา. ปี.)],
อภิรุจิตานิ คุณานิ อาจรติฯ

“ยทิ จ ชหติ สพฺพกามโภคํ,
กถยติ ธมฺมกถํ ชิโน ชนสฺส;
วจนปฏิกรสฺสาภิปฺปสนฺนา ,
สุตฺวาน ธมฺมานุธมฺมมาจรนฺตี”ติฯ

(๙-๑๐) อุสฺสงฺขปาทอุทฺธคฺคโลมตาลกฺขณานิ

๒๑๒. “ยมฺปิ, ภิกฺขเว, ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน [สมาโน พหุโน ชนสฺส (สี. ปี.)] อตฺถูปสํหิตํ ธมฺมูปสํหิตํ วาจํ ภาสิตา อโหสิ, พหุชนํ นิทํเสสิ, ปาณีนํ หิตสุขาวโห ธมฺมยาคีฯ โส ตสฺส กมฺมสฺส กฎตฺตา…เป.… โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมานิ เทฺว มหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิลภติฯ อุสฺสงฺขปาโท จ โหติ, อุทฺธคฺคโลโม จฯ

“โส เตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต, สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี…เป.… ราชา สมาโน กึ ลภติ? อโคฺค จ โหติ เสโฏฺฐ จ ปาโมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จ กามโภคีนํฯ ราชา สมาโน อิทํ ลภติ… พุโทฺธ สมาโน กึ ลภติ? อโคฺค จ โหติ เสโฏฺฐ จ ปาโมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จ สพฺพสตฺตานํฯ พุโทฺธ สมาโน อิทํ ลภติ”ฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจฯ

๒๑๓. ตเตฺถตํ วุจฺจติ –

“อตฺถธมฺมสหิตํ [อตฺถธมฺมสํหิตํ (ก. สี. ปี.), อตฺถธมฺมุปสํหิตํ (ก.)] ปุเร คิรํ,
เอรยํ พหุชนํ นิทํสยิ;
ปาณินํ หิตสุขาวโห อหุ,
ธมฺมยาคมยชี [ธมฺมยาคํ อสฺสชิ (ก.)] อมจฺฉรีฯ

“เตน โส สุจริเตน กมฺมุนา,
สุคฺคตึ วชติ ตตฺถ โมทติ;
ลกฺขณานิ จ ทุเว อิธาคโต,
อุตฺตมปฺปมุขตาย [อุตฺตมสุขตาย (สฺยา.), อุตฺตมปมุกฺขตาย (ก.)] วินฺทติฯ

“อุพฺภมุปฺปติตโลมวา สโส,
ปาทคณฺฐิรหุ สาธุสณฺฐิตา;
มํสโลหิตาจิตา ตโจตฺถตา,
อุปริจรณโสภนา [อุปริชานุโสภนา (สฺยา.), อุปริ จ ปน โสภนา (สี. ปี.)] อหุฯ

“เคหมาวสติ เจ ตถาวิโธ,
อคฺคตํ วชติ กามโภคินํ;
เตน อุตฺตริตโร น วิชฺชติ,
ชมฺพุทีปมภิภุยฺย อิริยติฯ

“ปพฺพชมฺปิ จ อโนมนิกฺกโม,
อคฺคตํ วชติ สพฺพปาณินํ;
เตน อุตฺตริตโร น วิชฺชติ,
สพฺพโลกมภิภุยฺย วิหรตี”ติฯ

(๑๑) เอณิชงฺฆลกฺขณํ

๒๑๔. “ยมฺปิ, ภิกฺขเว, ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน สกฺกจฺจํ วาเจตา อโหสิ สิปฺปํ วา วิชฺชํ วา จรณํ วา กมฺมํ วา – ‘กึ ติเม ขิปฺปํ วิชาเนยฺยุํ,

ขิปฺปํ ปฏิปชฺเชยฺยุํ, น จิรํ กิลิเสฺสยฺยุ’’นฺติฯ โส ตสฺส กมฺมสฺส กฏตฺตา…เป.… โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมํ มหาปุริสลกฺขณํ ปฏิลภติฯ เอณิชโงฺฆ โหติฯ

“โส เตน ลกฺขเณน สมนฺนาคโต สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี…เป.… ราชา สมาโน กึ ลภติ? ยานิ ตานิ ราชารหานิ ราชงฺคานิ ราชูปโภคานิ ราชานุจฺฉวิกานิ ตานิ ขิปฺปํ ปฏิลภติฯ ราชา สมาโน อิทํ ลภติ… พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ? ยานิ ตานิ สมณารหานิ สมณงฺคานิ สมณูปโภคานิ สมณานุจฺฉวิกานิ, ตานิ ขิปฺปํ ปฏิลภติฯ พุทฺโธ สมาโน อิทํ ลภติ’’ฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจฯ

๒๑๕. ตเตฺถตํ วุจฺจติ –

“สิเปฺปสุ วิชฺชาจรเณสุ กเมฺมสุ [กมฺมสุ (สี. ปี.)],
กถํ วิชาเนยฺยุํ [วิชาเนยฺย (สี. ปี.), วิชาเนยฺยุ (สฺยา.)] ลหุนฺติ อิจฺฉติ;
ยทูปฆาตาย น โหติ กสฺสจิ,
วาเจติ ขิปฺปํ น จิรํ กิลิสฺสติฯ

“ตํ กมฺมํ กตฺวา กุสลํ สุขุทฺรยํ [สุขินฺทฺริยํ (ก.)],
ชงฺฆา มนุญฺญา ลภเต สุสณฺฐิตา;
วฏฺฏา สุชาตา อนุปุพฺพมุคฺคตา,
อุทฺธคฺคโลมา สุขุมตฺตโจตฺถตาฯ

“เอเณยฺยชโงฺฆติ ตมาหุ ปุคฺคลํ,
สมฺปตฺติยา ขิปฺปมิธาหุ [ขิปฺปมิทาหุ (?)] ลกฺขณํ;
เคหานุโลมานิ ยทาภิกงฺขติ,
อปพฺพชํ ขิปฺปมิธาธิคจฺฉติ [ขิปฺปมิทาธิคจฺฉติ (?)]ฯ

“สเจ จ ปพฺพชฺชมุเปติ ตาทิโส,
เนกฺขมฺมฉนฺทาภิรโต วิจกฺขโณ;
อนุจฺฉวิกสฺส ยทานุโลมิกํ,
ตํ วินฺทติ ขิปฺปมโนมวิกฺกโม [นิกฺกโม (สี. สฺยา. ปี.)]’’ติฯ

(๑๒) สุขุมจฺฉวิลกฺขณํ

๒๑๖. “ยมฺปิ, ภิกฺขเว, ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุเพฺพ มนุสฺสภูโต สมาโน สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา อุปสงฺกมิตฺวา ปริปุจฺฉิตา อโหสิ – ‘‘กึ, ภเนฺต, กุสลํ, กึ อกุสลํ, กึ สาวชฺชํ, กึ อนวชฺชํ, กึ เสวิตพฺพํ, กึ น เสวิตพฺพํ, กึ เม กรียมานํ ทีฆรตฺตํ อหิตาย ทุกฺขาย อสฺส, กึ วา ปน เม กรียมานํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย อสฺสา’’ติฯ โส ตสฺส กมฺมสฺส กฏตฺตา…เป.… โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมํ มหาปุริสลกฺขณํ ปฏิลภติฯ สุขุมจฺฉวิ โหติ, สุขุมตฺตา ฉวิยา รโชชลฺลํ กาเย น อุปลิมฺปติฯ

“โส เตน ลกฺขเณน สมนฺนาคโต สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี…เป.… ราชา สมาโน กึ ลภติ? มหาปโญฺญ โหติ, นาสฺส โหติ โกจิ ปญฺญาย สทิโส วา เสโฏฺฐ วา กามโภคีนํฯ ราชา สมาโน อิทํ ลภติ… พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ? มหาปโญฺญ โหติ ปุถุปโญฺญ หาสปโญฺญ [หาสุปโญฺญ (สี. ปี.)] ชวนปโญฺญ ติกฺขปโญฺญ นิเพฺพธิกปโญฺญ, นาสฺส โหติ

โกจิ ปญฺญาย สทิโส วา เสฏฺฐ วา สพฺพสตฺตานํฯ พุโทฺธ สมาโน อิทํ ลภติ’’ฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจฯ

๒๑๗. ตเตฺถตํ วุจฺจติ –

“ปุเร ปุรตฺถา ปุริมาสุ ชาติสุ,
อญฺญาตุกาโม ปริปุจฺฉิตา อหุ;
สุสฺสูสิตา ปพฺพชิตํ อุปาสิตา,
อตฺถนฺตโร อตฺถกถํ นิสามยิฯ

“ปญฺญาปฏิลาภคเตน [ปญฺญาปฏิลาภกเตน (สี. ปี.) ฏีกา โอโลเกตพฺพา] กมฺมุนา,
มนุสฺสภูโต สุขุมจฺฉวี อหุ;
พฺยากํสุ อุปฺปาทนิมิตฺตโกวิทา,
สุขุมานิ อตฺถานิ อเวจฺจ ทกฺขิติฯ

“สเจ น ปพฺพชฺชมุเปติ ตาทิโส,
วเตฺตติ จกฺกํ ปถวึ ปสาสติ;
อตฺถานุสิฏฺฐีสุ ปริคฺคเหสุ จ,
น เตน เสโยฺย สทิโส จ วิชฺชติฯ

“สเจ จ ปพฺพชฺชมุเปติ ตาทิโส,
เนกฺขมฺมฉนฺทาภิรโต วิจกฺขโณ;
ปญฺญาวิสิฏฺฐํ ลภเต อนุตฺตรํ,
ปโปฺปติ โพธึ วรภูริเมธโส’’ติฯ

(๑๓) สุวณฺณวณฺณลกฺขณํ

๒๑๘. “ยมฺปิ , ภิกฺขเว, ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุเพฺพ มนุสฺสภูโต สมาโน อโกฺกธโน อโหสิ อนุปายาสพหุโล, พหุมฺปิ วุโตฺต สมาโน นาภิสชฺชิ น กุปฺปิ น พฺยาปชฺชิ น ปติตฺถียิ, น โกปญฺจ โทสญฺจ อปฺปจฺจยญฺจ ปาตฺวากาสิฯ ทาตา จ อโหสิ สุขุมานํ มุทุกานํ อตฺถรณานํ ปาวุรณานํ [ปาปุรณานํ (สี. สฺยา. ปี.)] โขมสุขุมานํ กปฺปาสิกสุขุมานํ โกเสยฺยสุขุมานํ กมฺพลสุขุมานํฯ โส ตสฺส กมฺมสฺส กฏตฺตา อุปจิตตฺตา…เป.… โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมํ มหาปุริสลกฺขณํ ปฏิลภติฯ สุวณฺณวโณฺณ โหติ กญฺจนสนฺนิภตฺตโจฯ

“โส เตน ลกฺขเณน สมนฺนาคโต สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี…เป.… ราชา สมาโน กึ ลภติ? ลาภี โหติ สุขุมานํ มุทุกานํ อตฺถรณานํ ปาวุรณานํ โขมสุขุมานํ กปฺปาสิกสุขุมานํ โกเสยฺยสุขุมานํ กมฺพลสุขุมานํฯ ราชา สมาโน อิทํ ลภติ… พุโทฺธ สมาโน กึ ลภติ? ลาภี โหติ สุขุมานํ มุทุกานํ อตฺถรณานํ ปาวุรณานํ โขมสุขุมานํ กปฺปาสิกสุขุมานํ โกเสยฺยสุขุมานํ กมฺพลสุขุมานํฯ พุโทฺธ สมาโน อิทํ ลภติ’’ฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจฯ

๒๑๙. ตเตฺถตํ วุจฺจติ –

“อโกฺกธญฺจ อธิฏฺฐหิ อทาสิ [อทาสิ จ (สี. ปี.)],

ทานญฺจ วตฺถานิ สุขุมานิ สุจฺฉวีนิ;
ปุริมตรภเว ฐิโต อภิวิสฺสชิ,
มหิมิว สุโร อภิวสฺสํฯ

“ตํ กตฺวาน อิโต จุโต ทิพฺพํ,
อุปปชฺชิ [อุปปชฺช (สี. ปี.)] สุกตผลวิปากมนุภุตฺวา;
กนกตนุสนฺนิโภ อิธาภิภวติ,
สุรวรตโรริว อิโนฺทฯ

“เคหญฺจาวสติ นโร อปพฺพชฺช,
มิจฺฉํ มหติมหึ อนุสาสติ [ปสาสติ (สฺยา.)];
ปสยฺห สหิธ สตฺตรตนํ [ปสยฺห อภิวสน-วรตรํ (สี. ปี.)],
ปฏิลภติ วิมล [วิปุล (สฺยา.), วิปุลํ (สี. ปี.)] สุขุมจฺฉวึ สุจิญฺจฯ

“ลาภี อจฺฉาทนวตฺถโมกฺขปาวุรณานํ,
ภวติ ยทิ อนาคาริยตํ อุเปติ;
สหิโต [สุหิต (สฺยา.), ส หิ (สี. ปี.)] ปุริมกตผลํ อนุภวติ,
น ภวติ กตสฺส ปนาโส”ติฯ

(๑๔) โกโสหิตวตฺถคุยฺหลกฺขณํ

๒๒๐. ยมฺปิ, ภิกฺขเว, ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุเพฺพ มนุสฺสภูโต สมาโน จิรปฺปนเฎฺฐ สุจิรปฺปวาสิโน ญาติมิเตฺต สุหเชฺช สขิโน สมาเนตา อโหสิฯ มาตรมฺปิ ปุเตฺตน สมาเนตา อโหสิ, ปุตฺตมฺปิ มาตรา สมาเนตา อโหสิ, ปิตรมฺปิ ปุเตฺตน สมาเนตา อโหสิ, ปุตฺตมฺปิ ปิตรา สมาเนตา อโหสิ, ภาตรมฺปิ ภาตรา สมาเนตา อโหสิ, ภาตรมฺปิ ภคินิยา สมาเนตา อโหสิ, ภคินิมฺปิ ภาตรา สมาเนตา อโหสิ, ภคินิมฺปิ ภคินิยา สมาเนตา อโหสิ, สมงฺคึ กตฺวา [สมคฺคึ กตฺวา (สี. สฺยา. ปี.)] จ อพฺภนุโมทิตา อโหสิฯ โส ตสฺส กมฺมสฺส กฏตฺตา…เป. … โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมํ มหาปุริสลกฺขณํ ปฏิลภติ – โกโสหิตวตฺถคุโยฺห โหติฯ

“โส เตน ลกฺขเณน สมนฺนาคโต สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี…เป.… ราชา สมาโน กึ ลภติ? ปหูตปุโตฺต โหติ, ปโรสหสฺสํ โข ปนสฺส ปุตฺตา ภวนฺติ สูรา วีรงฺครูปา ปรเสนปฺปมทฺทนาฯ ราชา สมาโน อิทํ ลภติ… พุโทฺธ สมาโน กึ ลภติ? ปหูตปุโตฺต โหติ, อเนกสหสฺสํ โข ปนสฺส ปุตฺตา ภวนฺติ สูรา วีรงฺครูปา ปรเสนปฺปมทฺทนาฯ พุโทฺธ สมาโน อิทํ ลภติ”ฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจฯ

๒๒๑. ตเตฺถตํ วุจฺจติ –

“ปุเร ปุรตฺถา ปุริมาสุ ชาติสุ,
จิรปฺปนเฎฺฐ สุจิรปฺปวาสิโน;
ญาตี สุหเชฺช สขิโน สมานยิ,
สมงฺคิกตฺวา อนุโมทิตา อหุฯ

“โส เตน [ส เตน (ก.)] กเมฺมน ทิวํ สมกฺกมิ,

สุขญฺจ ขิฑฺฑารติโย จ อนฺวภิ;
ตโต จวิตฺวา ปุนราคโต อิธ,
โกโสหิตํ วินฺทติ วตฺถฉาทิยํฯ

“ปหูตปฺโตฺต ภวตี ตถาวิโธ,
ปโรสหสฺสญฺจ [ปโรสหสฺสสฺส (สี. ปี.)] ภวนฺติ อตฺรชา;
สูรา จ วีรา จ [สูรา จ วีรงฺครูปา (ก.)] อมิตฺตตาปนา,
คิหิสฺส ปีตึชนนา ปิยํวทาฯ

“พหุตรา ปพฺพชิตสฺส อิริยโต,
ภวนฺติ ปุตฺตา วจนานุสาริโน;
คิหิสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา ปุน,
ตํ ลกฺขณํ ชายติ ตทตฺถโชตก”นฺติฯ

ปฐมภาณวาโร นิฏฺฐิโตฯ

(๑๕-๑๖) ปริมณฺฑลอโนนมชณฺณุปริมสนลกฺขณานิ

๒๒๒. “ยมฺปิ , ภิกฺขเว, ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน มหาชนสงฺคหํ [มหาชนสงฺคาหกํ (ก.)] สเมกฺขมาโน [สมเปกฺขมาโน (ก.)] สมํ ชานาติ สามํ ชานาติ, ปุริสํ ชานาติ ปุริสวิเสสํ ชานาติ – ‘อยมิทมรหติ อยมิทมรหตี’ติ ตตฺถ ตตฺถ ปุริสวิเสสกโร อโหสิฯ โส ตสฺส กมฺมสฺส กฏตฺตา…เป.… โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมานิ เทฺว มหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิลภติฯ นิโคฺรธ ปริมณฺฑโล จ โหติ, ฐิตโกเยว จ อโนนมนฺโต อุโภหิ ปาณิตเลหิ ชณฺณุกานิ ปริมสติ ปริมชฺชติฯ

“โส เตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี…เป.… ราชา สมาโน กึ ลภติ ? อโฑฺฒ โหติ มหทฺธโน มหาโภโค ปหูตชาตรูปรชโต ปหูตวิตฺตูปกรโณ ปหูตธนธญฺญ ปริปุณฺณโกสโกฏฺฐาคาโรฯ ราชา สมาโน อิทํ ลภติ…เป.… พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ? อโฑฺฒ โหติ มหทฺธโน มหาโภโคฯ ตสฺสิมานิ ธนานิ โหนฺติ, เสยฺยถิทํ, สทฺธาธนํ สีลธนํ หิริธนํ โอตฺตปฺปธนํ สุตธนํ จาคธนํ ปญฺญาธนํฯ พุทฺโธ สมาโน อิทํ ลภติ”ฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจฯ

๒๒๓. ตเตฺถตํ วุจฺจติ –

“ตุลิย ปฏิวิจย จินฺตยิตฺวา,
มหาชนสงฺคหนํ [มหาชนํ สงฺคาหกํ (ก.)] สเมกฺขมาโน;
อยมิทมรหติ ตตฺถ ตตฺถ,
ปุริสวิเสสกโร ปุเร อโหสิฯ

“มหิญฺจ ปน [สมา จ ปน (สฺยา.), ส หิ จ ปน (สี. ปี.)] ฐิโต อโนนมนฺโต,
ผุสติ กเรหิ อุโภหิ ชณฺณุกานิ;
มหิรุหปริมณฺฑโล อโหสิ,
สุจริตกมฺมวิปากเสสเกนฯ

“พหุวิวิธนิมิตฺตลกฺขณญฺญู,
อตินิปุณา มนุชา พฺยากรึสุ;
พหุวิวิธา คิหีนํ อรหานิ,
ปฏิลภติ ทหโร สุสุ กุมาโรฯ

“อิธ จ มหีปติสฺส กามโภคี,
คิหิปติรูปกา พหู ภวนฺติ;
ยทิ จ ชหติ สพฺพกามโภคํ,
ลภติ อนุตฺตรํ อุตฺตมธนคฺค”นฺติฯ

(๑๗-๑๙) สีหปุพฺพทฺธกายาทิติลกฺขณํ

๒๒๔. “ยมฺปิ , ภิกฺขเว, ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน พหุชนสฺส อตฺถกาโม อโหสิ หิตกาโม ผาสุกาโม โยคกฺเขมกาโม – ‘กินฺติเม สทฺธาย วฑฺเฒยฺยุํ, สีเลน วฑฺเฒยฺยุํ, สุเตน วฑฺเฒยฺยุํ [สุเตน วฑฺเฒยฺยุํ, พุทฺธิยา วฑฺเฒยฺยุํ (สฺยา.)], จาเคน วฑฺเฒยฺยุํ, ธมฺเมน วฑฺเฒยฺยุํ, ปญฺญาย วฑฺเฒยฺยุํ, ธนธญฺเญน วฑฺเฒยฺยุํ, เขตฺตวตฺถุนา วฑฺเฒยฺยุํ, ทฺวิปทจตุปฺปเทหิ วฑฺเฒยฺยุํ, ปุตฺตทาเรหิ วฑฺเฒยฺยุํ, ทาสกมฺมกรโปริเสหิ วฑฺเฒยฺยุํ, ญาตีหิ วฑฺเฒยฺยุํ, มิตฺเตหิ วฑฺเฒยฺยุํ, พนฺธเวหิ วฑฺเฒยฺยุ’นฺติฯ โส ตสฺส กมฺมสฺส กฏตฺตา…เป.… โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมานิ ตีณิ มหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิลภติฯ สีหปุพฺพทฺธกาโย จ โหติ จิตนฺตรํโส จ สมวฏฺฏกฺขนฺโธ จฯ

“โส เตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี…เป.… ราชา สมาโน กึ ลภติ? อปริหานธมฺโม โหติ, น ปริหายติ ธนธญฺเญน เขตฺตวตฺถุนา ทฺวิปทจตุปฺปเทหิ ปุตฺตทาเรหิ ทาสกมฺมกรโปริเสหิ ญาตีหิ มิตฺเตหิ พนฺธเวหิ, น ปริหายติ สพฺพสมฺปตฺติยาฯ ราชา สมาโน อิทํ ลภติ… พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ? อปริหานธมฺโม โหติ, น ปริหายติ สทฺธาย สีเลน สุเตน จาเคน ปญฺญาย, น ปริหายติ สพฺพสมฺปตฺติยาฯ พุทฺโธ สมาโน อิทํ ลภตี”ติฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจฯ

๒๒๕. ตเตฺถตํ วุจฺจติ –

“สทฺธาย สีเลน สุเตน พุทฺธิยา,
จาเคน ธมฺเมน พหูหิ สาธุหิ;
ธเนน ธญฺเญน จ เขตฺตวตฺถุนา,
ปุเตฺตหิ ทาเรหิ จตุปฺปเทหิ จฯ

“ญาตีหิ มิตฺเตหิ จ พนฺธเวหิ จ,
พเลน วณฺเณน สุเขน จูภยํ;
กถํ น หาเยยฺยุํ ปเรติ อิจฺฉติ,
อตฺถสฺส มิทฺธี จ [อิทํ สมิทฺธญฺจ (ก.), อทฺธํ สมิทฺธญฺจ (สฺยา.)] ปนาภิกงฺขติฯ

“ส สีหปุพฺพทฺธสุสณฺฐิโต อหุ,
สมวฏฺฏกฺขนฺโธ จ จิตนฺตรํโส;
ปุพฺเพ สุจิณฺเณน กเตน กมฺมุนา,

อหานิยํ ปุพฺพนิมิตฺตมสฺส ตํฯ

“คิหีปิ ธเญฺญน ธเนน วฑฺฒติ,
ปุเตฺตหิ ทาเรหิ จตุปฺปเทหิ จ;
อกิญฺจโน ปพฺพชิโต อนุตฺตรํ,
ปโปฺปติ โพธึ อสหานธมฺมต”นฺติ [สโมฺพธิมหานธมฺมตนฺติ (สฺยา. ก.) ฏีกา โอโลเกตพฺพา]ฯ

(๒๐) รสคฺคสคฺคิตาลกฺขณํ

๒๒๖. “ยมฺปิ , ภิกฺขเว, ตถาคโต ปุริมํ ชาติํ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุเพฺพ มนุสฺสภูโต สมาโน สตฺตานํ อวิเหฐกชาติโก อโหสิ ปาณินา วา เลฑฺฑุนา วา ทเณฺฑน วา สเตฺถน วาฯ โส ตสฺส กมฺมสฺส กฎตฺตา อุปจิตตฺตา…เป…. โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมํ มหาปุริสลกฺขณํ ปฎิลภติ, รสคฺคสคฺคี โหติ, อุทฺธคฺคาสฺส รสหรณีโย คีวาย ชาตา โหนฺติ สมาภิวาหินิโย [สมวาหรสหรณิโย (สฺยา.)]ฯ

“โส เตน ลกฺขเณน สมนฺนาคโต สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี…เป…. ราชา สมาโน กิํ ลภติ? อปฺปาพาโธ โหติ อปฺปาตโงฺก, สมเวปากินิยา คหณิยา สมนฺนาคโต นาติสีตาย นาจฺจุณฺหายฯ ราชา สมาโน อิทํ ลภติ… พุโทฺธ สมาโน กิํ ลภติ? อปฺปาพาโธ โหติ อปฺปาตโงฺก สมเวปากินิยา คหณิยา สมนฺนาคโต นาติสีตาย นาจฺจุณฺหาย มชฺฌิมาย ปธานกฺขมายฯ พุโทฺธ สมาโน อิทํ ลภติ”ฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจฯ

๒๒๗. ตเตฺถตํ วุจฺจติ –

“น ปาณิทเณฺฑหิ ปนาถ เลฑฺฑุนา,
สเตฺถน วา มรณวเธน [มารณวเธน (ก.)] วา ปน;
อุพฺพาธนาย ปริตชฺชนาย วา,
น เหฐยี ชนตมเหฐโก อหุฯ

“เตเนว โส สุคติมุเปจฺจ โมทติ,
สุขปฺผลํ กริย สุขานิ วินฺทติ;
สโมชสา [สมฺปชฺชสา (สี. ปี.), ปามุญฺชสา (สฺยา.), สามญฺจ สา (ก.)] รสหรณี สุสณฺฐิตา,
อิธาคโต ลภติ รสคฺคสคฺคิตํฯ

“เตนาหุ นํ อตินิปุณา วิจกฺขณา,
อยํ นโร สุขพหุโล ภวิสฺสติ;
คิหิสฺส วา ปพฺพชิตสฺส วา ปุน [ปน (สฺยา.)],
ตํ ลกฺขณํ ภวติ ตทตฺถโชตก”นฺติฯ

(๒๑-๒๒) อภินีลเนตฺตโคปขุมลกฺขณานิ

๒๒๘. “ยมฺปิ, ภิกฺขเว, ตถาคโต ปุริมํ ชาติํ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุเพฺพ มนุสฺสภูโต สมาโน น จ วิสฎํ, น จ วิสาจิ [น จ วิสาจิตํ (สี. ปี.), น จ วิสาวิ (สฺยา.)], น จ ปน วิเจยฺย เปกฺขิตา,

อุชุํ ตถา ปสฏมุชุมโน, ปิยจกฺขุนา พหุชนํ อุทิกฺขิตา อโหสิฯ โส ตสฺส กมฺมสฺส กฏตฺตา…เป. … โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมานิ เทฺว มหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิลภติฯ อภินีลเนตฺโต จ โหติ โคปขุโม จฯ

“โส เตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต, สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี…เป.… ราชา สมาโน กึ ลภติ? ปิยทสฺสโน โหติ พหุโน ชนสฺส, ปิโย โหติ มนาโป พฺราหฺมณคหปติกานํ เนคมชานปทานํ คณกมหามตฺตานํ อนีกฏฺฐานํ โทวาริกานํ อมจฺจานํ ปาริสชฺชานํ ราชูนํ โภคิยานํ กุมารานํฯ ราชา สมาโน อิทํ ลภติ…เป.… พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ? ปิยทสฺสโน โหติ พหุโน ชนสฺส, ปิโย โหติ มนาโป ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ เทวานํ มนุสฺสานํ อสุรานํ นาคานํ คนฺธพฺพานํฯ พุทฺโธ สมาโน อิทํ ลภติ”ฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจฯ

๒๒๙. ตเตฺถตํ วุจฺจติ –

“น จ วิสฏํ น จ วิสาจิ [วิสาจิตํ (สี. ปี.), วิสาวิ (สฺยา.)], น จ ปน วิเจยฺยเปกฺขิตา;
อุชุํ ตถา ปสฏมุชุมโน, ปิยจกฺขุนา พหุชนํ อุทิกฺขิตาฯ

“สุคตีสุ โส ผลวิปากํ,
อนุภวติ ตตฺถ โมทติ;
อิธ จ ปน ภวติ โคปขุโม,
อภินีลเนตฺตนยโน สุทสฺสโนฯ

“อภิโยคิโน จ นิปุณา,
พหู ปน นิมิตฺตโกวิทา;
สุขุมนยนกุสลา มนุชา,
ปิยทสฺสโนติ อภินิทฺทิสนฺติ นํฯ

“ปิยทสฺสโน คิหีปิ สนฺโต จ,
ภวติ พหุชนปิยายิโต;
ยทิ จ น ภวติ คิหี สมโณ โหติ,
ปิโย พหูนํ โสกนาสโน”ติฯ

(๒๓) อุณฺหีสสีสลกฺขณํ

๒๓๐. “ยมฺปิ, ภิกฺขเว, ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน พหุชนปุพฺพงฺคโม อโหสิ กุสเลสุ ธมฺเมสุ พหุชนปาโมกฺโข กายสุจริเต วจีสุจริเต มโนสุจริเต ทานสํวิภาเค สีลสมาทาเน อุโปสถุปวาเส มเตฺตยฺยตาย เปเตฺตยฺยตาย สามญฺญตาย พฺรหฺมญฺญตาย กุเล เชฏฺฐาปจายิตาย อญฺญตรญฺญตเรสุ จ อธิกุสเลสุ ธมฺเมสุฯ โส ตสฺส กมฺมสฺส กฏตฺตา…เป.… โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมํ มหาปุริสลกฺขณํ ปฏิลภติ – อุณฺหีสสีโส โหติฯ

“โส เตน ลกฺขเณน สมนฺนาคโต สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี…เป.… ราชา สมาโน กึ ลภติ? มหาสฺส ชโน อนฺวายิโก โหติ, พฺราหฺมณคหปติกา เนคมชานปทา คณกมหามตฺตา อนีกฏฺฐา โทวาริกา อมจฺจา ปาริสชฺชา ราชาโน โภคิยา กุมาราฯ ราชา สมาโน อิทํ ลภติ… พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ? มหาสฺส ชโน อนฺวายิโก โหติ, ภิกฺขู ภิกฺขุนิโย อุปาส

กา อุปาสิกาโย เทวา มนุสฺสา อสุรา นาคา คนฺธพฺพาฯ พุทฺโธ สมาโน อิทํ ลภตี’’ฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจฯ

๒๓๑. ตเตฺถตํ วุจฺจติ –

‘‘ปุพฺพงฺคโม สุจริเตสุ อหุ,
ธเมฺมสุ ธมฺมจริยาภิรโต;
อนฺวายิโก พหุชนสฺส อหุ,
สเคฺคสุ เวทยิตฺถ ปุญฺญผลํฯ

‘‘เวทิตฺวา โส สุจริตสฺส ผลํ,
อุณฺหีสสีสตฺตมิธชฺฌคมา;
พฺยากํสุ พฺยญฺชนนิมิตฺตธรา,
ปุพฺพงฺคโม พหุชนํ เหสฺสติฯ

‘‘ปฏิโภคิยา มนุเชสุ อิธ,
ปุเพฺพว ตสฺส อภิหรนฺติ ตทา;
ยทิ ขตฺติโย ภวติ ภูมิปติ,
ปฏิหารกํ พหุชเน ลภติฯ

‘‘อถ เจปิ ปพฺพชติ โส มนุโช,
ธเมฺมสุ โหติ ปคุโณ วิสวี;
ตสฺสานุสาสนิคุณาภิรโต,
อนฺวายิโก พหุชโน ภวตี’’ติฯ

(๒๔-๒๕) เอเกกโลมตาอุณฺณาลกฺขณานิ

๒๓๒. ‘‘ยมฺปิ, ภิกฺขเว, ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุเพฺพ มนุสฺสภูโต สมาโน มุสาวาทํ ปหาย มุสาวาทา ปฏิวิรโต อโหสิ, สจฺจวาที สจฺจสนฺโธ เถโต ปจฺจยิโก อวิสํวาทโก โลกสฺส ฯ โส ตสฺส กมฺมสฺส กฎตฺตา อุปจิตตฺตา…เป.… โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมานิ เทฺว มหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิลภติฯ เอเกกโลโม จ โหติ, อุณฺณา จ ภมุกนฺตเร ชาตา โหติ โอทาตา มุทุตูลสนฺนิภาฯ

‘‘โส เตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต, สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี…เป.… ราชา สมาโน กึ ลภติ? มหาสฺส ชโน อุปวตฺตติ, พฺราหฺมณคหปติกา เนคมชานปทา คณกมหามตฺตา อนีกฏฺฐา โทวาริกา อมจฺจา ปาริสชฺชา ราชาโน โภคิยา กุมาราฯ ราชา สมาโน อิทํ ลภติ… พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ? มหาสฺส ชโน อุปวตฺตติ, ภิกฺขู ภิกฺขุนิโย อุปาสกา อุปาสิกาโย เทวา มนุสฺสา อสุรา นาคา คนฺธพฺพาฯ พุทฺโธ สมาโน อิทํ ลภตี’’ฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจฯ

๒๓๓. ตเตฺถตํ วุจฺจติ –

‘‘สจฺจปฺปฏิญฺญ ปุริมาสุ ชาติสุ,
อเทฺวชฺฌวาโจ อลิกํ วิวชฺชยิ;

น โส วิสํวาทยิตาปิ กสฺสจิ,
ภูเตน ตเจฺฉน ตเถน ภาสยิ [โตสยิ (สี. ปี.)]ฯ

‘‘เสตา สุสุกฺกา มุทุตูลสนฺนิภา,
อุณฺณา สุชาตา [อุณฺณาสฺส ชาตา (ก. สี.)] ภมุกนฺตเร อหุ;
น โลมกูเปสุ ทุเว อชายิสุํ,
เอเกกโลมูปจิตงฺควา อหุฯ

‘‘ตํ ลกฺขณญฺญู พหโว สมาคตา,
พฺยากํสุ อุปฺปาทนิมิตฺตโกวิทา;
อุณฺณา จ โลมา จ ยถา สุสณฺฐิตา,
อุปวตฺตตี อีทิสกํ พหุชฺชโนฯ

‘‘คิหิมฺปิ สนฺตํ อุปวตฺตตี ชโน,
พหุ ปุรตฺถาปกเตน กมฺมุนา;
อกิญฺจนํ ปพฺพชิตํ อนุตฺตรํ,
พุทฺธมฺปิ สนฺตํ อุปวตฺตติ ชโน’’ติฯ

(๒๖-๒๗) จตฺตาลีสอวิรฬทนฺตลกฺขณานิ

๒๓๔. ‘‘ยมฺปิ, ภิกฺขเว ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุเพฺพ มนุสฺสภูโต สมาโน ปิสุณํ วาจํ ปหาย ปิสุณาย วาจาย ปฏิวิรโต อโหสิฯ อิโต สุตฺวา น อมุตฺร อกฺขาตา อิเมสํ เภทาย, อมุตฺร วา สุตฺวา น อิเมสํ อกฺขาตา อมูสํ เภทาย , อิติ ภินฺนานํ วา สนฺธาตา, สหิตานํ วา อนุปฺปทาตา, สมคฺคาราโม สมคฺครโต สมคฺคนนฺที สมคฺคกรณึ วาจํ ภาสิตา อโหสิฯ โส ตสฺส กมฺมสฺส กฏตฺตา…เป.… โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมานิ เทฺว มหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิลภติฯ จตฺตาลีสทโนฺต จ โหติ อวิรฬทโนฺต จฯ

‘‘โส เตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี…เป.… ราชา สมาโน กึ ลภติ? อเภชฺชปริโส โหติ, อเภชฺชาสฺส โหนฺติ ปริสา, พฺราหฺมณคหปติกา เนคมชานปทา คณกมหามตฺตา อนีกฏฺฐา โทวาริกา อมจฺจา ปาริสชฺชา ราชาโน โภคิยา กุมาราฯ ราชา สมาโน อิทํ ลภติ … พุโทฺธ สมาโน กึ ลภติ? อเภชฺชปริโส โหติ, อเภชฺชาสฺส โหนฺติ ปริสา, ภิกฺขู ภิกฺขุนิโย อุปาสกา อุปาสิกาโย เทวา มนุสฺสา อสุรา นาคา คนฺธพฺพาฯ พุโทฺธ สมาโน อิทํ ลภติ’’ฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจฯ

๒๓๕. ตเตฺถตํ วุจฺจติ –

‘‘เวภูติยํ สหิตเภทการึ,
เภทปฺปวฑฺฒนวิวาทการึ;
กลหปฺปวฑฺฒนอากิจฺจการึ,
สหิตานํ เภทชนนึ น ภณิฯ

‘‘อวิวาทวฑฺฒนกรึ สุคิรํ,
ภินฺนานุสนฺธิชนนึ อภณิ;
กลหํ ชนสฺส ปนุที สมงฺคี,

สหิเตหิ นนฺทติ ปโมทติ จฯ

“สุคตีสุ โส ผลวิปากํ,
อนุภวติ ตตฺถ โมทติ;
ทนฺตา อิธ โหนฺติ อวิรฬา สหิตา,
จตุโร ทสสฺส มุขชา สุสณฺฐิตาฯ

“ยทิ ขตฺติโย ภวติ ภูมิปติ,
อวิเภทิยาสฺส ปริสา ภวติ;
สมโณ จ โหติ วิรโช วิมโล,
ปริสาสฺส โหติ อนุคตา อจลา”ติฯ

(๒๘-๒๙) ปหูตชิวฺหาพฺรหฺมสฺสรลกฺขณานิ

๒๓๖. “ยมฺปิ , ภิกฺขเว, ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุพฺเพ มนุสฺสภูโต สมาโน ผรุสํ วาจํ ปหาย ผรุสาย วาจาย ปฏิวิรโต อโหสิฯ ยา สา วาจา เนลา กณฺณสุขา เปมนียา หทยงฺคมา โปรี พหุชนกนฺตา พหุชนมนาปา, ตถารูปึ วาจํ ภาสิตา อโหสิฯ โส ตสฺส กมฺมสฺส กฏตฺตา อุปจิตตฺตา…เป.… โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมานิ เทฺว มหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิลภติฯ ปหูตชิโวฺห จ โหติ พฺรหฺมสฺสโร จ กรวีกภาณีฯ

“โส เตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี…เป.… ราชา สมาโน กึ ลภติ? อาเทยฺยวาโจ โหติ, อาทิยนฺติสฺส วจนํ พฺราหฺมณคหปติกา เนคมชานปทา คณกมหามตฺตา อนีกฏฺฐา โทวาริกา อมจฺจา ปาริสชฺชา ราชาโน โภคิยา กุมาราฯ ราชา สมาโน อิทํ ลภติ… พุโทฺธ สมาโน กึ ลภติ? อาเทยฺยวาโจ โหติ, อาทิยนฺติสฺส วจนํ ภิกฺขู ภิกฺขุนิโย อุปาสกา อุปาสิกาโย เทวา มนุสฺสา อสุรา นาคา คนฺธพฺพาฯ พุโทฺธ สมาโน อิทํ ลภติ”ฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจฯ

๒๓๗. ตเตฺถตํ วุจฺจติ –

“อโกฺกสภณฺฑนวิเหสการึ,
อุพฺพาธิกํ [อุพฺพาธกรํ (สฺยา.)] พหุชนปฺปมทฺทนํ;
อพาฬฺหํ คิรํ โส น ภณิ ผรุสํ,
มธุรํ ภณิ สุสํหิตํ [สุสหิตํ (สฺยา.)] สขิลํฯ

“มนโส ปิยา หทยคามินิโย,
วาจา โส เอรยติ กณฺณสุขา;
วาจาสุจิณฺณผลมนุภวิ,
สเคฺคสุ เวทยถ [เวทยติ (?) ฏีกา โอโลเกตพฺพา] ปุญฺญผลํฯ

“เวทิตฺวา โส สุจริตสฺส ผลํ,
พฺรหฺมสฺสรตฺตมิธมชฺฌคมา;
ชิวฺหาสฺส โหติ วิปุลา ปุถุลา,
อาเทยฺยวากฺยวจโน ภวติฯ

“คิหิโนปิ อิชฺฌติ ยถา ภณโต,
อถ เจ ปพฺพชติ โส มนุโช;
อาทิยนฺติสฺส วจนํ ชนตา,
พหุโน พหุํ สุภณิตํ ภณโต”ติฯ

(๓๐) สีหหนุลกฺขณํ

๒๓๘. “ยมฺปิ , ภิกฺขเว, ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุเพฺพ มนุสฺสภูโต สมาโน สมฺผปฺปลาปํ ปหาย สมฺผปฺปลาปา ปฏิวิรโต อโหสิ กาลวาที ภูตวาที อตฺถวาที ธมฺมวาที วินยวาที, นิธานวตึ วาจํ ภาสิตา อโหสิ กาเลน สาปเทสํ ปริยนฺตวตึ อตฺถสํหิตํฯ โส ตสฺส กมฺมสฺส กฏตฺตา…เป.… โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมํ มหาปุริสลกฺขณํ ปฏิลภติ, สีหหนุ โหติฯ

“โส เตน ลกฺขเณน สมนฺนาคโต สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี…เป.… ราชา สมาโน กึ ลภติ? อปฺปธํสิโย โหติ เกนจิ มนุสฺสภูเตน ปจฺจตฺถิเกน ปจฺจามิตฺเตนฯ ราชา สมาโน อิทํ ลภติ… พุทฺโธ สมาโน กึ ลภติ? อปฺปธํสิโย โหติ อพฺภนฺตเรหิ วา พาหิเรหิ วา ปจฺจตฺถิเกหิ ปจฺจามิตฺเตหิ, ราเคน วา โทเสน วา โมเหน วา สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เทเวน วา มาเรน วา พฺรหฺมุนา วา เกนจิ วา โลกสฺมึฯ พุทฺโธ สมาโน อิทํ ลภติ”ฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจฯ

๒๓๙. ตเตฺถตํ วุจฺจติ –

“น สมฺผปฺปลาปํ น มุทฺธตํ [พุทฺธตนฺติ (ก.)],
อวิกิณฺณวจนพฺยปฺปโถ อโหสิ;
อหิตมฺปิ จ อปนุทิ,
หิตมฺปิ จ พหุชนสุขญฺจ อภณิฯ

“ตํ กตฺวา อิโต จุโต ทิวมุปปชฺชิ,
สุกตผลวิปากมนุโภสิ;
จวิย ปุนริธาคโต สมาโน,
ทฺวิทุคมวรตรหนุตฺตมลตฺถฯ

“ราชา โหติ สุทุปฺปธํสิโย,
มนุชินฺท มนุชาธิปติ มหานุภาโว;
ติทิวปุรวรสโม ภวติ,
สุรวรตโรริว อินฺโทฯ

“คนฺธพฺพาสุรยกฺขรกฺขเสภิ [สุรสกฺกรกฺขเสภิ (สฺยา.)],
สุเรหิ น หิ ภวติ สุปฺปธํสิโย;
ตถตฺโต ยทิ ภวติ ตถาวิโธ,
อิธ ทิสา จ ปฏิทิสา จ วิทิสา จา”ติฯ

(๓๑-๓๒) สมทนฺตสุสุกฺกทาฐาลกฺขณานิ

๒๔๐. ‘‘ยมฺปิ, ภิกฺขเว, ตถาคโต ปุริมํ ชาตึ ปุริมํ ภวํ ปุริมํ นิเกตํ ปุเพฺพ มนุสฺสภูโต สมาโน มิจฺฉาชีวํ ปหาย สมฺมาอาชีเวน ชีวิกํ กปฺเปสิ, ตุลากูฏ กํสกูฏ มานกูฏ อุโกฺกฏน วญฺจน นิกติ สาจิโยค เฉทน วธ พนฺธน วิปราโมส อาโลป สหสาการา [สาหสาการา (สี. สฺยา. ปี.)] ปฏิวิรโต อโหสิฯ โส ตสฺส กมฺมสฺส กฏตฺตา อุปจิตตฺตา อุสฺสนฺนตฺตา วิปุลตฺตา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ โส ตตฺถ อเญฺญ เทเว ทสหิ ฐาเนหิ อธิคณฺหาติ ทิเพฺพน อายุนา ทิเพฺพน วเณฺณน ทิเพฺพน สุเขน ทิเพฺพน ยเสน ทิเพฺพน อาธิปเตเยฺยน ทิเพฺพหิ รูเปหิ ทิเพฺพหิ สเทฺทหิ ทิเพฺพหิ คเนฺธหิ ทิเพฺพหิ รเสหิ ทิเพฺพหิ โผฎฺฐเพฺพหิฯ โส ตโต จุโต อิตฺถตฺตํ อาคโต สมาโน อิมานิ เทฺว มหาปุริสลกฺขณานิ ปฏิลภติ, สมทโนฺต จ โหติ สุสุกฺกทาโฐ จฯ

‘‘โส เตหิ ลกฺขเณหิ สมนฺนาคโต สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ, ราชา โหติ จกฺกวตฺตี ธมฺมิโก ธมฺมราชา จาตุรโนฺต วิชิตาวี ชนปทตฺถาวริยปฺปโตฺต สตฺตรตนสมนฺนาคโตฯ ตสฺสิมานิ สตฺต รตนานิ ภวนฺติ, เสยฺยถิทํ – จกฺกรตนํ หตฺถิรตนํ อสฺสรตนํ มณิรตนํ อิตฺถิรตนํ คหปติรตนํ ปริณายกรตนเมว สตฺตมํฯ ปโรสหสฺสํ โข ปนสฺส ปุตฺตา ภวนฺติ สูรา วีรงฺครูปา ปรเสนปฺปมทฺทนาฯ โส อิมํ ปถวึ สาครปริยนฺตํ อขิลมนิมิตฺตมกณฺฏกํ อิทฺธํ ผีตํ เขมํ สิวํ นิรพฺพุทํ อทเณฺฑน อสเตฺถน ธเมฺมน อภิวิชิย อชฺฌาวสติฯ ราชา สมาโน กึ ลภติ? สุจิปริวาโร โหติ สุจิสฺส โหนฺติ ปริวารา พฺราหฺมณคหปติกา เนคมชานปทา คณกมหามตฺตา อนีกฏฺฐา โทวาริกา อมจฺจา ปาริสชฺชา ราชาโน โภคิยา กุมาราฯ ราชา สมาโน อิทํ ลภติฯ

‘‘สเจ โข ปน อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ, อรหํ โหติ สมฺมาสมฺพุโทฺธ โลเก วิวฏฺฏจฺฉโทฯ พุโทฺธ สมาโน กึ ลภติ? สุจิปริวาโร โหติ, สุจิสฺส โหนฺติ ปริวารา, ภิกฺขู ภิกฺขุนิโย อุปาสกา อุปาสิกาโย เทวา มนุสฺสา อสุรา นาคา คนฺธพฺพาฯ พุโทฺธ สมาโน อิทํ ลภติ’’ฯ เอตมตฺถํ ภควา อโวจฯ

๒๔๑. ตเตฺถตํ วุจฺจติ –

‘‘มิจฺฉาชีวญฺจ อวสฺสชิ สเมน วุตฺตึ,
สุจินา โส ชนยิตฺถ ธมฺมิเกน;
อหิตมปิ จ อปนุทิ,
หิตมปิ จ พหุชนสุขญฺจ อจริฯ

‘‘สเคฺค เวทยติ นโร สุขปฺผลานิ,
กริตฺวา นิปุเณภิ วิทูหิ สพฺภิ;
วณฺณิตานิ ติทิวปุรวรสโม,
อภิรมติ รติขิฑฺฑาสมงฺคีฯ

‘‘ลทฺธาน มานุสกํ ภวํ ตโต,
จวิตฺวาน สุกตผลวิปากํ;
เสสเกน ปฏิลภติ ลปนชํ,
สมมปิ สุจิสุสุกฺกํ [ลทฺธาน มนุสฺสกํ ภวํ ตโต จวิย, ปุน สุกตผลวิปากเสสเกน; ปฏิลภติ ลปนชํ สมมปิ, สุจิ จ สุวิสุทฺธสุสุกฺกํ (สฺยา.)]ฯ

‘‘ตํ เวยฺยญฺชนิกา สมาคตา พหโว,

พฺยากํสุ นิปุณสมฺมตา มนุชา;
สุจิชนปริวารคโณ ภวติ,
ทิชสมสุกฺกสุจิโสภนทโนฺตฯ

‘‘รโญฺญ โหติ พหุชโน,
สุจิปริวาโร มหตึ มหึ อนุสาสโต;
ปสยฺห น จ ชนปทตุทนํ,
หิตมฺปิ จ พหุชนสุขญฺจ จรนฺติฯ

‘‘อถ เจ ปพฺพชติ ภวติ วิปาโป,
สมโณ สมิตรโช วิวฏฺฏจฺฉโท;
วิคตทรถกิลมโถ,
อิมมฺปิ จ ปรมฺปิ จ [อิมมฺปิ จ ปรมฺปิ จ (ปี.), ปรํปิ ปรมํปิ จ (สฺยา.)] ปสฺสติ โลกํฯ

‘‘ตโสฺสวาทกรา พหุคิหี จ ปพฺพชิตา จ,
อสุจึ ครหิตํ ธุนนฺติ ปาปํ;
ส หิ สุจิภิ ปริวุโต ภวติ,
มลขิลกลิกิเลเส ปนุเทหี’’ติ [ตโสฺสวาทกรา พหุคิหี จ, ปพฺพชิตา จ อสุจิวิครหิต; ปนุทิปาปสฺส หิ สุจิภิปริวุโต, ภวติ มลขิลกกิเลเส ปนุเทติ (สฺยา.)]ฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

ลกฺขณสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ สตฺตมํฯ

๘. สิงฺคาลสุตฺตํ

๒๔๒. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ เวฬุวเน กลนฺทกนิวาเปฯ เตน โข ปน สมเยน สิงฺคาลโก [สิคาลโก (สี.)] คหปติปุโตฺต กาลเสฺสว อุฏฺฐาย ราชคหา นิกฺขมิตฺวา อลฺลวโตฺถ อลฺลเกโส ปญฺชลิโก ปุถุทิสา [ปุถุทฺทิสา (สี. สฺยา. ปี.)] นมสฺสติ – ปุรตฺถิมํ ทิสํ ทกฺขิณํ ทิสํ ปจฺฉิมํ ทิสํ อุตฺตรํ ทิสํ เหฏฺฐิมํ ทิสํ อุปริมํ ทิสํฯ

๒๔๓. อถ โข ภควา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ราชคหํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ อทฺทสา โข ภควา สิงฺคาลกํ คหปติปุตฺตํ กาลเสฺสว วุฏฺฐาย ราชคหา นิกฺขมิตฺวา อลฺลวตฺถํ อลฺลเกสํ ปญฺชลิกํ ปุถุทิสา นมสฺสนฺตํ – ปุรตฺถิมํ ทิสํ ทกฺขิณํ ทิสํ ปจฺฉิมํ ทิสํ อุตฺตรํ ทิสํ เหฏฺฐิมํ ทิสํ อุปริมํ ทิสํฯ ทิสฺวา สิงฺคาลกํ คหปติปุตฺตํ เอตทโวจ – ''กึ นุ โข ตฺวํ, คหปติปุตฺต, กาลเสฺสว อุฏฺฐาย ราชคหา นิกฺขมิตฺวา อลฺลวโตฺถ อลฺลเกโส ปญฺชลิโก ปุถุทิสา นมสฺสสิ – ปุรตฺถิมํ ทิสํ ทกฺขิณํ ทิสํ ปจฺฉิมํ ทิสํ อุตฺตรํ ทิสํ เหฏฺฐิมํ ทิสํ อุปริมํ ทิส''นฺติ? ''ปิตา มํ, ภเนฺต, กาลํ กโรโนฺต เอวํ อวจ – 'ทิสา, ตาต, นมเสฺสยฺยาสี'ติฯ โส โข อหํ, ภเนฺต, ปิตุวจนํ สกฺกโรโนฺต ครุํ กโรโนฺต มาเนโนฺต ปูเชโนฺต กาลเสฺสว อุฏฺฐาย ราชคหา นิกฺขมิตฺวา อลฺลวโตฺถ อลฺลเกโส ปญฺชลิโก ปุถุทิสา นมสฺสามิ – ปุรตฺถิมํ ทิสํ ทกฺขิณํ ทิสํ ปจฺฉิมํ ทิสํ อุตฺตรํ ทิสํ เหฏฺฐิมํ ทิสํ อุปริมํ ทิส''นฺติฯ

ฉ ทิสา

๒๔๔. ''น โข, คหปติปุตฺต, อริยสฺส วินเย เอวํ ฉ ทิสา [ฉทฺทิสา (สี. ปี.)] นมสฺสิตพฺพา''ติฯ ''ยถา กถํ ปน, ภเนฺต, อริยสฺส วินเย ฉ ทิสา [ฉทฺทิสา (สี. ปี.)] นมสฺสิตพฺพา? สาธุ เม, ภเนฺต, ภควา ตถา ธมฺมํ เทเสตุ, ยถา อริยสฺส วินเย ฉ ทิสา [ฉทฺทิสา (สี. ปี.)] นมสฺสิตพฺพา''ติฯ

''เตน หิ, คหปติปุตฺต สุโณหิ สาธุกํ มนสิกโรหิ ภาสิสฺสามี''ติฯ ''เอวํ, ภเนฺต''ติ โข สิงฺคาลโก คหปติปุโตฺต ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ ภควา เอตทโวจ –

''ยโต โข, คหปติปุตฺต, อริยสาวกสฺส จตฺตาโร กมฺมกิเลสา ปหีนา โหนฺติ, จตูหิ จ ฐาเนหิ ปาปกมฺมํ น กโรติ, ฉ จ โภคานํ อปายมุขานิ น เสวติ, โส เอวํ จุทฺทส ปาปกาปคโต ฉทฺทิสาปฏิจฺฉาที [ปฏิจฺฉาที โหติ (สฺยา.)] อุโภโลกวิชยาย ปฏิปโนฺน โหติฯ ตสฺส อยเญฺจว โลโก อารโทฺธ โหติ ปโร จ โลโกฯ โส กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติฯ

จตฺตาโรกมฺมกิเลสา

๒๔๕. ''กตมสฺส จตฺตาโร กมฺมกิเลสา ปหีนา โหนฺติ? ปาณาติปาโต โข, คหปติปุตฺต, กมฺมกิเลโส, อทินฺนาทานํ กมฺมกิเลโส, กาเมสุมิจฺฉาจาโร กมฺมกิเลโส, มุสาวาโท กมฺมกิเลโสฯ อิมสฺส จตฺตาโร กมฺมกิเลสา ปหีนา โหนฺตี''ติฯ อิทมโวจ ภควา, อิทํ วตฺวาน [อิทํ วตฺวา (สี. ปี.) เอวมีทิเสสุ ฐาเนสุ] สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา –

''ปาณาติปาโต อทินฺนาทานํ, มุสาวาโท จ วุจฺจติ;
ปรทารคมนเญฺจว, นปฺปสํสนฺติ ปณฺฑิตา''ติฯ

จตุฏฺฐานํ

๒๔๖. ‘‘กตเมหิ จตูหิ ฐาเนหิ ปาปกมฺมํ น กโรติ? ฉนฺทาคตึ คจฺฉนฺโต ปาปกมฺมํ กโรติ, โทสาคตึ คจฺฉนฺโต ปาปกมฺมํ กโรติ, โมหาคตึ คจฺฉนฺโต ปาปกมฺมํ กโรติ, ภยาคตึ คจฺฉนฺโต ปาปกมฺมํ กโรติฯ ยโต โข, คหปติปุตฺต, อริยสาวโก เนว ฉนฺทาคตึ คจฺฉติ, น โทสาคตึ คจฺฉติ, น โมหาคตึ คจฺฉติ, น ภยาคตึ คจฺฉติ; อิเมหิ จตูหิ ฐาเนหิ ปาปกมฺมํ น กโรตี’’ติฯ อิทมโวจ ภควา, อิทํ วตฺวาน สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา –

‘‘ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา, โย ธมฺมํ อติวตฺตติ;
นิหียติ ยโส ตสฺส [ตสฺส เยโส (พหูสุ, วินเยปิ)], กาฬปกฺเขว จนฺทิมาฯ

‘‘ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา, โย ธมฺมํ นาติวตฺตติ;
อาปูรติ ยโส ตสฺส [ตสฺส เยโส (พหูสุ, วินเยปิ)], สุกฺกปกฺเขว [ชุณฺหปกฺเขว (ก.)] จนฺทิมา’’ติฯ

ฉ อปายมุขานิ

๒๔๗. ‘‘กตมานิ ฉ โภคานํ อปายมุขานิ น เสวติ? สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฏฺฐานานุโยโค โข, คหปติปุตฺต, โภคานํ อปายมุขํ, วิกาลวิสิขาจริยานุโยโค โภคานํ อปายมุขํ, สมชฺชาภิจรณํ โภคานํ อปายมุขํ, ชูตปฺปมาทฏฺฐานานุโยโค โภคานํ อปายมุขํ, ปาปมิตฺตานุโยโค โภคานํ อปายมุขํ, อาลสฺยานุโยโค [อาลสานุโยโค (สี. สฺยา. ปี.)] โภคานํ อปายมุขํฯ

สุราเมรยสฺส ฉ อาทีนวา

๒๔๘. ‘‘ฉ โขเม, คหปติปุตฺต, อาทีนวา สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฏฺฐานานุโยเคฯ สนฺทิฏฺฐิกา ธนชานิ [ธนญฺชานิ (สี. ปี.)], กลหปฺปวฑฺฒนี, โรคานํ อายตนํ, อกิตฺติสญฺชนนี, โกปีนนิทํสนี , ปญฺญาย ทุพฺพลิกรณีเตฺวว ฉฏฺฐํ ปทํ ภวติฯ อิเม โข, คหปติปุตฺต, ฉ อาทีนวา สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฏฺฐานานุโยเคฯ

วิกาลจริยาย ฉ อาทีนวา

๒๔๙. ‘‘ฉ โขเม, คหปติปุตฺต, อาทีนวา วิกาลวิสิขาจริยานุโยเคฯ อตฺตาปิสฺส อคุตฺโต อรกฺขิโต โหติ, ปุตฺตทาโรปิสฺส อคุตฺโต อรกฺขิโต โหติ, สาปเตยฺยํปิสฺส อคุตฺตํ อรกฺขิตํ โหติ, สงฺกิโย จ โหติ ปาปเกสุ ฐาเนสุ [เตสุ เตสุ ฐาเนสุ (สฺยา.)], อภูตวจนญฺจ ตสฺมึ รูหติ, พหูนญฺจ ทุกฺขธมฺมานํ ปุรกฺขโต โหติฯ อิเม โข, คหปติปุตฺต, ฉ อาทีนวา วิกาลวิสิขาจริยานุโยเคฯ

สมชฺชาภิจรณสฺส ฉ อาทีนวา

๒๕๐. ‘‘ฉ โขเม, คหปติปุตฺต, อาทีนวา สมชฺชาภิจรเณฯ กฺว [กุวํ (ก. สี. ปี.)] นจฺจํ, กฺว คีตํ, กฺว วาทิตํ, กฺว อกฺขานํ, กฺว ปาณิสฺสรํ, กฺว กุมฺภถูนนฺติฯ อิเม โข, คหปติปุตฺต, ฉ อาทีนวา สมชฺชาภิจรเณฯ

ชูตปฺปมาทสฺส ฉ อาทีนวา

๒๕๑. ‘‘ฉ โขเม, คหปติปุตฺต, อาทีนวา ชูตปฺปมาทฏฺฐานานุโยเคฯ ชยํ เวรํ ปสวติ, ชิโน วิตฺตมนุโสจติ, สนฺทิฏฺฐิกา ธนชานิ, สภาคตสฺส [สภาเย ตสฺส (ก.)] วจนํ น รูหติ, มิตฺตามจฺจานํ ปริภูโต โหติ, อาวาหวิวาหกานํ อปตฺถิโต โหติ – ‘อกฺขธุตฺโต อยํ ปุริสปุคฺคโล นาลํ ทารภรณายา’ติฯ อิเม โข, คหปติปุตฺต, ฉ อาทีนวา ชูตปฺปมาทฏฺฐานานุโยเคฯ

ปาปมิตฺตตาย ฉ อาทีนวา

๒๕๒. ‘‘ฉ โขเม, คหปติปุตฺต, อาทีนวา ปาปมิตฺตานุโยเคฯ เย ธุตฺตา, เย โสณฺฑา, เย ปิปาสา, เย เนกติกา, เย วญฺจนิกา, เย สาหสิกาฯ ตฺยาสฺส มิตฺตา โหนฺติ เต สหายาฯ อิเม โข, คหปติปุตฺต, ฉ อาทีนวา ปาปมิตฺตานุโยเคฯ

อาลสฺยสฺส ฉ อาทีนวา

๒๕๓. ‘‘ฉ โขเม, คหปติปุตฺต, อาทีนวา อาลสฺยานุโยเคฯ อติสีตนฺติ กมฺมํ น กโรติ, อติอุณฺหนฺติ กมฺมํ น กโรติ, อติสายนฺติ กมฺมํ น กโรติ, อติปาโตติ กมฺมํ น กโรติ, อติฉาโตสฺมีติ กมฺมํ น กโรติ, อติธาโตสฺมีติ กมฺมํ น กโรติฯ ตสฺส เอวํ กิจฺจาปเทสพหุลสฺส วิหรโต อนุปฺปนฺนา เจว โภคา นุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺปนฺนา จ โภคา ปริกฺขยํ คจฺฉนฺติฯ อิเม โข, คหปติปุตฺต, ฉ อาทีนวา อาลสฺยานุโยเค’’ติฯ อิทมโวจ ภควา, อิทํ วตฺวาน สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา –

‘‘โหติ ปานสขา นาม,
โหติ สมฺมิยสมฺมิโย;
โย จ อตฺเถสุ ชาเตสุ,
สหาโย โหติ โส สขาฯ

‘‘อุสฺสูรเสยฺยา ปรทารเสวนา,
เวรปฺปสโว [เวรปฺปสโงฺค (สี. สฺยา. ปี.)] จ อนตฺถตา จ;
ปาปา จ มิตฺตา สุกทริยตา จ,
เอเต ฉ ฐานา ปุริสํ ธํสยนฺติฯ

‘‘ปาปมิตฺโต ปาปสโข,
ปาปอาจารโคจโร;
อสฺมา โลกา ปรมฺหา จ,
อุภยา ธํสเต นโรฯ

‘‘อกฺขิตฺถิโย วารุณี นจฺจคีตํ,
ทิวา โสปฺปํ ปาริจริยา อกาเล;
ปาปา จ มิตฺตา สุกทริยตา จ,
เอเต ฉ ฐานา ปุริสํ ธํสยนฺติฯ

‘‘อเกฺขหิ ทิพฺพนฺติ สุรํ ปิวนฺติ,
ยนฺติตฺถิโย ปาณสมา ปเรสํ;
นิหีนเสวี น จ วุทฺธเสวี [วุทฺธิเสวี (สฺยา.), พุทฺธิเสวี (ก.)],
นิหียเต กาฬปเกฺขว จนฺโทฯ

“โย วารุณี อทฺธโน อกิญฺจโน,
ปิปาโส ปิวํ ปปาคโต [ปิปาโสสิ อตฺถปาคโต (สฺยา.), ปิปาโสปิ สมปฺปปาคโต (ก.)];
อุทกมิว อิณํ วิคาหติ,
อกุลํ [อากุลํ (สฺยา. ก.)] กาหิติ ขิปฺปมตฺตโนฯ

“น ทิวา โสปฺปสีเลน, รตฺติมุฏฺฐานเทสฺสินา [รตฺตินุฏฺฐานทสฺสินา (สี. ปี.), รตฺตินุฏฺฐานสีลินา (?)];
นิจฺจํ มตฺเตน โสเณฺฑน, สกฺกา อาวสิตุํ ฆรํฯ

“อติสีตํ อติอุณฺหํ, อติสายมิทํ อหุ;
อิติ วิสฺสฏฺฐกมฺมนฺเต, อตฺถา อเจฺจนฺติ มาณเวฯ

“โยธ สีตญฺจ อุณฺหญฺจ, ติณา ภิโยฺย น มญฺญติ;
กรํ ปุริสกิจฺจานิ, โส สุขํ [สุขา (สพฺพตฺถ) อฏฺฐกถา โอโลเกตพฺพา] น วิหายตี”ติฯ

มิตฺตปติรูปกา

๒๕๔. “จตฺตาโรเม, คหปติปุตฺต, อมิตฺตา มิตฺตปติรูปกา เวทิตพฺพาฯ อญฺญทตฺถุหโร อมิโตฺต มิตฺตปติรูปโก เวทิตโพฺพ, วจีปรโม อมิโตฺต มิตฺตปติรูปโก เวทิตโพฺพ, อนุปฺปิยภาณี อมิโตฺต มิตฺตปติรูปโก เวทิตโพฺพ, อปายสหาโย อมิโตฺต มิตฺตปติรูปโก เวทิตโพฺพฯ

๒๕๕. “จตูหิ โข, คหปติปุตฺต, ฐาเนหิ อญฺญทตฺถุหโร อมิโตฺต มิตฺตปติรูปโก เวทิตโพฺพฯ

“อญฺญทตฺถุหโร โหติ, อเปฺปน พหุมิจฺฉติ ;
ภยสฺส กิจฺจํ กโรติ, เสวติ อตฺถการณาฯ

“อิเมหิ โข, คหปติปุตฺต, จตูหิ ฐาเนหิ อญฺญทตฺถุหโร อมิโตฺต มิตฺตปติรูปโก เวทิตโพฺพฯ

๒๕๖. “จตูหิ โข, คหปติปุตฺต, ฐาเนหิ วจีปรโม อมิโตฺต มิตฺตปติรูปโก เวทิตโพฺพฯ อตีเตน ปฏิสนฺถรติ [ปฏิสนฺธรติ (ก.)], อนาคเตน ปฏิสนฺถรติ, นิรตฺถเกน สงฺคณฺหาติ, ปจฺจุปฺปเนฺนสุ กิเจฺจสุ พฺยสนํ ทเสฺสติฯ อิเมหิ โข, คหปติปุตฺต, จตูหิ ฐาเนหิ วจีปรโม อมิโตฺต มิตฺตปติรูปโก เวทิตโพฺพฯ

๒๕๗. “จตูหิ โข, คหปติปุตฺต, ฐาเนหิ อนุปฺปิยภาณี อมิโตฺต มิตฺตปติรูปโก เวทิตโพฺพฯ ปาปกํปิสฺส [ปาปกมฺมํปิสฺส (สฺยา.)] อนุชานาติ, กลฺยาณํปิสฺส อนุชานาติ, สมฺมุขาสฺส วณฺณํ ภาสติ, ปรมฺมุขาสฺส อวณฺณํ ภาสติฯ อิเมหิ โข, คหปติปุตฺต, จตูหิ ฐาเนหิ อนุปฺปิยภาณี อมิโตฺต มิตฺตปติรูปโก เวทิตโพฺพฯ

๒๕๘. “จตูหิ โข, คหปติปุตฺต, ฐาเนหิ อปายสหาโย อมิโตฺต มิตฺตปติรูปโก เวทิตโพฺพฯ สุราเมรย มชฺชปฺปมาทฏฺฐานานุโยเค สหาโย โหติ, วิกาล วิสิขา จริยานุโยเค สหาโย

โหติ, สมชฺชาภิจรเณ สหาโย โหติ, ชูตปฺปมาทฏฺฐานานุโยเค สหาโย โหติฯ อิเมหิ โข, คหปติปุตฺต, จตูหิ ฐาเนหิ อปายสหาโย อมิโตฺต มิตฺตปติรูปโก เวทิตโพฺพ''ติฯ

๒๕๙. อิทมโวจ ภควา, อิทํ วตฺวาน สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา –

''อญฺญทตฺถุหโร มิโตฺต, โย จ มิโตฺต วจีปโร [วจีปรโม (สฺยา.)];
อนุปฺปิยญฺจ โย อาห, อปาเยสุ จ โย สขาฯ

เอเต อมิเตฺต จตฺตาโร, อิติ วิญฺญาย ปณฺฑิโต;
อารกา ปริวเชฺชยฺย, มคฺคํ ปฏิภยํ ยถา''ติฯ

สุหทมิโตฺต

๒๖๐. ''จตฺตาโรเม , คหปติปุตฺต, มิตฺตา สุหทา เวทิตพฺพาฯ อุปกาโร [อุปการโก (สฺยา.)] มิโตฺต สุหโท เวทิตโพฺพ, สมานสุขทุโกฺข มิโตฺต สุหโท เวทิตโพฺพ, อตฺถกฺขายี มิโตฺต สุหโท เวทิตโพฺพ, อนุกมฺปโก มิโตฺต สุหโท เวทิตโพฺพฯ

๒๖๑. ''จตูหิ โข, คหปติปุตฺต, ฐาเนหิ อุปกาโร มิโตฺต สุหโท เวทิตโพฺพฯ ปมตฺตํ รกฺขติ, ปมตฺตสฺส สาปเตยฺยํ รกฺขติ, ภีตสฺส สรณํ โหติ, อุปฺปเนฺนสุ กิจฺจกรณีเยสุ ตทฺทิคุณํ โภคํ อนุปฺปเทติฯ อิเมหิ โข, คหปติปุตฺต, จตูหิ ฐาเนหิ อุปกาโร มิโตฺต สุหโท เวทิตโพฺพฯ

๒๖๒. ''จตูหิ โข, คหปติปุตฺต, ฐาเนหิ สมานสุขทุโกฺข มิโตฺต สุหโท เวทิตโพฺพฯ คุยฺหมสฺส อาจิกฺขติ, คุยฺหมสฺส ปริคูหติ, อาปทาสุ น วิชหติ, ชีวิตํปิสฺส อตฺถาย ปริจฺจตฺตํ โหติฯ อิเมหิ โข, คหปติปุตฺต, จตูหิ ฐาเนหิ สมานสุขทุโกฺข มิโตฺต สุหโท เวทิตโพฺพฯ

๒๖๓. ''จตูหิ โข, คหปติปุตฺต, ฐาเนหิ อตฺถกฺขายี มิโตฺต สุหโท เวทิตโพฺพฯ ปาปา นิวาเรติ, กลฺยาเณ นิเวเสติ, อสฺสุตํ สาเวติ, สคฺคสฺส มคฺคํ อาจิกฺขติฯ อิเมหิ โข, คหปติปุตฺต, จตูหิ ฐาเนหิ อตฺถกฺขายี มิโตฺต สุหโท เวทิตโพฺพฯ

๒๖๔. ''จตูหิ โข, คหปติปุตฺต, ฐาเนหิ อนุกมฺปโก มิโตฺต สุหโท เวทิตโพฺพฯ อภเวนสฺส น นนฺทติ, ภเวนสฺส นนฺทติ, อวณฺณํ ภณมานํ นิวาเรติ, วณฺณํ ภณมานํ ปสํสติฯ อิเมหิ โข, คหปติปุตฺต, จตูหิ ฐาเนหิ อนุกมฺปโก มิโตฺต สุหโท เวทิตโพฺพ''ติฯ

๒๖๕. อิทมโวจ ภควา, อิทํ วตฺวาน สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา –

''อุปกาโร จ โย มิโตฺต, สุเข ทุเกฺข [สุขทุโกฺข (สฺยา. ก.)] จ โย สขา [โย จ มิโตฺต สุเข ทุเกฺข (สี. ปี.)];
อตฺถกฺขายี จ โย มิโตฺต, โย จ มิตฺตานุกมฺปโกฯ

''เอเตปิ มิเตฺต จตฺตาโร, อิติ วิญฺญาย ปณฺฑิโต;
สกฺกจฺจํ ปยิรุปาเสยฺย, มาตา ปุตฺตํ ว โอรสํ;
ปณฺฑิโต สีลสมฺปโนฺน, ชลํ อคฺคีว ภาสติฯ

''โภเค สํหรมานสฺส, ภมรเสฺสว อิรียโต;
โภคา สนฺนิจยํ ยนฺติ, วมฺมิโกวุปจียติฯ

“เอวํ โภเค สมาหตฺวา [สมาหริตฺวา (สฺยา.)], อลมตฺโต กุเล คิหี;
จตุธา วิภเช โภเค, ส เว มิตฺตานิ คนฺถติฯ

“เอเกน โภเค ภุญฺชยฺย, ทฺวีหิ กมฺมํ ปโยชเย;
จตุตฺถญฺจ นิธาเปยฺย, อาปทาสุ ภวิสฺสตี”ติฯ

ฉทฺทิสาปฏิจฺฉาทนกณฺฑํ

๒๖๖. “กถญฺจ, คหปติปุตฺต, อริยสาวโก ฉทฺทิสาปฏิจฺฉาที โหติ? ฉ อิมา, คหปติปุตฺต, ทิสา เวทิตพฺพาฯ ปุรตฺถิมา ทิสา มาตาปิตโร เวทิตพฺพา, ทกฺขิณา ทิสา อาจริยา เวทิตพฺพา, ปจฺฉิมา ทิสา ปุตฺตทารา เวทิตพฺพา, อุตฺตรา ทิสา มิตฺตามจฺจา เวทิตพฺพา, เหฏฺฐิมา ทิสา ทาสกมฺมกรา เวทิตพฺพา, อุปริมา ทิสา สมณพฺราหฺมณา เวทิตพฺพาฯ

๒๖๗. “ปญฺจหิ โข, คหปติปุตฺต, ฐาเนหิ ปุตฺเตน ปุรตฺถิมา ทิสา มาตาปิตโร ปจฺจุปฏฺฐาตพฺพา – ภโต เน [เนสํ (พหูสุ)] ภริสฺสามิ, กิจฺจํ เนสํ กริสฺสามิ, กุลวํสํ ฐเปสฺสามิ, ทายชฺชํ ปฏิปชฺชามิ, อถ วา ปน เปตานํ กาลงฺกตานํ ทกฺขิณํ อนุปฺปทสฺสามีติฯ อิเมหิ โข, คหปติปุตฺต, ปญฺจหิ ฐาเนหิ ปุตฺเตน ปุรตฺถิมา ทิสา มาตาปิตโร ปจฺจุปฏฺฐิตา ปญฺจหิ ฐาเนหิ ปุตฺตํ อนุกมฺปนฺติฯ ปาปา นิวาเรนฺติ, กลฺยาเณ นิเวเสนฺติ, สิปฺปํ สิกฺขาเปนฺติ, ปติรูเปน ทาเรน สํโยเชนฺติ, สมเย ทายชฺชํ นิยฺยาเทนฺติ [นิยฺยาเตนฺติ (ก. สี.)]ฯ อิเมหิ โข, คหปติปุตฺต, ปญฺจหิ ฐาเนหิ ปุตฺเตน ปุรตฺถิมา ทิสา มาตาปิตโร ปจฺจุปฏฺฐิตา อิเมหิ ปญฺจหิ ฐาเนหิ ปุตฺตํ อนุกมฺปนฺติฯ เอวมสฺส เอสา ปุรตฺถิมา ทิสา ปฏิจฺฉนฺนา โหติ เขมา อปฺปฏิภยาฯ

๒๖๘. “ปญฺจหิ โข, คหปติปุตฺต, ฐาเนหิ อนฺเตวาสินา ทกฺขิณา ทิสา อาจริยา ปจฺจุปฏฺฐาตพฺพา – อุฏฺฐาเนน อุปฏฺฐาเนน สุสฺสูสาย ปาริจริยาย สกฺกจฺจํ สิปฺปปฏิคฺคหเณน [สิปฺปํ ปฏิคฺคหเณน (สฺยา.), สิปฺปอุคฺคหเณน (ก.)]ฯ อิเมหิ โข, คหปติปุตฺต, ปญฺจหิ ฐาเนหิ อนฺเตวาสินา ทกฺขิณา ทิสา อาจริยา ปจฺจุปฏฺฐิตา ปญฺจหิ ฐาเนหิ อนฺเตวาสึ อนุกมฺปนฺติ – สุวินีตํ วิเนนฺติ, สุคฺคหิตํ คาหาเปนฺติ, สพฺพสิปฺปสฺสุตํ สมกฺขายิโน ภวนฺติ, มิตฺตามจฺเจสุ ปฏิยาเทนฺติ [ปฏิเวเทนฺติ (สฺยา.)], ทิสาสุ ปริตฺตาณํ กโรนฺติฯ อิเมหิ โข, คหปติปุตฺต, ปญฺจหิ ฐาเนหิ อนฺเตวาสินา ทกฺขิณา ทิสา อาจริยา ปจฺจุปฏฺฐิตา อิเมหิ ปญฺจหิ ฐาเนหิ อนฺเตวาสึ อนุกมฺปนฺติฯ เอวมสฺส เอสา ทกฺขิณา ทิสา ปฏิจฺฉนฺนา โหติ เขมา อปฺปฏิภยาฯ

๒๖๙. “ปญฺจหิ โข, คหปติปุตฺต, ฐาเนหิ สามิเกน ปจฺฉิมา ทิสา ภริยา ปจฺจุปฏฺฐาตพฺพา – สมฺมานนาย อนวมานนาย [อวิมานนาย (สฺยา. ปี.)] อนติจริยาย อิสฺสริยโวสฺสคฺเคน อลงฺการานุปฺปทาเนนฯ อิเมหิ โข, คหปติปุตฺต, ปญฺจหิ ฐาเนหิ สามิเกน ปจฺฉิมา ทิสา ภริยา ปจฺจุปฏฺฐิตา ปญฺจหิ ฐาเนหิ สามิกํ อนุกมฺปติ – สุสํวิหิตกมฺมนฺตา จ โหติ, สงฺคหิตปริชนา [สุสงฺคหิตปริชนา (สี. สฺยา. ปี.)] จ, อนติจารินี จ, สมฺภตญฺจ อนุรกฺขติ, ทกฺขา จ โหติ อนลสา สพฺพกิจฺเจสุฯ อิเมหิ โข, คหปติปุตฺต, ปญฺจหิ ฐาเนหิ สามิเกน ปจฺฉิมา ทิสา ภริยา ปจฺจุปฏฺฐิตา อิเมหิ ปญฺจหิ ฐาเนหิ สามิกํ อนุกมฺปติฯ เอวมสฺส เอสา ปจฺฉิมา ทิสา ปฏิจฺฉนฺนา โหติ เขมา อปฺปฏิภยาฯ

๒๗๐. “ปญฺจหิ โข, คหปติปุตฺต, ฐาเนหิ กุลปุตฺเตน อุตฺตรา ทิสา มิตฺตามจฺจา ปจฺจุปฏฺฐาตพฺพา – ทาเนน เปยฺยวชฺเชน [ปิยวชฺเชน (สฺยา. ก.)] อตฺถจริยาย สมานตฺตตาย อวิสํวาทนตายฯ อิเมหิ โข, คหปติปุตฺต, ปญฺจหิ ฐาเนหิ กุลปุตฺเตน อุตฺตรา ทิสา มิตฺตามจฺจา ปจ

จุปฏฺฐิตา ปญฺจหิ ฐาเนหิ กุลปุตฺตํ อนุกมฺปนฺติ – ปมตฺตํ รกฺขนฺติ, ปมตฺตสฺส สาปเตยฺยํ รกฺขนฺติ, ภีตสฺส สรณํ โหนฺติ, อาปทาสุ น วิชหนฺติ, อปรปชา จสฺส ปฏิปูเชนฺติฯ อิเมหิ โข, คหปติปุตฺต, ปญฺจหิ ฐาเนหิ กุลปุตฺเตน อุตฺตรา ทิสา มิตฺตามจฺจา ปจฺจุปฏฺฐิตา อิเมหิ ปญฺจหิ ฐาเนหิ กุลปุตฺตํ อนุกมฺปนฺติฯ เอวมสฺส เอสา อุตฺตรา ทิสา ปฏิจฺฉนฺนา โหติ เขมา อปฺปฏิภยาฯ

๒๗๑. ‘‘ปญฺจหิ โข, คหปติปุตฺต, ฐาเนหิ อยฺยิรเกน [อยิรเกน (สี. สฺยา. ปี.)] เหฏฺฐิมา ทิสา ทาสกมฺมกรา ปจฺจุปฏฺฐาตพฺพา – ยถาพลํ กมฺมนฺตสํวิธาเนน ภตฺตเวตนานุปฺปทาเนน คิลานุปฏฺฐาเนน อจฺฉริยานํ รสานํ สํวิภาเคน สมเย โวสฺสเคฺคนฯ อิเมหิ โข, คหปติปุตฺต, ปญฺจหิ ฐาเนหิ อยฺยิรเกน เหฏฺฐิมา ทิสา ทาสกมฺมกรา ปจฺจุปฏฺฐิตา ปญฺจหิ ฐาเนหิ อยฺยิรกํ อนุกมฺปนฺติ – ปุพฺพุฏฺฐายิโน จ โหนฺติ, ปจฺฉา นิปาติโน จ, ทินฺนาทายิโน จ, สุกตกมฺมกรา จ, กิตฺติวณฺณหรา จฯ อิเมหิ โข, คหปติปุตฺต, ปญฺจหิ ฐาเนหิ อยฺยิรเกน เหฏฺฐิมา ทิสา ทาสกมฺมกรา ปจฺจุปฏฺฐิตา อิเมหิ ปญฺจหิ ฐาเนหิ อยฺยิรกํ อนุกมฺปนฺติฯ เอวมสฺส เอสา เหฏฺฐิมา ทิสา ปฏิจฺฉนฺนา โหติ เขมา อปฺปฏิภยาฯ

๒๗๒. ‘‘ปญฺจหิ โข, คหปติปุตฺต, ฐาเนหิ กุลปุตฺเตน อุปริมา ทิสา สมณพฺราหฺมณา ปจฺจุปฏฺฐาตพฺพา – เมตฺเตน กายกมฺเมน เมตฺเตน วจีกมฺเมน เมตฺเตน มโนกมฺเมน อนาวฏทฺวารตาย อามิสานุปฺปทาเนนฯ อิเมหิ โข, คหปติปุตฺต, ปญฺจหิ ฐาเนหิ กุลปุตฺเตน อุปริมา ทิสา สมณพฺราหฺมณา ปจฺจุปฏฺฐิตา ฉหิ ฐาเนหิ กุลปุตฺตํ อนุกมฺปนฺติ – ปาปา นิวาเรนฺติ, กลฺยาเณ นิเวเสนฺติ, กลฺยาเณน มนสา อนุกมฺปนฺติ, อสฺสุตํ สาเวนฺติ, สุตํ ปริโยทาเปนฺติ, สคฺคสฺส มคฺคํ อาจิกฺขนฺติฯ อิเมหิ โข, คหปติปุตฺต, ปญฺจหิ ฐาเนหิ กุลปุตฺเตน อุปริมา ทิสา สมณพฺราหฺมณา ปจฺจุปฏฺฐิตา อิเมหิ ฉหิ ฐาเนหิ กุลปุตฺตํ อนุกมฺปนฺติฯ เอวมสฺส เอสา อุปริมา ทิสา ปฏิจฺฉนฺนา โหติ เขมา อปฺปฏิภยา’’ติฯ

๒๗๓. อิทมโวจ ภควาฯ อิทํ วตฺวาน สุคโต อถาปรํ เอตทโวจ สตฺถา –

‘‘มาตาปิตา ทิสา ปุพฺพา, อาจริยา ทกฺขิณา ทิสา;
ปุตฺตทารา ทิสา ปจฺฉา, มิตฺตามจฺจา จ อุตฺตราฯ

‘‘ทาสกมฺมกรา เหฏฺฐา, อุทฺธํ สมณพฺราหฺมณา;
เอตา ทิสา นมเสฺสยฺย, อลมตฺโต กุเล คิหีฯ

‘‘ปณฺฑิโต สีลสมฺปนฺโน, สโณฺห จ ปฏิภานวา;
นิวาตวุตฺติ อตฺถทฺโธ, ตาทิโส ลภเต ยสํฯ

‘‘อุฏฺฐานโก อนลโส, อาปทาสุ น เวธติ;
อจฺฉินฺนวุตฺติ เมธาวี, ตาทิโส ลภเต ยสํฯ

‘‘สงฺคาหโก มิตฺตกโร, วทญฺญู วีตมจฺฉโร;
เนตา วิเนตา อนุเนตา, ตาทิโส ลภเต ยสํฯ

‘‘ทานญฺจ เปยฺยวชฺชญฺจ, อตฺถจริยา จ ยา อิธ;
สมานตฺตตา จ ธมฺเมสุ, ตตฺถ ตตฺถ ยถารหํ;
เอเต โข สงฺคหา โลเก, รถสฺสาณีว ยายโตฯ

‘‘เอเต จ สงฺคหา นาสฺสุ, น มาตา ปุตฺตการณา;
ลเภถ มานํ ปูชํ วา, ปิตา วา ปุตฺตการณาฯ

‘‘ยสฺมา จ สงฺคหา [สงฺคเห (ก.) อฎฺฐกถายํ อิจฺฉิตปาโฐ] เอเต, สมฺมเปกฺขนฺติ [สมเวกฺขนฺติ (สี. ปี. ก.)] ปณฺฑิตา;
ตสฺมา มหตฺตํ ปปฺโปนฺติ, ปาสํสา จ ภวนฺติ เต’’ติฯ

๒๗๔. เอวํ วุตฺเต, สิงฺคาลโก คหปติปุตฺโต ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘อภิกฺกนฺตํ, ภนฺเต! อภิกฺกนฺตํ, ภนฺเต! เสยฺยถาปิ, ภนฺเต, นิกฺกุชฺชิตํ วา อุกฺกุชฺเชยฺย, ปฎิจฺฉนฺนํ วา วิวเรยฺย, มูฬฺหสฺส วา มคฺคํ อาจิกฺเขยฺย, อนฺธกาเร วา เตลปชฺโชตํ ธาเรยฺย ‘จกฺขุมนฺโต รูปานิ ทกฺขนฺตี’ติฯ เอวเมวํ ภควตา อเนกปริยาเยน ธมฺโม ปกาสิโตฯ เอสาหํ, ภนฺเต, ภควนฺตํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสํฆญฺจฯ อุปาสกํ มํ ภควา ธาเรตุ, อชฺชตคฺเค ปาณุเปตํ สรณํ คต’’นฺติฯ

สิงฺคาลสุตฺตํ [สิงฺคาโลวาทสุตฺตนฺตํ (ปี.)] นิฎฺฐิตํ อฎฺฐมํฯ

๙. อาฏานาฏิยสุตฺตํ

ปฐมภาณวาโร

๒๗๕. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา ราชคเห วิหรติ คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต។ อถ โข จตฺตาโร มหาราชา [มหาราชาโน (ก.)] มหติยา จ ยกฺขเสนาย มหติยา จ คนฺธพฺพเสนาย มหติยา จ กุมฺภณฺฑเสนาย มหติยา จ นาคเสนาย จตุทฺทิสํ รกฺขํ ฐเปตฺวา จตุทฺทิสํ คุมฺพํ ฐเปตฺวา จตุทฺทิสํ โอวรณํ ฐเปตฺวา อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา อภิกฺกนฺตวณฺณา เกวลกปฺปํ คิชฺฌกูฏํ ปพฺพตํ โอภาเสตฺวา [คิชฺฌกูฏํ โอภาเสตฺวา (สี. สฺยา. ปี.)] เยน ภควา เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ។ เตปิ โข ยกฺขา อเปฺปกจฺเจ ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ, อเปฺปกจฺเจ ภควตา สทฺธึ สโมฺมทึสุ, สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ, อเปฺปกจฺเจ เยน ภควา เตนญฺชลึ ปณาเมตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ, อเปฺปกจฺเจ นามโคตฺตํ สาเวตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ, อเปฺปกจฺเจ ตุณฺหีภูตา เอกมนฺตํ นิสีทึสุ។

๒๗๖. เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข เวสฺสวโณ มหาราชา ภควนฺตํ เอตทโวจ – ‘‘สนฺติ หิ, ภเนฺต, อุฬารา ยกฺขา ภควโต อปฺปสนฺนา។ สนฺติ หิ, ภเนฺต, อุฬารา ยกฺขา ภควโต ปสนฺนา។ สนฺติ หิ , ภเนฺต, มชฺฌิมา ยกฺขา ภควโต อปฺปสนฺนา។ สนฺติ หิ, ภเนฺต, มชฺฌิมา ยกฺขา ภควโต ปสนฺนา។ สนฺติ หิ, ภเนฺต, นีจา ยกฺขา ภควโต อปฺปสนฺนา។ สนฺติ หิ, ภเนฺต, นีจา ยกฺขา ภควโต ปสนฺนา។ เยภุเยฺยน โข ปน, ภเนฺต, ยกฺขา อปฺปสนฺนาเยว ภควโต។ ตํ กิสฺส เหตุ? ภควา หิ, ภเนฺต, ปาณาติปาตา เวรมณิยา ธมฺมํ เทเสติ, อทินฺนาทานา เวรมณิยา ธมฺมํ เทเสติ, กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณิยา ธมฺมํ เทเสติ, มุสาวาทา เวรมณิยา ธมฺมํ เทเสติ, สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฎฺฐานา เวรมณิยา ธมฺมํ เทเสติ។ เยภุเยฺยน โข ปน, ภเนฺต, ยกฺขา อปฺปฏิวิรตาเยว ปาณาติปาตา, อปฺปฏิวิรตา อทินฺนาทานา, อปฺปฏิวิรตา กาเมสุมิจฺฉาจารา, อปฺปฏิวิรตา มุสาวาทา, อปฺปฏิวิรตา สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฎฺฐานา ។ เตสํ ตํ โหติ อปฺปิยํ อมนาปํ។ สนฺติ หิ, ภเนฺต, ภควโต สาวกา อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฏิเสวนฺติ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิโคฺฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสฺสยฺยกานิ [มนุสฺสราหเสยฺยกานิ (สี. สฺยา. ปี.)] ปฏิสลฺลานสารุปฺปานิ។ ตตฺถ สนฺติ อุฬารา ยกฺขา นิวาสิโน, เย อิมสฺมึ ภควโต ปาวจเน อปฺปสนฺนา។ เตสํ ปสาทาย อุคฺคณฺหาตุ, ภเนฺต, ภควา อาฏานาฏิยํ รกฺขํ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ คุตฺติยา รกฺขาย อวิหึสาย ผาสุวิหาราย’’ติ។ อธิวาเสสิ ภควา ตุณฺหีภาเวน។

อถ โข เวสฺสวโณ มหาราชา ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อาฏานาฏิยํ รกฺขํ อภาสิ –

๒๗๗. ‘‘วิปสฺสิสฺส จ [อิเม จการา โปราณโปตฺถเกสุ นตฺถิ] นมตฺถุ, จกฺขุมนฺตสฺส สิรีมโต។

สิขิสฺสปิ จ [อิเม จการา โปราณโปตฺถเกสุ นตฺถิ] นมตฺถุ, สพฺพภูตานุกมฺปิโน។

‘‘เวสฺสภุสฺส จ [อิเม จการา โปราณโปตฺถเกสุ นตฺถิ] นมตฺถุ, นฺหาตกสฺส ตปสฺสิโน;
นมตฺถุ กกุสนฺธสฺส, มารเสนาปมทฺทิโน។

‘‘โกณาคมนสฺส นมตฺถุ, พฺราหฺมณสฺส วุสีมโต;
กสฺสปสฺส จ [อิเม จการา โปราณโปตฺถเกสุ นตฺถิ] นมตฺถุ, วิปฺปมุตฺตสฺส สพฺพธิ។

‘‘องฺคีรสสฺส นมตฺถุ, สกฺยปุตฺตสฺส สิรีมโต;
โย อิมํ ธมฺมํ เทเสสิ [ธมฺมมเทเสสิ (สี. สฺยา. ปี.), ธมฺมํ เทเสติ (?)], สพฺพทุกฺขาปนูทนํฯ

‘‘เย จาปิ นิพฺพุตา โลเก, ยถาภูตํ วิปสฺสิสุํ;
เต ชนา อปิสุณาถ [อปิสุณา (สี. สฺยา. ปี.)], มหนฺตา วีตสารทาฯ

‘‘หิตํ เทวมนุสฺสานํ, ยํ นมสฺสนฺติ โคตมํ;
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ, มหนฺตํ วีตสารทํฯ

๒๗๘. ‘‘ยโต อุคฺคจฺฉติ สูริโย [สุริโย (สี. สฺยา. ปี.)], อาทิโจฺจ มณฺฑลี มหาฯ

ยสฺส จุคฺคจฺฉมานสฺส, สํวรีปิ นิรุชฺฌติ;
ยสฺส จุคฺคเต สูริเย, ‘ทิวโส’ติ ปวุจฺจติฯ

‘‘รหโทปิ ตตฺถ คมฺภีโร, สมุโทฺท สริโตทโก;
เอวํ ตํ ตตฺถ ชานนฺติ, ‘สมุโทฺท สริโตทโก’ฯ

‘‘อิโต ‘สา ปุริมา ทิสา’, อิติ นํ อาจิกฺขตี ชโน;
ยํ ทิสํ อภิปาเลติ, มหาราชา ยสสฺสิ โสฯ

‘‘คนฺธพฺพานํ อธิปติ [อาธิปติ (สี. สฺยา. ปี.) เอวมุปริปิ], ‘ธตรโฎฺฐ’ติ นามโส;
รมตี นจฺจคีเตหิ, คนฺธเพฺพหิ ปุรกฺขโตฯ

‘‘ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว, เอกนามาติ เม สุตํ;
อสีติ ทส เอโก จ, อินฺทนามา มหพฺพลาฯ

เต จาปิ พุทฺธํ ทิสฺวาน, พุทฺธํ อาทิจฺจพนฺธุนํ;
ทูรโตว นมสฺสนฺติ, มหนฺตํ วีตสารทํฯ

‘‘นโม เต ปุริสาชญฺญ, นโม เต ปุริสุตฺตม;
กุสเลน สเมกฺขสิ, อมนุสฺสาปิ ตํ วนฺทนฺติ;
สุตํ เนตํ อภิณฺหโส, ตสฺมา เอวํ วเทมเสฯ

‘‘‘ชินํ วนฺทถ โคตมํ, ชินํ วนฺทาม โคตมํ;
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ, พุทฺธํ วนฺทาม โคตมํ’ฯ

๒๗๙. ‘‘เยน เปตา ปวุจฺจนฺติ, ปิสุณา ปิฎฺฐิมํสิกาฯ

ปาณาติปาติโน ลุทฺทา [ลุทฺธา (ปี. ก.)], โจรา เนกติกา ชนาฯ

‘‘อิโต ‘สา ทกฺขิณา ทิสา’, อิติ นํ อาจิกฺขตี ชโน;
ยํ ทิสํ อภิปาเลติ, มหาราชา ยสสฺสิ โสฯ

‘‘กุมฺภณฺฑานํ อธิปติ, ‘วิรูโฬฺห’ อิติ นามโส;

รมตี นจฺจคีเตหิ, กุมฺภเณฺฑหิ ปุรกฺขโตฯ

‘‘ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว, เอกนามาติ เม สุตํ;
อสีติ ทส เอโก จ, อินฺทนามา มหพฺพลาฯ

เต จาปิ พุทฺธํ ทิสฺวาน, พุทฺธํ อาทิจฺจพนฺธุนํ;
ทูรโตว นมสฺสนฺติ, มหนฺตํ วีตสารทํฯ

‘‘นโม เต ปุริสาชญฺญ, นโม เต ปุริสุตฺตม;
กุสเลน สเมกฺขสิ, อมนุสฺสาปิ ตํ วนฺทนฺติ;
สุตํ เนตํ อภิณฺหโส, ตสฺมา เอวํ วเทมเสฯ

‘‘‘ชินํ วนฺทถ โคตมํ, ชินํ วนฺทาม โคตมํ;
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ, พุทฺธํ วนฺทาม โคตมํ’ฯ

๒๘๐. ‘‘ยตฺถ โจคฺคจฺฉติ สูริโย, อาทิโจฺจ มณฺฑลี มหาฯ

ยสฺส โจคฺคจฺฉมานสฺส, ทิวโสปิ นิรุชฺฌติ;
ยสฺส โจคฺคเต สูริเย, ‘สํวรี’ติ ปวุจฺจติฯ

‘‘รหโทปิ ตตฺถ คมฺภีโร, สมุทฺโท สริโตทโก;
เอวํ ตํ ตตฺถ ชานนฺติ, ‘สมุทฺโท สริโตทโก’ฯ

‘‘อิโต ‘สา ปจฺฉิมา ทิสา’, อิติ นํ อาจิกฺขตี ชโน;
ยํ ทิสํ อภิปาเลติ, มหาราชา ยสสฺสิ โสฯ

‘‘นาคานญฺจ อธิปติ, ‘วิรูปโกฺข’ติ นามโส;
รมตี นจฺจคีเตหิ, นาเคเหว ปุรกฺขโตฯ

‘‘ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว, เอกนามาติ เม สุตํ;
อสีติ ทส เอโก จ, อินฺทนามา มหพฺพลาฯ

เต จาปิ พุทฺธํ ทิสฺวาน, พุทฺธํ อาทิจฺจพนฺธุนํ;
ทูรโตว นมสฺสนฺติ, มหนฺตํ วีตสารทํฯ

‘‘นโม เต ปุริสาชญฺญ, นโม เต ปุริสุตฺตม;
กุสเลน สเมกฺขสิ, อมนุสฺสาปิ ตํ วนฺทนฺติ;
สุตํ เนตํ อภิณฺหโส, ตสฺมา เอวํ วเทมเสฯ

‘‘‘ชินํ วนฺทถ โคตมํ, ชินํ วนฺทาม โคตมํ;
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ, พุทฺธํ วนฺทาม โคตมํ’ฯ

๒๘๑. ‘‘เยน อุตฺตรกุรุโวฺห [อุตฺตรกุรู รมฺมา (สี. สฺยา. ปี.)], มหาเนรุ สุทสฺสโนฯ

มนุสฺสา ตตฺถ ชายนฺติ, อมมา อปริคฺคหาฯ

‘‘น เต พีชํ ปวปนฺติ, นปิ นียนฺติ นงฺคลา;
อกฏฺฐปากิมํ สาลึ, ปริภุญฺชนฺติ มานุสาฯ

‘‘อกณํ อถุสํ สุทฺธํ, สุคนฺธํ ตณฺฑุลปฺผลํ;
ตุณฺฑิกีเร ปจิตฺวาน, ตโต ภุญฺชนฺติ โภชนํฯ

‘‘คาวึ เอกขุรํ กตฺวา, อนุยนฺติ ทิโสทิสํ;
ปสุํ เอกขุรํ กตฺวา, อนุยนฺติ ทิโสทิสํฯ

‘‘อิตฺถึ วา วาหนํ [อิตฺถี-วาหนํ (สี. ปี.), อิตฺถึ วาหนํ (สฺยา.)] กตฺวา, อนุยนฺติ ทิโสทิสํ;
ปุริสํ วาหนํ กตฺวา, อนุยนฺติ ทิโสทิสํฯ

‘‘กุมารึ วาหนํ กตฺวา, อนุยนฺติ ทิโสทิสํ;
กุมารํ วาหนํ กตฺวา, อนุยนฺติ ทิโสทิสํฯ

‘‘เต ยาเน อภิรุหิตฺวา,
สพฺพา ทิสา อนุปริยายนฺติ [อนุปริยนฺติ (สฺยา.)];
ปจารา ตสฺส ราชิโนฯ

‘‘หตฺถิยานํ อสฺสยานํ, ทิพฺพํ ยานํ อุปฏฺฐิตํ;
ปาสาทา สิวิกา เจว, มหาราชสฺส ยสสฺสิโนฯ

‘‘ตสฺส จ นครา อหุ,
อนฺตลิกฺเข สุมาปิตา;
อาฏานาฏา กุสินาฏา ปรกุสินาฏา,
นาฏสุริยา [นาฏปุริยา (สี. ปี.), นาฏปริยา (สฺยา.)] ปรกุสิฏนาฏาฯ

‘‘อุตฺตเรน กสิวนฺโต [กปิวนฺโต (สี. สฺยา. ปี)],
ชโนฆมปเรน จ;
นวนวุติโย อมฺพรอมฺพรวติโย,
อาฬกมนฺทา นาม ราชธานีฯ

‘‘กุเวรสฺส โข ปน, มาริส, มหาราชสฺส วิสาณา นาม ราชธานี;
ตสฺมา กุเวโร มหาราชา, ‘เวสฺสวโณ’ติ ปวุจฺจติฯ

‘‘ปเจฺจสนฺโต ปกาเสนฺติ, ตโตลา ตตฺตลา ตโตตลา;
โอชสิ เตชสิ ตโตชสี, สูโร ราชา อริฏฺโฐ เนมิฯ

‘‘รหโทปิ ตตฺถ ธรณี นาม, ยโต เมฆา ปวสฺสนฺติ;
วสฺสา ยโต ปตายนฺติ, สภาปิ ตตฺถ สาลวตี [ภคลวตี (สี. สฺยา. ปี.)] นามฯ

‘‘ยตฺถ ยกฺขา ปยิรุปาสนฺติ, ตตฺถ นิจฺจผลา รุกฺขา;
นานา ทิชคณา ยุตา, มยูรโกญฺจาภิรุทา;

โกกิลาทีหิ วคฺคุหิฯ

“ชีวญฺชีวกสเทฺทตฺถ, อโถ โอฏฺฐวจิตฺตกา;
กุกฺกุฏฺฐกา [กุกฺตฺถกา (สี. ปี.)] กุฬีรกา, วเน โปกฺขรสาตกาฯ

“สุกสาฬิกสเทฺทตฺถ, ทณฺฑมาณวกานิ จ;
โสภติ สพฺพกาลํ สา, กุเวรนฬินี สทาฯ

“อิโต ‘สา อุตฺตรา ทิสา’, อิติ นํ อาจิกฺขตี ชโน;
ยํ ทิสํ อภิปาเลติ, มหาราชา ยสสฺสิ โสฯ

“ยกฺขานญฺจ อธิปติ, ‘กุเวโร’ อิติ นามโส;
รมตี นจฺจคีเตหิ, ยเกฺขเหว ปุรกฺขโตฯ

“ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว, เอกนามาติ เม สุตํ;
อสีติ ทส เอโก จ, อินฺทนามา มหพฺพลาฯ

“เต จาปิ พุทฺธํ ทิสฺวาน, พุทฺธํ อาทิจฺจพนฺธุนํ;
ทูรโตว นมสฺสนฺติ, มหนฺตํ วีตสารทํฯ

“นโม เต ปุริสาชญฺญ, นโม เต ปุริสุตฺตม;
กุสเลน สเมกฺขสิ, อมนุสฺสาปิ ตํ วนฺทนฺติ;
สุตํ เนตํ อภิณฺหโส, ตสฺมา เอวํ วเทมเสฯ

““ชินํ วนฺทถ โคตมํ, ชินํ วนฺทาม โคตมํ;
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ, พุทฺธํ วนฺทาม โคตม”’’นฺติฯ

“อยํ โข สา, มาริส, อาฏานาฏิยา รกฺขา ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ คุตฺติยา รกฺขาย อวิหิํสาย ผาสุวิหารายฯ

๒๘๒. “ยสฺส กสฺสจิ, มาริส, ภิกฺขุสฺส วา ภิกฺขุนิยา วา อุปาสกสฺส วา อุปาสิกาย วา อยํ อาฏานาฏิยา รกฺขา สุคฺคหิตา ภวิสฺสติ สมตฺตา ปริยาปุตา [ปริยาปุฏา (ก.)]ฯ ตํ เจ อมนุโสฺส ยโกฺข วา ยกฺขินี วา ยกฺขโปตโก วา ยกฺขโปติกา วา ยกฺขมหามโตฺต วา ยกฺขปาริสโชฺช วา ยกฺขปจาโร วา, คนฺธโพฺพ วา คนฺธพฺพี วา คนฺธพฺพโปตโก วา คนฺธพฺพโปติกา วา คนฺธพฺพมหามโตฺต วา คนฺธพฺพปาริสโชฺช วา คนฺธพฺพปจาโร วา, กุมฺภโณฺฑ วา กุมฺภณฺฑี วา กุมฺภณฺฑโปตโก วา กุมฺภณฺฑโปติกา วา กุมฺภณฺฑมหามโตฺต วา กุมฺภณฺฑปาริสโชฺช วา กุมฺภณฺฑปจาโร วา, นาโค วา นาคี วา นาคโปตโก วา นาคโปติกา วา นาคมหามโตฺต วา นาคปาริสโชฺช วา นาคปจาโร วา, ปทุฏฺฐจิโตฺต ภิกฺขุํ วา ภิกฺขุนิํ วา อุปาสกํ วา อุปาสิกํ วา คจฺฉนฺตํ วา อนุคเจฺฉยฺย, ฐิตํ วา อุปติเฏฺฐยฺย, นิสินฺนํ วา อุปนิสีเทยฺย, นิปนฺนํ วา อุปนิปเชฺชยฺยฯ น เม โส, มาริส, อมนุโสฺส ลเภยฺย คาเมสุ วา นิคเมสุ วา สกฺการํ วา ครุการํ วาฯ น เม โส, มาริส, อมนุโสฺส ลเภยฺย อาฬกมนฺทาย นาม ราชธานิยา วตฺถุํ วา วาสํ วาฯ น เม โส, มาริส, อมนุโสฺส ลเภยฺย ยกฺขานํ สมิติํ คนฺตุํฯ อปิสฺสุ นํ, มาริส, อมนุสฺสา อนาวยฺหมฺปิ นํ กเรยฺยุํ อวิวยฺหํฯ อปิสฺสุ นํ, มาริส, อมนุสฺสา อตฺตาหิปิ ปริปุณฺณาหิ ปริภาสาหิ ปริภาเสยฺยุํฯ อปิสฺสุ

นํ, มาริส, อมนุสฺสา ริตฺตํปิสฺส ปตฺตํ สีเส นิกฺกุชฺเชยฺยุํฯ อปิสฺสุ นํ, มาริส, อมนุสฺสา สตฺตธาปิสฺส มุทฺธํ ผาเลยฺยุํฯ

“สนฺติ หิ, มาริส, อมนุสฺสา จณฺฑา รุทฺธา [รุทฺทา (สี. ปี.)] รภสา, เต เนว มหาราชานํ อาทิยนฺติ, น มหาราชานํ ปุริสกานํ อาทิยนฺติ, น มหาราชานํ ปุริสกานํ ปุริสกานํ อาทิยนฺติฯ เต โข เต, มาริส, อมนุสฺสา มหาราชานํ อวรุทฺธา นาม วุจฺจนฺติฯ เสยฺยถาปิ, มาริส, รโญฺญ มาคธสฺส วิชิเต มหาโจราฯ เต เนว รโญฺญ มาคธสฺส อาทิยนฺติ, น รโญฺญ มาคธสฺส ปุริสกานํ อาทิยนฺติ, น รโญฺญ มาคธสฺส ปุริสกานํ ปุริสกานํ อาทิยนฺติฯ เต โข เต, มาริส, มหาโจรา รโญฺญ มาคธสฺส อวรุทฺธา นาม วุจฺจนฺติฯ เอวเมว โข, มาริส, สนฺติ อมนุสฺสา จณฺฑา รุทฺธา รภสา, เต เนว มหาราชานํ อาทิยนฺติ, น มหาราชานํ ปุริสกานํ อาทิยนฺติ, น มหาราชานํ ปุริสกานํ ปุริสกานํ อาทิยนฺติฯ เต โข เต, มาริส, อมนุสฺสา มหาราชานํ อวรุทฺธา นาม วุจฺจนฺติฯ โย หิ โกจิ, มาริส, อมนุโสฺส ยโกฺข วา ยกฺขินี วา…เป.… คนฺธโพฺพ วา คนฺธพฺพี วา … กุมฺภโณฺฑ วา กุมฺภณฺฑี วา… นาโค วา นาคี วา นาคโปตโก วา นาคโปติกา วา นาคมหามโตฺต วา นาคปาริสโชฺช วา นาคปจาโร วา ปทุฎฺฐจิโตฺต ภิกฺขุํ วา ภิกฺขุนิํ วา อุปาสกํ วา อุปาสิกํ วา คจฺฉนฺตํ วา อนุคเจฺฉยฺย, ฐิตํ วา อุปติเฎฺฐยฺย, นิสินฺนํ วา อุปนิสีเทยฺย, นิปนฺนํ วา อุปนิปเชฺชยฺยฯ อิเมสํ ยกฺขานํ มหายกฺขานํ เสนาปตีนํ มหาเสนาปตีนํ อุชฺฌาเปตพฺพํ วิกฺกนฺทิตพฺพํ วิรวิตพฺพํ – ‘อยํ ยโกฺข คณฺหาติ, อยํ ยโกฺข อาวิสติ, อยํ ยโกฺข เหเฐติ, อยํ ยโกฺข วิเหเฐติ, อยํ ยโกฺข หิํสติ, อยํ ยโกฺข วิหิํสติ, อยํ ยโกฺข น มุญฺจตี’ติฯ

๒๘๓. “กตเมสํ ยกฺขานํ มหายกฺขานํ เสนาปตีนํ มหาเสนาปตีนํ?

“อิโนฺท โสโม วรุโณ จ, ภารทฺวาโช ปชาปติ;
จนฺทโน กามเสโฎฺฐ จ, กินฺนุฆณฺฑุ นิฆณฺฑุ จฯ

“ปนาโท โอปมโญฺญ จ, เทวสูโต จ มาตลิ;
จิตฺตเสโน จ คนฺธโพฺพ, นโฬ ราชา ชเนสโภ [ชโนสโภ (สฺยา.)]ฯ

“สาตาคิโร เหมวโต, ปุณฺณโก กรติโย คุโฬ;
สิวโก มุจลิโนฺท จ, เวสฺสามิโตฺต ยุคนฺธโรฯ

“โคปาโล สุปฺปโรโธ จ [สุปฺปเคโธ จ (สี. สฺยา. ปี.)], หิริ เนตฺติ [หิรี เนตฺตี (สี. ปี.)] จ มนฺทิโย;
ปญฺจาลจโณฺฑ อาฬวโก, ปชฺชุโนฺน สุมโน สุมุโข;
ทธิมุโข มณิ มาณิวโร [มณิ มานิจโร (สฺยา. ปี.)] ทีโฆ, อโถ เสรีสโก สหฯ

“อิเมสํ ยกฺขานํ มหายกฺขานํ เสนาปตีนํ มหาเสนาปตีนํ อุชฺฌาเปตพฺพํ วิกฺกนฺทิตพฺพํ วิรวิตพฺพํ – ‘อยํ ยโกฺข คณฺหาติ, อยํ ยโกฺข อาวิสติ, อยํ ยโกฺข เหเฐติ, อยํ ยโกฺข วิเหเฐติ, อยํ ยโกฺข หิํสติ, อยํ ยโกฺข วิหิํสติ, อยํ ยโกฺข น มุญฺจตี’ติฯ

“อยํ โข สา, มาริส, อาฎานาฎิยา รกฺขา ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ คุตฺติยา รกฺขาย อวิหิํสาย ผาสุวิหารายฯ หนฺท จ ทานิ มยํ, มาริส, คจฺฉาม พหุกิจฺจา มยํ พหุกรณียา”ติฯ “ยสฺสทานิ ตุเมฺห มหาราชาโน กาลํ มญฺญถา”ติฯ

๒๘๔. อถ โข จตฺตาโร มหาราชา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ตเตฺถวนฺตรธายึสุฯ เตปิ โข ยกฺขา อุฏฺฐายาสนา อเปฺปกเจฺจ ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ตเตฺถวนฺตรธายึสุฯ อเปฺปกเจฺจ ภควตา สทฺธึ สโมฺมทึสุ, สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา ตเตฺถวนฺตรธายึสุ ฯ อเปฺปกเจฺจ เยน ภควา เตนญฺชลึ ปณาเมตฺวา ตเตฺถวนฺตรธายึสุฯ อเปฺปกเจฺจ นามโคตฺตํ สาเวตฺวา ตเตฺถวนฺตรธายึสุฯ อเปฺปกเจฺจ ตุณฺหีภูตา ตเตฺถวนฺตรธายึสูติฯ

ปฐมภาณวาโร นิฎฺฐิโตฯ

ทุติยภาณวาโร

๒๘๕. อถ โข ภควา ตสฺสา รตฺติยา อจฺจเยน ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘อิมํ, ภิกฺขเว, รตฺติํ จตฺตาโร มหาราชา มหติยา จ ยกฺขเสนาย มหติยา จ คนฺธพฺพเสนาย มหติยา จ กุมฺภณฺฑเสนาย มหติยา จ นาคเสนาย จตุทฺทิสํ รกฺขํ ฐเปตฺวา จตุทฺทิสํ คุมฺพํ ฐเปตฺวา จตุทฺทิสํ โอวรณํ ฐเปตฺวา อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา อภิกฺกนฺตวณฺณา เกวลกปฺปํ คิชฺฌกูฎํ ปพฺพตํ โอภาเสตฺวา เยน มาหํ เตนุปสงฺกมึสุ; อุปสงฺกมิตฺวา มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ เตปิ โข, ภิกฺขเว, ยกฺขา อเปฺปกเจฺจ มํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ อเปฺปกเจฺจ มยา สทฺธึ สโมฺมทึสุ, สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ อเปฺปกเจฺจ เยนาหํ เตนญฺชลึ ปณาเมตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ อเปฺปกเจฺจ นามโคตฺตํ สาเวตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ อเปฺปกเจฺจ ตุณฺหีภูตา เอกมนฺตํ นิสีทึสุฯ

๒๘๖. ‘‘เอกมนฺตํ นิสิโนฺน โข, ภิกฺขเว, เวสฺสวโณ มหาราชา มํ เอตทโวจ – ‘สนฺติ หิ, ภเนฺต, อุฬารา ยกฺขา ภควโต อปฺปสนฺนา…เป.… สนฺติ หิ , ภเนฺต นีจา ยกฺขา ภควโต ปสนฺนาฯ เยภุเยฺยน โข ปน, ภเนฺต, ยกฺขา อปฺปสนฺนาเยว ภควโตฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ภควา หิ, ภเนฺต, ปาณาติปาตา เวรมณิยา ธมฺมํ เทเสติ… สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฎฺฐานา เวรมณิยา ธมฺมํ เทเสติฯ เยภุเยฺยน โข ปน, ภเนฺต, ยกฺขา อปฺปฎิวิรตาเยว ปาณาติปาตา… อปฺปฎิวิรตา สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฎฺฐานาฯ เตสํ ตํ โหติ อปฺปิยํ อมนาปํฯ สนฺติ หิ, ภเนฺต, ภควโต สาวกา อรญฺญวนปตฺถานิ ปนฺตานิ เสนาสนานิ ปฎิเสวนฺติ อปฺปสทฺทานิ อปฺปนิโคฺฆสานิ วิชนวาตานิ มนุสฺสราหเสฺสยฺยกานิ ปฎิสลฺลานสารุปฺปานิฯ ตตฺถ สนฺติ อุฬารา ยกฺขา นิวาสิโน, เย อิมสฺมิํ ภควโต ปาวจเน อปฺปสนฺนา, เตสํ ปสาทาย อุคฺคณฺหาตุ, ภเนฺต, ภควา อาฎานาฎิยํ รกฺขํ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ คุตฺติยา รกฺขาย อวิหิํสาย ผาสุวิหารายา’ติฯ อธิวาเสสิํ โข อหํ, ภิกฺขเว, ตุณฺหีภาเวนฯ อถ โข, ภิกฺขเว, เวสฺสวโณ มหาราชา เม อธิวาสนํ วิทิตฺวา ตายํ เวลายํ อิมํ อาฎานาฎิยํ รกฺขํ อภาสิ –

๒๘๗. ‘วิปสฺสิสฺส จ นมตฺถุ, จกฺขุมนฺตสฺส สิรีมโตฯ

สิขิสฺสปิ จ นมตฺถุ, สพฺพภูตานุกมฺปิโนฯ

‘เวสฺสภุสฺส จ นมตฺถุ, นฺหาตกสฺส ตปสฺสิโน;
นมตฺถุ กกุสนฺธสฺส, มารเสนาปมทฺทิโนฯ

‘โกณาคมนสฺส นมตฺถุ, พฺราหฺมณสฺส วุสีมโต;
กสฺสปสฺส จ นมตฺถุ, วิปฺปมุตฺตสฺส สพฺพธิฯ

‘องฺคีรสสฺส นมตฺถุ, สกฺยปุตฺตสฺส สิรีมโต;
โย อิมํ ธมฺมํ เทเสสิ, สพฺพทุกฺขาปนูทนํฯ

‘เย จาปิ นิพฺพุตา โลเก, ยถาภูตํ วิปสฺสิสุํ;
เต ชนา อปิสุณาถ, มหนฺตา วีตสารทาฯ

‘หิตํ เทวมนุสฺสานํ, ยํ นมสฺสนฺติ โคตมํ;
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ, มหนฺตํ วีตสารทํฯ

๒๘๘. ‘ยโต อุคฺคจฺฉติ สูริโย, อาทิโจฺจ มณฺฑลี มหาฯ

ยสฺส จุคฺคจฺฉมานสฺส, สํวรีปิ นิรุชฺฌติ;
ยสฺส จุคฺคเต สูริเย, ‘‘ทิวโส’’ติ ปวุจฺจติฯ

‘รหโทปิ ตตฺถ คมฺภีโร, สมุทฺโท สริโตทโก;
เอวํ ตํ ตตฺถ ชานนฺติ, ‘‘สมุทฺโท สริโตทโก’’ฯ

‘อิโต ‘‘สา ปุริมา ทิสา’’, อิติ นํ อาจิกฺขตี ชโน;
ยํ ทิสํ อภิปาเลติ, มหาราชา ยสสฺสิ โสฯ

‘คนฺธพฺพานํ อธิปติ, ‘‘ธตรโฏฺฐ’’ติ นามโส;
รมตี นจฺจคีเตหิ, คนฺธเพฺพหิ ปุรกฺขโตฯ

‘ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว, เอกนามาติ เม สุตํ;
อสีติ ทส เอโก จ, อินฺทนามา มหพฺพลาฯ

‘เต จาปิ พุทฺธํ ทิสฺวาน, พุทฺธํ อาทิจฺจพนฺธุนํ;
ทูรโตว นมสฺสนฺติ, มหนฺตํ วีตสารทํฯ

‘นโม เต ปุริสาชญฺญ, นโม เต ปุริสุตฺตม;
กุสเลน สเมกฺขสิ, อมนุสฺสาปิ ตํ วนฺทนฺติ;
สุตํ เนตํ อภิณฺหโส, ตสฺสา เอวํ วเทมเสฯ

‘‘ชินํ วนฺทถ โคตมํ, ชินํ วนฺทาม โคตมํ;
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ, พุทฺธํ วนฺทาม โคตมํ’’ฯ

๒๘๙. ‘เยน เปตา ปวุจฺจนฺติ, ปิสุณา ปิฎฺฐิมํสิกาฯ

ปาณาติปาติโน ลุทฺทา, โจรา เนกติกา ชนาฯ

‘อิโต ‘‘สา ทกฺขิณา ทิสา’’, อิติ นํ อาจิกฺขตี ชโน;
ยํ ทิสํ อภิปาเลติ, มหาราชา ยสสฺสิ โสฯ

‘กุมฺภณฺฑานํ อธิปติ, ‘‘วิรูโฬฺห’’ อิติ นามโส;
รมตี นจฺจคีเตหิ, กุมฺภเณฺฑหิ ปุรกฺขโตฯ

‘ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว, เอกนามาติ เม สุตํ;
อสีติ ทส เอโก จ, อินฺทนามา มหพฺพลาฯ

‘เต จาปิ พุทฺธํ ทิสฺวาน, พุทฺธํ อาทิจฺจพนฺธุนํ;
ทูรโตว นมสฺสนฺติ, มหนฺตํ วีตสารทํฯ

‘นโม เต ปุริสาชญฺญ, นโม เต ปุริสุตฺตม;
กุสเลน สเมกฺขสิ, อมนุสฺสาปิ ตํ วนฺทนฺติ;
สุตํ เนตํ อภิณฺหโส, ตสฺมา เอวํ วเทมเสฯ

‘‘ชินํ วนฺทถ โคตมํ, ชินํ วนฺทาม โคตมํ;
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ, พุทฺธํ วนฺทาม โคตมํ’’ฯ

๒๙๐. ‘ยตฺถ โจคฺคจฺฉติ สูริโย, อาทิโจฺจ มณฺฑลี มหาฯ

ยสฺส โจคฺคจฺฉมานสฺส, ทิวโสปิ นิรุชฺฌติ;
ยสฺส โจคฺคเต สูริเย, ‘‘สํวรี’’ติ ปวุจฺจติฯ

‘รหโทปิ ตตฺถ คมฺภีโร, สมุทฺโท สริโตทโก;
เอวํ ตํ ตตฺถ ชานนฺติ, สมุทฺโท สริโตทโกฯ

‘อิโต ‘‘สา ปจฺฉิมา ทิสา’’, อิติ นํ อาจิกฺขตี ชโน;
ยํ ทิสํ อภิปาเลติ, มหาราชา ยสสฺสิ โสฯ

‘นาคานญฺจ อธิปติ, ‘‘วิรูปกฺโข’’ติ นามโส;
รมตี นจฺจคีเตหิ, นาเคเหว ปุรกฺขโตฯ

‘ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว, เอกนามาติ เม สุตํ;
อสีติ ทส เอโก จ, อินฺทนามา มหพฺพลาฯ

‘เต จาปิ พุทฺธํ ทิสฺวาน, พุทฺธํ อาทิจฺจพนฺธุนํ;
ทูรโตว นมสฺสนฺติ, มหนฺตํ วีตสารทํฯ

‘นโม เต ปุริสาชญฺญ, นโม เต ปุริสุตฺตม;
กุสเลน สเมกฺขสิ, อมนุสฺสาปิ ตํ วนฺทนฺติ;
สุตํ เนตํ อภิณฺหโส, ตสฺมา เอวํ วเทมเสฯ

‘‘ชินํ วนฺทถ โคตมํ, ชินํ วนฺทาม โคตมํ;
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ, พุทฺธํ วนฺทาม โคตมํ’’ฯ

๒๙๑. ‘เยน อุตฺตรกุรุโวฺห, มหาเนรุ สุทสฺสโนฯ

มนุสฺสา ตตฺถ ชายนฺติ, อมมา อปริคฺคหาฯ

‘น เต พีชํ ปวปนฺติ, นาปิ นียนฺติ นงฺคลา;

อกฏฺฐปากิมํ สาลึ, ปริภุญฺชนฺติ มานุสาฯ

‘อกณํ อถุสํ สุทฺธํ, สุคนฺธํ ตณฺฑุลปฺผลํ;
ตุณฺฑิกีเร ปจิตฺวาน, ตโต ภุญฺชนฺติ โภชนํฯ

‘คาวึ เอกขุรํ กตฺวา, อนุยนฺติ ทิโสทิสํ;
ปสุํ เอกขุรํ กตฺวา, อนุยนฺติ ทิโสทิสํฯ

‘อิตฺถึ วา วาหนํ กตฺวา, อนุยนฺติ ทิโสทิสํ;
ปุริสํ วาหนํ กตฺวา, อนุยนฺติ ทิโสทิสํฯ

‘กุมารึ วาหนํ กตฺวา, อนุยนฺติ ทิโสทิสํ;
กุมารํ วาหนํ กตฺวา, อนุยนฺติ ทิโสทิสํฯ

‘เต ยาเน อภิรุหิตฺวา,
สพฺพา ทิสา อนุปริยายนฺติ;
ปจารา ตสฺส ราชิโนฯ

‘หตฺถิยานํ อสฺสยานํ,
ทิพฺพํ ยานํ อุปฏฺฐิตํ;
ปาสาทา สิวิกา เจว,
มหาราชสฺส ยสสฺสิโนฯ

‘ตสฺส จ นครา อหุ,
อนฺตลิเกฺข สุมาปิตา;
อาฏานาฏา กุสินาฏา ปรกุสินาฏา,
นาฏสุริยา ปรกุสิฏนาฏาฯ

‘อุตฺตเรน กสิวนฺโต,
ชโนฆมปเรน จ;
นวนวุติโย อมฺพรอมฺพรวติโย,
อาฬกมนฺทา นาม ราชธานีฯ

‘กุเวรสฺส โข ปน, มาริส, มหาราชสฺส วิสาณา นาม ราชธานี;
ตสฺมา กุเวโร มหาราชา, ‘‘เวสฺสวโณ’’ติ ปวุจฺจติฯ

‘ปเจฺจสโนฺต ปกาเสนฺติ, ตโตลา ตตฺตลา ตโตตลา;
โอชสิ เตชสิ ตโตชสี, สูโร ราชา อริโฏฺฐ เนมิฯ

‘รหโทปิ ตตฺถ ธรณี นาม, ยโต เมฆา ปวสฺสนฺติ;
วสฺสา ยโต ปตายนฺติ, สภาปิ ตตฺถ สาลวตี นามฯ

‘ยตฺถ ยกฺขา ปยิรุปาสนฺติ, ตตฺถ นิจฺจผลา รุกฺขา;
นานา ทิชคณา ยุตา, มยูรโกญฺจาภิรุทา;

โกกิลาทีหิ วคฺคุหิฯ

‘ชีวญฺชีวกสเทฺทตฺถ, อโถ โอฏฺฐวจิตฺตกา;
กุกฺกุฏกา กุฬีรกา, วเน โปกฺขรสาตกาฯ

‘สุกสาฬิก สเทฺทตฺถ, ทณฺฑมาณวกานิ จ;
โสภติ สพฺพกาลํ สา, กุเวรนฬินี สทาฯ

‘อิโต ‘‘สา อุตฺตรา ทิสา’’, อิติ นํ อาจิกฺขตี ชโน;
ยํ ทิสํ อภิปาเลติ, มหาราชา ยสสฺสิ โสฯ

‘ยกฺขานญฺจ อธิปติ, ‘‘กุเวโร’’ อิติ นามโส;
รมตี นจฺจคีเตหิ, ยเกฺขเหว ปุรกฺขโตฯ

‘ปุตฺตาปิ ตสฺส พหโว, เอกนามาติ เม สุตํ;
อสีติ ทส เอโก จ, อินฺทนามา มหพฺพลาฯ

‘เต จาปิ พุทฺธํ ทิสฺวาน, พุทฺธํ อาทิจฺจพนฺธุนํ;
ทูรโตว นมสฺสนฺติ, มหนฺตํ วีตสารทํฯ

‘นโม เต ปุริสาชญฺญ, นโม เต ปุริสุตฺตม;
กุสเลน สเมกฺขสิ, อมนุสฺสาปิ ตํ วนฺทนฺติ;
สุตํ เนตํ อภิณฺหโส, ตสฺมา เอวํ วเทมเสฯ

‘‘ชินํ วนฺทถ โคตมํ, ชินํ วนฺทาม โคตมํ;
วิชฺชาจรณสมฺปนฺนํ, พุทฺธํ วนฺทาม โคตม’’นฺติฯ

๒๙๒. ‘อยํ โข สา, มาริส , อาฏานาฏิยา รกฺขา ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ คุตฺติยา รกฺขาย อวิหึสาย ผาสุวิหารายฯ ยสฺส กสฺสจิ, มาริส, ภิกฺขุสฺส วา ภิกฺขุนิยา วา อุปาสกสฺส วา อุปาสิกาย วา อยํ อาฏานาฏิยา รกฺขา สุคฺคหิตา ภวิสฺสติ สมตฺตา ปริยาปุตา ตํ เจ อมนุโสฺส ยโกฺข วา ยกฺขินี วา…เป.… คนฺธโพฺพ วา คนฺธพฺพี วา…เป.… กุมฺภโณฺฑ วา กุมฺภณฺฑี วา…เป.… นาโค วา นาคี วา นาคโปตโก วา นาคโปติกา วา นาคมหามโตฺต วา นาคปาริสโชฺช วา นาคปจาโร วา, ปทุฏฺฐจิโตฺต ภิกฺขุํ วา ภิกฺขุนิํ วา อุปาสกํ วา อุปาสิกํ วา คจฺฉนฺตํ วา อนุคเจฺฉยฺย, ฐิตํ วา อุปติเฎฺฐยฺย, นิสินฺนํ วา อุปนิสีเทยฺย, นิปนฺนํ วา อุปนิปเชฺชยฺยฯ น เม โส, มาริส, อมนุโสฺส ลเภยฺย คาเมสุ วา นิคเมสุ วา สกฺการํ วา ครุการํ วาฯ น เม โส, มาริส, อมนุโสฺส ลเภยฺย อาฬกมนฺทาย นาม ราชธานิยา วตฺถุํ วา วาสํ วาฯ น เม โส, มาริส, อมนุโสฺส ลเภยฺย ยกฺขานํ สมิติํ คนฺตุํฯ อปิสฺสุ นํ, มาริส, อมนุสฺสา อนาวยฺหมฺปิ นํ กเรยฺยุํ อวิวยฺหํฯ อปิสฺสุ นํ, มาริส, อมนุสฺสา อตฺตาหิ ปริปุณฺณาหิ ปริภาสาหิ ปริภาเสยฺยุํฯ อปิสฺสุ นํ, มาริส, อมนุสฺสา ริตฺตํปิสฺส ปตฺตํ สีเส นิกฺกุเชฺชยฺยุํฯ อปิสฺสุ นํ, มาริส, อมนุสฺสา สตฺตธาปิสฺส มุทฺธํ ผาเลยฺยุํฯ สนฺติ หิ, มาริส, อมนุสฺสา จณฺฑา รุทฺธา รภสา, เต เนว มหาราชานํ อาทิยนฺติ, น มหาราชานํ ปุริสกานํ อาทิยนฺติ, น มหาราชานํ ปุริสกานํ ปุริสกานํ อาทิยนฺติฯ เต โข เต, มาริส, อมนุสฺสา มหาราชานํ อวรุทฺธา นาม วุจฺจนฺติฯ เสยฺยถาปิ, มาริส, รโญฺญ มาคธสฺส วิชิเต มหาโจราฯ เต เนว รโญฺญ มาคธสฺส อาทิยนฺติ, น รโญฺญ มาคธสฺส ปุริสกานํ อาทิยนฺติ, น รโญฺญ มาคธสฺส ปุริสกานํ ปุริสกานํ อาทิยนฺติฯ เต โข เต, มาริส, มหาโจรา รโญฺญ มา

คธสฺส อวรุทฺธา นาม วุจฺจนฺติฯ เอวเมว โข, มาริส, สนฺติ อมนุสฺสา จณฺฑา รุทฺธา รภสา, เต เนว มหาราชานํ อาทิยนฺติ, น มหาราชานํ ปุริสกานํ อาทิยนฺติ, น มหาราชานํ ปุริสกานํ ปุริสกานํ อาทิยนฺติฯ เต โข เต, มาริส, อมนุสฺสา มหาราชานํ อวรุทฺธา นาม วุจฺจนฺติฯ โย หิ โกจิ, มาริส, อมนุสฺโส ยกฺโข วา ยกฺขินี วา…เป…. คนฺธพฺโพ วา คนฺธพฺพี วา…เป…. กุมฺภณฺโฑ วา กุมฺภณฺฑี วา…เป…. นาโค วา นาคี วา…เป…. ปทุฏฺฐจิตฺโต ภิกฺขุํ วา ภิกฺขุนึ วา อุปาสกํ วา อุปาสิกํ วา คจฺฉนฺตํ วา อุปคจฺเฉยฺย, ฐิตํ วา อุปติฏฺเฐยฺย, นิสินฺนํ วา อุปนิสีเทยฺย, นิปนฺนํ วา อุปนิปชฺเชยฺยฯ อิเมสํ ยกฺขานํ มหายกฺขานํ เสนาปตีนํ มหาเสนาปตีนํ อุชฺฌาเปตพฺพํ วิกฺกนฺทิตพฺพํ วิรวิตพฺพํ – 'อยํ ยกฺโข คณฺหาติ, อยํ ยกฺโข อาวิสติ, อยํ ยกฺโข เหเฐติ, อยํ ยกฺโข วิเหเฐติ, อยํ ยกฺโข หึสติ, อยํ ยกฺโข วิหึสติ, อยํ ยกฺโข น มุญฺจตี'ติฯ

๒๙๓. 'กตเมสํ ยกฺขานํ มหายกฺขานํ เสนาปตีนํ มหาเสนาปตีนํ?

'อินฺโท โสโม วรุโณ จ, ภารทฺวาโช ปชาปติ;
จนฺทโน กามเสฏฺโฐ จ, กินฺนุฆณฺฑุ นิฆณฺฑุ จฯ

'ปนาโท โอปมญฺโญ จ, เทวสูโต จ มาตลิ;
จิตฺตเสโน จ คนฺธพฺโพ, นโฬ ราชา ชเนสโภฯ

'สาตาคิโร เหวมโต, ปุณฺณโก กรติโย คุโฬ;
สิวโก มุจลินฺโท จ, เวสฺสามิโตฺต ยุคนฺธโรฯ

'โคปาโล สุปฺปโรโธ จ, หิริ เนตฺติ จ มนฺทิโย;
ปญฺจาลจณฺโฑ อาฬวโก, ปชฺชุโนฺน สุมโน สุมุโข;
ทธิมุโข มณิ มาณิวโร ทีโฆ, อโถ เสรีสโก สหฯ

'อิเมสํ ยกฺขานํ มหายกฺขานํ เสนาปตีนํ มหาเสนาปตีนํ อุชฺฌาเปตพฺพํ วิกฺกนฺทิตพฺพํ วิรวิตพฺพํ – ''อยํ ยกฺโข คณฺหาติ, อยํ ยกฺโข อาวิสติ, อยํ ยกฺโข เหเฐติ, อยํ ยกฺโข วิเหเฐติ, อยํ ยกฺโข หึสติ, อยํ ยกฺโข วิหึสติ, อยํ ยกฺโข น มุญฺจตี''ติฯ อยํ โข, มาริส, อาฏานาฏิยา รกฺขา ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ คุตฺติยา รกฺขาย อวิหึสาย ผาสุวิหารายฯ หนฺท จ ทานิ มยํ, มาริส, คจฺฉาม, พหุกิจฺจา มยํ พหุกรณียา'''ติฯ '''ยสฺส ทานิ ตุเมฺห มหาราชาโน กาลํ มญฺญถา'''ติฯ

๒๙๔. ''อถ โข, ภิกฺขเว, จตฺตาโร มหาราชา อุฏฺฐายาสนา มํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ตเตฺถวนฺตรธายึสุฯ เตปิ โข, ภิกฺขเว, ยกฺขา อุฏฺฐายาสนา อเปฺปกเจฺจ มํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ตเตฺถวนฺตรธายึสุฯ อเปฺปกเจฺจ มยา สทฺธึ สโมฺมทึสุ, สโมฺมทนียํ กถํ สารณียํ วีติสาเรตฺวา ตเตฺถวนฺตรธายึสุฯ อเปฺปกเจฺจ เยนาหํ เตนญฺชลึ ปณาเมตฺวา ตเตฺถวนฺตรธายึสุฯ อเปฺปกเจฺจ นามโคตฺตํ สาเวตฺวา ตเตฺถวนฺตรธายึสุฯ อเปฺปกเจฺจ ตุณฺหีภูตา ตเตฺถวนฺตรธายึสุฯ

๒๙๕. ''อุคฺคณฺหาถ , ภิกฺขเว, อาฏานาฏิยํ รกฺขํฯ ปริยาปุณาถ, ภิกฺขเว, อาฏานาฏิยํ รกฺขํฯ ธาเรถ, ภิกฺขเว, อาฏานาฏิยํ รกฺขํฯ อตฺถสํหิตา [อตฺถสํหิตายํ (สฺยา.)], ภิกฺขเว, อาฏานาฏิยา รกฺขา ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํ คุตฺติยา รกฺขาย อวิหึสาย ผาสุวิหาราย''ติฯ อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

อาฏานาฏิยสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ นวมํฯ

๑๐. สงฺคีติสุตฺตํ

๒๙๖. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา มเลฺลสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธิํ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ เยน ปาวา นาม มลฺลานํ นครํ ตทวสริฯ ตตฺร สุทํ ภควา ปาวายํ วิหรติ จุนฺทสฺส กมฺมารปุตฺตสฺส อมฺพวเนฯ

อุพฺภตกนวสนฺธาคารํ

๒๙๗. เตน โข ปน สมเยน ปาเวยฺยกานํ มลฺลานํ อุพฺภตกํ นาม นวํ สนฺธาคารํ [สนฺถาคารํ (สี. ปี.), สณฺฐาคารํ (สฺยา. กํ.)] อจิรการิตํ โหติ อนชฺฌาวุฏฺฐํ [อนชฺฌาวุตฺถํ (สี. สฺยา. ปี. ก.)] สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เกนจิ วา มนุสฺสภูเตนฯ อโสฺสสุํ โข ปาเวยฺยกา มลฺลา – ‘‘ภควา กิร มเลฺลสุ จาริกํ จรมาโน มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธิํ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิ ปาวํ อนุปฺปตฺโต ปาวายํ วิหรติ จุนฺทสฺส กมฺมารปุตฺตสฺส อมฺพวเน’’ติฯ อถ โข ปาเวยฺยกา มลฺลา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิํสุฯ เอกมนฺตํ นิสินฺนา โข ปาเวยฺยกา มลฺลา ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ‘‘อิธ, ภเนฺต, ปาเวยฺยกานํ มลฺลานํ อุพฺภตกํ นาม นวํ สนฺธาคารํ อจิรการิตํ โหติ อนชฺฌาวุฏฺฐํ สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เกนจิ วา มนุสฺสภูเตนฯ ตญฺจ โข, ภเนฺต, ภควา ปฐมํ ปริภุญฺชตุ, ภควตา ปฐมํ ปริภุตฺตํ ปจฺฉา ปาเวยฺยกา มลฺลา ปริภุญฺชิสฺสนฺติฯ ตทสฺส ปาเวยฺยกานํ มลฺลานํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา’’ติฯ อธิวาเสสิ โข ภควา ตุณฺหีภาเวนฯ

๒๙๘. อถ โข ปาเวยฺยกา มลฺลา ภควโต อธิวาสนํ วิทิตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา เยน สนฺธาคารํ เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา สพฺพสนฺถริํ [สพฺพสนฺถริํ สนฺถตํ (ก.)] สนฺธาคารํ สนฺถริตฺวา ภควโต อาสนานิ ปญฺญาเปตฺวา อุทกมณิกํ ปติฏฺฐเปตฺวา เตลปทีปํ อาโรเปตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิํสุ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐํสุฯ เอกมนฺตํ ฐิตา โข เต ปาเวยฺยกา มลฺลา ภควนฺตํ เอตทโวจุํ – ‘‘สพฺพสนฺถริสนฺถตํ [สพฺพสนฺถริํ สนฺถตํ (สี. ปี. ก.)], ภเนฺต, สนฺธาคารํ, ภควโต อาสนานิ ปญฺญตฺตานิ, อุทกมณิโก ปติฏฺฐาปิโต, เตลปทีโป อาโรปิโตฯ ยสฺสทานิ, ภเนฺต, ภควา กาลํ มญฺญตี’’ติฯ

๒๙๙. อถ โข ภควา นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย สทฺธิํ ภิกฺขุสเงฺฆน เยน สนฺธาคารํ เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ปาเท ปกฺขาเลตฺวา สนฺธาคารํ ปวิสิตฺวา มชฺฌิมํ ถมฺภํ นิสฺสาย ปุรตฺถาภิมุโข นิสีทิฯ ภิกฺขุสโงฺฆปิ โข ปาเท ปกฺขาเลตฺวา สนฺธาคารํ ปวิสิตฺวา ปจฺฉิมํ ภิตฺติํ นิสฺสาย ปุรตฺถาภิมุโข นิสีทิ ภควนฺตํเยว ปุรกฺขตฺวาฯ ปาเวยฺยกาปิ โข มลฺลา ปาเท ปกฺขาเลตฺวา สนฺธาคารํ ปวิสิตฺวา ปุรตฺถิมํ ภิตฺติํ นิสฺสาย ปจฺฉิมาภิมุขา นิสีทิํสุ ภควนฺตํเยว ปุรกฺขตฺวาฯ อถ โข ภควา ปาเวยฺยเก มเลฺล พหุเทว รตฺติํ ธมฺมิยา กถาย สนฺทเสฺสตฺวา สมาทเปตฺวา สมุเตฺตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา อุโยฺยเชสิ – ‘‘อภิกฺกนฺตา โข, วาเสฏฺฐา, รตฺติฯ ยสฺสทานิ ตุเมฺห กาลํ มญฺญถา’’ติฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข ปาเวยฺยกา มลฺลา ภควโต ปฏิสฺสุตฺวา อุฏฺฐายาสนา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกมิํสุฯ

๓๐๐. อถ โข ภควา อจิรปกฺกเนฺตสุ ปาเวยฺยเกสุ มเลฺลสุ ตุณฺหีภูตํ ตุณฺหีภูตํ ภิกฺขุสงฺฆํ อนุวิโลเกตฺวา อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ อามเนฺตสิ – ‘‘วิคตถินมิโทฺธ [วิคตถีนมิโทฺธ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] โข, สาริปุตฺต, ภิกฺขุสโงฺฆฯ ปฏิภาตุ ตํ, สาริปุตฺต, ภิกฺขูนํ ธมฺมีกถาฯ ปิฏฺฐิ เม อาคิลายติฯ ตมหํ อายมิสฺสามี’’ติ [อายเมยฺยามีติ (สฺยา. กํ.)]ฯ ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ โข อายสฺมา สาริปุโตฺต

ภควโต ปจฺจโสฺสสิฯ อถ โข ภควา จตุคฺคุณํ สงฺฆาฏึ ปญฺญเปตฺวา ทกฺขิเณน ปเสฺสน สีหเสยฺยํ กเปฺปสิ ปาเท ปาทํ อจฺจาธาย, สโต สมฺปชาโน อุฏฺฐานสญฺญํ มนสิ กริตฺวาฯ

ภินฺนนิคณฺฐวตฺถุ

๓๐๑. เตน โข ปน สมเยน นิคโณฺฐ นาฏปุโตฺต ปาวายํ อธุนากาลงฺกโต โหติฯ ตสฺส กาลงฺกิริยาย ภินฺนา นิคณฺฐา เทฺวธิกชาตา [เทฺธพฺหกชาตา (สฺยา. กํ.)] ภณฺฑนชาตา กลหชาตา วิวาทาปนฺนา อญฺญมญฺญํ มุขสตฺตีหิ วิตุทนฺตา วิหรนฺติ [วิจรนฺติ (สฺยา. กํ.)] – ‘‘น ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานาสิ, อหํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานามิ, กึ ตฺวํ อิมํ ธมฺมวินยํ อาชานิสฺสสิ! มิจฺฉาปฏิปโนฺน ตฺวมสิ, อหมสฺมิ สมฺมาปฏิปโนฺนฯ สหิตํ เม, อสหิตํ เตฯ ปุเรวจนียํ ปจฺฉา อวจ, ปจฺฉาวจนียํ ปุเร อวจฯ อธิจิณฺณํ เต วิปราวตฺตํ, อาโรปิโต เต วาโท, นิคฺคหิโต ตฺวมสิ, จร วาทปฺปโมกฺขาย, นิเพฺพเฐหิ วา สเจ ปโหสี’’ติฯ วโธเยว โข มเญฺญ นิคเณฺฐสุ นาฏปุตฺติเยสุ วตฺตติฯ เยปิ [เยปิ เต (สี. ปี.)] นิคณฺฐสฺส นาฏปุตฺตสฺส สาวกา คิหี โอทาตวสนา , เตปิ นิคเณฺฐสุ นาฏปุตฺติเยสุ นิพฺพินฺนรูปา วิรตฺตรูปา ปฏิวานรูปา, ยถา ตํ ทุรกฺขาเต ธมฺมวินเย ทุปฺปเวทิเต อนิยฺยานิเก อนุปสมสํวตฺตนิเก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิเต ภินฺนถูเป อปฺปฏิสรเณฯ

๓๐๒. อถ โข อายสฺมา สาริปุโตฺต ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘นิคโณฺฐ, อาวุโส, นาฏปุโตฺต ปาวายํ อธุนากาลงฺกโต, ตสฺส กาลงฺกิริยาย ภินฺนา นิคณฺฐา เทฺวธิกชาตา…เป.… ภินฺนถูเป อปฺปฏิสรเณ’’ฯ ‘‘เอวเญฺหตํ, อาวุโส, โหติ ทุรกฺขาเต ธมฺมวินเย ทุปฺปเวทิเต อนิยฺยานิเก อนุปสมสํวตฺตนิเก อสมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิเตฯ อยํ โข ปนาวุโส อมฺหากํ [อสฺมากํ (ปี.)] ภควตา [ภควโต (ก. สี.)] ธโมฺม สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสํวตฺตนิโก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโตฯ ตตฺถ สเพฺพเหว สงฺคายิตพฺพํ, น วิวทิตพฺพํ, ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ, ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ

‘‘กตโม จาวุโส, อมฺหากํ ภควตา [ภควโต (ก. สี.)] ธโมฺม สฺวากฺขาโต สุปฺปเวทิโต นิยฺยานิโก อุปสมสํวตฺตนิโก สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปเวทิโต; ยตฺถ สเพฺพเหว สงฺคายิตพฺพํ, น วิวทิตพฺพํ, ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ, ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ?

เอกกํ

๓๐๓. ‘‘อตฺถิ โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน เอโก ธโมฺม สมฺมทกฺขาโตฯ ตตฺถ สเพฺพเหว สงฺคายิตพฺพํ, น วิวทิตพฺพํ, ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ , ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ กตโม เอโก ธโมฺม? สเพฺพ สตฺตา อาหารฏฺฐิติกาฯ สเพฺพ สตฺตา สงฺขารฏฺฐิติกาฯ อยํ โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน เอโก ธโมฺม สมฺมทกฺขาโตฯ ตตฺถ สเพฺพเหว สงฺคายิตพฺพํ, น วิวทิตพฺพํ , ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ, ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ

ทุกํ

๓๐๔. “อตฺถิ โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน เทฺว ธมฺมา สมฺมทกฺขาตาฯ ตตฺถ สเพฺพเหว สงฺคายิตพฺพํ, น วิวทิตพฺพํ, ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ, ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ กตเม เทฺว [เทฺว ธโมฺม (สฺยา. กํ.) เอวมุปริปิ]?

“นามญฺจ รูปญฺจฯ

“อวิชฺชา จ ภวตณฺหา จฯ

“ภวทิฏฺฐิ จ วิภวทิฏฺฐิ จฯ

“อหิริกญฺจ [อหิรีกญฺจ (กตฺถจิ)] อโนตฺตปฺปญฺจฯ

“หิรี จ โอตฺตปฺปญฺจฯ

“โทวจสฺสตา จ ปาปมิตฺตตา จฯ

“โสวจสฺสตา จ กลฺยาณมิตฺตตา จฯ

“อาปตฺติกุสลตา จ อาปตฺติวุฏฺฐานกุสลตา จฯ

“สมาปตฺติกุสลตา จ สมาปตฺติวุฏฺฐานกุสลตา จฯ

“ธาตุกุสลตา จ มนสิการกุสลตา จฯ

“อายตนกุสลตา จ ปฏิจฺจสมุปฺปาทกุสลตา จฯ

“ฐานกุสลตา จ อฏฺฐานกุสลตา จฯ

“อชฺชวญฺจ ลชฺชวญฺจฯ

“ขนฺติ จ โสรจฺจญฺจฯ

“สาขลฺยญฺจ ปฏิสนฺถาโร จฯ

“อวิหึสา จ โสเจยฺยญฺจฯ

“มุฏฺฐสฺสจฺจญฺจ อสมฺปชญฺญญฺจฯ

“สติ จ สมฺปชญฺญญฺจ ฯ

“อินฺทฺริเยสุ อคุตฺตทฺวารตา จ โภชเน อมตฺตญฺญุตา จฯ

“อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารตา จ โภชเน มตฺตญฺญุตา จฯ

“ปฏิสงฺขานพลญฺจ [ปฏิสนฺธานพลญฺจ (สฺยา.)] ภาวนาพลญฺจฯ

‘‘สติพลญฺจ สมาธิพลญฺจฯ

‘‘สมโถ จ วิปสฺสนา จฯ

‘‘สมถนิมิตฺตญฺจ ปคฺคหนิมิตฺตญฺจฯ

‘‘ปคฺคโห จ อวิกฺเขโป จฯ

‘‘สีลวิปตฺติ จ ทิฏฺฐิวิปตฺติ จฯ

‘‘สีลสมฺปทา จ ทิฏฺฐิสมฺปทา จฯ

‘‘สีลวิสุทฺธิ จ ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ จฯ

‘‘ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ โข ปน ยถา ทิฏฺฐิสฺส จ ปธานํฯ

‘‘สํเวโค จ สํเวชนีเยสุ ฐาเนสุ สํวิคฺคสฺส จ โยนิโส ปธานํฯ

‘‘อสนฺตุฏฺฐิตา จ กุสเลสุ ธมฺเมสุ อปฺปฏิวานิตา จ ปธานสฺมิํฯ

‘‘วิชฺชา จ วิมุตฺติ จฯ

‘‘ขเยญาณํ อนุปฺปาเทญาณํฯ

‘‘อิเม โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน เทฺว ธมฺมา สมฺมทกฺขาตาฯ ตตฺถ สเพฺพเหว สงฺคายิตพฺพํ, น วิวทิตพฺพํ, ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ, ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ

ติกํ

๓๐๕. ‘‘อตฺถิ โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน ตโย ธมฺมา สมฺมทกฺขาตาฯ ตตฺถ สเพฺพเหว สงฺคายิตพฺพํ…เป.… อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ กตเม ตโย?

‘‘ตีณิ อกุสลมูลานิ – โลโภ อกุสลมูลํ, โทโส อกุสลมูลํ, โมโห อกุสลมูลํฯ

‘‘ตีณิ กุสลมูลานิ – อโลโภ กุสลมูลํ, อโทโส กุสลมูลํ, อโมโห กุสลมูลํฯ

‘‘ตีณิ ทุจฺจริตานิ – กายทุจฺจริตํ, วจีทุจฺจริตํ, มโนทุจฺจริตํฯ

‘‘ตีณิ สุจริตานิ – กายสุจริตํ, วจีสุจริตํ , มโนสุจริตํฯ

‘‘ตโย อกุสลวิตกฺกา – กามวิตโกฺก, พฺยาปาทวิตโกฺก, วิหิํสาวิตโกฺกฯ

‘‘ตโย กุสลวิตกฺกา – เนกฺขมฺมวิตโกฺก, อพฺยาปาทวิตโกฺก, อวิหิํสาวิตโกฺกฯ

‘‘ตโย อกุสลสงฺกปฺปา – กามสงฺกปฺโป, พฺยาปาทสงฺกปฺโป, วิหึสาสงฺกปฺโปฯ

‘‘ตโย กุสลสงฺกปฺปา – เนกฺขมฺมสงฺกปฺโป, อพฺยาปาทสงฺกปฺโป, อวิหึสาสงฺกปฺโปฯ

‘‘ติโสฺส อกุสลสญฺญา – กามสญฺญา, พฺยาปาทสญฺญา, วิหึสาสญฺญาฯ

‘‘ติโสฺส กุสลสญฺญา – เนกฺขมฺมสญฺญา, อพฺยาปาทสญฺญา, อวิหึสาสญฺญาฯ

‘‘ติโสฺส อกุสลธาตุโย – กามธาตุ, พฺยาปาทธาตุ, วิหึสาธาตุฯ

‘‘ติโสฺส กุสลธาตุโย – เนกฺขมฺมธาตุ, อพฺยาปาทธาตุ, อวิหึสาธาตุฯ

‘‘อปราปิ ติโสฺส ธาตุโย – กามธาตุ, รูปธาตุ, อรูปธาตุฯ

‘‘อปราปิ ติโสฺส ธาตุโย – รูปธาตุ, อรูปธาตุ, นิโรธธาตุฯ

‘‘อปราปิ ติโสฺส ธาตุโย – หีนธาตุ, มชฺฌิมธาตุ, ปณีตธาตุฯ

‘‘ติโสฺส ตณฺหา – กามตณฺหา, ภวตณฺหา, วิภวตณฺหาฯ

‘‘อปราปิ ติโสฺส ตณฺหา – กามตณฺหา, รูปตณฺหา, อรูปตณฺหาฯ

‘‘อปราปิ ติโสฺส ตณฺหา – รูปตณฺหา, อรูปตณฺหา, นิโรธตณฺหาฯ

‘‘ตีณิ สํโยชนานิ – สกฺกายทิฏฺฐิ, วิจิกิจฺฉา, สีลพฺพตปรามาโสฯ

‘‘ตโย อาสวา – กามาสโว, ภวาสโว, อวิชฺชาสโวฯ

‘‘ตโย ภวา – กามภโว, รูปภโว, อรูปภโวฯ

‘‘ติโสฺส เอสนา – กาเมสนา, ภเวสนา, พฺรหฺมจริเยสนาฯ

‘‘ติโสฺส วิธา – เสโยฺยหมสฺมีติ วิธา, สทิโสหมสฺมีติ วิธา, หีโนหมสฺมีติ วิธาฯ

‘‘ตโย อทฺธา – อตีโต อทฺธา, อนาคโต อทฺธา, ปจฺจุปฺปโนฺน อทฺธาฯ

‘‘ตโย อนฺตา – สกฺกาโย อโนฺต, สกฺกายสมุทโย อโนฺต, สกฺกายนิโรโธ อโนฺตฯ

‘‘ติโสฺส เวทนา – สุขา เวทนา, ทุกฺขา เวทนา, อทุกฺขมสุขา เวทนาฯ

‘‘ติโสฺส ทุกฺขตา – ทุกฺขทุกฺขตา, สงฺขารทุกฺขตา, วิปริณามทุกฺขตาฯ

‘‘ตโย ราสี – มิจฺฉตฺตนิยโต ราสิ, สมฺมตฺตนิยโต ราสิ, อนิยโต ราสิฯ

‘‘ตโย ตมา [ติโสฺส กงฺขา (พหูสุ) อฎฺฐกถา โอโลเกตพฺพา] – อตีตํ วา อทฺธานํ อารพฺภ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ, อนาคตํ วา อทฺธานํ อารพฺภ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิ

มุจฺจติ น สมฺปสีทติ, เอตรหิ วา ปจฺจุปฺปนฺนํ อทฺธานํ อารพฺภ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติฯ

‘‘ตีณิ ตถาคตสฺส อรกฺเขยฺยานิ – ปริสุทฺธกายสมาจาโร อาวุโส ตถาคโต, นตฺถิ ตถาคตสฺส กายทุจฺจริตํ, ยํ ตถาคโต รกฺเขยฺย – ‘มา เม อิทํ ปโร อญฺญาสี’ติฯ ปริสุทฺธวจีสมาจาโร อาวุโส, ตถาคโต, นตฺถิ ตถาคตสฺส วจีทุจฺจริตํ, ยํ ตถาคโต รกฺเขยฺย – ‘มา เม อิทํ ปโร อญฺญาสี’ติฯ ปริสุทฺธมโนสมาจาโร, อาวุโส, ตถาคโต, นตฺถิ ตถาคตสฺส มโนทุจฺจริตํ ยํ ตถาคโต รกฺเขยฺย – ‘มา เม อิทํ ปโร อญฺญาสี’ติฯ

‘‘ตโย กิญฺจนา – ราโค กิญฺจนํ, โทโส กิญฺจนํ, โมโห กิญฺจนํฯ

‘‘ตโย อคฺคี – ราคคฺคิ, โทสคฺคิ, โมหคฺคิฯ

‘‘อปเรปิ ตโย อคฺคี – อาหุเนยฺยคฺคิ, คหปตคฺคิ, ทกฺขิเณยฺยคฺคิฯ

‘‘ติวิเธน รูปสงฺคโห – สนิทสฺสนสปฺปฏิฆํ รูปํ [สนิทสฺสนสปฺปฏิฆรูปํ (สฺยา. กํ.) เอวมิตร ทฺวเยปิ], อนิทสฺสนสปฺปฏิฆํ รูปํ, อนิทสฺสนอปฺปฏิฆํ รูปํฯ

‘‘ตโย สงฺขารา – ปุญฺญาภิสงฺขาโร, อปุญฺญาภิสงฺขาโร , อาเนญฺชาภิสงฺขาโรฯ

‘‘ตโย ปุคฺคลา – เสกฺโข ปุคฺคโล, อเสกฺโข ปุคฺคโล, เนวเสกฺขนาเสกฺโข ปุคฺคโลฯ

‘‘ตโย เถรา – ชาติเถโร, ธมฺมเถโร, สมฺมุติเถโร [สมฺมติเถโร (สฺยา. กํ.)]ฯ

‘‘ตีณิ ปุญฺญกิริยวตฺถูนิ – ทานมยํ ปุญฺญกิริยวตฺถุ, สีลมยํ ปุญฺญกิริยวตฺถุ, ภาวนามยํ ปุญฺญกิริยวตฺถุฯ

‘‘ตีณิ โจทนาวตฺถูนิ – ทิเฏฺฐน, สุเตน, ปริสงฺกายฯ

‘‘ติสฺโส กามูปปตฺติโย [กามุปฺปตฺติโย (สี.), กามุปปตฺติโย (สฺยา. ปี. ก.)] – สนฺตาวุโส สตฺตา ปจฺจุปฏฺฐิตกามา, เต ปจฺจุปฏฺฐิเตสุ กาเมสุ วสํ วเตฺตนฺติ, เสยฺยถาปิ มนุสฺสา เอกเจฺจ จ เทวา เอกเจฺจ จ วินิปาติกาฯ อยํ ปฐมา กามูปปตฺติฯ สนฺตาวุโส, สตฺตา นิมฺมิตกามา, เต นิมฺมินิตฺวา นิมฺมินิตฺวา กาเมสุ วสํ วเตฺตนฺติ, เสยฺยถาปิ เทวา นิมฺมานรตีฯ อยํ ทุติยา กามูปปตฺติฯ สนฺตาวุโส สตฺตา ปรนิมฺมิตกามา, เต ปรนิมฺมิเตสุ กาเมสุ วสํ วเตฺตนฺติ, เสยฺยถาปิ เทวา ปรนิมฺมิตวสวตฺตีฯ อยํ ตติยา กามูปปตฺติฯ

‘‘ติสฺโส สุขูปปตฺติโย [สุขุปปตฺติโย (สฺยา. ปี. ก.)] – สนฺตาวุโส สตฺตา [สตฺตา สุขํ (สฺยา. กํ.)] อุปฺปาเทตฺวา อุปฺปาเทตฺวา สุขํ วิหรนฺติ, เสยฺยถาปิ เทวา พฺรหฺมกายิกาฯ อยํ ปฐมา สุขูปปตฺติฯ สนฺตาวุโส, สตฺตา สุเขน อภิสนฺนา ปริสนฺนา ปริปูรา ปริปฺผุฏาฯ เต กทาจิ กรหจิ อุทานํ อุทาเนนฺติ – ‘อโห สุขํ, อโห สุข’นฺติ , เสยฺยถาปิ เทวา อาภสฺสราฯ อยํ ทุติยา สุขูปปตฺติฯ สนฺตาวุโส, สตฺตา สุเขน อภิสนฺนา ปริสนฺนา ปริปูรา ปริปฺผุฏาฯ เต สนฺตํเยว ตุสิตา [สนฺตุสิตา (สฺยา. กํ.)] สุขํ [จิตฺตสุขํ (สฺยา. ก.)] ปฏิสํเวเทนฺติ, เสยฺยถาปิ เทวา สุภกิณฺหาฯ อยํ ตติยา สุขูปปตฺติ ฯ

‘‘ติสฺโส ปญฺญา – เสกฺขา ปญฺญา, อเสกฺขา ปญฺญา, เนวเสกฺขานาเสกฺขา ปญฺญาฯ

‘‘อปราปิ ติโสฺส ปญฺญา – จินฺตามยา ปญฺญา, สุตมยา ปญฺญา, ภาวนามยา ปญฺญาฯ

‘‘ตีณาวุธานิ – สุตาวุธํ, ปวิเวกาวุธํ, ปญฺญาวุธํฯ

‘‘ตีณินฺทฺริยานิ – อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ, อญฺญินฺทฺริยํ, อญฺญาตาวินฺทฺริยํฯ

‘‘ตีณิ จกฺขูนิ – มํสจกฺขุ, ทิพฺพจกฺขุ, ปญฺญาจกฺขุฯ

‘‘ติโสฺส สิกฺขา – อธิสีลสิกฺขา, อธิจิตฺตสิกฺขา, อธิปญฺญาสิกฺขาฯ

‘‘ติโสฺส ภาวนา – กายภาวนา, จิตฺตภาวนา, ปญฺญาภาวนาฯ

‘‘ตีณิ อนุตฺตริยานิ – ทสฺสนานุตฺตริยํ, ปฏิปทานุตฺตริยํ, วิมุตฺตานุตฺตริยํฯ

‘‘ตโย สมาธี – สวิตกฺกสวิจาโร สมาธิ, อวิตกฺกวิจารมตฺโต สมาธิ, อวิตกฺกอวิจาโร สมาธิฯ

‘‘อปเรปิ ตโย สมาธี – สุญฺญโต สมาธิ, อนิมิตฺโต สมาธิ, อปฺปณิหิโต สมาธิฯ

‘‘ตีณิ โสเจยฺยานิ – กายโสเจยฺยํ, วจีโสเจยฺยํ, มโนโสเจยฺยํฯ

‘‘ตีณิ โมเนยฺยานิ – กายโมเนยฺยํ, วจีโมเนยฺยํ, มโนโมเนยฺยํฯ

‘‘ตีณิ โกสลฺลานิ – อายโกสลฺลํ, อปายโกสลฺลํ, อุปายโกสลฺลํฯ

‘‘ตโย มทา – อาโรคฺยมโท, โยพฺพนมโท, ชีวิตมโทฯ

‘‘ตีณิ อาธิปเตยฺยานิ – อตฺตาธิปเตยฺยํ, โลกาธิปเตยฺยํ, ธมฺมาธิปเตยฺยํฯ

‘‘ตีณิ กถาวตฺถูนิ – อตีตํ วา อทฺธานํ อารพฺภ กถํ กเถยฺย – ‘เอวํ อโหสิ อตีตมทฺธาน’นฺติ; อนาคตํ วา อทฺธานํ อารพฺภ กถํ กเถยฺย – ‘เอวํ ภวิสฺสติ อนาคตมทฺธาน’นฺติ; เอตรหิ วา ปจฺจุปฺปนฺนํ อทฺธานํ อารพฺภ กถํ กเถยฺย – ‘เอวํ โหติ เอตรหิ ปจฺจุปฺปนฺนํ อทฺธาน’นฺติฯ

‘‘ติโสฺส วิชฺชา – ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณํ วิชฺชา, สตฺตานํ จุตูปปาเตญาณํ วิชฺชา, อาสวานํ ขเยญาณํ วิชฺชาฯ

‘‘ตโย วิหารา – ทิโพฺพ วิหาโร, พฺรหฺมา วิหาโร, อริโย วิหาโรฯ

‘‘ตีณิ ปาฏิหาริยานิ – อิทฺธิปาฏิหาริยํ, อาเทสนาปาฏิหาริยํ, อนุสาสนีปาฏิหาริยํฯ

‘‘อิเม โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน ตโย ธมฺมา สมฺมทกฺขาตาฯ ตตฺถ สเพฺพเหว สงฺคายิตพฺพํ…เป.… อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ

จตุกฺกํ

๓๐๖. “อตฺถิ โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน จตฺตาโร ธมฺมา สมฺมทกฺขาตาฯ ตตฺถ สเพฺพเหว สงฺคายิตพฺพํ, น วิวทิตพฺพํ…เป…. อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ กตเม จตฺตาโร?

“จตฺตาโร **สติปฎฺฐานาฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา, วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี…เป…. จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี…เป…. ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ

“จตฺตาโร **สมฺมปฺปธานาฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติฯ อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติฯ อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติฯ อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ฐิติยา อสโมฺมสาย ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติฯ

“จตฺตาโร **อิทฺธิปาทาฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุ ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติฯ จิตฺตสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติฯ วีริยสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติฯ วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติฯ

“จตฺตาริ **ฌานานิฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ [ปฐมชฺฌานํ (สฺยา. กํ.)] อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ [ทุติยชฺฌานํ (สฺยา. กํ.)] อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ สโต จ สมฺปชาโน, สุขญฺจ กาเยน ปฎิสํเวเทติ, ยํ ตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ – ‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี’ติ ตติยํ ฌานํ [ตติยชฺฌานํ (สฺยา. กํ.)] อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา, ปุเพฺพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา, อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธึ จตุตฺถํ ฌานํ [จตุตฺถชฺฌานํ (สฺยา. กํ.)] อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ

๓๐๗. “จตโสฺส **สมาธิภาวนาฯ** อตฺถาวุโส, สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา ทิฎฺฐธมฺมสุขวิหาราย สํวตฺตติฯ อตฺถาวุโส, สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา ญาณทสฺสนปฎิลาภาย สํวตฺตติฯ อตฺถาวุโส สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา สติสมฺปชญฺญาย สํวตฺตติฯ อตฺถาวุโส สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา อาสวานํ ขยาย สํวตฺตติฯ

“กตมา จาวุโส, สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา ทิฎฺฐธมฺมสุขวิหาราย สํวตฺตติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ…เป…. จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ, อาวุโส , สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา ทิฎฺฐธมฺมสุขวิหาราย สํวตฺตติฯ

“กตมา จาวุโส, สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา ญาณทสฺสนปฎิลาภาย สํวตฺตติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ อาโลกสญฺญํ มนสิ กโรติ, ทิวาสญฺญํ อธิฎฺฐาติ ยถา ทิวา ตถา รตฺตึ, ยถา รตฺตึ ตถา ทิวาฯ อิติ วิวเฎน เจตสา อปริโยนเทฺธน สปฺปภาสํ จิตฺตํ ภาเวติฯ อยํ, อาวุโส สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา ญาณทสฺสนปฎิลาภาย สํวตฺตติฯ

“กตมา จาวุโส, สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา สติสมฺปชญฺญาย สํวตฺตติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุโน วิทิตา เวทนา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติฯ วิทิตา สญฺญา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติฯ วิทิตา วิตกฺกา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติฯ อยํ, อาวุโส, สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา สติสมฺปชญฺญาย สํวตฺตติฯ

“กตมา จาวุโส, สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา อาสวานํ ขยาย สํวตฺตติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขนฺเธสุ อุทยพฺพยานุปสฺสี วิหรติฯ อิติ รูปํ, อิติ รูปสฺส สมุทโย, อิติ รูปสฺส อตฺถงฺคโมฯ อิติ เวทนา…เป.… อิติ สญฺญา… อิติ สงฺขารา… อิติ วิญฺญาณํ, อิติ วิญฺญาณสฺส สมุทโย, อิติ วิญฺญาณสฺส อตฺถงฺคโมฯ อยํ, อาวุโส, สมาธิภาวนา ภาวิตา พหุลีกตา อาสวานํ ขยาย สํวตฺตติฯ

๓๐๘. “จตโสฺส **อปฺปมญฺญาฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุ เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติฯ ตถา ทุติยํฯ ตถา ตติยํฯ ตถา จตุตฺถํฯ อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺชน [อพฺยาปชฺฌน (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] ผริตฺวา วิหรติฯ กรุณาสหคเตน เจตสา…เป.… มุทิตาสหคเตน เจตสา…เป.… อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติฯ ตถา ทุติยํฯ ตถา ตติยํฯ ตถา จตุตฺถํฯ อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปชฺชน ผริตฺวา วิหรติฯ

“จตฺตาโร **อารุปฺปาฯ** [อรูปา (สฺยา. กํ. ปี.)] อิธาวุโส, ภิกฺขุ สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา ‘อนนฺโต อากาโส’ติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณ’นฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจี’ติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ

“จตฺตาริ **อปสฺเสนานิฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุ สงฺขาเยกํ ปฏิเสวติ, สงฺขาเยกํ อธิวาเสติ, สงฺขาเยกํ ปริวชฺเชติ, สงฺขาเยกํ วิโนเทติฯ

๓๐๙. “จตฺตาโร **อริยวํสาฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ อิตรีตเรน จีวเรน, อิตรีตรจีวรสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที, น จ จีวรเหตุ อเนสนํ อปฺปติรูปํ อาปชฺชติ; อลทฺธา จ จีวรํ น ปริตสฺสติ, ลทฺธา จ จีวรํ อคธิโต [อคถิโต (สี. ปี.)] อมุจฺฉิโต อนชฺฌาปนฺโน อาทีนวทสฺสาวี นิสฺสรณปญฺโญ ปริภุญฺชติ; ตาย จ ปน อิตรีตรจีวรสนฺตุฏฺฐิยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ น ปรํ วเมฺภติฯ โย หิ ตตฺถ ทกฺโข อนลโส สมฺปชาโน ปฏิสฺสโต, อยํ วุจฺจตาวุโส – ‘ภิกฺขุ โปราเณ อคฺคญฺญ อริยวํเส ฐิโต’ฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ อิตรีตเรน ปิณฺฑปาเตน, อิตรีตรปิณฺฑปาตสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที, น จ ปิณฺฑปาตเหตุ อเนสนํ อปฺปติรูปํ อาปชฺชติ; อลทฺธา จ ปิณฺฑปาตํ น ปริตสฺสติ, ลทฺธา จ ปิณฺฑปาตํ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺฌาปนฺโน อาทีนวทสฺสาวี นิสฺสรณปญฺโญ ปริภุญฺชติ; ตาย จ ปน อิตรีตรปิณฺฑปาตสนฺตุฏฺฐิยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ น ปรํ วเมฺภติฯ โย หิ ตตฺถ ทกฺโข อนลโส สมฺปชาโน ปฏิสฺสโต , อยํ วุจฺจตาวุโส – ‘ภิกฺขุ โปราเณ อคฺคญฺญ อริยวํเส ฐิโต’ฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ อิตรีตเรน เสนาสเนน, อิตรีตรเสนาสนสนฺตุฏฺฐิยา จ วณฺณวาที, น จ เสนาสนเหตุ อเนสนํ อปฺปติรูปํ อาปชฺชติ; อลทฺธา จ เสนาสนํ น ปริตสฺสติ, ลทฺธา จ เสนาสนํ อคธิโต อมุจฺฉิโต อนชฺฌาปนฺโน อาทีนวทสฺสาวี นิสฺสรณปญฺญฺ ปริภุญฺชติ; ตาย จ ปน อิตรีตรเสนาสนสนฺตุฏฺฐิยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ น ปรํ วเมฺภติฯ โย หิ ตตฺถ ทกฺโข อนลโส สมฺปชาโน ปฏิสฺสโต, อยํ วุจฺจตาวุโส – ‘ภิกฺขุ โปราเณ อคฺคเญฺญ อริยวํเส ฐิโต’ฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ ปหานาราโม โหติ ปหานรโต, ภาวนาราโม โหติ ภาวนารโต; ตาย จ ปน ปหานารามตาย ปหานรติยา ภาวนารามตาย ภาวนารติยา เนวตฺตานุกฺกํเสติ น ปรํ วเมฺภติฯ โย หิ ตตฺถ ทกฺโข อนลโส สมฺปชาโน ปฏิสฺสโต อยํ วุจฺจตาวุโส – ‘ภิกฺขุ โปราเณ อคฺคเญฺญ อริยวํเส ฐิโต’ฯ

๓๑๐. “จตฺตาริ **ปธานานิ**ฯ สํวรปธานํ ปหานปธานํ ภาวนาปธานํ [ภาวนาปฺปธานํ (สฺยา.)] อนุรกฺขณาปธานํ [อนุรกฺขนาปฺปธานํ (สฺยา.)]ฯ กตมญฺจาวุโส, สํวรปธานํ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหีฯ ยตฺวาธิกรณเมนํ จกฺขุนฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ จกฺขุนฺทฺริยํ, จกฺขุนฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชติฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา… ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา… ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา… กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา… มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย น นิมิตฺตคฺคาหี โหติ นานุพฺยญฺชนคฺคาหีฯ ยตฺวาธิกรณเมนํ มนินฺทฺริยํ อสํวุตํ วิหรนฺตํ อภิชฺฌาโทมนสฺสา ปาปกา อกุสลา ธมฺมา อนฺวาสฺสเวยฺยุํ, ตสฺส สํวราย ปฏิปชฺชติ, รกฺขติ มนินฺทฺริยํ, มนินฺทฺริเย สํวรํ อาปชฺชติฯ อิทํ วุจฺจตาวุโส, สํวรปธานํฯ

“กตมญฺจาวุโส, ปหานปธานํ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ อุปฺปนฺนํ กามวิตกฺกํ นาธิวาเสติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตึ กโรติ [พฺยนฺตี กโรติ (สฺยา. กํ.)] อนภาวํ คเมติฯ อุปฺปนฺนํ พฺยาปาทวิตกฺกํ… เป.… อุปฺปนฺนํ วิหึสาวิตกฺกํ… อุปฺปนฺนุปฺปเนฺน ปาปเก อกุสเล ธเมฺม นาธิวาเสติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตึ กโรติ อนภาวํ คเมติฯ อิทํ วุจฺจตาวุโส, ปหานปธานํฯ

“กตมญฺจาวุโส , ภาวนาปธานํ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ สติสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตํ วิราคนิสฺสิตํ นิโรธนิสฺสิตํ โวสฺสคฺคปริณามึฯ ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ… วีริยสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ… ปีติสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ… ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ… สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ… อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตํ วิราคนิสฺสิตํ นิโรธนิสฺสิตํ โวสฺสคฺคปริณามึฯ อิทํ วุจฺจตาวุโส, ภาวนาปธานํฯ

“กตมญฺจาวุโส, อนุรกฺขณาปธานํ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ อุปฺปนฺนํ ภทฺรกํ [ภทฺทกํ (สฺยา. กํ. ปี.)] สมาธินิมิตฺตํ อนุรกฺขติ – อฏฺฐิกสญฺญํ, ปุฬุวกสญฺญํ [ปุฬวกสญฺญํ (สี. ปี.)], วินีลกสญฺญํ, วิจฺฉิทฺทกสญฺญํ, อุทฺธุมาตกสญฺญํฯ อิทํ วุจฺจตาวุโส, อนุรกฺขณาปธานํฯ

“จตฺตาริ **ญาณานิ** – ธเมฺม ญาณํ, อนฺวเย ญาณํ, ปริเย [ปริจฺจ (สี. ก.), ปริเจฺฉเท (สฺยา. ปี. ก.) ฏีกา โอโลเกตพฺพา] ญาณํ, สมฺมุติยา ญาณํ [สมฺมติญาณํ (สฺยา. กํ.)]ฯ

“อปรานิปิ จตฺตาริ ญาณานิ – ทุเกฺข ญาณํ, ทุกฺขสมุทเย ญาณํ, ทุกฺขนิโรเธ ญาณํ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณํฯ

๓๑๑. ‘‘จตฺตาริ **โสตาปตฺติยงฺคานิ** – สปฺปุริสสํเสโว, สทฺธมฺมสฺสวนํ, โยนิโสมนสิกาโร, ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปตฺติฯ

‘‘จตฺตาริ **โสตาปนฺนสฺส องฺคานิฯ** อิธาวุโส, อริยสาวโก พุทฺเธ อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคโต โหติ – ‘อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ, ภควา’ติฯ ธมฺเม อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคโต โหติ – ‘สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม สนฺทิฏฺฐิโก อกาลิโก เอหิปสฺสิโก โอปเนยฺยิโก [โอปนยิโก (สฺยา. กํ.)] ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหี’ติฯ สงฺเฆ อเวจฺจปฺปสาเทน สมนฺนาคโต โหติ – ‘สุปฺปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ อุชุปฺปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ญายปฺปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ สามีจิปฺปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ ยทิทํ จตฺตาริ ปุริสยุคานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา, เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ อาหุเนยฺโย ปาหุเนยฺโย ทกฺขิเณยฺโย อญฺชลิกรณีโย อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสา’ติฯ อริยกนฺเตหิ สีเลหิ สมนฺนาคโต โหติ อขณฺเฑหิ อจฺฉิทฺเทหิ อสพเลหิ อกมฺมาเสหิ ภุชิสฺเสหิ วิญฺญุปฺปสตฺเถหิ อปรามฏฺเฐหิ สมาธิสํวตฺตนิเกหิฯ

‘‘จตฺตาริ **สามญฺญผลานิ** – โสตาปตฺติผลํ, สกทาคามิผลํ, อนาคามิผลํ, อรหตฺตผลํฯ

‘‘จตสฺโส **ธาตุโย** – ปถวีธาตุ, อาโปธาตุ, เตโชธาตุ, วาโยธาตุฯ

‘‘จตฺตาโร **อาหารา** – กพฬีกาโร อาหาโร โอฬาริโก วา สุขุโม วา, ผสฺโส ทุติโย, มโนสญฺเจตนา ตติยา, วิญฺญาณํ จตุตฺถํฯ

‘‘จตสฺโส **วิญฺญาณฏฺฐิติโยฯ** รูปูปายํ วา, อาวุโส, วิญฺญาณํ ติฏฺฐมานํ ติฏฺฐติ รูปารมฺมณํ [รูปารมณํ (?)] รูปปฺปติฏฺฐํ นนฺทูปเสจนํ วุทฺธึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ อาปชฺชติ; เวทนูปายํ วา อาวุโส...เป.... สญฺญูปายํ วา, อาวุโส...เป.... สงฺขารูปายํ วา, อาวุโส, วิญฺญาณํ ติฏฺฐมานํ ติฏฺฐติ สงฺขารารมฺมณํ สงฺขารปฺปติฏฺฐํ นนฺทูปเสจนํ วุทฺธึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ อาปชฺชติฯ

‘‘จตฺตาริ **อคติคมนานิ** – ฉนฺทาคตึ คจฺฉติ, โทสาคตึ คจฺฉติ, โมหาคตึ คจฺฉติ, ภยาคตึ คจฺฉติฯ

‘‘จตฺตาโร **ตณฺหุปฺปาทา** – จีวรเหตุ วา, อาวุโส, ภิกฺขุโน ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ; ปิณฺฑปาตเหตุ วา, อาวุโส, ภิกฺขุโน ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ; เสนาสนเหตุ วา, อาวุโส, ภิกฺขุโน ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ; อิติภวาภวเหตุ วา, อาวุโส, ภิกฺขุโน ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติฯ

‘‘จตสฺโส **ปฏิปทา** – ทุกฺขา ปฏิปทา ทนฺธาภิญฺญา, ทุกฺขา ปฏิปทา ขิปฺปาภิญฺญา, สุขา ปฏิปทา ทนฺธาภิญฺญา, สุขา ปฏิปทา ขิปฺปาภิญฺญาฯ

‘‘อปราปิ จตสฺโส **ปฏิปทา** – อกฺขมา ปฏิปทา, ขมา ปฏิปทา, ทมา ปฏิปทา, สมา ปฏิปทาฯ

‘‘จตฺตาริ **ธมฺมปทานิ** – อนภิชฺฌา ธมฺมปทํ, อพฺยาปาโท ธมฺมปทํ, สมฺมาสติ ธมฺมปทํ, สมฺมาสมาธิ ธมฺมปทํฯ

‘‘จตฺตาริ **ธมฺมสมาทานานิ** – อตฺถาวุโส, ธมฺมสมาทานํ ปจฺจุปฺปนฺนทุกฺขเญฺจว อายติญฺจ ทุกฺขวิปากํฯ อตฺถาวุโส, ธมฺมสมาทานํ ปจฺจุปฺปนฺนทุกฺขํ อายตึ สุขวิปากํฯ อตฺถาวุโส, ธมฺมสมาทานํ ปจฺจุปฺปนฺนสุขํ อายตึ ทุกฺขวิปากํฯ อตฺถาวุโส, ธมฺมสมาทานํ ปจฺจุปฺปนฺนสุขเญฺจว อายติญฺจ สุขวิปากํฯ

‘‘จตฺตาโร **ธมฺมกฺขนฺธา** – สีลกฺขนฺโธ, สมาธิกฺขนฺโธ, ปญฺญากฺขนฺโธ, วิมุตฺติกฺขนฺโธฯ

‘‘จตฺตาริ **พลานิ** – วีริยพลํ, สติพลํ, สมาธิพลํ, ปญฺญาพลํฯ

‘‘จตฺตาริ **อธิฏฺฐานานิ** – ปญฺญาธิฏฺฐานํ, สจฺจาธิฏฺฐานํ, จาคาธิฏฺฐานํ, อุปสมาธิฏฺฐานํฯ

๓๑๒. ‘‘จตฺตาริ **ปญฺหพฺยากรณานิ** – [จตฺตาโร ปญฺหาพฺยากรณา (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] เอกํสพฺยากรณีโย ปโญฺห, ปฏิปุจฺฉาพฺยากรณีโย ปโญฺห, วิภชฺชพฺยากรณีโย ปโญฺห, ฐปนีโย ปโญฺหฯ

‘‘จตฺตาริ **กมฺมานิ** – อตฺถาวุโส, กมฺมํ กณฺหํ กณฺหวิปากํ; อตฺถาวุโส, กมฺมํ สุกฺกํ สุกฺกวิปากํ; อตฺถาวุโส, กมฺมํ กณฺหสุกฺกํ กณฺหสุกฺกวิปากํ; อตฺถาวุโส, กมฺมํ อกณฺหอสุกฺกํ อกณฺหอสุกฺกวิปากํ กมฺมกฺขยาย สํวตฺตติฯ

‘‘จตฺตาโร **สจฺฉิกรณียา ธมฺมา** – ปุเพฺพนิวาโส สติยา สจฺฉิกรณีโย; สตฺตานํ จุตูปปาโต จกฺขุนา สจฺฉิกรณีโย; อฎฺฐ วิโมกฺขา กาเยน สจฺฉิกรณียา; อาสวานํ ขโย ปญฺญาย สจฺฉิกรณีโยฯ

‘‘จตฺตาโร **โอฆา** – กาโมโฆ, ภโวโฆ, ทิโฎฺฐโฆ, อวิโชฺชโฆฯ

‘‘จตฺตาโร **โยคา** – กามโยโค, ภวโยโค, ทิฎฺฐิโยโค, อวิชฺชาโยโคฯ

‘‘จตฺตาโร **วิสโญฺญคา** – กามโยควิสโญฺญโค, ภวโยควิสโญฺญโค, ทิฎฺฐิโยควิสโญฺญโค, อวิชฺชาโยควิสโญฺญโคฯ

‘‘จตฺตาโร **คนฺถา** – อภิชฺฌา กายคโนฺถ, พฺยาปาโท กายคโนฺถ, สีลพฺพตปรามาโส กายคโนฺถ, อิทํสจฺจาภินิเวโส กายคโนฺถฯ

‘‘จตฺตาริ **อุปาทานานิ** – กามุปาทานํ [กามูปาทานํ (สี. ปี.) เอวมิตเรสุปิ], ทิฎฺฐุปาทานํ, สีลพฺพตุปาทานํ, อตฺตวาทุปาทานํฯ

‘‘จตโสฺส **โยนิโย** – อณฺฑชโยนิ, ชลาพุชโยนิ, สํเสทชโยนิ, โอปปาติกโยนิฯ

‘‘จตโสฺส **คพฺภาวกฺกนฺติโยฯ** อิธาวุโส, เอกโจฺจ อสมฺปชาโน มาตุกุจฺฉึ โอกฺกมติ, อสมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิสฺมึ ฐาติ, อสมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติ, อยํ ปฐมา คพฺภาวกฺกนฺติฯ ปุน จปรํ, อาวุโส, อิเธกโจฺจ สมฺปชาโน มาตุกุจฺฉึ โอกฺกมติ, อสมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิสฺมึ ฐาติ, อสมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติ, อยํ ทุติยา คพฺภาวกฺกนฺติฯ ปุน จปรํ, อาวุโส, อิเธกโจฺจ สมฺปชาโน มาตุกุจฺฉึ โอกฺกมติ, สมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิสฺมึ ฐาติ, อสมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติ, อยํ ตติยา คพฺภาวกฺกนฺติฯ ปุน จปรํ, อาวุโส, อิเธกโจฺจ สมฺปชาโน มาตุ

กุจฺฉึ โอกฺกมติ, สมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิสฺมึ ฐาติ, สมฺปชาโน มาตุกุจฺฉิมฺหา นิกฺขมติ, อยํ จตุตฺถา คพฺภาวกฺกนฺติฯ

“จตฺตาโร **อตฺตภาวปฏิลาภาฯ** อตฺถาวุโส, อตฺตภาวปฏิลาโภ, ยสฺมึ อตฺตภาวปฏิลาเภ อตฺตสเญฺจตนาเยว กมติ, โน ปรสเญฺจตนาฯ อตฺถาวุโส, อตฺตภาวปฏิลาโภ, ยสฺมึ อตฺตภาวปฏิลาเภ ปรสเญฺจตนาเยว กมติ, โน อตฺตสเญฺจตนาฯ อตฺถาวุโส, อตฺตภาวปฏิลาโภ, ยสฺมึ อตฺตภาวปฏิลาเภ อตฺตสเญฺจตนา เจว กมติ ปรสเญฺจตนา จฯ อตฺถาวุโส, อตฺตภาวปฏิลาโภ, ยสฺมึ อตฺตภาวปฏิลาเภ เนว อตฺตสเญฺจตนา กมติ, โน ปรสเญฺจตนาฯ

๓๑๓. “จตโสฺส **ทกฺขิณาวิสุทฺธิโยฯ** อตฺถาวุโส, ทกฺขิณา ทายกโต วิสุชฺฌติ โน ปฏิคฺคาหกโตฯ อตฺถาวุโส, ทกฺขิณา ปฏิคฺคาหกโต วิสุชฺฌติ โน ทายกโตฯ อตฺถาวุโส, ทกฺขิณา เนว ทายกโต วิสุชฺฌติ โน ปฏิคฺคาหกโตฯ อตฺถาวุโส, ทกฺขิณา ทายกโต เจว วิสุชฺฌติ ปฏิคฺคาหกโต จฯ

“จตฺตาริ **สงฺคหวตฺถูนิ** – ทานํ, เปยฺยวชฺชํ [ปิยวชฺชํ (สฺยา. กํ. ก.)], อตฺถจริยา, สมานตฺตตาฯ

“จตฺตาโร **อนริยโวหารา** – มุสาวาโท, ปิสุณาวาจา, ผรุสาวาจา, สมฺผปฺปลาโปฯ

“จตฺตาโร **อริยโวหารา** – มุสาวาทา เวรมณี [เวรมณิ (ก.)], ปิสุณาย วาจาย เวรมณี, ผรุสาย วาจาย เวรมณี, สมฺผปฺปลาปา เวรมณีฯ

“อปเรปิ จตฺตาโร **อนริยโวหารา** – อทิเฎฺฐ ทิฎฺฐวาทิตา, อสฺสุเต สุตวาทิตา, อมุเต มุตวาทิตา, อวิญฺญาเต วิญฺญาตวาทิตาฯ

“อปเรปิ จตฺตาโร **อริยโวหารา** – อทิเฎฺฐ อทิฎฺฐวาทิตา, อสฺสุเต อสฺสุตวาทิตา, อมุเต อมุตวาทิตา, อวิญฺญาเต อวิญฺญาตวาทิตาฯ

“อปเรปิ จตฺตาโร **อนริยโวหารา** – ทิเฎฺฐ อทิฎฺฐวาทิตา, สุเต อสฺสุตวาทิตา, มุเต อมุตวาทิตา, วิญฺญาเต อวิญฺญาตวาทิตาฯ

“อปเรปิ จตฺตาโร **อริยโวหารา** – ทิเฎฺฐ ทิฎฺฐวาทิตา, สุเต สุตวาทิตา, มุเต มุตวาทิตา, วิญฺญาเต วิญฺญาตวาทิตาฯ

๓๑๔. “จตฺตาโร **ปุคฺคลาฯ** อิธาวุโส, เอกโจฺจ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป โหติ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุโตฺตฯ อิธาวุโส, เอกโจฺจ ปุคฺคโล ปรนฺตโป โหติ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุโตฺตฯ อิธาวุโส, เอกโจฺจ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ โหติ อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุโตฺต, ปรนฺตโป จ ปรปริตาปนานุโยคมนุยุโตฺตฯ อิธาวุโส, เอกโจฺจ ปุคฺคโล เนว อตฺตนฺตโป โหติ น อตฺตปริตาปนานุโยคมนุยุโตฺต น ปรนฺตโป น ปรปริตาปนานุโยคมนุยุโตฺตฯ โส อนตฺตนฺตโป อปรนฺตโป ทิเฎฺฐว ธเมฺม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีตีภูโต [สีติภูโต (ก.)] สุขปฺปฏิสํเวที พฺรหฺมภูเตน อตฺตนา วิหรติฯ

“อปเรปิ จตฺตาโร **ปุคฺคลาฯ** อิธาวุโส, เอกโจฺจ ปุคฺคโล อตฺตหิตาย ปฏิปโนฺน โหติ โน ปรหิตายฯ อิธาวุโส, เอกโจฺจ ปุคฺคโล ปรหิตาย ปฏิปโนฺน โหติ โน อตฺตหิตายฯ อิธาวุโส ,

เอกโจฺจ ปุคฺคโล เนว อตฺตหิตาย ปฏิปนฺโน โหติ โน ปรหิตายฯ อิธาวุโส, เอกโจฺจ ปุคฺคโล อตฺตหิตาย เจว ปฏิปนฺโน โหติ ปรหิตาย จฯ

“อปเรปิ จตฺตาโร **ปุคฺคลา** – ตโม ตมปรายโน, ตโม โชติปรายโน, โชติ ตมปรายโน, โชติ โชติปรายโนฯ

“อปเรปิ จตฺตาโร **ปุคฺคลา** – สมณมจโล, สมณปทุโม, สมณปุณฺฑรีโก, สมเณสุ สมณสุขุมาโลฯ

“อิเม โข, อาวุโส, เตน ภควตา **ชานตา ปสฺสตา** อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน จตฺตาโร ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา; ตตฺถ สเพฺพเหว สงฺคายิตพฺพํ...เป.... อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ

ปฐมภาณวาโร นิฏฺฐิโตฯ

ปญฺจกํ

๓๑๕. “อตฺถิ โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน ปญฺจ ธมฺมา สมฺมทกฺขาตาฯ ตตฺถ สเพฺพเหว สงฺคายิตพฺพํ...เป.... อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ กตเม ปญฺจ?

“ปญฺจกฺขนฺธาฯ รูปกฺขโนฺธ เวทนากฺขโนฺธ สญฺญากฺขโนฺธ สงฺขารกฺขโนฺธ วิญฺญาณกฺขโนฺธฯ

“ปญฺจุปาทานกฺขนฺธาฯ รูปุปาทานกฺขโนฺธ [รูปูปาทานกฺขโนฺธ (สี. สฺยา. กํ. ปี.) เอวมิตเรสุปิ] เวทนุปาทานกฺขโนฺธ สญฺญุปาทานกฺขโนฺธ สงฺขารุปาทานกฺขโนฺธ วิญฺญาณุปาทานกฺขโนฺธฯ

“ปญฺจ **กามคุณาฯ** จกฺขุวิเญฺญยฺยา รูปา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียา , โสตวิเญฺญยฺยา สทฺทา... ฆานวิเญฺญยฺยา คนฺธา... ชิวฺหาวิเญฺญยฺยา รสา... กายวิเญฺญยฺยา โผฏฺฐพฺพา อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา ปิยรูปา กามูปสญฺหิตา รชนียาฯ

“ปญฺจ **คติโย** – นิรโย, ติรจฺฉานโยนิ, เปตฺติวิสโย, มนุสฺสา, เทวาฯ

“ปญฺจ **มจฺฉริยานิ** – อาวาสมจฺฉริยํ, กุลมจฺฉริยํ, ลาภมจฺฉริยํ, วณฺณมจฺฉริยํ, ธมฺมมจฺฉริยํฯ

“ปญฺจ **นีวรณานิ** – กามจฺฉนฺทนีวรณํ, พฺยาปาทนีวรณํ, ถินมิทฺธนีวรณํ, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ, วิจิกิจฺฉานีวรณํฯ

“ปญฺจ **โอรมฺภาคิยานิ สโญฺญชนานิ** – สกฺกายทิฏฺฐิ, วิจิกิจฺฉา, สีลพฺพตปรามาโส, กามจฺฉโนฺท, พฺยาปาโทฯ

“ปญฺจ **อุทฺธมฺภาคิยานิ สโญฺญชนานิ** – รูปราโค, อรูปราโค, มาโน, อุทฺธจฺจํ, อวิชฺชาฯ

“ปญฺจ **สิกฺขาปทานิ** – ปาณาติปาตา เวรมณี, อทินฺนาทานา เวรมณี, กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี, มุสาวาทา เวรมณี, สุราเมรยมชฺชปฺปมาทฏฺฐานา เวรมณี๚

๓๑๖. “ปญฺจ **อภพฺพฏฺฐานานิ๚** อภพฺโพ, อาวุโส, ขีณาสโว ภิกฺขุ สญฺจิจฺจ ปาณํ ชีวิตา โวโรเปตุํ๚ อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ อทินฺนํ เถยฺยสงฺขาตํ อาทิยิตุํ [อาทาตุํ (สฺยา. กํ. ปี.)]๚ อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวิตุํ๚ อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ สมฺปชานมุสา ภาสิตุํ๚ อภพฺโพ ขีณาสโว ภิกฺขุ สนฺนิธิการกํ กาเม ปริภุญฺชิตุํ, เสยฺยถาปิ ปุเพฺพ อาคาริกภูโต๚

“ปญฺจ **พฺยสนานิ** – ญาติพฺยสนํ, โภคพฺยสนํ, โรคพฺยสนํ, สีลพฺยสนํ, ทิฏฺฐิพฺยสนํ๚ นาวุโส, สตฺตา ญาติพฺยสนเหตุ วา โภคพฺยสนเหตุ วา โรคพฺยสนเหตุ วา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชนฺติ๚ สีลพฺยสนเหตุ วา, อาวุโส, สตฺตา ทิฏฺฐิพฺยสนเหตุ วา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชนฺติ๚

“ปญฺจ **สมฺปทา** – ญาติสมฺปทา, โภคสมฺปทา, อาโรคฺยสมฺปทา, สีลสมฺปทา, ทิฏฺฐิสมฺปทา๚ นาวุโส, สตฺตา ญาติสมฺปทาเหตุ วา โภคสมฺปทาเหตุ วา อาโรคฺยสมฺปทาเหตุ วา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชนฺติ๚ สีลสมฺปทาเหตุ วา, อาวุโส, สตฺตา ทิฏฺฐิสมฺปทาเหตุ วา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชนฺติ๚

“ปญฺจ **อาทีนวา ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยา๚** อิธาวุโส , ทุสฺสีโล สีลวิปนฺโน ปมาทาธิกรณํ มหตึ โภคชานึ นิคจฺฉติ, อยํ ปฐโม อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยา๚ ปุน จปรํ, อาวุโส, ทุสฺสีลสฺส สีลวิปนฺนสฺส ปาปโก กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคจฺฉติ, อยํ ทุติโย อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยา๚ ปุน จปรํ, อาวุโส, ทุสฺสีโล สีลวิปโนฺน ยญฺญเทว ปริสํ อุปสงฺกมติ ยทิ ขตฺติยปริสํ ยทิ พฺราหฺมณปริสํ ยทิ คหปติปริสํ ยทิ สมณปริสํ, อวิสารโท อุปสงฺกมติ มงฺกุภูโต, อยํ ตติโย อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยา๚ ปุน จปรํ, อาวุโส, ทุสฺสีโล สีลวิปโนฺน สมฺมูโฬฺห กาลํ กโรติ, อยํ จตุโตฺถ อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยา๚ ปุน จปรํ, อาวุโส, ทุสฺสีโล สีลวิปโนฺน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปชฺชติ, อยํ ปญฺจโม อาทีนโว ทุสฺสีลสฺส สีลวิปตฺติยา๚

“ปญฺจ **อานิสํสา สีลวโต สีลสมฺปทาย๚** อิธาวุโส, สีลวา สีลสมฺปโนฺน อปฺปมาทาธิกรณํ มหนฺตํ โภคกฺขนฺธํ อธิคจฺฉติ, อยํ ปฐโม อานิสํโส สีลวโต สีลสมฺปทาย๚ ปุน จปรํ, อาวุโส, สีลวโต สีลสมฺปนฺนสฺส กลฺยาโณ กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคจฺฉติ, อยํ ทุติโย อานิสํโส สีลวโต สีลสมฺปทาย๚ ปุน จปรํ, อาวุโส, สีลวา สีลสมฺปโนฺน ยญฺญเทว ปริสํ อุปสงฺกมติ ยทิ ขตฺติยปริสํ ยทิ พฺราหฺมณปริสํ ยทิ คหปติปริสํ ยทิ สมณปริสํ, วิสารโท อุปสงฺกมติ อมงฺกุภูโต, อยํ ตติโย อานิสํโส สีลวโต สีลสมฺปทาย๚ ปุน จปรํ, อาวุโส, สีลวา สีลสมฺปโนฺน อสมฺมูโฬฺห กาลํ กโรติ, อยํ จตุโตฺถ อานิสํโส สีลวโต สีลสมฺปทาย๚ ปุน จปรํ, อาวุโส, สีลวา สีลสมฺปโนฺน กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ, อยํ ปญฺจโม อานิสํโส สีลวโต สีลสมฺปทาย๚

“โจทเกน , อาวุโส, ภิกฺขุนา ปรํ โจเทตุกาเมน ปญฺจ ธเมฺม อชฺฌตฺตํ อุปฏฺฐเปตฺวา ปโร โจเทตโพฺพ๚ กาเลน วกฺขามิ โน อกาเลน, ภูเตน วกฺขามิ โน อภูเตน, สเณฺหน วกฺขามิ โน ผรุเสน, อตฺถสํหิเตน วกฺขามิ โน อนตฺถสํหิเตน, เมตฺตจิเตฺตน [เมตฺตาจิเตฺตน (กตฺถจิ)] วกฺขามิ

โน โทสนฺตเรนาติฯ โจทเกน, อาวุโส, ภิกฺขุนา ปรํ โจเทตุกาเมน อิเม ปญฺจ ธมฺเม อชฺฌตฺตํ อุปฏฺฐเปตฺวา ปโร โจเทตโพฺพฯ

๓๑๗. ‘‘ปญฺจ **ปธานิยงฺคานิฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุ สโทฺธ โหติ, สทฺทหติ ตถาคตสฺส โพธึ – ‘อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ วิชฺชาจรณสมฺปโนฺน สุคโต, โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุโทฺธ ภควา’ติฯ อปฺปาพาโธ โหติ อปฺปาตโงฺก, สมเวปากินิยา คหณิยา สมนฺนาคโต นาติสีตาย นาจฺจุณฺหาย มชฺฌิมาย ปธานกฺขมายฯ อสโฐ โหติ อมายาวี, ยถาภูตํ อตฺตานํ อาวิกตฺตา สตฺถริ วา วิญฺญูสุ วา สพฺรหฺมจารีสุฯ อารทฺธวีริโย วิหรติ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย กุสลานํ ธมฺมานํ อุปสมฺปทาย ถามวา ทฬฺหปรกฺกโม อนิกฺขิตฺตธุโร กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต อริยาย นิเพฺพธิกาย สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยาฯ

๓๑๘. ‘‘ปญฺจ **สุทฺธาวาสา** – อวิหา, อตปฺปา, สุทสฺสา, สุทสฺสี, อกนิฎฺฐาฯ

‘‘ปญฺจ **อนาคามิโน** – อนฺตราปรินิพฺพายี, อุปหจฺจปรินิพฺพายี, อสงฺขารปรินิพฺพายี, สสงฺขารปรินิพฺพายี, อุทฺธํโสโตอกนิฎฺฐคามีฯ

๓๑๙. ‘‘ปญฺจ **เจโตขิลาฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุ สตฺถริ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติฯ โย โส, อาวุโส, ภิกฺขุ สตฺถริ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ, ตสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานาย, ยสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานาย, อยํ ปฐโม เจโตขิโลฯ ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ ธเมฺม กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ…เป.… สเงฺฆ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ… สิกฺขาย กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ… สพฺรหฺมจารีสุ กุปิโต โหติ อนตฺตมโน อาหตจิโตฺต ขิลชาโตฯ โย โส, อาวุโส, ภิกฺขุ สพฺรหฺมจารีสุ กุปิโต โหติ อนตฺตมโน อาหตจิโตฺต ขิลชาโต, ตสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานาย, ยสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานาย, อยํ ปญฺจโม เจโตขิโลฯ

๓๒๐. ‘‘ปญฺจ **เจตโสวินิพนฺธาฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุ กาเมสุ อวีตราโค โหติ อวิคตจฺฉโนฺท อวิคตเปโม อวิคตปิปาโส อวิคตปริฬาโห อวิคตตโณฺหฯ โย โส, อาวุโส, ภิกฺขุ กาเมสุ อวีตราโค โหติ อวิคตจฺฉโนฺท อวิคตเปโม อวิคตปิปาโส อวิคตปริฬาโห อวิคตตโณฺห, ตสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานายฯ ยสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานายฯ อยํ ปฐโม เจตโส วินิพโนฺธฯ ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ กาเย อวีตราโค โหติ…เป.… รูเป อวีตราโค โหติ…เป.… ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ ยาวทตฺถํ อุทราวเทหกํ ภุญฺชิตฺวา เสยฺยสุขํ ปสฺสสุขํ มิทฺธสุขํ อนุยุโตฺต วิหรติ…เป.… ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ อญฺญตรํ เทวนิกายํ ปณิธาย พฺรหฺมจริยํ จรติ – ‘อิมินาหํ สีเลน วา วเตน วา ตเปน วา พฺรหฺมจริเยน วา เทโว วา ภวิสฺสามิ เทวญฺญตโร วา’ติฯ โย โส, อาวุโส, ภิกฺขุ อญฺญตรํ เทวนิกายํ ปณิธาย พฺรหฺมจริยํ จรติ – ‘อิมินาหํ สีเลน วา วเตน วา ตเปน วา พฺรหฺมจริเยน วา เทโว วา ภวิสฺสามิ เทวญฺญตโร วา’ติ, ตสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานายฯ ยสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานายฯ อยํ ปญฺจโม เจตโส วินิพโนฺธฯ

‘‘ปญฺจินฺทฺริยานิ – จกฺขุนฺทฺริยํ, โสตินฺทฺริยํ, ฆานินฺทฺริยํ, ชิวฺหินฺทฺริยํ, กายินฺทฺริยํฯ

“อปรานิปิ **ปญฺจินฺทฺริยานิ** – สุขินฺทฺริยํ, ทุกฺขินฺทฺริยํ, โสมนสฺสินฺทฺริยํ, โทมนสฺสินฺทฺริยํ, อุเปกฺขินฺทฺริยํฯ

“อปรานิปิ **ปญฺจินฺทฺริยานิ** – สทฺธินฺทฺริยํ, วีริยินฺทฺริยํ, สตินฺทฺริยํ, สมาธินฺทฺริยํ, ปญฺญินฺทฺริยํฯ

๓๒๑. “ปญฺจ **นิสฺสรณิยา** [นิสฺสารณียา (สี. สฺยา. กํ. ปี.) ฎีกา โอโลเกตพฺพา] **ธาตุโยฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุโน กาเม มนสิกโรโต กาเมสุ จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติฯ เนกฺขมฺมํ โข ปนสฺส มนสิกโรโต เนกฺขเมฺม จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติฯ ตสฺส ตํ จิตฺตํ สุคตํ สุภาวิตํ สุวุฏฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ วิสํยุตฺตํ กาเมหิฯ เย จ กามปจฺจยา อุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิฆาตา ปริฬาหา [วิฆาตปริฬาหา (สฺยา. กํ.)], มุตฺโต โส เตหิ, น โส ตํ เวทนํ เวเทติฯ อิทมกฺขาตํ กามานํ นิสฺสรณํฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน พฺยาปาทํ มนสิกโรโต พฺยาปาเท จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติฯ อพฺยาปาทํ โข ปนสฺส มนสิกโรโต อพฺยาปาเท จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติฯ ตสฺส ตํ จิตฺตํ สุคตํ สุภาวิตํ สุวุฏฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ วิสํยุตฺตํ พฺยาปาเทนฯ เย จ พฺยาปาทปจฺจยา อุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิฆาตา ปริฬาหา, มุตฺโต โส เตหิ, น โส ตํ เวทนํ เวเทติฯ อิทมกฺขาตํ พฺยาปาทสฺส นิสฺสรณํฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน วิเหสํ มนสิกโรโต วิเหสาย จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติฯ อวิเหสํ โข ปนสฺส มนสิกโรโต อวิเหสาย จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติฯ ตสฺส ตํ จิตฺตํ สุคตํ สุภาวิตํ สุวุฏฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ วิสํยุตฺตํ วิเหสายฯ เย จ วิเหสาปจฺจยา อุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิฆาตา ปริฬาหา, มุตฺโต โส เตหิ, น โส ตํ เวทนํ เวเทติฯ อิทมกฺขาตํ วิเหสาย นิสฺสรณํฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน รูเป มนสิกโรโต รูเปสุ จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติฯ อรูปํ โข ปนสฺส มนสิกโรโต อรูเป จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติฯ ตสฺส ตํ จิตฺตํ สุคตํ สุภาวิตํ สุวุฏฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ วิสํยุตฺตํ รูเปหิฯ เย จ รูปปจฺจยา อุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิฆาตา ปริฬาหา, มุตฺโต โส เตหิ, น โส ตํ เวทนํ เวเทติฯ อิทมกฺขาตํ รูปานํ นิสฺสรณํฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน สกฺกายํ มนสิกโรโต สกฺกาเย จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติฯ สกฺกายนิโรธํ โข ปนสฺส มนสิกโรโต สกฺกายนิโรเธ จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติฯ ตสฺส ตํ จิตฺตํ สุคตํ สุภาวิตํ สุวุฏฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ วิสํยุตฺตํ สกฺกาเยนฯ เย จ สกฺกายปจฺจยา อุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิฆาตา ปริฬาหา, มุตฺโต โส เตหิ, น โส ตํ เวทนํ เวเทติฯ อิทมกฺขาตํ สกฺกายสฺส นิสฺสรณํฯ

๓๒๒. “ปญฺจ **วิมุตฺตายตนานิฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุโน สตฺถา ธมฺมํ เทเสติ อญฺญตโร วา ครุฏฺฐานิโย สพฺรหฺมจารีฯ ยถา ยถา, อาวุโส, ภิกฺขุโน สตฺถา ธมฺมํ เทเสติ อญฺญตโร วา ครุฏฺฐานิโย สพฺรหฺมจารี ฯ ตถา ตถา โส ตสฺมิํ ธเมฺม อตฺถปฏิสํเวที จ โหติ ธมฺมปฏิสํเวที จฯ ตสฺส อตฺถปฏิสํเวทิโน ธมฺมปฏิสํเวทิโน ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติฯ อิทํ ปฐมํ วิมุตฺตายตนํฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน น เหว โข สตฺถา ธมฺมํ เทเสติ อญฺญตโร วา ครุฏฺฐานิโย สพฺรหฺมจารี, อปิ จ โข ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสํ เทเสติ…เป…. อปิ จ โข ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน สชฺฌายํ กโรติ…เป…. อปิ จ โข ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ เจตสา อนุวิตกฺเกติ อนุวิจาเรติ มนสานุเปกฺขติ…เป…. อปิ จ ขฺวสฺส อญฺญตรํ สมาธินิมิตฺตํ สุคฺคหิตํ โหติ สุมนสิกตํ สูปธาริตํ สุปฺปฏิวิทฺธํ ปญฺญายฯ ยถา ยถา, อาวุโส, ภิกฺขุโน อญฺญตรํ สมาธินิมิตฺตํ สุคฺคหิตํ โหติ สุมนสิกตํ สูปธาริตํ สุปฺปฏิวิทฺธํ ปญฺญาย ตถา ตถา โส ตสฺมิํ ธมฺเม อตฺถปฏิสํเวที จ โหติ ธมฺมปฏิสํเวที จฯ ตสฺส อตฺถปฏิสํเวทิโน ธมฺมปฏิสํเวทิโน ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติฯ อิทํ ปญฺจมํ วิมุตฺตายตนํฯ

“ปญฺจ **วิมุตฺติปริปาจนียา สญฺญา** – อนิจฺจสญฺญา, อนิจฺเจ ทุกฺขสญฺญา, ทุกฺเข อนตฺตสญฺญา, ปหานสญฺญา, วิราคสญฺญาฯ

“อิเม โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ปญฺจ ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา; ตตฺถ สเพฺพเหว สงฺคายิตพฺพํ…เป…. อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํ [สงฺคิติยปญฺจกํ นิฏฺฐิตํ (สฺยา. กํ.)]ฯ

ฉกฺกํ

๓๒๓. “อตฺถิ โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ฉ ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา; ตตฺถ สเพฺพเหว สงฺคายิตพฺพํ…เป…. อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ กตเม ฉ?

“ฉ **อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ** – จกฺขายตนํ, โสตายตนํ, ฆานายตนํ, ชิวฺหายตนํ, กายายตนํ, มนายตนํฯ

“ฉ **พาหิรานิ อายตนานิ** – รูปายตนํ, สทฺทายตนํ, คนฺธายตนํ, รสายตนํ, โผฏฺฐพฺพายตนํ, ธมฺมายตนํฯ

“ฉ **วิญฺญาณกายา** – จกฺขุวิญฺญาณํ, โสตวิญฺญาณํ, ฆานวิญฺญาณํ, ชิวฺหาวิญฺญาณํ, กายวิญฺญาณํ, มโนวิญฺญาณํฯ

“ฉ **ผสฺสกายา** – จกฺขุสมฺผสฺโส, โสตสมฺผสฺโส, ฆานสมฺผสฺโส, ชิวฺหาสมฺผสฺโส, กายสมฺผสฺโส, มโนสมฺผสฺโสฯ

“ฉ **เวทนากายา** – จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา, โสตสมฺผสฺสชา เวทนา, ฆานสมฺผสฺสชา เวทนา, ชิวฺหาสมฺผสฺสชา เวทนา, กายสมฺผสฺสชา เวทนา, มโนสมฺผสฺสชา เวทนาฯ

“ฉ **สญฺญากายา** – รูปสญฺญา, สทฺทสญฺญา, คนฺธสญฺญา, รสสญฺญา, โผฏฺฐพฺพสญฺญา, ธมฺมสญฺญาฯ

“ฉ **สเญฺจตนากายา** – รูปสเญฺจตนา, สทฺทสเญฺจตนา, คนฺธสเญฺจตนา, รสสเญฺจตนา, โผฏฺฐพฺพสเญฺจตนา, ธมฺมสเญฺจตนาฯ

“ฉ **ตณฺหากายา** – รูปตณฺหา, สทฺทตณฺหา, คนฺธตณฺหา, รสตณฺหา, โผฏฺฐพฺพตณฺหา, ธมฺมตณฺหาฯ

๓๒๔. “ฉ **อคารวาฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุ สตฺถริ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส; ธเมฺม อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส; สเงฺฆ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส; สิกฺขาย อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส; อปฺปมาเท อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส; ปฏิสนฺถาเร [ปฏิสนฺธาเร (ก.)] อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺสฯ

“ฉ **คารวาฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุ สตฺถริ สคารโว วิหรติ สปฺปติโสฺส; ธเมฺม สคารโว วิหรติ สปฺปติโสฺส; สเงฺฆ สคารโว วิหรติ สปฺปติโสฺส; สิกฺขาย สคารโว วิหรติ สปฺปติโสฺส; อปฺปมาเท สคารโว วิหรติ สปฺปติโสฺส; ปฏิสนฺถาเร สคารโว วิหรติ สปฺปติโสฺสฯ

“ฉ **โสมนสฺสูปวิจารา** ฯ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา โสมนสฺสฏฺฐานิยํ รูปํ อุปวิจรติ; โสเตน สทฺทํ สุตฺวา... ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา... ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา... กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวาฯ มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย โสมนสฺสฏฺฐานิยํ ธมฺมํ อุปวิจรติฯ

“ฉ **โทมนสฺสูปวิจาราฯ** จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา โทมนสฺสฏฺฐานิยํ รูปํ อุปวิจรติ...เป.... มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย โทมนสฺสฏฺฐานิยํ ธมฺมํ อุปวิจรติฯ

“ฉ **อุเปกฺขูปวิจาราฯ** จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา อุเปกฺขาฏฺฐานิยํ [อุเปกฺขาฐานิยํ (ก.)] รูปํ อุปวิจรติ...เป.... มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย อุเปกฺขาฏฺฐานิยํ ธมฺมํ อุปวิจรติฯ

“ฉ **สารณียา ธมฺมาฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุโน เมตฺตํ กายกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ สพฺรหฺมจารีสุ อาวิ [อาวี (ก. สี. ปี. ก.)] เจว รโห จฯ อยมฺปิ ธโมฺม สารณีโย ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สํวตฺตติฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน เมตฺตํ วจีกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ สพฺรหฺมจารีสุ อาวิ เจว รโห จฯ อยมฺปิ ธโมฺม สารณีโย...เป.... เอกีภาวาย สํวตฺตติฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน เมตฺตํ มโนกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ สพฺรหฺมจารีสุ อาวิ เจว รโห จฯ อยมฺปิ ธโมฺม สารณีโย...เป.... เอกีภาวาย สํวตฺตติฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ เย เต ลาภา ธมฺมิกา ธมฺมลทฺธา อนฺตมโส ปตฺตปริยาปนฺนมตฺตมฺปิ, ตถารูเปหิ ลาเภหิ อปฺปฏิวิภตฺตโภคี โหติ สีลวเนฺตหิ สพฺรหฺมจารีหิ สาธารณโภคีฯ อยมฺปิ ธโมฺม สารณีโย...เป.... เอกีภาวาย สํวตฺตติฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ ยานิ ตานิ สีลานิ อขณฺฑานิ อจฺฉิทฺทานิ อสพลานิ อกมฺมาสานิ ภุชิสฺสานิ วิญฺญุปฺปสตฺถานิ อปรามฏฺฐานิ สมาธิสํวตฺตนิกานิ, ตถารูเปสุ สีเลสุ สีลสามญฺญคโต วิหรติ สพฺรหฺมจารีหิ อาวิ เจว รโห จฯ อยมฺปิ ธโมฺม สารณีโย...เป.... เอกีภาวาย สํวตฺตติฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ ยายํ ทิฏฺฐิ อริยา นิยฺยานิกา นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมา ทุกฺขกฺขยาย, ตถารูปาย ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐิสามญฺญคโต วิหรติ สพฺรหฺมจารีหิ อาวิ เจว รโห จฯ อยมฺปิ ธโมฺม สารณีโย ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สํวตฺตติฯ

๓๒๕. ฉ **วิวาทมูลานิฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุ โกธโน โหติ อุปนาหีฯ โย โส, อาวุโส, ภิกฺขุ โกธโน โหติ อุปนาหี, โส สตฺถริปิ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส, ธมฺเมปิ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส, สงฺเฆปิ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส, สิกฺขายปิ น ปริปูรการี [ปริปูรีการี (สฺยา. กํ.)] โหติฯ โย โส, อาวุโส, ภิกฺขุ สตฺถริ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส, ธมฺเม อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส, สงฺเฆ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส, สิกฺขาย น ปริปูรการี, โส สงฺเฆ วิวาทํ ชเนติฯ โย โหติ วิวาโท พหุชนอหิตาย พหุชนอสุขาย อนตฺถาย อหิตาย ทุกฺขาย เทวมนุสฺสานํฯ เอวรูปํ เจ ตุเมฺห, อาวุโส, วิวาทมูลํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา สมนุปเสฺสยฺยาถฯ ตตฺร ตุเมฺห, อาวุโส, ตเสฺสว ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส ปหานาย วายเมยฺยาถฯ เอวรูปํ เจ ตุเมฺห, อาวุโส, วิวาทมูลํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา น สมนุปเสฺสยฺยาถฯ ตตฺร ตุเมฺห, อาวุโส, ตเสฺสว ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส อายตึ อนวสฺสวาย ปฏิปเชฺชยฺยาถฯ เอวเมตสฺส ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส ปหานํ โหติฯ เอวเมตสฺส ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส อายตึ อนวสฺสโว โหติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ มกฺขี โหติ ปฬาสี…เป.… อิสฺสุกี โหติ มจฺฉรี…เป.… สโฐ โหติ มายาวี… ปาปิโจฺฉ โหติ มิจฺฉาทิฎฺฐี… สนฺทิฎฺฐิปรามาสี โหติ อาธานคฺคาหี ทุปฺปฏินิสฺสคฺคี…เป.… โย โส, อาวุโส, ภิกฺขุ สนฺทิฎฺฐิปรามาสี โหติ อาธานคฺคาหี ทุปฺปฏินิสฺสคฺคี, โส สตฺถริปิ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส, ธมฺเมปิ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส, สงฺเฆปิ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส, สิกฺขายปิ น ปริปูรการี โหติฯ โย โส, อาวุโส, ภิกฺขุ สตฺถริ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส, ธมฺเม อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส, สงฺเฆ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺส , สิกฺขาย น ปริปูรการี, โส สงฺเฆ วิวาทํ ชเนติฯ โย โหติ วิวาโท พหุชนอหิตาย พหุชนอสุขาย อนตฺถาย อหิตาย ทุกฺขาย เทวมนุสฺสานํฯ เอวรูปํ เจ ตุเมฺห, อาวุโส, วิวาทมูลํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา สมนุปเสฺสยฺยาถฯ ตตฺร ตุเมฺห, อาวุโส, ตเสฺสว ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส ปหานาย วายเมยฺยาถฯ เอวรูปํ เจ ตุเมฺห, อาวุโส, วิวาทมูลํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา น สมนุปเสฺสยฺยาถฯ ตตฺร ตุเมฺห, อาวุโส, ตเสฺสว ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส อายตึ อนวสฺสวาย ปฏิปเชฺชยฺยาถฯ เอวเมตสฺส ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส ปหานํ โหติฯ เอวเมตสฺส ปาปกสฺส วิวาทมูลสฺส อายตึ อนวสฺสโว โหติฯ

‘‘ฉ **ธาตุโย** – ปถวีธาตุ, อาโปธาตุ, เตโชธาตุ, วาโยธาตุ, อากาสธาตุ, วิญฺญาณธาตุฯ

๓๒๖. ‘‘ฉ **นิสฺสรณิยา ธาตุโยฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย – ‘เมตฺตา หิ โข เม เจโตวิมุตฺติ ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฎฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, อถ จ ปน เม พฺยาปาโท จิตฺตํ ปริยาทาย ติฎฺฐตี’ติฯ โส ‘มา เหวํ’, ติสฺส วจนีโย, ‘มายสฺมา เอวํ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ, น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ, น หิ ภควา เอวํ วเทยฺยฯ อฎฺฐานเมตํ, อาวุโส, อนวกาโส, ยํ เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฎฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธายฯ อถ จ ปนสฺส พฺยาปาโท จิตฺตํ ปริยาทาย ฐสฺสติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ นิสฺสรณํ เหตํ, อาวุโส, พฺยาปาทสฺส, ยทิทํ เมตฺตา เจโตวิมุตฺตี’ติฯ

‘‘อิธ ปนาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย – ‘กรุณา หิ โข เม เจโตวิมุตฺติ ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฎฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธาฯ อถ จ ปน เม วิเหสา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฎฺฐตี’ติ, โส ‘มา เหวํ’ ติสฺส วจนีโย ‘มายสฺมา เอวํ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ, น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ, น หิ ภควา เอวํ วเทยฺยฯ อฎฺฐานเมตํ อาวุโส, อนวกาโส, ยํ กรุณาย เจโตวิมุตฺติยา ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฎฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธาย, อถ จ

ปนสฺส วิเหสา จิตฺตํ ปริยาทาย ฐสฺสติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ นิสฺสรณํ เหตํ, อาวุโส, วิเหสาย, ยทิทํ กรุณา เจโตวิมุตฺตี’ติฯ

“อิธ ปนาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย – ‘มุทิตา หิ โข เม เจโตวิมุตฺติ ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธาฯ อถ จ ปน เม อรติ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตี’ติ, โส ‘มา เหวํ’ ติสฺส วจนีโย “มายสฺมา เอวํ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ, น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ, น หิ ภควา เอวํ วเทยฺยฯ อฏฺฐานเมตํ, อาวุโส, อนวกาโส, ยํ มุทิตาย เจโตวิมุตฺติยา ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฏฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธาย, อถ จ ปนสฺส อรติ จิตฺตํ ปริยาทาย ฐสฺสติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ นิสฺสรณํ เหตํ, อาวุโส, อรติยา, ยทิทํ มุทิตา เจโตวิมุตฺตี’ติฯ

“อิธ ปนาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย – ‘อุเปกฺขา หิ โข เม เจโตวิมุตฺติ ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธาฯ อถ จ ปน เม ราโค จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตี’ติฯ โส ‘มา เหวํ’ ติสฺส วจนีโย ‘มายสฺมา เอวํ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ, น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ, น หิ ภควา เอวํ วเทยฺยฯ อฏฺฐานเมตํ, อาวุโส, อนวกาโส, ยํ อุเปกฺขาย เจโตวิมุตฺติยา ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฏฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธาย, อถ จ ปนสฺส ราโค จิตฺตํ ปริยาทาย ฐสฺสติ เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ นิสฺสรณํ เหตํ, อาวุโส, ราคสฺส, ยทิทํ อุเปกฺขา เจโตวิมุตฺตี’ติฯ

“อิธ ปนาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย – ‘อนิมิตฺตา หิ โข เม เจโตวิมุตฺติ ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธาฯ อถ จ ปน เม นิมิตฺตานุสาริ วิญฺญาณํ โหตี’ติฯ โส ‘มา เหวํ’ ติสฺส วจนีโย ‘มายสฺมา เอวํ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ, น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ, น หิ ภควา เอวํ วเทยฺยฯ อฏฺฐานเมตํ, อาวุโส, อนวกาโส, ยํ อนิมิตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฏฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธาย, อถ จ ปนสฺส นิมิตฺตานุสาริ วิญฺญาณํ ภวิสฺสติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ นิสฺสรณํ เหตํ, อาวุโส, สพฺพนิมิตฺตานํ, ยทิทํ อนิมิตฺตา เจโตวิมุตฺตี’ติฯ

“อิธ ปนาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย – ‘อสฺมีติ โข เม วิคตํ [วิฆาตํ (สี. ปี.), วิคเต (สฺยา. ก.)], อยมหมสฺมีติ น สมนุปสฺสามิ, อถ จ ปน เม วิจิกิจฺฉากถงฺกถาสลฺลํ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตี’ติฯ โส ‘มา เหวํ’ ติสฺส วจนีโย ‘มายสฺมา เอวํ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ, น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ, น หิ ภควา เอวํ วเทยฺยฯ อฏฺฐานเมตํ, อาวุโส, อนวกาโส, ยํ อสฺมีติ วิคเต [วิฆาเต (สี. ปี.)] อยมหมสฺมีติ อสมนุปสฺสโต, อถ จ ปนสฺส วิจิกิจฺฉากถงฺกถาสลฺลํ จิตฺตํ ปริยาทาย ฐสฺสติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ นิสฺสรณํ เหตํ, อาวุโส, วิจิกิจฺฉากถงฺกถาสลฺลสฺส, ยทิทํ อสฺมิมานสมุคฺฆาโต’ติฯ

๓๒๗. “ฉ **อนุตฺตริยานิ** – ทสฺสนานุตฺตริยํ, สวนานุตฺตริยํ, ลาภานุตฺตริยํ, สิกฺขานุตฺตริยํ, ปาริจริยานุตฺตริยํ, อนุสฺสตานุตฺตริยํฯ

“ฉ **อนุสฺสติฏฺฐานานิ** – พุทฺธานุสฺสติ, ธมฺมานุสฺสติ, สงฺฆานุสฺสติ, สีลานุสฺสติ, จาคานุสฺสติ, เทวตานุสฺสติฯ

๓๒๘. “ฉ **สตตวิหาราฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก [อุเปกฺขโก จ (สฺยา. ก.)] วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป.…

มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ

๓๒๙. “**ฉฬาภิชาติโยฯ** อิธาวุโส, เอกโจฺจ กณฺหาภิชาติโก สมาโน กณฺหํ ธมฺมํ อภิชายติฯ อิธ ปนาวุโส, เอกโจฺจ กณฺหาภิชาติโก สมาโน สุกฺกํ ธมฺมํ อภิชายติฯ อิธ ปนาวุโส, เอกโจฺจ กณฺหาภิชาติโก สมาโน อกณฺหํ อสุกฺกํ นิพฺพานํ อภิชายติฯ อิธ ปนาวุโส, เอกโจฺจ สุกฺกาภิชาติโก สมาโน สุกฺกํ ธมฺมํ อภิชายติฯ อิธ ปนาวุโส, เอกโจฺจ สุกฺกาภิชาติโก สมาโน กณฺหํ ธมฺมํ อภิชายติฯ อิธ ปนาวุโส, เอกโจฺจ สุกฺกาภิชาติโก สมาโน อกณฺหํ อสุกฺกํ นิพฺพานํ อภิชายติฯ

“ฉ **นิเพฺพธภาคิยา** สญฺญา [นิเพฺพธภาคิยสญฺญา (สฺยา. กํ.)] – อนิจฺจสญฺญา อนิเจฺจ, ทุกฺขสญฺญา ทุเกฺข, อนตฺตสญฺญา, ปหานสญฺญา, วิราคสญฺญา, นิโรธสญฺญาฯ

“อิเม โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน ฉ ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา; ตตฺถ สเพฺพเหว สงฺคายิตพฺพํ…เป.… อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ

สตฺตกํ

๓๓๐. “อตฺถิ โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน สตฺต ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา; ตตฺถ สเพฺพเหว สงฺคายิตพฺพํ…เป.… อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ กตเม สตฺต?

“สตฺต **อริยธนานิ** – สทฺธาธนํ, สีลธนํ, หิริธนํ, โอตฺตปฺปธนํ, สุตธนํ, จาคธนํ, ปญฺญาธนํฯ

“สตฺต **โพชฺฌงฺคา** – สติสโมฺพชฺฌโงฺค, ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค , วีริยสโมฺพชฺฌโงฺค, ปีติสโมฺพชฺฌโงฺค, ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌโงฺค, สมาธิสโมฺพชฺฌโงฺค, อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺคฯ

“สตฺต **สมาธิปริกฺขารา** – สมฺมาทิฎฺฐิ, สมฺมาสงฺกโปฺป, สมฺมาวาจา, สมฺมากมฺมโนฺต, สมฺมาอาชีโว, สมฺมาวายาโม, สมฺมาสติฯ

“สตฺต **อสทฺธมฺมา** – อิธาวุโส, ภิกฺขุ อสฺสโทฺธ โหติ, อหิริโก โหติ, อโนตฺตปฺปี โหติ, อปฺปสฺสุโต โหติ, กุสีโต โหติ, มุฎฺฐสฺสติ โหติ, ทุปฺปโญฺญ โหติฯ

“สตฺต **สทฺธมฺมา** – อิธาวุโส, ภิกฺขุ สโทฺธ โหติ, หิริมา โหติ, โอตฺตปฺปี โหติ, พหุสฺสุโต โหติ, อารทฺธวีริโย โหติ, อุปฎฺฐิตสฺสติ โหติ, ปญฺญวา โหติฯ

“สตฺต **สปฺปุริสธมฺมา** – อิธาวุโส, ภิกฺขุ ธมฺมญฺญู จ โหติ อตฺถญฺญู จ อตฺตญฺญู จ มตฺตญฺญู จ กาลญฺญู จ ปริสญฺญู จ ปุคฺคลญฺญู จฯ

๓๓๑. “สตฺต **นิทฺทสวตฺถูนิฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุ สิกฺขาสมาทาเน ติพฺพจฺฉโนฺท โหติ, อายติญฺจ สิกฺขาสมาทาเน อวิคตเปโมฯ ธมฺมนิสนฺติยา ติพฺพจฺฉโนฺท โหติ, อายติญฺจ ธมฺมนิสนฺติยา อวิคตเปโมฯ อิจฺฉาวินเย ติพฺพจฺฉโนฺท โหติ, อายติญฺจ อิจฺฉาวินเย อวิคตเปโมฯ ปฎิสลฺลาเน ติพฺพจฺฉโนฺท โหติ, อายติญฺจ ปฎิสลฺลาเน อวิคตเปโมฯ วีริยารเมฺภ ติพฺพจฺฉโนฺท

โหติ, อายติญฺจ วีริยารเมฺภ อวิคตเปโมฯ สติเนปเกฺก ติพฺพจฺฉโนฺท โหติ, อายติญฺจ สติเนป เกฺก อวิคตเปโม ฯ ทิฏฺฐิปฏิเวเธ ติพฺพจฺฉโนฺท โหติ, อายติญฺจ ทิฏฺฐิปฏิเวเธ อวิคตเปโมฯ

“สตฺต สญฺญา – อนิจฺจสญฺญา, อนตฺตสญฺญา, อสุภสญฺญา, อาทีนวสญฺญา, ปหาน สญฺญา, วิราคสญฺญา, นิโรธสญฺญาฯ

“สตฺต พลานิ – สทฺธาพลํ, วีริยพลํ, หิริพลํ, โอตฺตปฺปพลํ, สติพลํ, สมาธิพลํ, ปญฺญา พลํฯ

๓๓๒. “สตฺต **วิญฺญาณฏฺฐิติโยฯ** สนฺตาวุโส, สตฺตา นานตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ มนุสฺสา เอกเจฺจ จ เทวา เอกเจฺจ จ วินิปาติกาฯ อยํ ปฐมา วิญฺญาณฏฺฐิติฯ

“สนฺตาวุโส, สตฺตา นานตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน เสยฺยถาปิ เทวา พฺรหฺมกายิกา ปฐม าภินิพฺพตฺตาฯ อยํ ทุติยา วิญฺญาณฏฺฐิติฯ

“สนฺตาวุโส, สตฺตา เอกตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน เสยฺยถาปิ เทวา อาภสฺสราฯ อยํ ตติยา วิญฺญาณฏฺฐิติฯ

“สนฺตาวุโส, สตฺตา เอกตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน เสยฺยถาปิ เทวา สุภกิณฺหาฯ อยํ จตุ ตฺถี วิญฺญาณฏฺฐิติฯ

“สนฺตาวุโส, สตฺตา สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นาน ตฺตสญฺญานํ อมนสิการา ‘อนโนฺต อากาโส’ติ อากาสานญฺจายตนูปคาฯ อยํ ปญฺจมี วิญฺ ญาณฏฺฐิติฯ

“สนฺตาวุโส, สตฺตา สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณ’นฺติ วิญฺ ญาณญฺจายตนูปคาฯ อยํ ฉฏฺฐี วิญฺญาณฏฺฐิติฯ

“สนฺตาวุโส , สตฺตา สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจี’ติ อา กิญฺจญฺญายตนูปคาฯ อยํ สตฺตมี วิญฺญาณฏฺฐิติฯ

“สตฺต **ปุคฺคลา ทกฺขิเณยฺยา** – อุภโตภาควิมุโตฺต , ปญฺญาวิมุโตฺต, กายสกฺขิ, ทิฏฺฐิปฺปโตฺต, สทฺธาวิมุโตฺต, ธมฺมานุสารี, สทฺธานุสารีฯ

“สตฺต **อนุสยา** – กามราคานุสโย, ปฏิฆานุสโย, ทิฏฺฐานุสโย, วิจิกิจฺฉานุสโย, มานานุ สโย, ภวราคานุสโย, อวิชฺชานุสโยฯ

“สตฺต **สโญฺญชนานิ** – อนุนยสโญฺญชนํ [กามสโญฺญชนํ (สฺยา. กํ.)], ปฏิฆสโญฺญชนํ, ทิฏฺฐิสโญฺญชนํ, วิจิกิจฺฉาสโญฺญชนํ, มานสโญฺญชนํ, ภวราคสโญฺญชนํ, อวิชฺชาสโญฺญชนํฯ

“สตฺต **อธิกรณสมถา** – อุปฺปนฺนุปฺปนฺนานํ อธิกรณานํ สมถาย วูปสมาย สมฺมุขาวินโย ทาตโพฺพ, สติวินโย ทาตโพฺพ, อมูฬฺหวินโย ทาตโพฺพ, ปฏิญฺญาย กาเรตพฺพํ, เยภุยฺยสิกา, ตสฺสปาปิยสิกา, ติณวตฺถารโกฯ

‘‘อิเม โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน สตฺต ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา; ตตฺถ สเพฺพเหว สงฺคายิตพฺพํ…เป.… อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ

ทุติยภาณวาโร นิฎฺฐิโตฯ

อฎฺฐกํ

๓๓๓. ‘‘อตฺถิ โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน อฎฺฐ ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา; ตตฺถ สเพฺพเหว สงฺคายิตพฺพํ…เป.… อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ กตเม อฎฺฐ?

‘‘อฎฺฐ **มิจฺฉตฺตา** – มิจฺฉาทิฎฺฐิ, มิจฺฉาสงฺกโปฺป, มิจฺฉาวาจา, มิจฺฉากมฺมโนฺต, มิจฺฉาอาชีโว, มิจฺฉาวายาโม มิจฺฉาสติ, มิจฺฉาสมาธิฯ

‘‘อฎฺฐ **สมฺมตฺตา** – สมฺมาทิฎฺฐิ, สมฺมาสงฺกโปฺป, สมฺมาวาจา, สมฺมากมฺมโนฺต, สมฺมาอาชีโว, สมฺมาวายาโม, สมฺมาสติ, สมฺมาสมาธิฯ

‘‘อฎฺฐ **ปุคฺคลา ทกฺขิเณยฺยา** – โสตาปโนฺน, โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย ปฎิปโนฺน; สกทาคามี, สกทาคามิผลสจฺฉิกิริยาย ปฎิปโนฺน; อนาคามี, อนาคามิผลสจฺฉิกิริยาย ปฎิปโนฺน; อรหา, อรหตฺตผลสจฺฉิกิริยาย ปฎิปโนฺนฯ

๓๓๔. ‘‘อฎฺฐ **กุสีตวตฺถูนิฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุนา กมฺมํ กาตพฺพํ โหติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘กมฺมํ โข เม กาตพฺพํ ภวิสฺสติ, กมฺมํ โข ปน เม กโรนฺตสฺส กาโย กิลมิสฺสติ, หนฺทาหํ นิปชฺชามี’ติ! โส นิปชฺชติ น วีริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายฯ อิทํ ปฐมํ กุสีตวตฺถุฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุนา กมฺมํ กตํ โหติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข กมฺมํ อกาสิํ, กมฺมํ โข ปน เม กโรนฺตสฺส กาโย กิลโนฺต, หนฺทาหํ นิปชฺชามี’ติ! โส นิปชฺชติ น วีริยํ อารภติ…เป.… อิทํ ทุติยํ กุสีตวตฺถุฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุนา มโคฺค คนฺตโพฺพ โหติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘มโคฺค โข เม คนฺตโพฺพ ภวิสฺสติ, มคฺคํ โข ปน เม คจฺฉนฺตสฺส กาโย กิลมิสฺสติ, หนฺทาหํ นิปชฺชามี’ติ! โส นิปชฺชติ น วีริยํ อารภติ… อิทํ ตติยํ กุสีตวตฺถุฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุนา มโคฺค คโต โหติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข มคฺคํ อคมาสิํ, มคฺคํ โข ปน เม คจฺฉนฺตสฺส กาโย กิลโนฺต, หนฺทาหํ นิปชฺชามี’ติ! โส นิปชฺชติ น วีริยํ อารภติ… อิทํ จตุตฺถํ กุสีตวตฺถุฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรโนฺต น ลภติ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูริํฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรโนฺต นาลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูริํ, ตสฺส เม กาโย กิลโนฺต อกมฺมโญฺญ, หนฺทาหํ นิปชฺชามี’ติ! โส นิปชฺชติ น วีริยํ อารภติ… อิทํ ปญฺจมํ กุสีตวตฺถุฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต ลภติ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต อลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เม กาโย ครุโก อกมฺมญฺโญ, มาสาจิตํ มญฺเญ , หนฺทาหํ นิปชฺชามี’ติ! โส นิปชฺชติ น วีริยํ อารภติ... อิทํ ฉฏฺฐํ กุสีตวตฺถุฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน อุปฺปนฺโน โหติ อปฺปมตฺตโก อาพาโธฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อุปฺปนฺโน โข เม อยํ อปฺปมตฺตโก อาพาโธ; อตฺถิ กปฺโป นิปชฺชิตุํ, หนฺทาหํ นิปชฺชามี’ติ! โส นิปชฺชติ น วีริยํ อารภติ... อิทํ สตฺตมํ กุสีตวตฺถุฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ คิลานา วุฏฺฐิโต [คิลานวุฏฺฐิโต (สฺยา) อ. นิ. ๖.๑๖ นกุลปิตุสุตฺตฏีกา ปสฺสิตพฺพา] โหติ อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญาฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข คิลานา วุฏฺฐิโต อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญา, ตสฺส เม กาโย ทุพฺพโล อกมฺมญฺโญ, หนฺทาหํ นิปชฺชามี’ติ! โส นิปชฺชติ น วีริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายฯ อิทํ อฏฺฐมํ กุสีตวตฺถุฯ

๓๓๕. “อฏฺฐ **อารมฺภวตฺถูนิฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุนา กมฺมํ กาตพฺพํ โหติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘กมฺมํ โข เม กาตพฺพํ ภวิสฺสติ, กมฺมํ โข ปน เม กโรเนฺตน น สุกรํ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิ กาตุํ, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย, อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายา’ติ! โส วีริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา, อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายฯ อิทํ ปฐมํ อารมฺภวตฺถุฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุนา กมฺมํ กตํ โหติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข กมฺมํ อกาสึ, กมฺมํ โข ปนาหํ กโรโนฺต นาสกฺขึ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิ กาตุํ, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ...เป.... โส วีริยํ อารภติ... อิทํ ทุติยํ อารมฺภวตฺถุฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุนา มโคฺค คนฺตโพฺพ โหติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘มโคฺค โข เม คนฺตโพฺพ ภวิสฺสติ, มคฺคํ โข ปน เม คจฺฉเนฺตน น สุกรํ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิ กาตุํฯ หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ...เป.... โส วีริยํ อารภติ... อิทํ ตติยํ อารมฺภวตฺถุฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุนา มโคฺค คโต โหติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข มคฺคํ อคมาสึ, มคฺคํ โข ปนาหํ คจฺฉโนฺต นาสกฺขึ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิ กาตุํ, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ...เป.... โส วีริยํ อารภติ... อิทํ จตุตฺถํ อารมฺภวตฺถุฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต น ลภติ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ ฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต นาลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เม กาโย ลหุโก กมฺมญฺโญ, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ...เป.... โส วีริยํ อารภติ... อิทํ ปญฺจมํ อารมฺภวตฺถุฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต ลภติ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรนฺโต อลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ, ตสฺส เม กาโย พลวา กมฺมญฺโญ, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ...เป.... โส วีริยํ อารภติ... อิทํ ฉฏฺฐํ อารมฺภวตฺถุ ฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน อุปฺปโนฺน โหติ อปฺปมตฺตโก อาพาโธฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อุปฺปโนฺน โข เม อยํ อปฺปมตฺตโก อาพาโธ, ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ ยํ เม อาพาโธ ปวเฑฺฒยฺย, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ…เป.… โส วีริยํ อารภติ… อิทํ สตฺตมํ อารมฺภวตฺถุฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ คิลานา วุฏฺฐิโต โหติ อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญาฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข คิลานา วุฏฺฐิโต อจิรวุฏฺฐิโต เคลญฺญา, ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ ยํ เม อาพาโธ ปจฺจุทาวเตฺตยฺย, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายา’’ติ! โส วีริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายฯ อิทํ อฎฺฐมํ อารมฺภวตฺถุฯ

๓๓๖. “อฎฺฐ **ทานวตฺถูนิฯ** อาสชฺช ทานํ เทติ, ภยา ทานํ เทติ, ‘อทาสิ เม’ติ ทานํ เทติ, ‘ทสฺสติ เม’ติ ทานํ เทติ, ‘สาหุ ทาน’นฺติ ทานํ เทติ, ‘อหํ ปจามิ, อิเม น ปจนฺติ, นารหามิ ปจโนฺต อปจนฺตานํ ทานํ น ทาตุ’นฺติ ทานํ เทติ, ‘อิทํ เม ทานํ ททโต กลฺยาโณ กิตฺติสโทฺท อพฺภุคฺคจฺฉตี’ติ ทานํ เทติฯ จิตฺตาลงฺการ-จิตฺตปริกฺขารตฺถํ ทานํ เทติฯ

๓๓๗. “อฎฺฐ **ทานูปปตฺติโยฯ** อิธาวุโส, เอกโจฺจ ทานํ เทติ สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธวิเลปนํ เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํฯ โส ยํ เทติ ตํ ปจฺจาสีสติ [ปจฺจาสึสติ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)]ฯ โส ปสฺสติ ขตฺติยมหาสาลํ วา พฺราหฺมณมหาสาลํ วา คหปติมหาสาลํ วา ปญฺจหิ กามคุเณหิ สมปฺปิตํ สมงฺคีภูตํ ปริจารยมานํฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ขตฺติยมหาสาลานํ วา พฺราหฺมณมหาสาลานํ วา คหปติมหาสาลานํ วา สหพฺยตํ อุปปเชฺชยฺย’นฺติ! โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฎฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ ภาเวติ, ตสฺส ตํ จิตฺตํ หีเน วิมุตฺตํ อุตฺตริ อภาวิตํ ตตฺรูปปตฺติยา สํวตฺตติ ฯ ตญฺจ โข สีลวโต วทามิ โน ทุสฺสีลสฺสฯ อิชฺฌตาวุโส, สีลวโต เจโตปณิธิ วิสุทฺธตฺตาฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, อิเธกโจฺจ ทานํ เทติ สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา อนฺนํ ปานํ…เป.… เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํฯ โส ยํ เทติ ตํ ปจฺจาสีสติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘จาตุมหาราชิกา [จาตุมฺมหาราชิกา (สี. สฺยา. ปี.)] เทวา ทีฆายุกา วณฺณวโนฺต สุขพหุลา’’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา จาตุมหาราชิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปเชฺชยฺย’’นฺติ! โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฎฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ ภาเวติ, ตสฺส ตํ จิตฺตํ หีเน วิมุตฺตํ อุตฺตริ อภาวิตํ ตตฺรูปปตฺติยา สํวตฺตติฯ ตญฺจ โข สีลวโต วทามิ โน ทุสฺสีลสฺสฯ อิชฺฌตาวุโส, สีลวโต เจโตปณิธิ วิสุทฺธตฺตาฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, อิเธกโจฺจ ทานํ เทติ สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา อนฺนํ ปานํ…เป.… เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํฯ โส ยํ เทติ ตํ ปจฺจาสีสติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘ตาวตึสา เทวา…เป.… ยามา เทวา…เป.… ตุสิตา เทวา …เป.… นิมฺมานรตี เทวา…เป.… ปรนิมฺมิตวสวตฺตี เทวา ทีฆายุกา วณฺณวโนฺต สุขพหุลา’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กายสฺส เภทา ปรํ มรณา ปรนิมฺมิตวสวตฺตีนํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปเชฺชยฺย’’นฺติ! โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฎฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ ภาเวติ, ตสฺส ตํ จิตฺตํ หีเน วิมุตฺตํ อุตฺตริ อภาวิตํ ตตฺรูปปตฺติยา สํวตฺตติฯ ตญฺจ โข สีลวโต วทามิ โน ทุสฺสีลสฺสฯ อิชฺฌตาวุโส, สีลวโต เจโตปณิธิ วิสุทฺธตฺตาฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, อิเธกโจฺจ ทานํ เทติ สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา อนฺนํ ปานํ วตฺถํ ยานํ มาลาคนฺธวิเลปนํ เสยฺยาวสถปทีเปยฺยํฯ โส ยํ เทติ ตํ ปจฺจาสีสติฯ ตสฺส สุตํ โหติ – ‘พฺรหฺมกายิกา เทวา ทีฆายุกา วณฺณวโนฺต สุขพหุลา’ติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อโห วตาหํ กาย

สฺส เภทา ปรํ มรณา พฺรหฺมกายิกานํ เทวานํ สหพฺยตํ อุปปชฺชยฺย’นฺติ! โส ตํ จิตฺตํ ทหติ, ตํ จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, ตํ จิตฺตํ ภาเวติ, ตสฺส ตํ จิตฺตํ หีเน วิมุตฺตํ อุตฺตริ อภาวิตํ ตตฺรูปปตฺติยา สํวตฺตติฯ ตญฺจ โข สีลวโต วทามิ โน ทุสฺสีลสฺส; วีตราคสฺส โน สราคสฺสฯ อิชฺฌตาวุโส, สีลวโต เจโตปณิธิ วีตราคตฺตาฯ

“อฏฺฐ **ปริสา** – ขตฺติยปริสา, พฺราหฺมณปริสา, คหปติปริสา, สมณปริสา, จาตุมหาราชิกปริสา, ตาวตึสปริสา, มารปริสา, พฺรหฺมปริสา ฯ

“อฏฺฐ **โลกธมฺมา** – ลาโภ จ, อลาโภ จ, ยโส จ, อยโส จ, นินฺทา จ, ปสํสา จ, สุขญฺจ, ทุกฺขญฺจฯ

๓๓๘. “อฏฺฐ **อภิภายตนานิ**ฯ อชฺฌตฺตํ รูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปริตฺตานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ, ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ ปฐมํ อภิภายตนํฯ

“อชฺฌตฺตํ รูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ อปฺปมาณานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ, ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ – เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ ทุติยํ อภิภายตนํฯ

“อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปริตฺตานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ, ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ ตติยํ อภิภายตนํฯ

“อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ อปฺปมาณานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ, ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ จตุตฺถํ อภิภายตนํฯ

“อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ นีลานิ นีลวณฺณานิ นีลนิทสฺสนานิ นีลนิภาสานิฯ เสยฺยถาปิ นาม อุมาปุปฺผํ นีลํ นีลวณฺณํ นีลนิทสฺสนํ นีลนิภาสํ, เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ นีลํ นีลวณฺณํ นีลนิทสฺสนํ นีลนิภาสํฯ เอวเมว [เอวเมวํ (ก.)] อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ นีลานิ นีลวณฺณานิ นีลนิทสฺสนานิ นีลนิภาสานิ, ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ ปญฺจมํ อภิภายตนํฯ

“อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปีตานิ ปีตวณฺณานิ ปีตนิทสฺสนานิ ปีตนิภาสานิฯ เสยฺยถาปิ นาม กณิการปุปฺผํ [กณฺณิการปุปฺผํ (สฺยา. กํ.)] ปีตํ ปีตวณฺณํ ปีตนิทสฺสนํ ปีตนิภาสํ, เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ ปีตํ ปีตวณฺณํ ปีตนิทสฺสนํ ปีตนิภาสํฯ เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปีตานิ ปีตวณฺณานิ ปีตนิทสฺสนานิ ปีตนิภาสานิ, ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ ฉฏฺฐํ อภิภายตนํฯ

“อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โลหิตกานิ โลหิตกวณฺณานิ โลหิตกนิทสฺสนานิ โลหิตกนิภาสานิฯ เสยฺยถาปิ นาม พนฺธุชีวกปุปฺผํ โลหิตกํ โลหิตกวณฺณํ โลหิตกนิทสฺสนํ โลหิตกนิภาสํ, เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ โลหิตกํ โลหิตกวณฺณํ โลหิตกนิทสฺสนํ โลหิตกนิภาสํฯ เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โลหิตกานิ โลหิตกวณฺณานิ โลหิตกนิทสฺสนานิ โลหิตกนิภาสานิ, ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ สตฺตมํ อภิภายตนํฯ

“อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โอทาตานิ โอทาตวณฺณานิ โอทาตนิทสฺสนานิ โอทาตนิภาสานิฯ เสยฺยถาปิ นาม โอสธิตารกา โอทาตา โอทาตวณฺณา โอทาตนิทสฺสนา โอทาตนิภาสา, เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ โอทาตํ โอทาตวณฺณํ โอทาตนิทสฺสนํ โอทาตนิภาสํฯ เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โอทาตานิ โอทาตวณฺณานิ โอทาตนิทสฺสนานิ โอทาตนิภาสานิ , ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ อฏฺฐมํ อภิภายตนํฯ

๓๓๙. “อฏฺฐ **วิโมกฺขาฯ** รูปี รูปานิ ปสฺสติฯ อยํ ปฐโม วิโมโกฺขฯ

“อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติฯ อยํ ทุติโย วิโมโกฺขฯ

“สุภนฺเตว อธิมุตฺโต โหติฯ อยํ ตติโย วิโมโกฺขฯ

“สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา ‘อนนฺโต อากาโส’ติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ จตุตฺโถ วิโมโกฺขฯ

“สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณ’นฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ ปญฺจโม วิโมโกฺขฯ

“สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจี’ติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ ฉโฏฺฐ วิโมโกฺขฯ

“สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ สตฺตโม วิโมโกฺขฯ

“สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญาเวทยิต นิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ อฏฺฐโม วิโมโกฺขฯ

“อิเม โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน อฏฺฐ ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา; ตตฺถ สเพฺพเหว สงฺคายิตพฺพํ…เป.… อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ

นวกํ

๓๔๐. “อตฺถิ โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน นว ธมฺมา สมฺมทกฺขาตา; ตตฺถ สเพฺพเหว สงฺคายิตพฺพํ…เป.… อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ กตเม นว?

“นว **อาฆาตวตฺถูนิฯ** ‘อนตฺถํ เม อจรี’ติ อาฆาตํ พนฺธติ; ‘อนตฺถํ เม จรตี’ติ อาฆาตํ พนฺธติ; ‘อนตฺถํ เม จริสฺสตี’ติ อาฆาตํ พนฺธติ; ‘ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ อจรี’ติ อาฆาตํ พนฺธติ…เป.… อนตฺถํ จรตีติ อาฆาตํ พนฺธติ…เป.… อนตฺถํ จริสฺสตีติ อาฆาตํ พนฺธติ; ‘อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ อจรี’ติ อาฆาตํ พนฺธติ…เป.… อตฺถํ จรตีติ อาฆาตํ พนฺธติ…เป.… อตฺถํ จริสฺสตีติ อาฆาตํ พนฺธติฯ

“นว **อาฆาตปฏิวินยาฯ** ‘อนตฺถํ เม อจริ [อจรีติ (สฺยา. ก.) เอวํ “จรติ จริสฺสติ” ปเทสุปิ], ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา’ติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติ ; ‘อนตฺถํ เม จรติ, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา’ติ อาฆาตํ ปฏิ

วิเนติ; ‘อนตฺถํ เม จริสฺสติ, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา’ติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติ; ‘ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ อจริ…เป…. อนตฺถํ จรติ…เป…. อนตฺถํ จริสฺสติ, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา’ติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติ; ‘อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ อจริ…เป…. อตฺถํ จรติ…เป…. อตฺถํ จริสฺสติ, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา’ติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติฯ

๓๔๑. ‘‘นว **สตฺตาวาสาฯ** สนฺตาวุโส, สตฺตา นานตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ มนุสฺสา เอกเจฺจ จ เทวา เอกเจฺจ จ วินิปาติกาฯ อยํ ปฐโม สตฺตาวาโสฯ

‘‘สนฺตาวุโส, สตฺตา นานตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา พฺรหฺมกายิกา ปฐมาภินิพฺพตฺตาฯ อยํ ทุติโย สตฺตาวาโสฯ

‘‘สนฺตาวุโส, สตฺตา เอกตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา อาภสฺสราฯ อยํ ตติโย สตฺตาวาโสฯ

‘‘สนฺตาวุโส , สตฺตา เอกตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา สุภกิณฺหาฯ อยํ จตุโตฺถ สตฺตาวาโสฯ

‘‘สนฺตาวุโส, สตฺตา อสญฺญิโน อปฺปฏิสํเวทิโน, เสยฺยถาปิ เทวา อสญฺญสตฺตา [อสญฺญิสตฺตา (สฺยา. กํ.)]ฯ อยํ ปญฺจโม สตฺตาวาโสฯ

‘‘สนฺตาวุโส, สตฺตา สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา ‘อนโนฺต อากาโส’ติ อากาสานญฺจายตนูปคาฯ อยํ ฉโฎฺฐ สตฺตาวาโสฯ

‘‘สนฺตาวุโส, สตฺตา สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณ’นฺติ วิญฺญาณญฺจายตนูปคาฯ อยํ สตฺตโม สตฺตาวาโสฯ

‘‘สนฺตาวุโส, สตฺตา สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจี’ติ อากิญฺจาญฺญายตนูปคาฯ อยํ อฎฺฐโม สตฺตาวาโสฯ

‘‘สนฺตาวุโส , สตฺตา สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม [สมติกฺกมฺม สนฺตเมตํ ปณีตเมตนฺติ (สฺยา. กํ.)] เนวสญฺญานาสญฺญายตนูปคาฯ อยํ นวโม สตฺตาวาโสฯ

๓๔๒. ‘‘นว **อกฺขณา อสมยา พฺรหฺมจริยวาสายฯ** อิธาวุโส , ตถาคโต จ โลเก อุปฺปโนฺน โหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ, ธโมฺม จ เทสิยติ โอปสมิโก ปรินิพฺพานิโก สโมฺพธคามี สุคตปฺปเวทิโตฯ อยญฺจ ปุคฺคโล นิรยํ อุปปโนฺน โหติฯ อยํ ปฐโม อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสายฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ตถาคโต จ โลเก อุปฺปโนฺน โหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ, ธโมฺม จ เทสิยติ โอปสมิโก ปรินิพฺพานิโก สโมฺพธคามี สุคตปฺปเวทิโตฯ อยญฺจ ปุคฺคโล ติรจฺฉานโยนิํ อุปปโนฺน โหติฯ อยํ ทุติโย อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสายฯ

‘‘ปุน จปรํ…เป…. เปตฺติวิสยํ อุปปโนฺน โหติฯ อยํ ตติโย อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสายฯ

“ปุน จปรํ…เป…. อสุรกายํ อุปปนฺโน โหติฯ อยํ จตุตฺโถ อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสายฯ

“ปุน จปรํ…เป…. อญฺญตรํ ทีฆายุกํ เทวนิกายํ อุปปนฺโน โหติฯ อยํ ปญฺจโม อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสายฯ

“ปุน จปรํ…เป…. ปจฺจนฺติเมสุ ชนปเทสุ ปจฺจาชาโต โหติ มิลกฺขุเกสุ [มิลกฺขเกสุ (สฺยา. กํ.) มิลกฺขูสุ (ก.)] อวิญฺญาตาเรสุ, ยตฺถ นตฺถิ คติ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํฯ อยํ ฉฏฺโฐ อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสายฯ

“ปุน จปรํ…เป…. มชฺฌิเมสุ ชนปเทสุ ปจฺจาชาโต โหติฯ โส จ โหติ มิจฺฉาทิฏฺฐิโก วิปรีตทสฺสโน – ‘นตฺถิ ทินฺนํ, นตฺถิ ยิฏฺฐํ, นตฺถิ หุตํ, นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ [สุกฏ ทุกฺกฏานํ (สี. ปี.)] กมฺมานํ ผลํ วิปาโก, นตฺถิ อยํ โลโก, นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ มาตา, นตฺถิ ปิตา, นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา, นตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตี’ติฯ อยํ สตฺตโม อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสายฯ

“ปุน จปรํ…เป…. มชฺฌิเมสุ ชนปเทสุ ปจฺจาชาโต โหติฯ โส จ โหติ ทุปฺปญฺโญ ชโฬ เอฬมูโค, นปฺปฏิพโล สุภาสิตทุพฺภาสิตานมตฺถมญฺญาตุํฯ อยํ อฏฺฐโม อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสายฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ตถาคโต จ โลเก น [กตฺถจิ นกาโร น ทิสฺสติ] อุปฺปนฺโน โหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ธมฺโม จ น เทสิยติ โอปสมิโก ปรินิพฺพานิโก สมฺโพธคามี สุคตปฺปเวทิโตฯ อยญฺจ ปุคฺคโล มชฺฌิเมสุ ชนปเทสุ ปจฺจาชาโต โหติ, โส จ โหติ ปญฺญวา อชโฬ อเนฬมูโค, ปฏิพโล สุภาสิต-ทุพฺภาสิตานมตฺถมญฺญาตุํฯ อยํ นวโม อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสายฯ

๓๔๓. “นว **อนุปุพฺพวิหาราฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุ วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธมฺเมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา…เป…. ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ปีติยา จ วิราคา…เป…. ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ สุขสฺส จ ปหานา …เป…. จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา…เป…. อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณ’นฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจี’ติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญาเวทยิตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ

๓๔๔. “นว **อนุปุพฺพนิโรธาฯ** ปฐมํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส กามสญฺญา นิรุทฺธา โหติฯ ทุติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส วิตกฺกวิจารา นิรุทฺธา โหนฺติฯ ตติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส ปีติ นิรุทฺธา โหติฯ จตุตฺถํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส อสฺสาสปสฺสาสา นิรุทฺธา โหนฺติฯ อากาสานญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส รูปสญฺญา นิรุทฺธา โหติฯ วิญฺญาณญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส อากาสานญฺจายตนสญฺญา นิรุทฺธา โหติฯ อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญา นิรุทฺธา

โหติฯ เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส อากิญฺจญฺญายตนสญฺญา นิรุทฺธา โหติฯ สญฺญาเวทยิตนิโรธํ สมาปนฺนสฺส สญฺญา จ เวทนา จ นิรุทฺธา โหนฺติฯ

‘‘อิเม โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน นว ธมฺมา สมฺมทกฺขาตาฯ ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพํ…เป.… อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ

ทสกํ

๓๔๕. ‘‘อตฺถิ โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ทส ธมฺมา สมฺมทกฺขาตาฯ ตตฺถ สพฺเพเหว สงฺคายิตพฺพํ…เป.… อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสานํฯ กตเม ทส?

‘‘ทส **นาถกรณา ธมฺมาฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุ สีลวา โหติฯ ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน, อณุมตฺเตสุ วชฺชสุ ภยทสฺสาวี สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุฯ ยํปาวุโส, ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรติ, อาจารโคจรสมฺปนฺโน, อณุมตฺเตสุ วชฺชสุ ภยทสฺสาวี สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุฯ อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ พหุสฺสุโต โหติ สุตธโร สุตสนฺนิจโยฯ เย เต ธมฺมา อาทิกลฺยาณา มชฺเฌกลฺยาณา ปริโยสานกลฺยาณา สาตฺถา สพฺยญฺชนา [สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ (สี. สฺยา. ปี.)] เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ อภิวทนฺติ, ตถารูปาสฺส ธมฺมา พหุสฺสุตา โหนฺติ [ธตา (ก. สี. สฺยา. กํ.)] ธาตา วจสา ปริจิตา มนสานุเปกฺขิตา ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธา, ยํปาวุโส, ภิกฺขุ พหุสฺสุโต โหติ…เป.… ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธาฯ อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ กลฺยาณมิตฺโต โหติ กลฺยาณสหาโย กลฺยาณสมฺปวงฺโกฯ ยํปาวุโส, ภิกฺขุ กลฺยาณมิตฺโต โหติ กลฺยาณสหาโย กลฺยาณสมฺปวงฺโกฯ อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ สุวโจ โหติ โสวจสฺสกรเณหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคโต ขโม ปทกฺขิณคฺคาหี อนุสาสนิํฯ ยํปาวุโส, ภิกฺขุ สุวโจ โหติ…เป.… ปทกฺขิณคฺคาหี อนุสาสนิํฯ อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ ยานิ ตานิ สพฺรหฺมจารีนํ อุจฺจาวจานิ กิํกรณียานิ, ตตฺถ ทกฺโข โหติ อนลโส ตตฺรุปายาย วีมํสาย สมนฺนาคโต, อลํ กาตุํ อลํ สํวิธาตุํฯ ยํปาวุโส, ภิกฺขุ ยานิ ตานิ สพฺรหฺมจารีนํ…เป.… อลํ สํวิธาตุํฯ อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ ธมฺมกาโม โหติ ปิยสมุทาหาโร, อภิธมฺเม อภิวินเย อุฬารปาโมโชฺช [อุฬารปามุโชฺช (สี. ปี.), โอฬารปาโมโชฺช (สฺยา. กํ.)]ฯ ยํปาวุโส, ภิกฺขุ ธมฺมกาโม โหติ…เป.… อุฬารปาโมโชฺช [อุฬารปามุโชฺช (สี. ปี.), โอฬารปาโมโชฺช (สฺยา. กํ.)]ฯ อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส , ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ อิตรีตเรหิ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปฺปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิ ฯ ยํปาวุโส, ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ…เป.… ปริกฺขาเรหิฯ อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ อารทฺธวีริโย วิหรติ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย กุสลานํ ธมฺมานํ อุปสมฺปทาย, ถามวา ทฬฺหปรกฺกโม อนิกฺขิตฺตธุโร กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ ยํปาวุโส, ภิกฺขุ อารทฺธวีริโย วิหรติ…เป…. อนิกฺขิตฺตธุโร กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ อยมฺปิ ธโมฺม นาถกรโณฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ สติมา โหติ ปรเมน สติเนปเกฺกน สมนฺนาคโต จิรกตมฺปิ จิรภาสิตมฺปิ สริตา อนุสฺสริตาฯ ยํปาวุโส, ภิกฺขุ สติมา โหติ…เป…. สริตา อนุสฺสริตาฯ อยมฺปิ ธโมฺม นาถกรโณฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ ปญฺญวา โหติ, อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต อริยาย นิเพฺพธิกาย สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยาฯ ยํปาวุโส, ภิกฺขุ ปญฺญวา โหติ…เป…. สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยาฯ อยมฺปิ ธโมฺม นาถกรโณฯ

๓๔๖. ทส **กสิณายตนานิฯ** ปถวีกสิณเมโก สญฺชานาติ, อุทฺธํ อโธ ติริยํ อทฺวยํ อปฺปมาณํฯ อาโปกสิณเมโก สญฺชานาติ…เป…. เตโชกสิณเมโก สญฺชานาติ… วาโยกสิณเมโก สญฺชานาติ… นีลกสิณเมโก สญฺชานาติ… ปีตกสิณเมโก สญฺชานาติ… โลหิตกสิณเมโก สญฺชานาติ… โอทาตกสิณเมโก สญฺชานาติ… อากาสกสิณเมโก สญฺชานาติ… วิญฺญาณกสิณเมโก สญฺชานาติ, อุทฺธํ อโธ ติริยํ อทฺวยํ อปฺปมาณํฯ

๓๔๗. ‘‘ทส **อกุสลกมฺมปถา** – ปาณาติปาโต, อทินฺนาทานํ, กาเมสุมิจฺฉาจาโร, มุสาวาโท, ปิสุณา วาจา, ผรุสา วาจา, สมฺผปฺปลาโป, อภิชฺฌา, พฺยาปาโท, มิจฺฉาทิฎฺฐิฯ

‘‘ทส **กุสลกมฺมปถา** – ปาณาติปาตา เวรมณี, อทินฺนาทานา เวรมณี, กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี, มุสาวาทา เวรมณี, ปิสุณาย วาจาย เวรมณี, ผรุสาย วาจาย เวรมณี, สมฺผปฺปลาปา เวรมณี, อนภิชฺฌา, อพฺยาปาโท, สมฺมาทิฎฺฐิฯ

๓๔๘. ‘‘ทส **อริยวาสาฯ** อิธาวุโส, ภิกฺขุ ปญฺจงฺควิปฺปหีโน โหติ, ฉฬงฺคสมนฺนาคโต, เอการโกฺข, จตุราปเสฺสโน, ปณุนฺนปเจฺจกสเจฺจ, สมวยสเฎฺฐสโน, อนาวิลสงฺกโปฺป, ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร, สุวิมุตฺตจิโตฺต, สุวิมุตฺตปโญฺญฯ

‘‘กถญฺจาวุโส, ภิกฺขุ ปญฺจงฺควิปฺปหีโน โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุโน กามจฺฉโนฺท ปหีโน โหติ, พฺยาปาโท ปหีโน โหติ, ถินมิทฺธํ ปหีนํ โหติ, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ปหีนํ โหติ, วิจิกิจฺฉา ปหีนา โหติฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ ปญฺจงฺควิปฺปหีโน โหติฯ

‘‘กถญฺจาวุโส, ภิกฺขุ ฉฬงฺคสมนฺนาคโต โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป…. มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ ฉฬงฺคสมนฺนาคโต โหติฯ

‘‘กถญฺจาวุโส , ภิกฺขุ เอการโกฺข โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ สตารเกฺขน เจตสา สมนฺนาคโต โหติฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ เอการโกฺข โหติ ฯ

‘‘กถญฺจาวุโส, ภิกฺขุ จตุราปเสฺสโน โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ สงฺขาเยกํ ปฎิเสวติ, สงฺขาเยกํ อธิวาเสติ, สงฺขาเยกํ ปริวเชฺชติ, สงฺขาเยกํ วิโนเทติฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ จตุราปเสฺสโน โหติฯ

‘‘กถญฺจาวุโส, ภิกฺขุ ปณุนฺนปเจฺจกสโจฺจ โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุโน ยานิ ตานิ ปุถุสมณพฺราหฺมณานํ ปุถุปเจฺจกสจฺจานิ, สพฺพานิ ตานิ นุนฺนานิ โหนฺติ ปณุนฺนานิ จตฺตานิ วนฺตานิ มุตฺตานิ ปหีนานิ ปฏินิสฺสฏฺฐานิฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ ปณุนฺนปเจฺจกสโจฺจ โหติฯ

‘‘กถญฺจาวุโส , ภิกฺขุ สมวยสเฏฺฐสโน โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุโน กาเมสนา ปหีนา โหติ, ภเวสนา ปหีนา โหติ, พฺรหฺมจริเยสนา ปฏิปฺปสฺสทฺธาฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ สมวยสเฏฺฐสโน โหติฯ

‘‘กถญฺจาวุโส, ภิกฺขุ อนาวิลสงฺกโปฺป โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุโน กามสงฺกโปฺป ปหีโน โหติ, พฺยาปาทสงฺกโปฺป ปหีโน โหติ, วิหิํสาสงฺกโปฺป ปหีโน โหติฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ อนาวิลสงฺกโปฺป โหติฯ

‘‘กถญฺจาวุโส, ภิกฺขุ ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร โหติ ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุเพฺพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิํ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร โหติฯ

‘‘กถญฺจาวุโส, ภิกฺขุ สุวิมุตฺตจิโตฺต โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุโน ราคา จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ, โทสา จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ, โมหา จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ สุวิมุตฺตจิโตฺต โหติฯ

‘‘กถญฺจาวุโส, ภิกฺขุ สุวิมุตฺตปโญฺญ โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ ‘ราโค เม ปหีโน อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวํกโต อายติํ อนุปฺปาทธโมฺม’ติ ปชานาติฯ ‘โทโส เม ปหีโน อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวํกโต อายติํ อนุปฺปาทธโมฺม’ติ ปชานาติฯ ‘โมโห เม ปหีโน อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวํกโต อายติํ อนุปฺปาทธโมฺม’ติ ปชานาติฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ สุวิมุตฺตปโญฺญ โหติฯ

‘‘ทส **อเสกฺขา ธมฺมา** – อเสกฺขา สมฺมาทิฏฺฐิ, อเสโกฺข สมฺมาสงฺกโปฺป, อเสกฺขา สมฺมาวาจา, อเสโกฺข สมฺมากมฺมโนฺต, อเสโกฺข สมฺมาอาชีโว, อเสโกฺข สมฺมาวายาโม, อเสกฺขา สมฺมาสติ, อเสโกฺข สมฺมาสมาธิ, อเสกฺขํ สมฺมาญาณํ, อเสกฺขา สมฺมาวิมุตฺติฯ

‘‘อิเม โข, อาวุโส, เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุเทฺธน ทส ธมฺมา สมฺมทกฺขาตาฯ ตตฺถ สเพฺพเหว สงฺคายิตพฺพํ น วิวทิตพฺพํ, ยถยิทํ พฺรหฺมจริยํ อทฺธนิยํ อสฺส จิรฏฺฐิติกํ, ตทสฺส พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกานุกมฺปาย อตฺถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺสาน’’นฺติฯ

๓๔๙. อถ โข ภควา อุฎฺฐหิตฺวา อายสฺมนฺตํ สาริปุตฺตํ อามเนฺตสิ – ‘สาธุ สาธุ, สาริปุตฺต, สาธุ โข ตฺวํ, สาริปุตฺต, ภิกฺขูนํ สงฺคีติปริยายํ อภาสี’ติฯ อิทมโวจายสฺมา สาริปุโตฺต, สมนุโญฺญ สตฺถา อโหสิฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

สงฺคีติสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ ทสมํฯ

๑๑. ทสุตฺตรสุตฺตํ

๓๕๐. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา จมฺปายํ วิหรติ คคฺคราย โปกฺขรณิยา ตีเร มหตา ภิกฺขุสเงฺฆน สทฺธึ ปญฺจมตฺเตหิ ภิกฺขุสเตหิฯ ตตฺร โข อายสฺมา สาริปุตฺโต ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘อาวุโส ภิกฺขเว’’ติ! ‘‘อาวุโส’’ติ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ปจฺจโสฺสสุํฯ อายสฺมา สาริปุตฺโต เอตทโวจ –

‘‘ทสุตฺตรํ ปวกฺขามิ, ธมฺมํ นิพฺพานปตฺติยา;
ทุกฺขสฺสนฺตกิริยาย, สพฺพคนฺถปฺปโมจนํ’’ฯ

เอโก ธโมฺม

๓๕๑. ‘‘เอโก, อาวุโส, ธโมฺม พหุกาโร, เอโก ธโมฺม ภาเวตโพฺพ, เอโก ธโมฺม ปริเญฺญโยฺย, เอโก ธโมฺม ปหาตโพฺพ, เอโก ธโมฺม หานภาคิโย, เอโก ธโมฺม วิเสสภาคิโย, เอโก ธโมฺม ทุปฺปฏิวิโชฺฌ, เอโก ธโมฺม อุปฺปาเทตโพฺพ, เอโก ธโมฺม อภิเญฺญโยฺย, เอโก ธโมฺม สจฺฉิกาตโพฺพฯ

(ก) ‘‘กตโม เอโก ธโมฺม **พหุกาโร?** อปฺปมาโท กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ อยํ เอโก ธโมฺม พหุกาโรฯ

(ข) ‘‘กตโม เอโก ธโมฺม ***ภาเวตโพฺพ*?** กายคตาสติ สาตสหคตาฯ อยํ เอโก ธโมฺม ภาเวตโพฺพฯ

(ค) ‘‘กตโม เอโก ธโมฺม **ปริเญฺญโยฺย?** ผโสฺส สาสโว อุปาทานิโยฯ อยํ เอโก ธโมฺม ปริเญฺญโยฺยฯ

(ฆ) ‘‘กตโม เอโก ธโมฺม **ปหาตโพฺพ?** อสฺมิมาโนฯ อยํ เอโก ธโมฺม ปหาตโพฺพฯ

(ง) ‘‘กตโม เอโก ธโมฺม **หานภาคิโย?** อโยนิโส มนสิกาโรฯ อยํ เอโก ธโมฺม หานภาคิโยฯ

(จ) ‘‘กตโม เอโก ธโมฺม **วิเสสภาคิโย?** โยนิโส มนสิกาโรฯ อยํ เอโก ธโมฺม วิเสสภาคิโยฯ

(ฉ) ‘‘กตโม เอโก ธโมฺม **ทุปฺปฏิวิโชฺฌ?** อานนฺตริโก เจโตสมาธิฯ อยํ เอโก ธโมฺม ทุปฺปฏิวิโชฺฌฯ

(ช) ‘‘กตโม เอโก ธโมฺม **อุปฺปาเทตโพฺพ?** อกุปฺปํ ญาณํฯ อยํ เอโก ธโมฺม อุปฺปาเทตโพฺพฯ

(ฌ) ‘‘กตโม เอโก ธโมฺม **อภิเญฺญโยฺย?** สเพฺพ สตฺตา อาหารฏฺฐิติกาฯ อยํ เอโก ธโมฺม อภิเญฺญโยฺยฯ

(ญ) ‘‘กตโม เอโก ธมฺโม **สจฺฉิกาตพฺโพ?** อกุปฺปา เจโตวิมุตฺติฯ อยํ เอโก ธมฺโม สจฺฉิกาตพฺโพฯ

‘‘อิติ อิเม ทส ธมฺมา ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนญฺญถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธาฯ

เทฺว ธมฺมา

๓๕๒. ‘‘เทฺว ธมฺมา พหุการา, เทฺว ธมฺมา ภาเวตพฺพา, เทฺว ธมฺมา ปริเญฺญยฺยา, เทฺว ธมฺมา ปหาตพฺพา , เทฺว ธมฺมา หานภาคิยา, เทฺว ธมฺมา วิเสสภาคิยา, เทฺว ธมฺมา ทุปฺปฎิวิชฺฌา, เทฺว ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพา, เทฺว ธมฺมา อภิเญฺญยฺยา, เทฺว ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาฯ

(ก) ‘‘กตเม เทฺว ธมฺมา **พหุการา?** สติ จ สมฺปชญฺญญฺจฯ อิเม เทฺว ธมฺมา พหุการาฯ

(ข) ‘‘กตเม เทฺว ธมฺมา **ภาเวตพฺพา?** สมโถ จ วิปสฺสนา จฯ อิเม เทฺว ธมฺมา ภาเวตพฺพาฯ

(ค) ‘‘กตเม เทฺว ธมฺมา **ปริเญฺญยฺยา?** นามญฺจ รูปญฺจฯ อิเม เทฺว ธมฺมา ปริเญฺญยฺยาฯ

(ฆ) ‘‘กตเม เทฺว ธมฺมา **ปหาตพฺพา?** อวิชฺชา จ ภวตณฺหา จฯ อิเม เทฺว ธมฺมา ปหาตพฺพาฯ

(ง) ‘‘กตเม เทฺว ธมฺมา **หานภาคิยา?** โทวจสฺสตา จ ปาปมิตฺตตา จฯ อิเม เทฺว ธมฺมา หานภาคิยาฯ

(จ) ‘‘กตเม เทฺว ธมฺมา **วิเสสภาคิยา?** โสวจสฺสตา จ กลฺยาณมิตฺตตา จฯ อิเม เทฺว ธมฺมา วิเสสภาคิยาฯ

(ฉ) ‘‘กตเม เทฺว ธมฺมา **ทุปฺปฎิวิชฺฌา?** โย จ เหตุ โย จ ปจฺจโย สตฺตานํ สํกิเลสาย, โย จ เหตุ โย จ ปจฺจโย สตฺตานํ วิสุทฺธิยาฯ อิเม เทฺว ธมฺมา ทุปฺปฎิวิชฺฌาฯ

(ช) ‘‘กตเม เทฺว ธมฺมา **อุปฺปาเทตพฺพา?** เทฺว ญาณานิ – ขเย ญาณํ, อนุปฺปาเท ญาณํฯ อิเม เทฺว ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพาฯ

(ฌ) ‘‘กตเม เทฺว ธมฺมา **อภิเญฺญยฺยา?** เทฺว ธาตุโย – สงฺขตา จ ธาตุ อสงฺขตา จ ธาตุฯ อิเม เทฺว ธมฺมา อภิเญฺญยฺยาฯ

(ญ) ‘‘กตเม เทฺว ธมฺมา **สจฺฉิกาตพฺพา?** วิชฺชา จ วิมุตฺติ จฯ อิเม เทฺว ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาฯ

‘‘อิติ อิเม วีสติ ธมฺมา ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนญฺญถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธาฯ

ตโย ธมฺมา

๓๕๓. “ตโย ธมฺมา พหุการา, ตโย ธมฺมา ภาเวตพฺพา…เป…. ตโย ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาฯ

(ก) “กตเม ตโย ธมฺมา **พหุการา?** สปฺปุริสสํเสโว, สทฺธมฺมสฺสวนํ, ธมฺมานุธมฺมปฺปฏิปตฺติฯ อิเม ตโย ธมฺมา พหุการาฯ

(ข) “กตเม ตโย ธมฺมา **ภาเวตพฺพา?** ตโย สมาธี – สวิตกฺโก สวิจาโร สมาธิ, อวิตกฺโก วิจารมตฺโต สมาธิ, อวิตกฺโก อวิจาโร สมาธิฯ อิเม ตโย ธมฺมา ภาเวตพฺพาฯ

(ค) “กตเม ตโย ธมฺมา **ปริเญฺญยฺยา?** ติสฺโส เวทนา – สุขา เวทนา, ทุกฺขา เวทนา, อทุกฺขมสุขา เวทนาฯ อิเม ตโย ธมฺมา ปริเญฺญยฺยาฯ

(ฆ) “กตเม ตโย ธมฺมา **ปหาตพฺพา?** ติสฺโส ตณฺหา – กามตณฺหา, ภวตณฺหา, วิภวตณฺหาฯ อิเม ตโย ธมฺมา ปหาตพฺพาฯ

(ง) “กตเม ตโย ธมฺมา **หานภาคิยา?** ตีณิ อกุสลมูลานิ – โลโภ อกุสลมูลํ, โทโส อกุสลมูลํ, โมโห อกุสลมูลํฯ อิเม ตโย ธมฺมา หานภาคิยาฯ

(จ) “กตเม ตโย ธมฺมา **วิเสสภาคิยา?** ตีณิ กุสลมูลานิ – อโลโภ กุสลมูลํ, อโทโส กุสลมูลํ, อโมโห กุสลมูลํฯ อิเม ตโย ธมฺมา วิเสสภาคิยาฯ

(ฉ) “กตเม ตโย ธมฺมา **ทุปฺปฏิวิชฺฌา?** ติสฺโส นิสฺสรณิยา ธาตุโย – กามานเมตํ นิสฺสรณํ ยทิทํ เนกฺขมฺมํ, รูปานเมตํ นิสฺสรณํ ยทิทํ อรูปํ, ยํ โข ปน กิญฺจิ ภูตํ สงฺขตํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ, นิโรโธ ตสฺส นิสฺสรณํฯ อิเม ตโย ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌาฯ

(ช) “กตเม ตโย ธมฺมา **อุปฺปาเทตพฺพา?** ตีณิ ญาณานิ – อตีตํเส ญาณํ, อนาคตํเส ญาณํ, ปจฺจุปฺปนฺนํเส ญาณํฯ อิเม ตโย ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพาฯ

(ฌ) “กตเม ตโย ธมฺมา **อภิเญฺญยฺยา?** ติสฺโส ธาตุโย – กามธาตุ, รูปธาตุ, อรูปธาตุฯ อิเม ตโย ธมฺมา อภิเญฺญยฺยาฯ

(ญ) “กตเม ตโย ธมฺมา **สจฺฉิกาตพฺพา?** ติสฺโส วิชฺชา – ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณํ วิชฺชา, สตฺตานํ จุตูปปาเต ญาณํ วิชฺชา, อาสวานํ ขเย ญาณํ วิชฺชาฯ อิเม ตโย ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาฯ

“อิติ อิเม ตึส ธมฺมา ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนญฺญถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธาฯ

จตฺตาโร ธมฺมา

๓๕๔. “จตฺตาโร ธมฺมา พหุการา, จตฺตาโร ธมฺมา ภาเวตพฺพา…เป…. จตฺตาโร ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาฯ

(ก) “กตเม จตฺตาโร ธมฺมา **พหุการา?** จตฺตาริ จกฺกานิ – ปติรูปเทสวาโส, สปฺปุริสูปนิสฺสโย [สปฺปุริสุปสฺสโย (สฺยา. กํ.)], อตฺตสมฺมาปณิธิ, ปุเพฺพ จ กตปุญฺญตาฯ อิเม จตฺตา

โร ธมฺมา พหุการาฯ

(ข) ‘‘กตเม จตฺตาโร ธมฺมา **ภาเวตพฺพา?** จตฺตาโร สติปฏฺฐานา – อิธาวุโส, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ เวทนาสุ... เป.... จิตฺเต... ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ อิเม จตฺตาโร ธมฺมา ภาเวตพฺพาฯ

(ค) ‘‘กตเม จตฺตาโร ธมฺมา **ปริเญฺญยฺยา?** จตฺตาโร อาหารา – กพฬีกาโร [กวฬีกาโร (สฺยา. กํ.)] อาหาโร โอฬาริโก วา สุขุโม วา, ผโสฺส ทุติโย, มโนสเญฺจตนา ตติยา, วิญฺญาณํ จตุตฺถํฯ อิเม จตฺตาโร ธมฺมา ปริเญฺญยฺยาฯ

(ฆ) ‘‘กตเม จตฺตาโร ธมฺมา **ปหาตพฺพา?** จตฺตาโร โอฆา – กาโมโฆ, ภโวโฆ, ทิโฏฺฐโฆ, อวิโชฺชโฆฯ อิเม จตฺตาโร ธมฺมา ปหาตพฺพาฯ

(ง) ‘‘กตเม จตฺตาโร ธมฺมา **หานภาคิยา?** จตฺตาโร โยคา – กามโยโค, ภวโยโค, ทิฏฺฐิโยโค, อวิชฺชาโยโคฯ อิเม จตฺตาโร ธมฺมา หานภาคิยาฯ

(จ) ‘‘กตเม จตฺตาโร ธมฺมา **วิเสสภาคิยา?** จตฺตาโร วิสโญฺญคา – กามโยควิสํโยโค, ภวโยควิสํโยโค, ทิฏฺฐิโยควิสํโยโค, อวิชฺชาโยควิสํโยโคฯ อิเม จตฺตาโร ธมฺมา วิเสสภาคิยาฯ

(ฉ) ‘‘กตเม จตฺตาโร ธมฺมา **ทุปฺปฏิวิชฺฌา?** จตฺตาโร สมาธี – หานภาคิโย สมาธิ, ฐิติภาคิโย สมาธิ, วิเสสภาคิโย สมาธิ, นิเพฺพธภาคิโย สมาธิฯ อิเม จตฺตาโร ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌาฯ

(ช) ‘‘กตเม จตฺตาโร ธมฺมา **อุปฺปาเทตพฺพา?** จตฺตาริ ญาณานิ – ธเมฺม ญาณํ, อนฺวเย ญาณํ, ปริเย ญาณํ, สมฺมุติยา ญาณํฯ อิเม จตฺตาโร ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพาฯ

(ฌ) ‘‘กตเม จตฺตาโร ธมฺมา **อภิเญฺญยฺยา?** จตฺตาริ อริยสจฺจานิ – ทุกฺขํ อริยสจฺจํ, ทุกฺขสมุทยํ [ทุกฺขสมุทโย (สฺยา. กํ.)] อริยสจฺจํ, ทุกฺขนิโรธํ [ทุกฺขนิโรโธ (สฺยา. กํ.)] อริยสจฺจํ, ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํฯ อิเม จตฺตาโร ธมฺมา อภิเญฺญยฺยาฯ

(ญ) ‘‘กตเม จตฺตาโร ธมฺมา **สจฺฉิกาตพฺพา?** จตฺตาริ สามญฺญผลานิ – โสตาปตฺติผลํ, สกทาคามิผลํ, อนาคามิผลํ, อรหตฺตผลํ ฯ อิเม จตฺตาโร ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาฯ

‘‘อิติ อิเม จตฺตารีสธมฺมา ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนญฺญถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธาฯ

ปญฺจ ธมฺมา

๓๕๕. ‘‘ปญฺจ ธมฺมา พหุการา...เป.... ปญฺจ ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาฯ

(ก) ‘‘กตเม ปญฺจ ธมฺมา **พหุการา?** ปญฺจ ปธานิยงฺคานิ – อิธาวุโส, ภิกฺขุ สโทฺธ โหติ, สทฺทหติ ตถาคตสฺส โพธึ – ‘อิติปิ โส ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ วิชฺชาจรณสมฺปโนฺน สุคโต โลกวิทู อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุโทฺธ ภควา’ติฯ อปฺปาพาโธ

โหติ อปฺปาตโงฺก สมเวปากินิยา คหณิยา สมนฺนาคโต นาติสีตาย นาจฺจุณฺหาย มชฺฌิมาย ปธานกฺขมายฯ อสโฐ โหติ อมายาวี ยถาภูตมตฺตานํ อาวีกตฺตา สตฺถริ วา วิญฺญูสุ วา สพฺรหฺมจารีสุฯ อารทฺธวีริโย วิหรติ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย, กุสลานํ ธมฺมานํ อุปสมฺปทาย, ถามวา ทฬฺหปรกฺกโม อนิกฺขิตฺตธุโร กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต อริยาย นิเพฺพธิกาย สมฺมา ทุกฺขกฺขยคามินิยาฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา พหุการาฯ

(ข) ‘‘กตเม ปญฺจ ธมฺมา **ภาเวตพฺพา?** ปญฺจงฺคิโก สมฺมาสมาธิ – ปีติผรณตา, สุขผรณตา, เจโตผรณตา , อาโลกผรณตา, ปจฺจเวกฺขณนิมิตฺตํ [ปจฺจเวกฺขณานิมิตฺตํ (สฺยา. กํ.)]ฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา ภาเวตพฺพาฯ

(ค) ‘‘กตเม ปญฺจ ธมฺมา **ปริเญฺญยฺยา?** ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา [เสยฺยถีทํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)] – รูปุปาทานกฺขโนฺธ, เวทนุปาทานกฺขโนฺธ, สญฺญุปาทานกฺขโนฺธ, สงฺขารุปาทานกฺขโนฺธ วิญฺญาณุปาทานกฺขโนฺธฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา ปริเญฺญยฺยาฯ

(ฆ) ‘‘กตเม ปญฺจ ธมฺมา **ปหาตพฺพา?** ปญฺจ นีวรณานิ – กามจฺฉนฺทนีวรณํ, พฺยาปาทนีวรณํ, ถินมิทฺธนีวรณํ, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจนีวรณํ, วิจิกิจฺฉานีวรณํฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา ปหาตพฺพาฯ

(ง) ‘‘กตเม ปญฺจ ธมฺมา **หานภาคิยา?** ปญฺจ เจโตขิลา – อิธาวุโส, ภิกฺขุ สตฺถริ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติฯ โย โส, อาวุโส, ภิกฺขุ สตฺถริ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ นาธิมุจฺจติ น สมฺปสีทติ, ตสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานายฯ ยสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานาย ฯ อยํ ปฐโม เจโตขิโลฯ ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ ธเมฺม กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ…เป.… สเงฺฆ กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ…เป.… สิกฺขาย กงฺขติ วิจิกิจฺฉติ…เป.… สพฺรหฺมจารีสุ กุปิโต โหติ อนตฺตมโน อาหตจิโตฺต ขิลชาโต, โย โส, อาวุโส, ภิกฺขุ สพฺรหฺมจารีสุ กุปิโต โหติ อนตฺตมโน อาหตจิโตฺต ขิลชาโต, ตสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานายฯ ยสฺส จิตฺตํ น นมติ อาตปฺปาย อนุโยคาย สาตจฺจาย ปธานายฯ อยํ ปญฺจโม เจโตขิโลฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา หานภาคิยาฯ

(จ) ‘‘กตเม ปญฺจ ธมฺมา **วิเสสภาคิยา?** ปญฺจินฺทฺริยานิ – สทฺธินฺทฺริยํ, วีริยินฺทฺริยํ, สตินฺทฺริยํ, สมาธินฺทฺริยํ, ปญฺญินฺทฺริยํฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา วิเสสภาคิยาฯ

(ฉ) ‘‘กตเม ปญฺจ ธมฺมา **ทุปฺปฏิวิชฺฌา?** ปญฺจ นิสฺสรณิยา ธาตุโย – อิธาวุโส, ภิกฺขุโน กาเม มนสิกโรโต กาเมสุ จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติฯ เนกฺขมฺมํ โข ปนสฺส มนสิกโรโต เนกฺขเมฺม จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติฯ ตสฺส ตํ จิตฺตํ สุคตํ สุภาวิตํ สุวุฏฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ วิสํยุตฺตํ กาเมหิฯ เย จ กามปจฺจยา อุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิฆาตา ปริฬาหา, มุโตฺต โส เตหิฯ น โส ตํ เวทนํ เวเทติฯ อิทมกฺขาตํ กามานํ นิสฺสรณํฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน พฺยาปาทํ มนสิกโรโต พฺยาปาเท จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติฯ อพฺยาปาทํ โข ปนสฺส มนสิกโรโต อพฺยาปาเท จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติฯ ตสฺส ตํ จิตฺตํ สุคตํ สุภาวิตํ สุวุฏฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ วิสํยุตฺตํ พฺยาปาเทนฯ เย จ พฺยาปาทปจฺจยา อุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิฆาตา ปริฬาหา, มุโตฺต โส เตหิฯ น โส ตํ เวทนํ เวเทติฯ อิทมกฺขาตํ พฺยาปาทสฺส นิสฺสรณํฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน วิเหสํ มนสิกโรโต วิเหสาย จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติฯ อวิเหสํ โข ปนสฺส มนสิกโรโต อวิเหสาย จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติ ฯ ตสฺส ตํ จิตฺตํ สุคตํ สุภาวิตํ สุวุฏฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ วิสํยุตฺตํ วิเหสายฯ เย จ วิเหสาปจฺจยา อุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิฆาตา ปริฬาหา, มุตฺโต โส เตหิฯ น โส ตํ เวทนํ เวเทติฯ อิทมกฺขาตํ วิเหสาย นิสฺสรณํฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน รูเป มนสิกโรโต รูเปสุ จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติฯ อรูปํ โข ปนสฺส มนสิกโรโต อรูเป จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติฯ ตสฺส ตํ จิตฺตํ สุคตํ สุภาวิตํ สุวุฏฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ วิสํยุตฺตํ รูเปหิฯ เย จ รูปปจฺจยา อุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิฆาตา ปริฬาหา, มุตฺโต โส เตหิฯ น โส ตํ เวทนํ เวเทติฯ อิทมกฺขาตํ รูปานํ นิสฺสรณํฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน สกฺกายํ มนสิกโรโต สกฺกาเย จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ น วิมุจฺจติฯ สกฺกายนิโรธํ โข ปนสฺส มนสิกโรโต สกฺกายนิโรเธ จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ปสีทติ สนฺติฏฺฐติ วิมุจฺจติฯ ตสฺส ตํ จิตฺตํ สุคตํ สุภาวิตํ สุวุฏฺฐิตํ สุวิมุตฺตํ วิสํยุตฺตํ สกฺกาเยนฯ เย จ สกฺกายปจฺจยา อุปฺปชฺชนฺติ อาสวา วิฆาตา ปริฬาหา, มุตฺโต โส เตหิฯ น โส ตํ เวทนํ เวเทติฯ อิทมกฺขาตํ สกฺกายสฺส นิสฺสรณํฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌาฯ

(ช) “กตเม ปญฺจ ธมฺมา **อุปฺปาเทตพฺพา**? ปญฺจ ญาณิโก สมฺมาสมาธิ – ‘อยํ สมาธิ ปจฺจุปฺปนฺนสุโข เจว อายติญฺจ สุขวิปาโก’ติ ปจฺจตฺตํเยว ญาณํ อุปฺปชฺชติฯ ‘อยํ สมาธิ อริโย นิรามิโส’ติ ปจฺจตฺตเญฺญว ญาณํ อุปฺปชฺชติฯ ‘อยํ สมาธิ อกาปุริสเสวิโต’ติ ปจฺจตฺตํเยว ญาณํ อุปฺปชฺชติฯ ‘อยํ สมาธิ สนฺโต ปณีโต ปฏิปฺปสฺสทฺธลทฺโธ เอโกทิภาวาธิคโต, น สสงฺขารนิคฺคยฺหวาริตคโต’ติ [น จ สสงฺขารนิคฺคยฺห วาริตวโตติ (สี. สฺยา. กํ. ปี.), น สสงฺขารนิคฺคยฺหวาริวาวโต (ก.), น สสงฺขารนิคฺคยฺหวาริยาธิคโต (?)] ปจฺจตฺตํเยว ญาณํ อุปฺปชฺชติฯ ‘โส โข ปนาหํ อิมํ สมาธึ สโตว สมาปชฺชามิ สโต วุฏฺฐหามี’ติ ปจฺจตฺตํเยว ญาณํ อุปฺปชฺชติฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพาฯ

(ฌ) “กตเม ปญฺจ ธมฺมา **อภิเญฺญยฺยา**? ปญฺจ วิมุตฺตายตนานิ – อิธาวุโส, ภิกฺขุโน สตฺถา ธมฺมํ เทเสติ อญฺญตโร วา ครุฏฺฐานิโย สพฺรหฺมจารีฯ ยถา ยถา, อาวุโส, ภิกฺขุโน สตฺถา ธมฺมํ เทเสติ, อญฺญตโร วา ครุฏฺฐานิโย สพฺรหฺมจารี, ตถา ตถา โส [ภิกฺขุ (สฺยา. กํ.)] ตสฺมึ ธมฺเม อตฺถปฺปฏิสํเวที จ โหติ ธมฺมปฏิสํเวที จฯ ตสฺส อตฺถปฺปฏิสํเวทิโน ธมฺมปฏิสํเวทิโน ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติฯ อิทํ ปฐมํ วิมุตฺตายตนํฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน น เหว โข สตฺถา ธมฺมํ เทเสติ, อญฺญตโร วา ครุฏฺฐานิโย สพฺรหฺมจารี, อปิ จ โข ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสํ เทเสติ ยถา ยถา, อาวุโส, ภิกฺขุ ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสํ เทเสติฯ ตถา ตถา โส ตสฺมึ ธมฺเม อตฺถปฺปฏิสํเวที จ โหติ ธมฺมปฏิสํเวที จฯ ตสฺส อตฺถปฺปฏิสํเวทิโน ธมฺมปฏิสํเวทิโน ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติฯ อิทํ ทุติยํ วิมุตฺตายตนํฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน น เหว โข สตฺถา ธมฺมํ เทเสติ, อญฺญตโร วา ครุฏฺฐานิโย สพฺรหฺมจารี, นาปิ ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสํ เทเสติฯ อปิ จ โข, ยถาสุตํ ยถา

ปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน สชฺฌายํ กโรติฯ ยถา ยถา, อาวุโส, ภิกฺขุ ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน สชฺฌายํ กโรติ ตถา ตถา โส ตสฺมึ ธมฺเม อตฺถปฺปฏิสํเวที จ โหติ ธมฺมปฏิสํเวที จฯ ตสฺส อตฺถปฺปฏิสํเวทิโน ธมฺมปฏิสํเวทิโน ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติฯ อิทํ ตติยํ วิมุตฺตายตนํฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน น เหว โข สตฺถา ธมฺมํ เทเสติ, อญฺญตโร วา ครุฏฺฐานิโย สพฺรหฺมจารี, นาปิ ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสํ เทเสติ, นาปิ ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน สชฺฌายํ กโรติฯ อปิ จ โข, ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ เจตสา อนุวิตกฺเกติ อนุวิจาเรติ มนสานุเปกฺขติฯ ยถา ยถา , อาวุโส , ภิกฺขุ ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ เจตสา อนุวิตกฺเกติ อนุวิจาเรติ มนสานุเปกฺขติ ตถา ตถา โส ตสฺมึ ธมฺเม อตฺถปฺปฏิสํเวที จ โหติ ธมฺมปฏิสํเวที จฯ ตสฺส อตฺถปฺปฏิสํเวทิโน ธมฺมปฏิสํเวทิโน ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติฯ อิทํ จตุตฺถํ วิมุตฺตายตนํฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน น เหว โข สตฺถา ธมฺมํ เทเสติ, อญฺญตโร วา ครุฏฺฐานิโย สพฺรหฺมจารี, นาปิ ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสํ เทเสติ, นาปิ ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน สชฺฌายํ กโรติ, นาปิ ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ เจตสา อนุวิตกฺเกติ อนุวิจาเรติ มนสานุเปกฺขติ; อปิ จ ขฺวสฺส อญฺญตรํ สมาธินิมิตฺตํ สุคฺคหิตํ โหติ สุมนสิกตํ สูปธาริตํ สุปฺปฏิวิทฺธํ ปญฺญายฯ ยถา ยถา, อาวุโส, ภิกฺขุโน อญฺญตรํ สมาธินิมิตฺตํ สุคฺคหิตํ โหติ สุมนสิกตํ สูปธาริตํ สุปฺปฏิวิทฺธํ ปญฺญาย ตถา ตถา โส ตสฺมึ ธมฺเม อตฺถปฺปฏิสํเวที จ โหติ ธมฺมปฺปฏิสํเวที จฯ ตสฺส อตฺถปฺปฏิสํเวทิโน ธมฺมปฺปฏิสํเวทิโน ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติฯ อิทํ ปญฺจมํ วิมุตฺตายตนํฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา อภิเญฺญยฺยาฯ

(ญ) ‘‘กตเม ปญฺจ ธมฺมา **สจฺฉิกาตพฺพา?** ปญฺจ ธมฺมกฺขนฺธา – สีลกฺขนฺโธ , สมาธิกฺขนฺโธ, ปญฺญากฺขนฺโธ, วิมุตฺติกฺขนฺโธ, วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺโธฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาฯ

‘‘อิติ อิเม ปญฺญาส ธมฺมา ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนญฺญถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธาฯ

ฉ ธมฺมา

๓๕๖. ‘‘ฉ ธมฺมา พหุการา…เป.… ฉ ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาฯ

(ก) ‘‘กตเม ฉ ธมฺมา **พหุการา?** ฉ สารณียา ธมฺมาฯ อิธาวุโส, ภิกฺขุโน เมตฺตํ กายกมฺมํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ สพฺรหฺมจารีสุ อาวิ เจว รโห จ, อยมฺปิ ธมฺโม สารณีโย ปิยกรโณ ครุกรโณ สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สํวตฺตติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน เมตฺตํ วจีกมฺมํ…เป.… เอกีภาวาย สํวตฺตติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน เมตฺตํ มโนกมฺมํ…เป.… เอกีภาวาย สํวตฺตติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ เย เต ลาภา ธมฺมิกา ธมฺมลทฺธา อนฺตมโส ปตฺตปริยาปนฺนมตฺตมฺปิ, ตถารูเปหิ ลาเภหิ อปฺปฏิวิภตฺตโภคี โหติ สีลวนฺเตหิ สพฺรหฺมจารีหิ สาธารณโภคี, อยมฺปิ ธมฺโม สารณีโย…เป…. เอกีภาวาย สํวตฺตติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ, ยานิ ตานิ สีลานิ อขณฺฑานิ อจฺฉิทฺทานิ อสพลานิ อกมฺมาสานิ ภุชิสฺสานิ วิญฺญุปฺปสตฺถานิ อปรามฏฺฐานิ สมาธิสํวตฺตนิกานิ, ตถารูเปสุ สีเลสุ สีลสามญฺญคโต วิหรติ สพฺรหฺมจารีหิ อาวิ เจว รโห จ, อยมฺปิ ธมฺโม สารณีโย…เป…. เอกีภาวาย สํวตฺตติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ ยายํ ทิฏฺฐิ อริยา นิยฺยานิกา นิยฺยาติ ตกฺกรสฺส สมฺมา ทุกฺขกฺขยาย, ตถารูปาย ทิฏฺฐิยา ทิฏฺฐิ สามญฺญคโต วิหรติ สพฺรหฺมจารีหิ อาวิ เจว รโห จ, อยมฺปิ ธมฺโม สารณีโย ปิยกรโณ ครุกรโณ, สงฺคหาย อวิวาทาย สามคฺคิยา เอกีภาวาย สํวตฺตติฯ อิเม ฉ ธมฺมา พหุการาฯ

(ข) ‘‘กตเม ฉ ธมฺมา **ภาเวตพฺพา?** ฉ อนุสฺสติฏฺฐานานิ – พุทฺธานุสฺสติ, ธมฺมานุสฺสติ, สงฺฆานุสฺสติ, สีลานุสฺสติ, จาคานุสฺสติ, เทวตานุสฺสติฯ อิเม ฉ ธมฺมา ภาเวตพฺพาฯ

(ค) ‘‘กตเม ฉ ธมฺมา **ปริเญฺญยฺยา?** ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ – จกฺขายตนํ, โสตายตนํ, ฆานายตนํ, ชิวฺหายตนํ, กายายตนํ, มนายตนํฯ อิเม ฉ ธมฺมา ปริเญฺญยฺยาฯ

(ฆ) ‘‘กตเม ฉ ธมฺมา **ปหาตพฺพา?** ฉ ตณฺหากายา – รูปตณฺหา, สทฺทตณฺหา, คนฺธตณฺหา, รสตณฺหา, โผฏฺฐพฺพตณฺหา, ธมฺมตณฺหาฯ อิเม ฉ ธมฺมา ปหาตพฺพาฯ

(ง) ‘‘กตเม ฉ ธมฺมา **หานภาคิยา?** ฉ อคารวา – อิธาวุโส, ภิกฺขุ สตฺถริ อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺสฯ ธเมฺม…เป…. สเงฺฆ… สิกฺขาย… อปฺปมาเท… ปฏิสนฺถาเร อคารโว วิหรติ อปฺปติโสฺสฯ อิเม ฉ ธมฺมา หานภาคิยาฯ

(จ) ‘‘กตเม ฉ ธมฺมา **วิเสสภาคิยา?** ฉ คารวา – อิธาวุโส, ภิกฺขุ สตฺถริ สคารโว วิหรติ สปฺปติโสฺส ธเมฺม…เป…. สเงฺฆ… สิกฺขาย… อปฺปมาเท… ปฏิสนฺถาเร สคารโว วิหรติ สปฺปติโสฺสฯ อิเม ฉ ธมฺมา วิเสสภาคิยาฯ

(ฉ) ‘‘กตเม ฉ ธมฺมา **ทุปฺปฏิวิชฺฌา?** ฉ นิสฺสรณิยา ธาตุโย – อิธาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย – ‘เมตฺตา หิ โข เม, เจโตวิมุตฺติ ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธา, อถ จ ปน เม พฺยาปาโท จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตี’ติฯ โส ‘มา เหวํ’ ติสฺส วจนีโย ‘มายสฺมา เอวํ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิฯ น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ, น หิ ภควา เอวํ วเทยฺยฯ อฏฺฐานเมตํ อาวุโส อนวกาโส ยํ เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฏฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธายฯ อถ จ ปนสฺส พฺยาปาโท จิตฺตํ ปริยาทาย ฐสฺสตีติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ นิสฺสรณํ เหตํ, อาวุโส, พฺยาปาทสฺส, ยทิทํ เมตฺตาเจโตวิมุตฺตี’ติฯ

‘‘อิธ ปนาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย – ‘กรุณา หิ โข เม เจโตวิมุตฺติ ภาวิตา พหุลีกตา ยานีกตา วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธาฯ อถ จ ปน เม วิเหสา จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตี’ติฯ โส – ‘มา เหวํ’ ติสฺส วจนีโย, ‘มายสฺมา เอวํ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ…เป…. นิสฺสรณํ เหตํ, อาวุโส, วิเหสาย, ยทิทํ กรุณาเจโตวิมุตฺตี’ติฯ

‘‘อิธ ปนาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย – ‘มุทิตา หิ โข เม เจโตวิมุตฺติ ภาวิตา…เป…. อถ จ ปน เม อรติ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตี’ติฯ โส – ‘มา เหวํ’ ติสฺส วจนีโย ‘มายสฺมา เอวํ อวจ… เป…. นิสฺสรณํ เหตํ, อาวุโส อรติยา, ยทิทํ มุทิตาเจโตวิมุตฺตี’ติฯ

‘‘อิธ ปนาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย – ‘อุเปกฺขา หิ โข เม เจโตวิมุตฺติ ภาวิตา…เป…. อถ จ ปน เม ราโค จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตี’ติฯ โส – ‘มา เหวํ’ ติสฺส วจนีโย ‘มายสฺมา เอวํ อวจ…เป…. นิสฺสรณํ เหตํ, อาวุโส, ราคสฺส ยทิทํ อุเปกฺขาเจโตวิมุตฺตี’ติฯ

‘‘อิธ ปนาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย – ‘อนิมิตฺตา หิ โข เม เจโตวิมุตฺติ ภาวิตา…เป…. อถ จ ปน เม นิมิตฺตานุสาริ วิญฺญาณํ โหตี’ติฯ โส – ‘มา เหวํ’ ติสฺส วจนีโย ‘มายสฺมา เอวํ อวจ…เป…. นิสฺสรณํ เหตํ, อาวุโส, สพฺพนิมิตฺตานํ ยทิทํ อนิมิตฺตา เจโตวิมุตฺตี’ติฯ

‘‘อิธ ปนาวุโส, ภิกฺขุ เอวํ วเทยฺย – ‘อสฺมีติ โข เม วิคตํ, อยมหมสฺมีติ น สมนุปสฺสามิ, อถ จ ปน เม วิจิกิจฺฉากถํกถาสลฺลํ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตี’ติฯ โส – ‘มา เหวํ’ ติสฺส วจนีโย ‘มายสฺมา เอวํ อวจ, มา ภควนฺตํ อพฺภาจิกฺขิ, น หิ สาธุ ภควโต อพฺภกฺขานํ, น หิ ภควา เอวํ วเทยฺยฯ อฏฺฐานเมตํ, อาวุโส, อนวกาโส ยํ อสฺมีติ วิคเต อยมหมสฺมีติ อสมนุปสฺสโตฯ อถ จ ปนสฺส วิจิกิจฺฉากถํกถาสลฺลํ จิตฺตํ ปริยาทาย ฐสฺสติ, เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ นิสฺสรณํ เหตํ, อาวุโส, วิจิกิจฺฉากถํกถาสลฺลสฺส, ยทิทํ อสฺมิมานสมุคฺฆาโฏ’ติฯ อิเม ฉ ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌาฯ

(ช) ‘‘กตเม ฉ ธมฺมา **อุปฺปาเทตพฺพา?** ฉ สตตวิหาราฯ อิธาวุโส, ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป.… ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา… ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา… กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา… มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ อิเม ฉ ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพาฯ

(ฌ) ‘‘กตเม ฉ ธมฺมา **อภิเญฺญยฺยา?** ฉ อนุตฺตริยานิ – ทสฺสนานุตฺตริยํ, สวนานุตฺตริยํ, ลาภานุตฺตริยํ, สิกฺขานุตฺตริยํ, ปาริจริยานุตฺตริยํ, อนุสฺสตานุตฺตริยํฯ อิเม ฉ ธมฺมา อภิเญฺญยฺยาฯ

(ญ) ‘‘กตเม ฉ ธมฺมา **สจฺฉิกาตพฺพา?** ฉ อภิญฺญา – อิธาวุโส, ภิกฺขุ อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภติ – เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหติ , พหุธาปิ หุตฺวา เอโก โหติฯ อาวิภาวํ ติโรภาวํฯ ติโรกุฏฺฏํ ติโรปาการํ ติโรปพฺพตํ อสชฺชมาโน คจฺฉติ เสยฺยถาปิ อากาเส ฯ ปถวิยาปิ อุมฺมุชฺชนิมุชฺชํ กโรติ เสยฺยถาปิ อุทเกฯ อุทเกปิ อภิชฺชมาเน คจฺฉติ เสยฺยถาปิ ปถวิยํฯ อากาเสปิ ปลฺลงฺเกน กมติ เสยฺยถาปิ ปกฺขี สกุโณฯ อิเมปิ จนฺทิมสูริเย เอวํมหิทฺธิเก เอวํมหานุภาเว ปาณินา ปรามสติ ปริมชฺชติฯ ยาว พฺรหฺมโลกาปิ กาเยน วสํ วเตฺตติฯ

‘‘ทิพฺพาย โสตธาตุยา วิสุทฺธาย อติกฺกนฺตมานุสิกาย อุโภ สเทฺท สุณาติ ทิเพฺพ จ มานุเส จ, เย ทูเร สนฺติเก จฯ

‘‘ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานาติ [ชานาติ (สฺยา. กํ.)], สราคํ วา จิตฺตํ สราคํ จิตฺตนฺติ ปชานาติ …เป…. อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ อวิมุตฺตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติฯ

‘‘โส อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติ, เสยฺยถิทํ เอกมฺปิ ชาตึ…เป.… อิติ สาการํ สอุเทฺทสํ อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ

‘‘ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ สุคเต ทุคฺคเต ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานาติ …เป.…

‘‘อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อิเม ฉ ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาฯ

‘‘อิติ อิเม สฎฺฐิ ธมฺมา ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนญฺญถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธาฯ

สตฺต ธมฺมา

๓๕๗. ‘‘สตฺต ธมฺมา พหุการา…เป.… สตฺต ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาฯ

(ก) ‘‘กตเม สตฺต ธมฺมา **พหุการา?** สตฺต อริยธนานิ – สทฺธาธนํ, สีลธนํ, หิริธนํ, โอตฺตปฺปธนํ, สุตธนํ, จาคธนํ, ปญฺญาธนํฯ อิเม สตฺต ธมฺมา พหุการาฯ

(ข) ‘‘กตเม สตฺต ธมฺมา **ภาเวตพฺพา?** สตฺต สโมฺพชฺฌงฺคา – สติสโมฺพชฺฌโงฺค, ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค, วีริยสโมฺพชฺฌโงฺค, ปีติสโมฺพชฺฌโงฺค, ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌโงฺค, สมาธิสโมฺพชฺฌโงฺค, อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ฯ อิเม สตฺต ธมฺมา ภาเวตพฺพาฯ

(ค) ‘‘กตเม สตฺต ธมฺมา **ปริเญฺญยฺยา?** สตฺต วิญฺญาณฎฺฐิติโย – สนฺตาวุโส, สตฺตา นานตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ มนุสฺสา เอกเจฺจ จ เทวา เอกเจฺจ จ วินิปาติกาฯ อยํ ปฐมา วิญฺญาณฎฺฐิติฯ

‘‘สนฺตาวุโส , สตฺตา นานตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา พฺรหฺมกายิกา ปฐมาภินิพฺพตฺตาฯ อยํ ทุติยา วิญฺญาณฎฺฐิติฯ

‘‘สนฺตาวุโส, สตฺตา เอกตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา อาภสฺสราฯ อยํ ตติยา วิญฺญาณฎฺฐิติฯ

‘‘สนฺตาวุโส, สตฺตา เอกตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา สุภกิณฺหาฯ อยํ จตุตฺถี วิญฺญาณฎฺฐิติฯ

‘‘สนฺตาวุโส, สตฺตา สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา…เป.… ‘อนโนฺต อากาโส’ติ อากาสานญฺจายตนูปคาฯ อยํ ปญฺจมี วิญฺญาณฎฺฐิติฯ

‘‘สนฺตาวุโส, สตฺตา สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณ’นฺติ วิญฺญาณญฺจายตนูปคาฯ อยํ ฉฎฺฐี วิญฺญาณฎฺฐิติฯ

‘‘สนฺตาวุโส, สตฺตา สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจี’ติ อากิญฺจญฺญายตนูปคาฯ อยํ สตฺตมี วิญฺญาณฎฺฐิติฯ อิเม สตฺต ธมฺมา ปริเญฺญยฺยาฯ

(ฆ) “กตเม สตฺต ธมฺมา **ปหาตพฺพา?** สตฺตานุสยา – กามราคานุสโย, ปฏิฆานุสโย, ทิฏฺฐานุสโย, วิจิกิจฺฉานุสโย, มานานุสโย, ภวราคานุสโย , อวิชฺชานุสโยฯ อิเม สตฺต ธมฺมา ปหาตพฺพาฯ

(ง) “กตเม สตฺต ธมฺมา **หานภาคิยา?** สตฺต อสทฺธมฺมา – อิธาวุโส, ภิกฺขุ อสฺสทฺโธ โหติ, อหิริโก โหติ, อโนตฺตปฺปี โหติ, อปฺปสฺสุโต โหติ, กุสีโต โหติ, มุฏฺฐสฺสติ โหติ, ทุปฺปญฺโญ โหติฯ อิเม สตฺต ธมฺมา หานภาคิยาฯ

(จ) “กตเม สตฺต ธมฺมา **วิเสสภาคิยา?** สตฺต สทฺธมฺมา – อิธาวุโส, ภิกฺขุ สทฺโธ โหติ, หิริมา [หิริโก (สฺยา. กํ.)] โหติ, โอตฺตปฺปี โหติ, พหุสฺสุโต โหติ, อารทฺธวีริโย โหติ, อุปฏฺฐิตสฺสติ โหติ, ปญฺญวา โหติฯ อิเม สตฺต ธมฺมา วิเสสภาคิยาฯ

(ฉ) “กตเม สตฺต ธมฺมา **ทุปฺปฏิวิชฺฌา?** สตฺต สปฺปุริสธมฺมา – อิธาวุโส, ภิกฺขุ ธมฺมญฺญู จ โหติ อตฺถญฺญู จ อตฺตญฺญู จ มตฺตญฺญู จ กาลญฺญู จ ปริสญฺญู จ ปุคฺคลญฺญู จฯ อิเม สตฺต ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌาฯ

(ช) “กตเม สตฺต ธมฺมา **อุปฺปาเทตพฺพา?** สตฺต สญฺญา – อนิจฺจสญฺญา, อนตฺตสญฺญา, อสุภสญฺญา, อาทีนวสญฺญา, ปหานสญฺญา, วิราคสญฺญา, นิโรธสญฺญาฯ อิเม สตฺต ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพาฯ

(ฌ) “กตเม สตฺต ธมฺมา **อภิญฺเญยฺยา?** สตฺต นิทฺทสวตฺถูนิ – อิธาวุโส, ภิกฺขุ สิกฺขาสมาทาเน ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ, อายติญฺจ สิกฺขาสมาทาเน อวิคตเปโมฯ ธมฺมนิสนฺติยา ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ, อายติญฺจ ธมฺมนิสนฺติยา อวิคตเปโมฯ อิจฺฉาวินเย ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ, อายติญฺจ อิจฺฉาวินเย อวิคตเปโมฯ ปฏิสลฺลาเน ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ, อายติญฺจ ปฏิสลฺลาเน อวิคตเปโมฯ วีริยารมฺเภ ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ, อายติญฺจ วีริยารมฺเภ อวิคตเปโมฯ สติเนปกฺเก ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ, อายติญฺจ สติเนปกฺเก อวิคตเปโมฯ ทิฏฺฐิปฏิเวเธ ติพฺพจฺฉนฺโท โหติ, อายติญฺจ ทิฏฺฐิปฏิเวเธ อวิคตเปโมฯ อิเม สตฺต ธมฺมา อภิญฺเญยฺยาฯ

(ญ) “กตเม สตฺต ธมฺมา **สจฺฉิกาตพฺพา?** สตฺต ขีณาสวพลานิ – อิธาวุโส, ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน อนิจฺจโต สเพฺพ สงฺขารา ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย สุทิฏฺฐา โหนฺติฯ ยํปาวุโส, ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน อนิจฺจโต สเพฺพ สงฺขารา ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย สุทิฏฺฐา โหนฺติ, อิทมฺปิ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมฺม ขีณาสโว ภิกฺขุ อาสวานํ ขยํ ปฏิชานาติ – ‘ขีณา เม อาสวา’ติฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน องฺคารกาสูปมา กามา ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย สุทิฏฺฐา โหนฺติฯ ยํปาวุโส…เป.… ‘ขีณา เม อาสวา’ติฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน วิเวกนินฺนํ จิตฺตํ โหติ วิเวกโปณํ วิเวกปพฺภารํ วิเวกฏฺฐํ เนกฺขมฺมาภิรตํ พฺยนฺตีภูตํ สพฺพโส อาสวฏฺฐานิเยหิ ธเมฺมหิฯ ยํปาวุโส…เป.… ‘ขีณา เม อาสวา’ติฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน จตฺตาโร สติปฏฺฐานา ภาวิตา โหนฺติ สุภาวิตา ฯ ยํปาวุโส…เป.… ‘ขีณา เม อาสวา’ติฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ โหนฺติ สุภาวิตานิฯ ยํปาวุโส…เป…. ‘ขีณา เม อาสวา’ติฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน สตฺต โพชฺฌงฺคา ภาวิตา โหนฺติ สุภาวิตาฯ ยํปาวุโส…เป…. ‘ขีณา เม อาสวา’ติฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค ภาวิโต โหติ สุภาวิโตฯ ยํปาวุโส, ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค ภาวิโต โหติ สุภาวิโต, อิทมฺปิ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมฺม ขีณาสโว ภิกฺขุ อาสวานํ ขยํ ปฏิชานาติ – ‘ขีณา เม อาสวา’ติฯ อิเม สตฺต ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาฯ

“อิติเม สตฺตติ ธมฺมา ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนญฺญถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธาฯ

ปฐมภาณวาโร นิฏฺฐิโตฯ

อฏฺฐ ธมฺมา

๓๕๘. “อฏฺฐ ธมฺมา พหุการา…เป…. อฏฺฐ ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาฯ

(ก) “กตเม อฏฺฐ ธมฺมา **พหุการา?** อฏฺฐ เหตู อฏฺฐ ปจฺจยา อาทิพฺรหฺมจริยิกาย ปญฺญาย อปฺปฏิลทฺธาย ปฏิลาภาย ปฏิลทฺธาย ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตนฺติฯ กตเม อฏฺฐ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ สตฺถารํ [สตฺถารํ วา (สฺยา. ก.)] อุปนิสฺสาย วิหรติ อญฺญตรํ วา ครุฏฺฐานิยํ สพฺรหฺมจาริํ, ยตฺถสฺส ติพฺพํ หิโรตฺตปฺปํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ เปมญฺจ คารโว จฯ อยํ ปฐโม เหตุ ปฐโม ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจริยิกาย ปญฺญาย อปฺปฏิลทฺธาย ปฏิลาภายฯ ปฏิลทฺธาย ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตติฯ

“ตํ โข ปน สตฺถารํ อุปนิสฺสาย วิหรติ อญฺญตรํ วา ครุฏฺฐานิยํ สพฺรหฺมจาริํ , ยตฺถสฺส ติพฺพํ หิโรตฺตปฺปํ ปจฺจุปฏฺฐิตํ โหติ เปมญฺจ คารโว จฯ เต กาเลน กาลํ อุปสงฺกมิตฺวา ปริปุจฺฉติ ปริปญฺหติ – ‘อิทํ, ภนฺเต, กถํ? อิมสฺส โก อตฺโถ’ติ? ตสฺส เต อายสฺมนฺโต อวิวฏญฺเจว วิวรนฺติ, อนุตฺตานีกตญฺจ อุตฺตานี [อนุตฺตานิกตญฺจ อุตฺตานิํ (ก.)] กโรนฺติ, อเนกวิหิเตสุ จ กงฺขาฏฺฐานิเยสุ ธเมฺมสุ กงฺขํ ปฏิวิโนเทนฺติฯ อยํ ทุติโย เหตุ ทุติโย ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจริยิกาย ปญฺญาย อปฺปฏิลทฺธาย ปฏิลาภาย, ปฏิลทฺธาย ภิโยฺยภาวาย, เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตติฯ

“ตํ โข ปน ธมฺมํ สุตฺวา ทฺวเยน วูปกาเสน สมฺปาเทติ – กายวูปกาเสน จ จิตฺตวูปกาเสน จฯ อยํ ตติโย เหตุ ตติโย ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจริยิกาย ปญฺญาย อปฺปฏิลทฺธาย ปฏิลาภาย, ปฏิลทฺธาย ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตติฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน, อณุมตฺเตสุ วเชฺชสุ ภยทสฺสาวี สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุฯ อยํ จตุตฺโถ เหตุ จตุตฺโถ ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจริยิกาย ปญฺญาย อปฺปฏิลทฺธาย ปฏิลาภาย, ปฏิลทฺธาย ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ พหุสฺสุโต โหติ สุตธโร สุตสนฺนิจโยฯ เย เต ธมฺมา อาทิกลฺยาณา มชฺเฌกลฺยาณา ปริโยสานกลฺยาณา สาตฺถา สพฺยญฺชนา เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ อภิวทนฺติ, ตถารูปาสฺส ธมฺมา พหุสฺสุตา โหนฺติ ธาตา วจสา ปริจิตา มนสานุเปกฺขิตา ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธาฯ อยํ ปญฺจโม เหตุ ปญฺจโม ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจริยิกาย ปญฺญาย อปฺปฏิลทฺธาย ปฏิลาภาย, ปฏิลทฺธาย ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ อารทฺธวีริโย วิหรติ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย, กุสลานํ ธมฺมานํ อุปสมฺปทาย, ถามวา ทฬฺหปรกฺกโม อนิกฺขิตฺตธุโร กุสเลสุ ธเมฺมสุฯ อยํ ฉฏฺโฐ เหตุ ฉฏฺโฐ ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจริยิกาย ปญฺญาย อปฺปฏิลทฺธาย ปฏิลาภาย, ปฏิลทฺธาย ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ สติมา โหติ ปรเมน สติเนปกฺเกน สมนฺนาคโตฯ จิรกตมฺปิ จิรภาสิตมฺปิ สริตา อนุสฺสริตาฯ อยํ สตฺตโม เหตุ สตฺตโม ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจริยิกาย ปญฺญาย อปฺปฏิลทฺธาย ปฏิลาภาย, ปฏิลทฺธาย ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ ปญฺจสุ อุปาทานกฺขเนฺธสุ, อุทยพฺพยานุปสฺสี วิหรติ – ‘อิติ รูปํ อิติ รูปสฺส สมุทโย อิติ รูปสฺส อตฺถงฺคโม; อิติ เวทนา อิติ เวทนาย สมุทโย อิติ เวทนาย อตฺถงฺคโม; อิติ สญฺญา อิติ สญฺญาย สมุทโย อิติ สญฺญาย อตฺถงฺคโม; อิติ สงฺขารา อิติ สงฺขารานํ สมุทโย อิติ สงฺขารานํ อตฺถงฺคโม; อิติ วิญฺญาณํ อิติ วิญฺญาณสฺส สมุทโย อิติ วิญฺญาณสฺส อตฺถงฺคโม’ติฯ อยํ อฏฺฐโม เหตุ อฏฺฐโม ปจฺจโย อาทิพฺรหฺมจริยิกาย ปญฺญาย อปฺปฏิลทฺธาย ปฏิลาภาย, ปฏิลทฺธาย ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สํวตฺตติฯ อิเม อฏฺฐ ธมฺมา พหุการาฯ

(ข) ‘‘กตเม อฏฺฐ ธมฺมา **ภาเวตพฺพา**? อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ, สมฺมาสงฺกโปฺป, สมฺมาวาจา, สมฺมากมฺมโนฺต, สมฺมาอาชีโว, สมฺมาวายาโม, สมฺมาสติ, สมฺมาสมาธิฯ อิเม อฏฺฐ ธมฺมา ภาเวตพฺพาฯ

(ค) ‘‘กตเม อฏฺฐ ธมฺมา **ปริเญฺญยฺยา**? อฏฺฐ โลกธมฺมา – ลาโภ จ, อลาโภ จ, ยโส จ, อยโส จ, นินฺทา จ, ปสํสา จ, สุขญฺจ, ทุกฺขญฺจฯ อิเม อฏฺฐ ธมฺมา ปริเญฺญยฺยาฯ

(ฆ) ‘‘กตเม อฏฺฐ ธมฺมา **ปหาตพฺพา**? อฏฺฐ มิจฺฉตฺตา – มิจฺฉาทิฏฺฐิ, มิจฺฉาสงฺกโปฺป, มิจฺฉาวาจา, มิจฺฉากมฺมโนฺต, มิจฺฉาอาชีโว, มิจฺฉาวายาโม, มิจฺฉาสติ, มิจฺฉาสมาธิฯ อิเม อฏฺฐ ธมฺมา ปหาตพฺพาฯ

(ง) ‘‘กตเม อฏฺฐ ธมฺมา **หานภาคิยา**? อฏฺฐ กุสีตวตฺถูนิฯ อิธาวุโส, ภิกฺขุนา กมฺมํ กาตพฺพํ โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ – ‘กมฺมํ โข เม กาตพฺพํ ภวิสฺสติ, กมฺมํ โข ปน เม กโรนฺตสฺส กาโย กิลมิสฺสติ, หนฺทาหํ นิปชฺชามี’ติฯ โส นิปชฺชติ, น วีริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายฯ อิทํ ปฐมํ กุสีตวตฺถุฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุนา กมฺมํ กตํ โหติ ฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข กมฺมํ อกาสิํ, กมฺมํ โข ปน เม กโรนฺตสฺส กาโย กิลโนฺต, หนฺทาหํ นิปชฺชามี’ติฯ โส นิปชฺชติ, น วีริยํ อารภติ…เป.… อิทํ ทุติยํ กุสีตวตฺถุฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุนา มโคฺค คนฺตโพฺพ โหติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘มโคฺค โข เม คนฺตโพฺพ ภวิสฺสติ, มคฺคํ โข ปน เม คจฺฉนฺตสฺส กาโย กิลมิสฺสติ, หนฺทาหํ นิปชฺชามี’ติฯ โส นิปชฺชติ, น วีริยํ อารภติ…เป…. อิทํ ตติยํ กุสีตวตฺถุฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุนา มโคฺค คโต โหติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข มคฺคํ อคมาสิํ, มคฺคํ โข ปน เม คจฺฉนฺตสฺส กาโย กิลโนฺต, หนฺทาหํ นิปชฺชามี’ติฯ โส นิปชฺชติ, น วีริยํ อารภติ…เป…. อิทํ จตุตฺถํ กุสีตวตฺถุฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรโนฺต น ลภติ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูริํฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรโนฺต นาลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูริํ, ตสฺส เม กาโย กิลโนฺต อกมฺมโญฺญ, หนฺทาหํ นิปชฺชามี’ติ…เป…. อิทํ ปญฺจมํ กุสีตวตฺถุฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรโนฺต ลภติ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูริํฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรโนฺต อลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูริํ , ตสฺส เม กาโย ครุโก อกมฺมโญฺญ, มาสาจิตํ มเญฺญ, หนฺทาหํ นิปชฺชามี’ติฯ โส นิปชฺชติ…เป…. อิทํ ฉฎฺฐํ กุสีตวตฺถุฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน อุปฺปโนฺน โหติ อปฺปมตฺตโก อาพาโธ, ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อุปฺปโนฺน โข เม อยํ อปฺปมตฺตโก อาพาโธ อตฺถิ กโปฺป นิปชฺชิตุํ, หนฺทาหํ นิปชฺชามี’ติฯ โส นิปชฺชติ…เป…. อิทํ สตฺตมํ กุสีตวตฺถุฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ คิลานาวุฎฺฐิโต โหติ อจิรวุฎฺฐิโต เคลญฺญาฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข คิลานาวุฎฺฐิโต อจิรวุฎฺฐิโต เคลญฺญาฯ ตสฺส เม กาโย ทุพฺพโล อกมฺมโญฺญ, หนฺทาหํ นิปชฺชามี’ติฯ โส นิปชฺชติ…เป…. อิทํ อฎฺฐมํ กุสีตวตฺถุฯ อิเม อฎฺฐ ธมฺมา หานภาคิยาฯ

(จ) ‘‘กตเม อฎฺฐ ธมฺมา **วิเสสภาคิยา?** อฎฺฐ อารมฺภวตฺถูนิฯ อิธาวุโส, ภิกฺขุนา กมฺมํ กาตพฺพํ โหติ, ตสฺส เอวํ โหติ – ‘กมฺมํ โข เม กาตพฺพํ ภวิสฺสติ, กมฺมํ โข ปน เม กโรเนฺตน น สุกรํ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิกาตุํ, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายา’ติฯ โส วีริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายฯ อิทํ ปฐมํ อารมฺภวตฺถุฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุนา กมฺมํ กตํ โหติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข กมฺมํ อกาสิํ, กมฺมํ โข ปนาหํ กโรโนฺต นาสกฺขิํ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิกาตุํ, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ…เป…. อิทํ ทุติยํ อารมฺภวตฺถุฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุนา มโคฺค คนฺตโพฺพ โหติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘มโคฺค โข เม คนฺตโพฺพ ภวิสฺสติ, มคฺคํ โข ปน เม คจฺฉเนฺตน น สุกรํ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิกาตุํ, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ…เป…. อิทํ ตติยํ อารมฺภวตฺถุฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุนา มโคฺค คโต โหติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข มคฺคํ อคมาสิํ, มคฺคํ โข ปนาหํ คจฺฉโนฺต นาสกฺขิํ พุทฺธานํ สาสนํ มนสิกาตุํ, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ…เป….

อิทํ จตุตฺถํ อารมฺภวตฺถุฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรโนฺต น ลภติ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรโนฺต นาลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึ , ตสฺส เม กาโย ลหุโก กมฺมโญฺญ, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ…เป…. อิทํ ปญฺจมํ อารมฺภวตฺถุฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรโนฺต ลภติ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข คามํ วา นิคมํ วา ปิณฺฑาย จรโนฺต อลตฺถํ ลูขสฺส วา ปณีตสฺส วา โภชนสฺส ยาวทตฺถํ ปาริปูรึฯ ตสฺส เม กาโย พลวา กมฺมโญฺญ, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ…เป…. อิทํ ฉฎฺฐํ อารมฺภวตฺถุฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน อุปฺปโนฺน โหติ อปฺปมตฺตโก อาพาโธฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อุปฺปโนฺน โข เม อยํ อปฺปมตฺตโก อาพาโธ ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ, ยํ เม อาพาโธ ปวเฑฺฒยฺย, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ…เป…. อิทํ สตฺตมํ อารมฺภวตฺถุฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ คิลานา วุฎฺฐิโต โหติ อจิรวุฎฺฐิโต เคลญฺญาฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘อหํ โข คิลานา วุฎฺฐิโต อจิรวุฎฺฐิโต เคลญฺญา, ฐานํ โข ปเนตํ วิชฺชติ, ยํ เม อาพาโธ ปจฺจุทาวเตฺตยฺย, หนฺทาหํ วีริยํ อารภามิ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายา’ติฯ โส วีริยํ อารภติ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อนธิคตสฺส อธิคมาย อสจฺฉิกตสฺส สจฺฉิกิริยายฯ อิทํ อฎฺฐมํ อารมฺภวตฺถุฯ อิเม อฎฺฐ ธมฺมา วิเสสภาคิยาฯ

(ฉ) “กตเม อฎฺฐ ธมฺมา **ทุปฺปฎิวิชฺฌา?** อฎฺฐ อกฺขณา อสมยา พฺรหฺมจริยวาสายฯ อิธาวุโส, ตถาคโต จ โลเก อุปฺปโนฺน โหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ, ธโมฺม จ เทสิยติ โอปสมิโก ปรินิพฺพานิโก สโมฺพธคามี สุคตปฺปเวทิโตฯ อยญฺจ ปุคฺคโล นิรยํ อุปฺปโนฺน โหติฯ อยํ ปฐโม อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสายฯ

“ปุน จปรํ, อาวุโส, ตถาคโต จ โลเก อุปฺปโนฺน โหติ อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ, ธโมฺม จ เทสิยติ โอปสมิโก ปรินิพฺพานิโก สโมฺพธคามี สุคตปฺปเวทิโต, อยญฺจ ปุคฺคโล ติรจฺฉานโยนึ อุปฺปโนฺน โหติฯ อยํ ทุติโย อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสายฯ

“ปุน จปรํ…เป…. เปตฺติวิสยํ อุปฺปโนฺน โหติฯ อยํ ตติโย อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสายฯ

“ปุน จปรํ…เป…. อญฺญตรํ ทีฆายุกํ เทวนิกายํ อุปฺปโนฺน โหติฯ อยํ จตุโตฺถ อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสายฯ

“ปุน จปรํ…เป…. ปจฺจนฺติเมสุ ชนปเทสุ ปจฺจาชาโต โหติ มิลเกฺขสุ อวิญฺญาตาเรสุ, ยตฺถ นตฺถิ คติ ภิกฺขูนํ ภิกฺขุนีนํ อุปาสกานํ อุปาสิกานํฯ อยํ ปญฺจโม อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสายฯ

“ปุน จปรํ…เป…. อยญฺจ ปุคฺคโล มชฺฌิเมสุ ชนปเทสุ ปจฺจาชาโต โหติ, โส จ โหติ มิจฺฉาทิฎฺฐิโก วิปรีตทสฺสโน – ‘นตฺถิ ทินฺนํ, นตฺถิ ยิฎฺฐํ, นตฺถิ หุตํ, นตฺถิ สุกตทุกฺกฎานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก, นตฺถิ อยํ โลโก, นตฺถิ ปโร โลโก, นตฺถิ มาตา, นตฺถิ ปิตา, นตฺถิ สตฺตา โอป

ปาติกา, นตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา สมฺมาปฏิปนฺนา เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตี’ติฯ อยํ ฉฏฺโฐ อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสายฯ

“ปุน จปรํ...เป.... อยญฺจ ปุคฺคโล มชฺฌิเมสุ ชนปเทสุ ปจฺจาชาโต โหติ , โส จ โหติ ทุปฺปญฺโญ ชโฬ เอฬมูโค, นปฺปฏิพโล สุภาสิตทุพฺภาสิตานมตฺถมญฺญาตุํฯ อยํ สตฺตโม อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสายฯ

“ปุน จปรํ...เป.... อยญฺจ ปุคฺคโล มชฺฌิเมสุ ชนปเทสุ ปจฺจาชาโต โหติ, โส จ โหติ ปญฺญวา อชโฬ อเนฬมูโค, ปฏิพโล สุภาสิตทุพฺภาสิตานมตฺถมญฺญาตุํฯ อยํ อฏฺฐโม อกฺขโณ อสมโย พฺรหฺมจริยวาสายฯ อิเม อฏฺฐ ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌาฯ

(ช) “กตเม อฏฺฐ ธมฺมา **อุปฺปาเทตพฺพา?** อฏฺฐ มหาปุริสวิตกฺกา – อปฺปิจฺฉสฺสายํ ธมฺโม, นายํ ธมฺโม มหิจฺฉสฺสฯ สนฺตุฏฺฐสฺสายํ ธมฺโม, นายํ ธมฺโม อสนฺตุฏฺฐสฺสฯ ปวิวิตฺตสฺสายํ ธมฺโม, นายํ ธมฺโม สงฺคณิการามสฺสฯ อารทฺธวีริยสฺสายํ ธมฺโม, นายํ ธมฺโม กุสีตสฺสฯ อุปฏฺฐิตสติสฺสายํ ธมฺโม, นายํ ธมฺโม มุฏฺฐสฺสติสฺสฯ สมาหิตสฺสายํ ธมฺโม, นายํ ธมฺโม อสมาหิตสฺส ฯ ปญฺญวโต [ปญฺญาวโต (สี. ปี.)] อยํ ธมฺโม, นายํ ธมฺโม ทุปฺปญฺญสฺสฯ นิปฺปปญฺจสฺสายํ ธมฺโม, นายํ ธมฺโม ปปญฺจารามสฺสาติ [นิปฺปปญฺจารามสฺส อยํ ธมฺโม นิปฺปปญฺจรติโน, นายํ ธมฺโม ปปญฺจารามสฺส ปปญฺจรติโนติ (สี. สฺยา. ปี.) องฺคุตฺตเรปิ ตเถว ทิสฺสติฯ อฏฺฐกถาฏีกา ปน โอโลเกตพฺพา] อิเม อฏฺฐ ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพาฯ

(ฌ) “กตเม อฏฺฐ ธมฺมา **อภิเญฺญยฺยา?** อฏฺฐ อภิภายตนานิ – อชฺฌตฺตํ รูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปริตฺตานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ , ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ – เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ ปฐมํ อภิภายตนํฯ

“อชฺฌตฺตํ รูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ อปฺปมาณานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ, ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ – เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ ทุติยํ อภิภายตนํฯ

“อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปริตฺตานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ, ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ ตติยํ อภิภายตนํฯ

“อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ อปฺปมาณานิ สุวณฺณทุพฺพณฺณานิ, ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ จตุตฺถํ อภิภายตนํฯ

“อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ นีลานิ นีลวณฺณานิ นีลนิทสฺสนานิ นีลนิภาสานิฯ เสยฺยถาปิ นาม อุมาปุปฺผํ นีลํ นีลวณฺณํ นีลนิทสฺสนํ นีลนิภาสํฯ เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ นีลํ นีลวณฺณํ นีลนิทสฺสนํ นีลนิภาสํ, เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ นีลานิ นีลวณฺณานิ นีลนิทสฺสนานิ นีลนิภาสานิ, ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ ปญฺจมํ อภิภายตนํฯ

“อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปีตานิ ปีตวณฺณานิ ปีตนิทสฺสนานิ ปีตนิภาสานิฯ เสยฺยถาปิ นาม กณิการปุปฺผํ ปีตํ ปีตวณฺณํ ปีตนิทสฺสนํ ปีตนิภาสํฯ เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ ปีตํ ปีตวณฺณํ ปีตนิทสฺสนํ ปีตนิภาสํ , เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ ปีตานิ ปีตวณฺณานิ ปีตนิทสฺสนานิ ปีตนิภาสานิ, ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ ฉฏฺฐํ อภิภายตนํฯ

‘‘อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โลหิตกานิ โลหิตกวณฺณานิ โลหิตกนิทสฺสนานิ โลหิตกนิภาสานิฯ เสยฺยถาปิ นาม พนฺธุชีวกปุปฺผํ โลหิตกํ โลหิตกวณฺณํ โลหิตกนิทสฺสนํ โลหิตกนิภาสํ, เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ โลหิตกํ โลหิตกวณฺณํ โลหิตกนิทสฺสนํ โลหิตกนิภาสํ, เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โลหิตกานิ โลหิตกวณฺณานิ โลหิตกนิทสฺสนานิ โลหิตกนิภาสานิ, ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ สตฺตมํ อภิภายตนํฯ

‘‘อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โอทาตานิ โอทาตวณฺณานิ โอทาตนิทสฺสนานิ โอทาตนิภาสานิฯ เสยฺยถาปิ นาม โอสธิตารกา โอทาตา โอทาตวณฺณา โอทาตนิทสฺสนา โอทาตนิภาสา, เสยฺยถา วา ปน ตํ วตฺถํ พาราณเสยฺยกํ อุภโตภาควิมฏฺฐํ โอทาตํ โอทาตวณฺณํ โอทาตนิทสฺสนํ โอทาตนิภาสํ, เอวเมว อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติ โอทาตานิ โอทาตวณฺณานิ โอทาตนิทสฺสนานิ โอทาตนิภาสานิ, ‘ตานิ อภิภุยฺย ชานามิ ปสฺสามี’ติ เอวํสญฺญี โหติฯ อิทํ อฏฺฐมํ อภิภายตนํฯ อิเม อฏฺฐ ธมฺมา อภิเญฺญยฺยาฯ

(ญ) ‘‘กตเม อฏฺฐ ธมฺมา **สจฺฉิกาตพฺพา?** อฏฺฐ วิโมกฺขา – รูปี รูปานิ ปสฺสติฯ อยํ ปฐโม วิโมโกฺขฯ

‘‘อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสติฯ อยํ ทุติโย วิโมโกฺขฯ

‘‘สุภเนฺตว อธิมุโตฺต โหติฯ อยํ ตติโย วิโมโกฺขฯ

‘‘สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา ‘อนโนฺต อากาโส’ติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ จตุโตฺถ วิโมโกฺขฯ

‘‘สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณ’นฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ ปญฺจโม วิโมโกฺขฯ

‘‘สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจี’ติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ ฉโฎฺฐ วิโมโกฺขฯ

‘‘สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ สตฺตโม วิโมโกฺขฯ

‘‘สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญาเวทยิตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ อฏฺฐโม วิโมโกฺขฯ อิเม อฏฺฐ ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาฯ

‘‘อิติ อิเม อสีติ ธมฺมา ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนญฺญถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธาฯ

นว ธมฺมา

๓๕๙. ‘‘นว ธมฺมา พหุการา…เป.… นว ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาฯ

(ก) “กตเม นว ธมฺมา **พหุการา**? นว โยนิโสมนสิการมูลกา ธมฺมา, โยนิโสมนสิกโรโต ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติ, สมาหิเต จิเตฺต ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสติ, ยถาภูตํ ชานํ ปสฺสํ นิพฺพินฺทติ, นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ, วิราคา วิมุจฺจติฯ อิเม นว ธมฺมา พหุการาฯ

(ข) “กตเม นว ธมฺมา **ภาเวตพฺพา**? นว ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคานิ – สีลวิสุทฺธิ ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคํ, จิตฺตวิสุทฺธิ ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคํ, ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคํ, กงฺขาวิตรณวิสุทฺธิ ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคํ, มคฺคามคฺคญาณทสฺสน – วิสุทฺธิ ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคํ, ปฏิปทาญาณทสฺสนวิสุทฺธิ ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคํ, ญาณทสฺสนวิสุทฺธิ ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคํ, ปญฺญาวิสุทฺธิ ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคํ, วิมุตฺติวิสุทฺธิ ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคํฯ อิเม นว ธมฺมา ภาเวตพฺพาฯ

(ค) “กตเม นว ธมฺมา **ปริเญฺญยฺยา**? นว สตฺตาวาสา – สนฺตาวุโส, สตฺตา นานตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ มนุสฺสา เอกเจฺจ จ เทวา เอกเจฺจ จ วินิปาติกาฯ อยํ ปฐโม สตฺตาวาโสฯ

“สนฺตาวุโส , สตฺตา นานตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา พฺรหฺมกายิกา ปฐมาภินิพฺพตฺตาฯ อยํ ทุติโย สตฺตาวาโสฯ

“สนฺตาวุโส, สตฺตา เอกตฺตกายา นานตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา อาภสฺสราฯ อยํ ตติโย สตฺตาวาโสฯ

“สนฺตาวุโส, สตฺตา เอกตฺตกายา เอกตฺตสญฺญิโน, เสยฺยถาปิ เทวา สุภกิณฺหาฯ อยํ จตุโตฺถ สตฺตาวาโสฯ

“สนฺตาวุโส, สตฺตา อสญฺญิโน อปฺปฏิสํเวทิโน, เสยฺยถาปิ เทวา อสญฺญสตฺตาฯ อยํ ปญฺจโม สตฺตาวาโสฯ

“สนฺตาวุโส, สตฺตา สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฏิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา ‘อนโนฺต อากาโส’ติ อากาสานญฺจายตนูปคาฯ อยํ ฉโฎฺฐ สตฺตาวาโสฯ

“สนฺตาวุโส, สตฺตา สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณ’นฺติ วิญฺญาณญฺจายตนูปคาฯ อยํ สตฺตโม สตฺตาวาโสฯ

“สนฺตาวุโส, สตฺตา สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจี’ติ อากิญฺจญฺญายตนูปคาฯ อยํ อฎฺฐโม สตฺตาวาโสฯ

“สนฺตาวุโส, สตฺตา สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนูปคาฯ อยํ นวโม สตฺตาวาโสฯ อิเม นว ธมฺมา ปริเญฺญยฺยาฯ

(ฆ) “กตเม นว ธมฺมา **ปหาตพฺพา**? นว ตณฺหามูลกา ธมฺมา – ตณฺหํ ปฏิจฺจ ปริเยสนา, ปริเยสนํ ปฏิจฺจ ลาโภ, ลาภํ ปฏิจฺจ วินิจฺฉโย, วินิจฺฉยํ ปฏิจฺจ ฉนฺทราโค , ฉนฺทราคํ ปฏิจฺจ อโชฺฌสานํ, อโชฺฌสานํ ปฏิจฺจ ปริคฺคโห, ปริคฺคหํ ปฏิจฺจ มจฺฉริยํ, มจฺฉริยํ ปฏิจฺจ อารโกฺข, อารกฺขาธิกรณํ [อารกฺขาธิกรณํ ปฎิจฺจ (สฺยา. ปี. ก.)] ทณฺฑาทานสตฺถาทานกลหวิคฺคหวิ

วาทตฺวํตฺวํเปสุญฺญมุสาวาทา อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติฯ อิเม นว ธมฺมา ปหาตพฺพาฯ

(ง) ‘‘กตเม นว ธมฺมา **หานภาคิยา?** นว อาฆาตวตฺถูนิ – ‘อนตฺถํ เม อจรี’ติ อาฆาตํ พนฺธติ, ‘อนตฺถํ เม จรตี’ติ อาฆาตํ พนฺธติ, ‘อนตฺถํ เม จริสฺสตี’ติ อาฆาตํ พนฺธติ; ‘ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ อจรี’ติ อาฆาตํ พนฺธติ…เป…. ‘อนตฺถํ จรตี’ติ อาฆาตํ พนฺธติ…เป…. ‘อนตฺถํ จริสฺสตี’ติ อาฆาตํ พนฺธติ; ‘อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ อจรี’ติ อาฆาตํ พนฺธติ…เป…. ‘อตฺถํ จรตี’ติ อาฆาตํ พนฺธติ…เป…. ‘อตฺถํ จริสฺสตี’ติ อาฆาตํ พนฺธติฯ อิเม นว ธมฺมา หานภาคิยาฯ

(จ) ‘‘กตเม นว ธมฺมา **วิเสสภาคิยา?** นว อาฆาตปฏิวินยา – ‘อนตฺถํ เม อจริ, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา’ติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติ; ‘อนตฺถํ เม จรติ, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา’ติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติ; ‘อนตฺถํ เม จริสฺสติ, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา’ติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติ; ‘ปิยสฺส เม มนาปสฺส อนตฺถํ อจริ…เป…. อนตฺถํ จรติ…เป…. อนตฺถํ จริสฺสติ, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา’ติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติ; ‘อปฺปิยสฺส เม อมนาปสฺส อตฺถํ อจริ…เป…. อตฺถํ จรติ…เป…. อตฺถํ จริสฺสติ, ตํ กุเตตฺถ ลพฺภา’ติ อาฆาตํ ปฏิวิเนติฯ อิเม นว ธมฺมา วิเสสภาคิยาฯ

(ฉ) ‘‘กตเม นว ธมฺมา **ทุปฺปฏิวิชฺฌา?** นว นานตฺตา – ธาตุนานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ ผสฺสนานตฺตํ, ผสฺสนานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ เวทนานานตฺตํ, เวทนานานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สญฺญานานตฺตํ, สญฺญานานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สงฺกปฺปนานตฺตํ, สงฺกปฺปนานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ ฉนฺทนานตฺตํ, ฉนฺทนานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ ปริฬาหนานตฺตํ, ปริฬาหนานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ ปริเยสนานานตฺตํ, ปริเยสนานานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ ลาภนานตฺตํฯ อิเม นว ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌาฯ

(ช) ‘‘กตเม นว ธมฺมา **อุปฺปาเทตพฺพา?** นว สญฺญา – อสุภสญฺญา, มรณสญฺญา, อาหาเรปฏิกูลสญฺญา , สพฺพโลเกอนภิรติสญฺญา [อนภิรตสญฺญา (สฺยา. ก.)], อนิจฺจสญฺญา, อนิจฺเจ ทุกฺขสญฺญา, ทุเกฺข อนตฺตสญฺญา, ปหานสญฺญา, วิราคสญฺญาฯ อิเม นว ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพาฯ

(ฌ) ‘‘กตเม นว ธมฺมา **อภิเญฺญยฺยา?** นว อนุปุพฺพวิหารา – อิธาวุโส, ภิกฺขุ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา…เป…. ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ปีติยา จ วิราคา …เป…. ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ สุขสฺส จ ปหานา…เป…. จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา…เป…. อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘อนนฺตํ วิญฺญาณ’นฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘นตฺถิ กิญฺจี’ติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญาเวทยิตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อิเม นว ธมฺมา อภิเญฺญยฺยาฯ

(ญ) ‘‘กตเม นว ธมฺมา **สจฺฉิกาตพฺพา?** นว อนุปุพฺพนิโรธา – ปฐมํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส กามสญฺญา นิรุทฺธา โหติ, ทุติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส วิตกฺกวิจารา นิรุทฺธา โหนฺติ, ตติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส ปีติ นิรุทฺธา โหติ, จตุตฺถํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส อสฺสาสปสฺสาสา นิรุทฺธา โหนฺติ,

อากาสานญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส รูปสญฺญา นิรุทฺธา โหติ, วิญฺญาณญฺจายตนํ สมาปนฺนสฺส อากาสานญฺจายตนสญฺญา นิรุทฺธา โหติ, อากิญฺจญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญา นิรุทฺธา โหติ, เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมาปนฺนสฺส อากิญฺจญฺญายตนสญฺญา นิรุทฺธา โหติ, สญฺญาเวทยิตนิโรธํ สมาปนฺนสฺส สญฺญา จ เวทนา จ นิรุทฺธา โหนฺติฯ อิเม นว ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาฯ

‘‘อิติ อิเม นวุติ ธมฺมา ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนญฺญถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธาฯ

ทส ธมฺมา

๓๖๐. ‘‘ทส ธมฺมา พหุการา…เป.… ทส ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาฯ

(ก) ‘‘กตเม ทส ธมฺมา **พหุการา?** ทส นาถกรณาธมฺมา – อิธาวุโส, ภิกฺขุ สีลวา โหติ, ปาติโมกฺขสํวรสํวุโต วิหรติ อาจารโคจรสมฺปนฺโน, อณุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี สมาทาย สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุ, ยํปาวุโส, ภิกฺขุ สีลวา โหติ…เป.… สิกฺขติ สิกฺขาปเทสุฯ อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ พหุสฺสุโต …เป.… ทิฏฺฐิยา สุปฺปฏิวิทฺธา, ยํปาวุโส, ภิกฺขุ พหุสฺสุโต…เป.… อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ กลฺยาณมิตฺโต โหติ กลฺยาณสหาโย กลฺยาณสมฺปวงฺโกฯ ยํปาวุโส, ภิกฺขุ…เป.… กลฺยาณสมฺปวงฺโกฯ อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ สุวโจ โหติ โสวจสฺสกรเณหิ ธมฺเมหิ สมนฺนาคโต, ขโม ปทกฺขิณคฺคาหี อนุสาสนิํฯ ยํปาวุโส, ภิกฺขุ…เป.… อนุสาสนิํฯ อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ ยานิ ตานิ สพฺรหฺมจารีนํ อุจฺจาวจานิ กิํกรณียานิ ตตฺถ ทกฺโข โหติ อนลโส ตตฺรุปายาย วีมํสาย สมนฺนาคโต, อลํ กาตุํ, อลํ สํวิธาตุํฯ ยํปาวุโส, ภิกฺขุ…เป.… อลํ สํวิธาตุํฯ อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ ธมฺมกาโม โหติ ปิยสมุทาหาโร อภิธมฺเม อภิวินเย อุฬารปาโมชฺโชฯ ยํปาวุโส, ภิกฺขุ…เป.… อุฬารปาโมชฺโชฯ อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ สนฺตุฏฺโฐ โหติ อิตรีตเรหิ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนคิลานปฺปจฺจยเภสชฺชปริกฺขาเรหิฯ ยํปาวุโส, ภิกฺขุ …เป.… อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ อารทฺธวีริโย วิหรติ…เป.… กุสเลสุ ธมฺเมสุฯ ยํปาวุโส, ภิกฺขุ…เป.… อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ สติมา โหติ, ปรเมน สตินปเกฺกน สมนฺนาคโต, จิรกตมฺปิ จิรภาสิตมฺปิ สริตา อนุสฺสริตาฯ ยํปาวุโส, ภิกฺขุ…เป.… อยมฺปิ ธมฺโม นาถกรโณฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ ปญฺญวา โหติ อุทยตฺถคามินิยา ปญฺญาย สมนฺนาคโต, อริยาย นิพฺเพธิกาย สมฺมา ทุกฺขกฺขยคามินิยาฯ ยํปาวุโส, ภิกฺขุ…เป.… อยมฺปิ ธมฺโม นาถก

รโณฯ อิเม ทส ธมฺมา พหุการาฯ

(ข) ‘‘กตเม ทส ธมฺมา **ภาเวตพฺพา?** ทส กสิณายตนานิ – ปถวีกสิณเมโก สญฺชานาติ อุทฺธํ อโธ ติริยํ อทฺวยํ อปฺปมาณํฯ อาโปกสิณเมโก สญฺชานาติ…เป…. เตโชกสิณเมโก สญฺชานาติ… วาโยกสิณเมโก สญฺชานาติ… นีลกสิณเมโก สญฺชานาติ… ปีตกสิณเมโก สญฺชานาติ… โลหิตกสิณเมโก สญฺชานาติ… โอทาตกสิณเมโก สญฺชานาติ… อากาสกสิณเมโก สญฺชานาติ… วิญฺญาณกสิณเมโก สญฺชานาติ อุทฺธํ อโธ ติริยํ อทฺวยํ อปฺปมาณํ ฯ อิเม ทส ธมฺมา ภาเวตพฺพาฯ

(ค) ‘‘กตเม ทส ธมฺมา **ปริเญฺญยฺยา?** ทสายตนานิ – จกฺขายตนํ, รูปายตนํ, โสตายตนํ, สทฺทายตนํ, ฆานายตนํ, คนฺธายตนํ, ชิวฺหายตนํ, รสายตนํ, กายายตนํ, โผฏฺฐพฺพายตนํฯ อิเม ทส ธมฺมา ปริเญฺญยฺยาฯ

(ฆ) ‘‘กตเม ทส ธมฺมา **ปหาตพฺพา?** ทส มิจฺฉตฺตา – มิจฺฉาทิฏฺฐิ, มิจฺฉาสงฺกปฺโป, มิจฺฉาวาจา, มิจฺฉากมฺมนฺโต, มิจฺฉาอาชีโว, มิจฺฉาวายาโม, มิจฺฉาสติ, มิจฺฉาสมาธิ, มิจฺฉาญาณํ, มิจฺฉาวิมุตฺติฯ อิเม ทส ธมฺมา ปหาตพฺพาฯ

(ง) ‘‘กตเม ทส ธมฺมา **หานภาคิยา?** ทส อกุสลกมฺมปถา – ปาณาติปาโต, อทินฺนาทานํ, กาเมสุมิจฺฉาจาโร, มุสาวาโท, ปิสุณา วาจา, ผรุสา วาจา, สมฺผปฺปลาโป, อภิชฺฌา, พฺยาปาโท, มิจฺฉาทิฏฺฐิฯ อิเม ทส ธมฺมา หานภาคิยาฯ

(จ) ‘‘กตเม ทส ธมฺมา **วิเสสภาคิยา?** ทส กุสลกมฺมปถา – ปาณาติปาตา เวรมณี, อทินฺนาทานา เวรมณี, กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี, มุสาวาทา เวรมณี, ปิสุณาย วาจาย เวรมณี, ผรุสาย วาจาย เวรมณี, สมฺผปฺปลาปา เวรมณี, อนภิชฺฌา, อพฺยาปาโท, สมฺมาทิฏฺฐิฯ อิเม ทส ธมฺมา วิเสสภาคิยาฯ

(ฉ) ‘‘กตเม ทส ธมฺมา **ทุปฺปฏิวิชฺฌา?** ทส อริยวาสา – อิธาวุโส , ภิกฺขุ ปญฺจงฺควิปฺปหีโน โหติ, ฉฬงฺคสมนฺนาคโต, เอการกฺโข, จตุราปเสฺสโน, ปณุนฺนปเจฺจกสเจฺจ, สมวยสเฏฺฐสโน, อนาวิลสงฺกปฺโป, ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร, สุวิมุตฺตจิตฺโต, สุวิมุตฺตปญฺโญฯ

‘‘กถญฺจาวุโส , ภิกฺขุ **ปญฺจงฺควิปฺปหีโน** โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุโน กามจฺฉนฺโท ปหีโน โหติ, พฺยาปาโท ปหีโน โหติ, ถินมิทฺธํ ปหีนํ โหติ, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ ปหีนํ โหติ, วิจิกิจฺฉา ปหีนา โหติฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ ปญฺจงฺควิปฺปหีโน โหติฯ

‘‘กถญฺจาวุโส, ภิกฺขุ ฉฬงฺคสมนฺนาคโต โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป…. ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา… ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา… กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา… มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ ฉฬงฺคสมนฺนาคโต โหติฯ

‘‘กถญฺจาวุโส, ภิกฺขุ เอการกฺโข โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ สตารเกฺขน เจตสา สมนฺนาคโต โหติฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ เอการกฺโข โหติฯ

‘‘กถญฺจาวุโส, ภิกฺขุ จตุราปเสฺสโน โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ สงฺขาเยกํ ปฏิเสวติ, สงฺขาเยกํ อธิวาเสติ, สงฺขาเยกํ ปริวเชฺชติ, สงฺขาเยกํ วิโนเทติฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ จตุราปเสฺสโน โหติฯ

‘‘กถญฺจาวุโส, ภิกฺขุ ปณุนฺนปเจฺจกสโจฺจ โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุโน ยานิ ตานิ ปุถุสมณพฺราหฺมณานํ ปุถุปเจฺจกสจฺจานิ, สพฺพานิ ตานิ นุนฺนานิ โหนฺติ ปณุนฺนานิ จตฺตานิ วนฺตานิ มุตฺตานิ ปหีนานิ ปฏินิสฺสฏฺฐานิฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ ปณุนฺนปเจฺจกสโจฺจ โหติฯ

‘‘กถญฺจาวุโส, ภิกฺขุ สมวยสเฏฺฐสโน โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุโน กาเมสนา ปหีนา โหติ, ภเวสนา ปหีนา โหติ, พฺรหฺมจริเยสนา ปฏิปฺปสฺสทฺธาฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ สมวยสเฏฺฐสโน โหติฯ

‘‘กถญฺจาวุโส , ภิกฺขุ **อนาวิลสงฺกปฺปา** โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุโน กามสงฺกโปฺป ปหีโน โหติ, พฺยาปาทสงฺกโปฺป ปหีโน โหติ, วิหึสาสงฺกโปฺป ปหีโน โหติฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ อนาวิลสงฺกโปฺป โหติฯ

‘‘กถญฺจาวุโส, ภิกฺขุ ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุเพฺพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิํ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ ปสฺสทฺธกายสงฺขาโร โหติฯ

‘‘กถญฺจาวุโส, ภิกฺขุ สุวิมุตฺตจิโตฺต โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุโน ราคา จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ, โทสา จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ, โมหา จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ สุวิมุตฺตจิโตฺต โหติฯ

‘‘กถญฺจาวุโส, ภิกฺขุ สุวิมุตฺตปโญฺญ โหติ? อิธาวุโส, ภิกฺขุ ‘ราโค เม ปหีโน อุจฺฉินฺนมูโล ตาลาวตฺถุกโต อนภาวํกโต อายติํ อนุปฺปาทธโมฺม’ติ ปชานาติฯ ‘โทโส เม ปหีโน…เป…. อายติํ อนุปฺปาทธโมฺม’ติ ปชานาติฯ ‘โมโห เม ปหีโน …เป…. อายติํ อนุปฺปาทธโมฺม’ติ ปชานาติฯ เอวํ โข, อาวุโส, ภิกฺขุ สุวิมุตฺตปโญฺญ โหติฯ อิเม ทส ธมฺมา ทุปฺปฏิวิชฺฌาฯ

(ช) ‘‘กตเม ทส ธมฺมา **อุปฺปาเทตพฺพา?** ทส สญฺญา – อสุภสญฺญา, มรณสญฺญา, อาหาเรปฏิกูลสญฺญา, สพฺพโลเกอนภิรติสญฺญา, อนิจฺจสญฺญา, อนิเจฺจ ทุกฺขสญฺญา, ทุเกฺข อนตฺตสญฺญา, ปหานสญฺญา, วิราคสญฺญา, นิโรธสญฺญาฯ อิเม ทส ธมฺมา อุปฺปาเทตพฺพาฯ

(ฌ) ‘‘กตเม ทส ธมฺมา **อภิเญฺญยฺยา?** ทส นิชฺชรวตฺถูนิ – สมฺมาทิฏฺฐิสฺส มิจฺฉาทิฏฺฐิ นิชฺชิณฺณา โหติฯ เย จ มิจฺฉาทิฏฺฐิปจฺจยา อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ, เต จสฺส นิชฺชิณฺณา โหนฺติฯ สมฺมาสงฺกปฺปสฺส มิจฺฉาสงฺกโปฺป…เป…. สมฺมาวาจสฺส มิจฺฉาวาจา… สมฺมากมฺมนฺตสฺส มิจฺฉากมฺมโนฺต… สมฺมาอาชีวสฺส มิจฺฉาอาชีโว… สมฺมาวายามสฺส มิจฺฉาวายาโม… สมฺมาสติสฺส มิจฺฉาสติ… สมฺมาสมาธิสฺส มิจฺฉาสมาธิ… สมฺมาญาณสฺส มิจฺฉาญาณํ นิชฺชิณฺณํ โหติฯ สมฺมาวิมุตฺติสฺส มิจฺฉาวิมุตฺติ นิชฺชิณฺณา โหติฯ เย จ มิจฺฉาวิมุตฺติปจฺจยา อเนเก ปาปกา อกุสลา ธมฺมา สมฺภวนฺติ, เต จสฺส นิชฺชิณฺณา โหนฺติฯ อิเม ทส ธมฺมา อภิเญฺญยฺยาฯ

(ญ) ‘‘กตเม ทส ธมฺมา **สจฺฉิกาตพฺพา?** ทส อเสกฺขา ธมฺมา – อเสกฺขา สมฺมาทิฏฺฐิ, อเสโกฺข สมฺมาสงฺกโปฺป, อเสกฺขา สมฺมาวาจา, อเสโกฺข สมฺมากมฺมโนฺต, อเสโกฺข สมฺมาอาชีโว, อเสโกฺข สมฺมาวายาโม, อเสกฺขา สมฺมาสติ, อเสโกฺข สมฺมาสมาธิ, อเสกฺขํ สมฺมาญาณํ, อเสกฺขา สมฺมาวิมุตฺติฯ อิเม ทส ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาฯ

‘‘อิติ อิเม สตธมฺมา ภูตา ตจฺฉา ตถา อวิตถา อนญฺญถา สมฺมา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา’’ติฯ อิทมโวจายสฺมา สาริปุโตฺตฯ อตฺตมนา เต ภิกฺขู อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

ทสุตฺตรสุตฺตํ นิฏฺฐิตํ เอกาทสมํฯ

ปาถิกวโคฺค [ปาฏิกวโคฺค (สี. สฺยา. ปี.)] นิฏฺฐิโตฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

ปาถิโก จ [ปาฏิกญฺจ (สฺยา. กํ.)] อุทุมฺพรํ [ปาฏิโกทุมฺพรีเจว (สี. ปี.)], จกฺกวตฺติ อคฺคญฺญกํ;
สมฺปสาทนปาสาทํ [สมฺปสาทญฺจ ปาสาทํ (สี. สฺยา. กํ. ปี.)], มหาปุริสลกฺขณํฯ

สิงฺคาลาฏานาฏิยกํ , สงฺคีติ จ ทสุตฺตรํ;
เอกาทสหิ สุเตฺตหิ, ปาถิกวโคฺคติ วุจฺจติฯ

ปาถิกวคฺคปาฬิ นิฏฺฐิตาฯ

ตีหิ วเคฺคหิ ปฏิมณฺฑิโต สกโล

ทีฆนิกาโย สมโตฺตฯ